

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
KARŞILAŞTIRMALI TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE VE İNGİLTERE’DE SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ
(1945-1980): KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Gülsüm TÜTÜNCÜ ESMER

Danışman:
Doç. Dr. Hakkı UYAR

İZMİR - 2013

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Türkiye ve İngiltere’de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerkere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/12/2012
GÜLSÜM TÜTÜNCÜ ESMER
İmza

ÖZET

Doktora Tezi

Türkiye ve İngiltere’de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980):

Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Gülsüm TÜTÜNCÜ ESMER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Karşılaştırmalı Tarih Doktora Programı

Bu çalışmada 1945-1980 döneminde benzer tarihsel koşullar altında gelişen buna rağmen tarihsel süreçlerinden ve yapılarından kaynaklanan farklılıklar nedeniyle önemli farklılıklar gösteren İngiltere ve Türkiye Sendikacılıkları tüm özellikleriyle araştırıldı ve Karşılaştırmalı Tarih Metodolojisi çerçevesinde benzerlik ve farklılıkların nedenleri; sonuçları değerlendirildi.

Birinci bölümde, her iki ülke sendikacılığının tarihsel altyapısı 1945 İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar ortaya kondu. Bu alt yapının karşılaştırmalı bir analizi yapıldı. İkinci bölümde, 1945-1980 yılları arasında İngiliz Sendikacılığının tüm yönleri tarihsel gelişim süreci içinde anlatıldı. Üçüncü bölümde, 1945-1980 yılları arasında Türk Sendikacılığının tüm yönleri tarihsel gelişim süreçleri içinde anlatıldı. Bu şekilde her iki ülke sendikacılığının bütün yönleriyle ayrıntılı bir karşılaştırmasına sonuç bölümünde ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Tarih, İngiliz Sendikacılığı, Türk Sendikacılığı, İngiliz İşçi Partisi, Sendika-Siyaset İlişkileri

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

Development of Trade Unionism in Turkey and England (1945-1980):

A comparative review

Gölsüm TÖTÖNCÖ ESMER

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

Comparative History Program

In this study, all the features of the of the United Kingdom and Turkey unions developed under similar conditions to the historical period of 1945-1980 but significant variations due to differences resulting from historical processes and structures were investigated. The results were evaluated by comparative historical methodology within the framework of the causes of similarities and differences.

In the first chapter, the historical infrastructure of unionism in both countries in 1945 showed that by the end of the Second World War and a comparative analysis was performed for this infrastructure. In the second part, between the years of 1945-1980, the process of historical development British trade unionism was introduced in with all aspects. In the third section, between the years of 1945-1980 all aspects of the historical development of Turkish trade unionism in the process described. By this way, a detailed comparison of the two countries in all aspects of trade unionism has been reached in the conclusion.

Keywords: Comparative History, British Unions, Turkish Unions, British Labour Party, Union-Political Relations

TÜRKİYE VE İNGİLTERE’DE SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ (1945-1980): KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1.1. İNGİLTERE’DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	14
1.1.1. İngiltere’de Toplumsal Yapı ve Sendikalara Etkisi	15
1.1.2. İngiltere’de İşçi Sınıfının Ortaya Çıkış Sürecinde Etkili olan Fikir Akımları	23
1.2.İNGİLİZ İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU VE SENDİKALARIN ORTAYA ÇIKIŞI	30
1. 2.1. TUC Etkisi ve İngiliz İşçi Partisinin Kuruluşu	37
1.2.2. Sendikal Örgütlenme	39
1.2.3. Sendikalar ve İşçi Partisinin İdeolojik Yapısı ve Uyguladığı	43

Politikalar	
1.2.4. Muhafazakâr Parti'nin Yaklaşımı	46
1.2.5. 1926 Genel Grevi ve Etkileri	47
1.2.6. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının Etkisi	49
1. 3. TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	51
1.3.1. Osmanlı Döneminde İşçi Sınıfının Oluşumu ve Çalışma İlişkileri	51
1.3.1.1. Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e Yasal Düzenlemeler ve İşçilerin Durumu	53
1.3.1.2. II. Meşrutiyet ve 1908 Grevleri	56
1.3.1.3. Milli Mücadele Dönemi'nde İşçiler	65
1.3.2. Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri (1923-1945)	70
1.3.2.1. 1936 İş Kanunu Kapsamı ve Etkileri	74
1.3.2.2. 1938 Cemiyetler Kanunu ve Sendikacılığa Etkileri	75
1.3.2.3. İlk İşçi Örgütlenmeleri	76
1.3.3. Tek Parti Döneminde İşçi Eylemleri	80
1.3.4. CHP ve İşçiler (1925-1945)	82
1.4. TÜRKİYE VE İNGİLTERE'DE SENDİKACILIĞIN İLK DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ	84

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE'DE İŞÇİ SENDİKACILIĞININ GELİŞİMİ (1945-1980)

2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA İNGİLTERE	89
2.1.1. Ekonomi ve Sendikaların Durumu	92
2.1.2. Demokratik ve Parlamenter Yapı	98
2.1.3. TUC ve İşçi Partisi	102
2.1.4. TUC ve Üyeler	109
2.2. 1950-1960 YILLARI ARASINDA SENDİKALARIN GELİŞİMİ	111
2.2.1. Ekonomik Durum ve Sendikaların Güçlenmesi	111
2.2.2. Sendikalar ve Ücret Yapılarındaki Değişim	113
2.2.3. İşçi- İşveren İlişkileri ve Toplu Sözleşme	116

2.2.4. Sosyal Güvenlik ve Sigorta	120
2.2.5. İngiliz Sendikaları ve Uluslararası Örgütler	123
2.2.6. TUC'un Durumu ve İşçi Partisi	126
2.3. 1970-1980 REFAH DEVLETİ DÖNEMİ VE SENDİKALARIN YÜKSELİŞİ	130
2.3.1. İşçi Partisi Politikaları	132
2.3.2. Muhafazakâr Parti Politikaları	135
2.3.3. Refah Devleti Döneminde Çalışma Yaşamına İlişkin Yasal Düzenlemeler	137
2.4. SENDİKAL ÖRGÜTLENME	140
2.4.1. Sendika Demokrasisi	148
2.4.2. İşçi Partisi ve Sendikalar	150
2.4.3. Sendika Siyaset İlişkileri	154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SENDİKACILIĞININ GELİŞİMİ (1945-1980)

3.1. 1945-1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ	160
3.1.1. Ekonomik ve Siyasal Durum	161
3.1.2. 1945-1960 Döneminde Sendikalara İlişkin Yasal Düzenlemeler	165
3.1.3. 1946 Sendikacılığı	167
3.1.4. Türk-İş'in Kuruluşu ve Etkileri	169
3.1.5. Sendikacılığın Gelişimi	173
3.1.6. 1945-1960 Döneminde Sendika-Siyaset İlişkileri	178
3.1.6.1. CHP Politikaları	180
3.1.6.2. DP Politikaları	183
3.2. 1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN YÜKSELİŞİ	187
3.2.1. 27 Mayıs Müdahalesi ve 1961 Anayasasının Etkileri	187
3.2.2. 1960-1980 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Durum	191
3.2.3. TİP'in Kuruluşu ve Sendikalar Üzerindeki Etkisi	195

3.2.4. Türk-İş Politikaları	197
3.2.4.1. Türk-İş'in Yapısı	203
3.2.5. 1960-1980 Döneminde Sendikalara İlişkin Yasal Düzenlemeler	205
3.2.5.1. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu	206
3.2.5.2. 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu	208
3.2.6. Sendikal Örgütlenme ve Gelişmeler	211
3.2.6.1. Türkiye Demokratik Toplumcu ve İşçi Sendikaları Federasyonu (Türk Hür-İş)'in Kuruluşu	215
3.2.6.2. Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi	215
3.2.6.3. Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması (SADA)	216
3.2.6.4. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Kuruluşu	217
3.2.6.5. Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (MİSK) Kuruluşu	223
3.2.6.6. Hak-İş'in Kuruluşu	225
3.2.6.7. Sosyal Demokrat İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Sosyal Demokrat-İş) Kuruluşu	226
3.2.7. Türk Sendikacılığında Grev-Toplu Sözleşme ve İşveren İlişkileri	229
3.2.8. 1960-1980 döneminde Sendika Siyaset İlişkileri	243
3.2.8.1. CHP Politikaları	243
3.2.8.2. AP Politikaları	250
SONUÇ	254
KAYNAKÇA	264
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFL	Amerikan İşçi Federasyonu
AID	ABD, Uluslararası Kalkınma Teşkilatı
AP	Adalet Partisi
ATC	Amele Teali Cemiyeti
BMM	Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD	Devrimci Demokrat Kültür Derneği
DEV-GENÇ	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHKD	Devrimci Halk Kültür Dernekleri
DISK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
GİB-DER	Genç İşçiler Birliği
ICFTU	Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IFTU	Uluslararası Sendika Federasyonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İGD	İlerici Gençler Derneği
İİSB	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İKD	İlerici Kadınlar Derneği
KÖY-KOOP	Köy, Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
MBK	Milli Birlik Komitesi
MESS	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası

MİSK	Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MSP	Milli Selamet Partisi
N.A.U.L.	Milli Birleşmiş Emekçiler Sendikası
SADA	Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması
SKD	Sosyalist Kültür Derneği'nin
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKSİF	Tekstil ve Örmeye Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu
TESAV	Türkiye Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TİÇSF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİF	Türkiye Taşıt İşçileri Federasyonu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOLEYİS	Türkiye Otel Lokanta Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu
TÖB-DER	Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÖB-DER	Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TSEKP	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSF	Türkiye Sosyalist Fırkası
TSP	Türkiye Sosyalist Partisi
TUAB	Türkiye Umum Amele Birliği

TUC	Trade Union Congress
TÜM-DER	Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÜM-İGD	Tüm İlerici Gençlik Derneği
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSES	Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
TÜTED	Tüm Teknik Elemanlar Derneği
USDAW	The National Amalgamated Union Shop Asssistants, Warehouseman and Clerks
WFTU	Dünya Sendika Federasyonu'nun

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 18. ve 19. yüzyılda İngiltere’de Ayaklanmalar	s. 33
Tablo 2: 1870-1879 Yılları Arasında İngiltere’deki Grev Sayıları	s. 36
Tablo 3: 1892-1912 Yılları Arasında Birlik Üyelikleri	s. 41
Tablo 4: 1908 Grevleri	s. 57
Tablo 5: 1923 Yılı Sonunda Türkiye’de İşçi Sayısı	s. 76
Tablo 6: Tek Parti Döneminde İşçi Eylemleri	s. 81
Tablo 7: 1933-1951 Sendikaların Üye Sayıları ve Genel Göstergeler	s. 96
Tablo 8: 1947-1951 Yılları Arasında TUC’un On Beş Büyük Sendikası ve İşçi Partisi’ne Etkileri	s. 104
Tablo 9: İşçi Partisi Ulusal Yürütme Kurulu’nun Bileşimi	s. 107
Tablo 10: İngiliz İşçi Partisi Üyeleri	s. 126
Tablo 11: TUC’un Yönetim Şeması	s. 144
Tablo 12: Sınıfların Bölgesel Özellikleri	s. 147
Tablo 13: İşçi Partisi Milletvekillerinin Meslek Gruplarına Dağılışı	s. 153
Tablo 14: Sendikaların Siyasal Fon Kullanımı	s. 156
Tablo 15: Genel Seçimlerde Sendikalar Tarafından Desteklenen Adaylar	s. 157
Tablo 16: 1950-1960 Yılları Arasında Sektörlerin Durumu	s. 164
Tablo 17: Türk-İş Yöneticilerinin Siyasal Eğilimleri	s. 172
Tablo 18: 1948-1960 Yılları Arasında Sendikalaşma Oranları	s. 176
Tablo 19: 1960-1980 Döneminde Sendikalaşma Durumu	s. 212
Tablo 20: 1960-1980 Toplu İş Sözleşmeleri ve Kapsadığı İşçi Sayıları	s. 232
Tablo 21: 1963-1971 Yılları Arasında Grevler	s. 233
Tablo 22: 1973-1980 Yılları Arasında Grevler	s. 234
Tablo 23: Sektörlere Göre 1973-1980 Grevleri	s. 234
Tablo 24: Türkiye ve İngiltere Sendikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi I	s. 256
Tablo 25: Türkiye ve İngiltere Sendikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi II	s. 258

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Karşılaştırmalı Tarih'in Sacayağı	s. 6
Şekil 2: İngiliz İşçi Partisi'nin Örgüt Şeması	s. 106
Şekil 3: Sınıf ve Nesillerden Oluşan Katılımcıların İşçi Partisi Algısı	s. 127
Şekil 4: İngiliz Sendikalarının Örgütlenme Şeması	s. 141
Şekil 5: TUC'un Bölgesel Örgüt Yapısı	s. 145
Şekil 6: Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Nüfus Artış Hızı	s. 191
Şekil 7: Türkiye İş Bulma Kurumunca Yurt Dışında İşe Yerleştirilenler	s. 192

EKLER LİSTESİ

Ek 1: 1896 tarihli “İşçi Mektupları”, 1 nolu mektup. (Kaynak: IISH, United Kingdom 3.1. Labour (1838-2000), 1 nolu Fon,1896)	ek s.1
Ek 3: 1967 tarihli Sosyalist İşçilerin yayınladığı Yeni Sol Broşürünün kapağı	ek s. 3
Ek 4: Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Bürosu Yönetmeliği	ek s. 4
Ek 5: İşçi Basın Servisinin 8 Ağustos 1944’te yayınladığı Sosyal Güvenlik Rehberini İçeren Sayının Kapağı	ek s. 5
Ek 6: Bakanlar Kurulunun 4/9/1950 tarihli kararı	ek s. 6
Ek 7: Bakanlar Kurulunun 19/9/1950 tarihli kararı	ek s. 7
Ek 8: Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk	ek s. 8
Ek 9: 12 Ekim 1957 Tarihli Gece Postası Gazetesi, Parti Liderlerinin Radyodan Yaptıkları Seçim Konuşmaları	ek s. 9
Ek 10: Tarık Binat, Burası Amerika Bir Geziden Notlar kitap kapağı	ek s. 10
Ek 11: Sedat Ağralı, Sendikacı Gözüyle Demirperde, kitap kapağı	ek s. 11
Ek 12: 15 Mayıs 1979 Tarihli Milliyet,TÜSİAD ilanı	ek s. 12
Ek 13: Değerli Türk İşçisi Başlıklı, 1963 Tarihli Türk-iş Broşürü	ek s. 13
Ek 14: Özgür İnsan Dergisi’nin 1. Sayısının Kapağı	ek s. 14
Ek 15: Özgür İnsan Dergisi’nin 52. Sayısının Kapağı	ek s. 15
Ek 16: Çalışan Adam Dergisi’nin 19. Sayısının kapağı	ek s. 16

GİRİŞ

Batı Avrupa'nın erken endüstrileşmiş ülkelerinin tarihsel tecrübeleri üzerine odaklanan iki okul vardır. Bunlardan birincisi Charles Moraze, Eric Hobsbawm ve Barrington Moore Jr. tarafından kurulan okuldur. Bu okul, kapitalist sermaye sınıfını, demokrasinin sınıf ajanları olarak tanımlamaktadır. Moore Jr., "*No bourgeoisie no democracy*" diyerek bu okulun bakış açısını özetlemiştir. Bu okula göre Batı Avrupa Demokrasisi; sermaye ile mutlak devletin, gelenekler üzerinden çatışması sonucunda doğdu. Burada sermayeyi motive eden unsur materyal çıkarlardı. Kapitalistler, filizlenen ekonomik güçlerini parlamenter kurumlar oluşturmak ve parlamentoyu kontrol etmek için kullandılar¹.

İkinci okul ise Thomas Humphrey Marshall, Edward Palmer Thompson, Reinhard Bendix, Goran Therborn, Dietrich Rueschmeyer, Evelyne Huber Stephens ve John D. Stephens tarafından kuruldu. Bu okul, işçi sınıfını demokrasinin bir ajanı olarak tanımladı. Bu okula göre; kapitalist sınıfın politik istekleri demokrasiden uzaktı. Kapitalistler demokrasiyle değil, kuralların liberal bir formunu kurmakla ilgilenmekteydi. Kapitalistler, temsilci devletin kurulumu ve sivil özgürlüğün korunmasını desteklerken; alt sınıfların politik haklarını genişletilmesine karşı çıktılar².

Bu iki okul farklı bakış açılarına rağmen üç önemli noktada bir uzlaşma göstermektedir. Bu uzlaşmanın en önemli kaynağı ise İngiltere'dir. Çünkü İngiltere'nin dışındaki herhangi bir Batı Avrupa Demokrasisi kuruluş aşamasında, hem parlamenter sistemle yönetilip hem de işçi sınıfı isteklerini ve çıkarlarını demokratik sistemin meşru bir parçası yapamamıştır. Üstelik bu süreçte İngiltere, kapitalist dünyadaki yerini korumuştur. İngiltere'nin kapitalist dünyadaki yerini korumasını sağlayan en önemli faktör ise sömürgeci geçmişiştir.

İki okulun buluştuğu üç ortak payda şöyle özetlenebilir:

¹ Eva Bellin, "Contingent Democrats Industrialists Labour and Democratization in Late-Developing Countries", **World Politics**, vol.52, January 2000, pp. 178-205, s.176.

² Bellin, s.176.

“1. Demokrasi ne devrimsel bir ihtiyaç ne de konjonktürel bir çıktıdır. Demokrasi çatışmanın ürünüdür. Söz konusu çatışmanın belirleyicisi ise sosyal güçlerdir.

2. Sınıfların çıkarları bir aydınlanma felsefesi çerçevesinde değil rejimin değişikliği tarafından yönlendirilir.

3. Çıkarların yelpazesi boyunca maddeci çıkarlar diğer tüm çıkarlardan daha önemlidir.”³

Türkiye açısından ise kapitalist sistemin ürünü olarak doğan Burjuva sınıfı oluşmadığı için Türk demokrasisi *“tepeden inmeci bir devrim”* olarak gelişti⁴. Osmanlı döneminde başlayan Türk Modernleşmesi Türk Devrimi ile hızlı bir dönüşüme başladı. *“Toplumsal değişim, toplum adına, toplumun iyiliği için devlet eliyle getirilecekti.”⁵* Dolayısıyla devletin kuruluş aşamasında kurmuş olduğu kontrol; kurumların ve hatta ideolojilerin genetik yapısına işledi.

Türkiye’de bu nedenle Althusser’in *“Devletin İdeolojik Aygıtları”* (DİA) olarak saydığı; Din, Hukuk, Siyaset, Sendika, Haberleşme (basın, radyo, televizyon vb) ve Kültür (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb)’de⁶ Batı Avrupa’daki bir demokrasinin kullandığından daha fazla ideolojik kontrol ve baskı kullanıldı.

İngiltere ve Türkiye tarihsel süreçlerindeki farklılıklardan kaynaklanan farklı demokrasi anlayışlarını ve geleneklerini sendikalizme yansıttılar. Sendikalizmin felsefesini de bu şartlarda şekillendirdiler.

Sendikalizm Felsefesinin Dört Prensibi⁷:

1. Mevcut kapitalist düzene muhalefet fikri
2. Toplumun sosyal gelişmesini açıklamak fikri
3. İleride sendikalist sosyal refah toplumunun gerçekleştirilmesi fikri

³ Bellin, s.177.

⁴ Ellen Kay Trimberger, **Tepeden İnme Devrimler/Japonya, Türkiye, Mısır, Peru**, (Çev. Fatih Uslu), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.

⁵ Simten Coşar, “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme’, ‘Patoloji’, ‘Tıkanma’”, **Doğu-Batı**, yıl:2, sayı:8, Ağustos-Eylül-Ekim 1999, s.72.

⁶ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s.63.

⁷ Anıl Çeçen, **Sendikalizm**, Şafak Matbası, Ankara, 1970, s.95.

4. Kendi amaçlarını elde edebilmek için doğrudan doğruya hareket ile sendikalist metotların uygulanması fikri.

Sendika-siyaset ilişkileri ise ülkelerin demokratik, siyasi ve iktisadi yapılarına; bu çerçevede şekillenen hukuki sınırlarına göre belirlenir. Farklı koşullar farklı deneyimler ortaya çıkarmaktadır.

Sendikaların siyasi partiler ile olan ilişkileri beş kanal üzerinden ilerlemektedir. Bu kanallar:⁸

1. Sendika üyeliği ve parti üyeliği arasındaki bağ
2. Sendika yöneticiliği ile parti yönetimi arasındaki bağ
3. Sendika şubelerinin siyasi partilerle ilişkisi
4. Sendikaların siyasi partiyle ilişkisi
5. Üst örgütün siyasi partiyle ilişkisidir.

Sendikalar bu kanalları kullanma durumlarına göre geniş ya da dar anlamda siyaset yapmış olurlar. Geniş anlamda siyaset yapan sendikalar, mevcut tüm siyasi partilere eşit mesafede ve tarafsız bir konumda olmaya çalışırlar⁹. Geniş anlamda siyaset yapan sendikaların siyasal partilerle ilişkileri bağımsız model içinde yer almaktadır¹⁰. Türk-İş geniş anlamda siyaset yapmaya çalışarak bağımsız model içinde değerlendirilebilir.

Geniş anlamda siyaset yapan sendikaların siyasal faaliyet biçimleri, genel olarak şöyledir:¹¹

“ – Belirli bir siyasi parti gözetmeksizin iktidardaki her parti ile ilişki kurmak ve çalışanların hayat düzeyini iyileştirmek amacıyla lobi faaliyetlerinde bulunarak yasama organını etkilemek,

⁸ Yıldırım Koç, **Sendikaların Siyasi Partilerle İlişkileri**, Yol-iş Sendikası, 1988, s.8.

⁹ Adnan Mahiroğulları, “Teorik Çerçevesi ve Dünya’daki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, , cilt: XIX, sayı:1, yıl:2004, s.353.

¹⁰ Tiziano Treu ve Georges Cella Dünya’daki uygulamalarıyla sendika-siyasal parti ilişki modellerini üç ana grupta toplamışlardır. **1. Bağımsız Model:** Ülkedeki tüm siyasal partilere eşit mesafede kalınarak bu partilerle kalıcı olmaksızın kurulan ilişkiler **2. Bağımlı Model:** Devletin/siyasal partinin tamamen güdümüne girilerek kurulan ilişkiler **3. Ara Bağımlı Model:** Alternatifsiz olarak sadece belirli bir parti ile yakın işbirliğine dayalı ilişkiler. Mahiroğulları, “Teorik...”, ss.356-357.

¹¹ Mahiroğulları, “Teorik...”, s.353.

- *Herhangi bir partinin listesinden sendika kökenli aday göstererek seçilmesini sağlamak,*
- *Periyodik olarak çıkardıkları dergi ve gazeteler yoluyla, ya da kendilerine ait olmayan basın-yayın araçlarıyla çeşitli toplumsal konularda görüşlerini açıklayarak, iktidarı ve kamuoyunu etkilemek, kendi görüşleri doğrultusunda kamuoyu oluşturmak,*
- *Siyasal eğitim kursları tertip ederek yönetici, temsilci konumundaki üyelerini ülkedeki politik faaliyetler, hükümet politikaları hakkında bilgilendirmek,*
- *Seçimlerde, üyelerini belirli bir parti ya da aday lehinde/aleyhinde oy vermeye/vermemeye çağırmak.”*

Dar anlamda siyaset yapan sendikalar ise genelde doktriner ya da reformist karakterlidir. Bu sendikalar sadece üyelerinin sorunları için değil, toplumun sorunları için siyasal faaliyette bulunabilirler. İngiliz sendikacılığı, dar anlamda siyaset yapan reformist bir sendikadır¹². DİSK, ideolojik olarak dar anlamda siyaset yapan bağımlı modele yakındır. Önce TİP, daha sonrada CHP ile olan ilişkileri bu çerçevede değerlendirilebilir.

Dar anlamda siyaset yapan sendikaların siyasal faaliyet biçimleri, genel olarak şöyledir¹³:

- *“ – İktisadi ve mesleki çıkarların dışındaki hedefler için genel grev tertip etmek,*
- *Sendikacılığı kitle hareketi özelliği kazandırmak; ülke ve çalışanların sorunlarını dile getirmek için geniş katılımlı miting, protesto gösterileri, iş bırakma eylemleri düzenlemek,*
- *Seçimlerde bir partiyi açık ve etkin bir şekilde desteklemek ona maddi yardımda bulunmak*
- *Bir siyasal partinin yönetim organlarında temsil edilmek ya da bizzat siyasal parti kurmak.”*

Bu tezin amacı; 1945 İkinci Dünya Savaşı’nın bitimi ve 1980 liberal ekonomi politikalarının başlaması arasında geçen dönemde benzer tarihsel koşullar altında

¹² Mahiroğulları, “Teorik...”, s.354.

¹³ Mahiroğulları, “Teorik...”, s.354.

gelişen buna rağmen tarihsel süreçlerinden ve yapılarından kaynaklanan farklılıklar nedeniyle farklı sendikal yapılar geliştiren; İngiltere ve Türkiye endüstriyel işçi sendikacılıklarının özelliklerini ortaya koymak ve bu özelliklerden hareketle İngiltere ve Türkiye sendikacılığının karşılaştırmasını yapabilmektir. Bu şekilde Türkiye'nin önemli ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarına ilişkin tespitlere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Tezin ana konusu 1945-1980 dönemiyle sınırlanmakla birlikte İngiltere ve Türkiye sendikacılığının doğuşu bu dönemin öncesinde gerçekleştiğinden tezin birinci bölümünde tarihsel arka plan olarak İngiltere ve Türkiye sendikacılığının 1945 yılına kadar olan gelişiminin ana hatları verilmiştir. Ayrıca içeriği; endüstri alanında faaliyet gösteren sendikalar ile sınırlandırılmıştır.

Tezin yöntemi aşağıda açıklaması yapılan Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi'dir.

a) Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi:

Karşılaştırmalı tarih; tarihçilerin mevcut sorunları aşmak için geniş kategoriler içinde sınıflamalar yaparak karşılaştırma parametrelerini belirlemek için kullandıkları bir metodolojidir¹⁴. Yapılan çalışma sonucunda bu tezin karşılaştırma parametreleri şunlardır: Tarihsel Gelişim Süreçleri, Sınıf Bilincinin Etkinliği, Yasal Düzenlemeler, Sendikal Örgütlenme ve Yönetim, Sendika-Siyaset İlişkileridir.

Karşılaştırmalı tarih yönteminin temel amacı; karşılaştırılacak olguları tüm yönleri ile ortaya koyarak tarihsel dönüşüm ve değişimlerin nedenlerini bilimsel olarak açıklayabilmektir.¹⁵

Karşılaştırmalı tarih çoğunlukla tikel tarihsel bilgi ve genel teorik bilginin bütünleştirilmesine aracıdır. Bütünleştirme karşılaştırmalı tarihin amacı olduğundan, genel teorik bilgi yığını ikinci el kaynakların kullanımı ile elde edilir¹⁶. Bu nedenle karşılaştırmalı tarihte *“mükemmel olmayan ‘büyük’ bir tez, iyi işlenmiş küçük çaplı*

¹⁴ Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, (Çev. Erdem Türközü), İmge Kitapevi, Ankara, 2004, s.83.

¹⁵ Skocpol, Devletler..., s.45.

¹⁶ Fred Block- Margaret Somers, “Ekonomist Yanılgının Ötesi: Karl Polanyi'nin Holistik Toplum Bilimi”, **Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**, (Ed. Theda Skocpol), (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.161.

bir teze göre bir kitabın yayınlanabilir sonul gelişimi bakımından daha fazla potansiyel sunar.”¹⁷

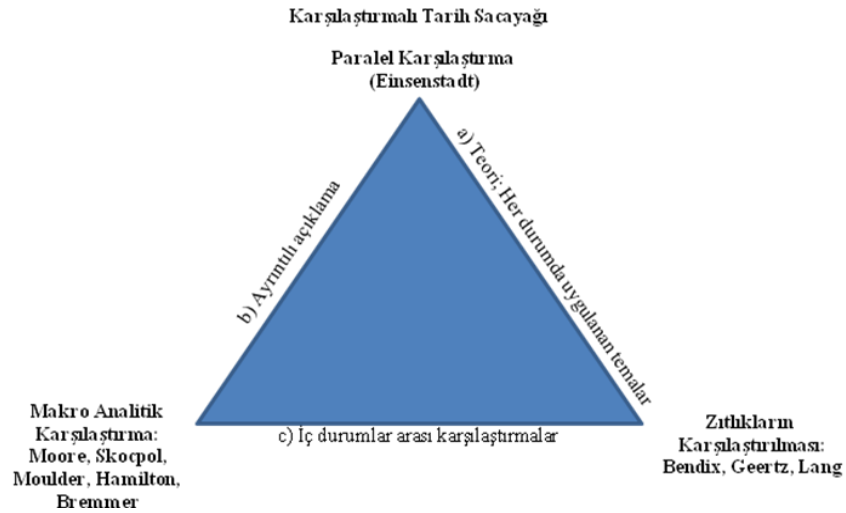
Karşılaştırmalı tarihsel çözümleme, John Stuart Mill’in, *Philosophy of Scientific Method*¹⁸’da, ortaya koyduğu temel analitik dizayndan etkilenir ve iki temel çözümleme yöntemi belirler: Anlaşma Yöntemi ve Farklılık Yöntemi¹⁹.

Anlaşma Yönteminde; nedensel faktörleri ortak örnekler saptanmaya çalışılır. Örnekler farklı açılardan değişseler de nedensel olarak aynı olabilir.

Farklılık Yönteminde ise; açıklanacak örnek ile üzerinde varsayımlar geliştirilecek olan nedenlerin olmadığı, fakat pozitif örneklere olabildiğince benzeyen diğer örnekler karşılaştırılabilir. Tek başına uygun negatif örneklerin bulunması koşuluyla anlaşma yönteminden daha güçlüdür.

Uygulamada bu iki yöntemin birleştirilmesi daha güçlü sonuç vererek homojenleştirmeyi sağlayacaktır. Bu açıdan Skocpol ve Somers, yapılan karşılaştırmalı tarih çalışmalarını inceleyerek “*Karşılaştırmalı Tarihin Sac Ayağı*” (The Triangle of Comparative History) adını verdikleri bir sistem oturtmuşlardır²⁰.

Şekil 1: Karşılaştırmalı Tarih’in Sacayağı

Kaynak: Skocpol-Somers.

¹⁷ Skocpol, *Devletler...*, s.19.

¹⁸ John Stuart Mill, *A System of Logic Rationative and Inductive: Being a Connected View of The Principles of Evidence, Methods of Scientific Investigation*, Forgotten Books, 2012. (reprint)

¹⁹ Theda Skocpol- Margaret Somers, “The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry”, *Comparative Studies in Society and History*, vol:22, no:2, Cambridge University Press, April 1980, s.183.

²⁰ Skocpol-Somers, s.188.

Karşılaştırmalı tarihin yöntem basamakları ise şunlardır²¹:

- Zamana ve mekâna somut bir şekilde yerleşmiş olduğu anlaşılan toplumsal yapılar ya da süreçlerle ilgili sorular sormak.
- Bu süreçleri zaman içinde değerlendirmek ve sonuçların nedenlerini açıklamada zamansal ardışıklığa dikkat etmek.
- Önemli eylemlerin ve yapısal bağlamların etkileşimine dikkat ederek toplumsal ve bireysel dönüşümleri ortaya çıkarmak.

Bu çerçevede iki farklı tarihsel ve sosyolojik yapıyı karşılaştırmak beraberinde önemli güçlükleri de getirmektedir. Bu çalışma esnasında bu zorluklar aşağıdaki şekillerde ortaya çıkmıştır.

- Belirli bir karşılaştırma mantığı için gerekli uygun tarihsel örnekleri bulmak çoğu kez olanaksızdı. Örnekler uygun olduğunda dahi değişkenleri denetlemek zordu.
- İncelenen nedenler ile tarihsel örneklerin karşılıklı etkileşiminde uyum sorunu yüksekti.
- Zorunlu olarak karşılaştırılan birimlerin birbirinden bağımsız olduğu olgusu karşılaştırmayı zorlaştırmaktaydı. (Farklı koşulların etkisi) Bu zorluk ancak karşılaştırılan değişkenlerin detaylı incelenmesi ile aşılabilmekteydi. Bu nedenle ikincil kaynaklardan büyük ölçüde faydalanıldı.
- Karşılaştırmalı yöntem tek başına değişkenleri belirleyemediğinden, karşılaştırmalı yöntemde ideolojik bakış açısının baskınlığı söz konusuydu. Özellikle işçi hareketleri ve sendikalar gibi tarihin en ideolojik konularından birinde bu etki çok yüksekti. Bu ideolojik etki bilimsel yöntemle en aza indirilmeye çalışılsa da tarih ve tarihçi arasındaki organik bağ nedeniyle sıfırlamak mümkün olmadı.

²¹ Theda Skocpol, “Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi”, **Tarihsel Sosyoloji Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler**,(Ed. Theda Skocpol), (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.2.

b) Kaynak Analizi:

Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (IISH), sosyal tarih alanında tez çalışma dönemine ilişkin İngiltere ve Türkiye açısından önemli belgelere ve kaynaklara ulaşılmasını sağladı.

Bu çalışmada kullanılan İngilizce kitapların büyük bir bölümü IISH'den sağlandığı gibi İngiliz işçi tarihi açısından önemli dört fonda incelenerek değerlendirildi. Bunlar: **TUC (UK) Archives (1867-1872)**, **TUC (UK) Archives (1921-1946)** , **Workers League (UK) Archives (1954-1972)** ve **Labour Party (UK) Archives (1900-1967)**'dir.

Bu belgelerin bir kısmı tez çalışma döneminin dışında olmasına karşın İngiliz İşçi Partisi işleyişi ve İngiliz sendika kültürü hakkında alt yapı sağladı. Özellikle 1867-1967 yılları arasında TUC ve İşçi Partisi'nin kullandığı broşür ve eğitim notları İngiliz Sendikalarının pragmatik niteliğini vurgulamaktaydı.

Ayrıca IISH'deki Kemal Sülker Koleksiyonunda Türkiye'de yapılan çalışmalarda ulaşılamayan Çalışan Adam Dergisi'nin bazı sayılarına ulaşılarak, 1970-1980 döneminde Türkiye'de sendika-siyaset ilişkilerini aydınlatacak veriler elde edildi.

IISH'de yapılacak yeni çalışmalar İngiltere ve Türkiye sendikacılığına ilişkin yeni bilgileri gün ışığına çıkartacaktır.

Hugh Armstrong Clegg, İngiliz sendikaları tarihini üç devasa eserde inceleyerek bu konuda bir başyapıt ortaya koymuştur. **A History of British Trade Unions Since 1889**, başlığını taşıyan eserin birinci cildi 1889-1910, ikinci cildi 1911-1934, üçüncü cildi ise 1934-1951 yıllarını kapsamaktadır. İngiliz sendikalarının tarihini ayrıntılarıyla inceleyen bu kitaplar IISH kitaplığından ulaşılmıştır.

İngiliz sendikacılığı ve işçi hareketlerine ilişkin kaynakçada öncelikle İngiliz Marksist Tarihçilerin²² önemli bir ağırlığı vardır. Özellikle Edward Palmer (E.P.) Thompson ve Eric Hobsbawm bu konuda önemli katkılar sağlamışlardır.

Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu** kitabında; sınıf kavramının oluşum sürecini de ele alarak 13.yüzyıl'dan başlatarak İngiltere'de işçi sınıfının kapitalist sistem içinde doğuşunu ve mücadelelerini tüm detaylarıyla anlatmaktadır.

²² Bakınız: Harvey J. Kaye, **İngiliz Marksist Tarihçiler**, (Çev. Arife Köse), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu** ile birlikte tarihsel sosyolojinin öncülerindendir.

Hobsbawm'ın İngiliz İşçi sınıfına ilişkin yazdıkları Thompson'a göre çok daha fazla ve çeşitlidir. Hobsbawm, Thompson'un aksine sadece İngiltere ile ilgili yazmaz. Coğrafi olarak Avrupa'dan Latin Amerika'ya geniş bir alanı kapsarken, tarihsel olarak 19.yüzyıla odaklanmakla birlikte 17.,18. ve 20. yüzyıla ilişkin de çalışmaları vardır. Özellikle makaleleri, işçi hareketlerinin ve sendikacılığının en hareketli dönemlerine odaklandığından çalışmamıza önemli bir veri kaynağı olmuştur²³.

Ayrıca Marksist yazarlar arasında sayabileceğimiz G.D.H. Cole, **A short History of The British Working Class Movement** başlıklı kitabı ve *“Recent Developments in British Labor Movement”*, *“British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Cemtury”*, *“British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Cemtury”* gibi makaleleriyle önemli bir yere sahiptir.

Marksist yazarların dışında Fabiancılar da İngiliz İşçi hareketlerinin tarihsel yazımında önemli bir yere sahiptirler. Özellikle Sidney ve Beatrice Webb'in eserleri bu konuda başı çekmektedir. Ancak vurgulamak gerekir ki Fabiancılık ve Marksizm arasında fikri olarak var olan farklılıklar eserlerde çok fazla öne çıkmamaktadır.

Bu önemli isimlerin yanında mutlaka Steven Beackon, Dennis Kavanagh, John Murray, Bernard Hennesy, M. A. Hickling, Joseph LaPalombara, Seymour Martin Lipset, J. G. Pease, Mark Perlman gibi isimlerde yaptıkları çalışmalar ile vurgulanmalıdırlar²⁴.

Tezin en önemli kaynaklarından ve yol göstericilerinden biri hiç şüphesiz Barrington Moore Jr. 'un *“ A Comparative Analysis of The Class Struggle”*, başlıklı makalesi oldu. Bu makale sınıf temelli karşılaştırmalı bir tarih çalışmasının nasıl olması gerektiğine ilişkin en önemli referanstı. Sınıf çatışmalarında göz önüne alınacak en önemli konunun ekonomik faktörler olduğunu vurgulayan Moore Jr., *“Belirli bir toplumun ekonomik yapısının dengesi ile bu toplumdaki bir sınıf*

²³ Hobsbawm'ın kullanılan eserleri için Kaynakça bölümüne bakınız.

²⁴ Bu yazarların eserleri için kaynakça bölümüne bakınız.

çatışmasının varlığı ya da yokluğu arasında bir ilişki var mı?” hipotezini incelemiştir²⁵.

İngiliz sendikacılığına ve İşçi Partisi’ne ilişkin kaynaklar genellikle 1868’in TUC’un kuruluşu ile İkinci Dünya Savaşı arasında geçen zaman dilimine yoğunlaşmaktadır. Ancak sonraki dönemlere ilişkin de yeterli bilimsel çalışma vardır. Bu eserlerin çoğu (hukukla ilgili çalışmalar hariç) tarihçiler tarafından yazıldığından analize dayalı çalışmalardır ve tarihsel bilgi süzgecinden geçirildikleri görülür. Kurumlar, düzenlemeler ve olayların yanı sıra sendika-siyaset ilişkileri ele alınmaktadır. Elbette bunun nedeni TUC ve İşçi Partisi arasındaki bağlar nedeniyle İngiliz sendikacılık tarihi yazılırken iki kurumun birbirinden ayıramamasıdır.

İngiliz sendikacılığına ilişkin Türkçe kaynak ise çok azdır. Buna karşın 1950’li ve 1960’lı yıllarda çalışma ekonomisi çevreleri İngiliz sendikacılığı ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu nedenle Sosyal Siyaset Konferansları dizisinde İngiliz çalışma yaşamına ilişkin makaleler bulunmaktadır. Ancak baştan sona İngiliz Sendikacılık tarihini anlatan Türkçe telif eser bulunmamaktadır. Bu açıdan bu tez iki ilki birlikte gerçekleştirmektedir. Birincisi İngiliz sendikacılığı ile ilgili İngilizce ve Türkçe kaynaklar tarihsel bir perspektifle bir araya getirilmiştir, ikincisi karşılaştırmalı tarih metodunun Türkiye’de kullanıldığı ilk örneklerden biridir.

Türkiye’deki sendikacılık tarihi çalışmaları ise genellikle sendikacılar, Kemal Sülker gibi sendikacı-gazeteciler, çalışma ekonomisi, iktisat ve siyaset bilimi kökenli akademisyenler tarafından yapılmıştır. Bu tez bir tarihçi gözüyle yapılan ilk çalışmalardandır. Bu nedenle önceki çalışma örneklerinde olduğu gibi grevler üzerine odaklanan bir çalışmadan ziyade kurumlar, sendika-siyaset ilişkileri ve karşılaştırma parametreleri olarak belirlenen diğer konulara odaklanan bir çalışma yapılması amaçlanmıştır.

Türkiye’de konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların genellikle 1946-1963 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle 1970-1980 arasında ilişkin çalışma azdır. Bunun nedenlerinden biri de 1970-1980 arasında çözülmesi karmaşık toplumsal olayların sendikal hareketler üzerindeki etkisi olsa gerekir.

Türk sendikacılığını bütüncül bir yaklaşımla ele almaya çalışan en önemli çalışma Adnan Mahiroğulları’nın **Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İşçi**

²⁵ Barrington Moore Jr., “A Comparative Analysis of The Class Struggle”, **American Sociological Review**, vol.10, no.1, (Feb. 1945), pp. 31-37, s.32.

Sendikacılığı başlıklı kitabıdır. Kitap; Osmanlı döneminden başlayarak 2000’li yıllara kadar Türkiye sendikacılık tarihinin panoramasını çıkarır.

Çalışma ekonomisi kökenli olmakla birlikte bir tarihçi titizliği ile belge ve kaynakça kullanan Ahmet Makal’ın Türkiye çalışma yaşamına ilişkin çıkardığı dizi bu alandaki en detaylı çalışmadır. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920** ile başlayan seri, **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946** ile devam eder. **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963** ile sonlanır. Makal’da 1963 Sendikalar yasası ile çalışmasını sonlandırır.

Alparslan Işıklı’nın **Sendikacılık ve Siyaset** kitabı ise hem İngiltere’yi içermesi hem de Türkiye örneğine değinmesi nedeniyle sendika-siyaset ilişkilerinin ana kaynaklarından olmuştur.

Aziz Çelik’in 2010’da çıkardığı **Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)** başlıklı kitabı, Türkiye’de sendika –siyaset ilişkileri üzerine yazılmış en kapsamlı kitaptır. Arşiv belgelerinin ve kaynakların tarihçi titizliği ile kullanıldığı kitap Türk sendikacılığının doğuş ve ilk gelişim evresindeki sendika-siyaset ilişkilerini aydınlatmaktadır.

Yıldırım Koç ise sendika kökenli bir araştırmacı olarak konuyla ilgili çok sayıda eser vermiştir. Eserlerinde bilimsel tasnif yöntemi zayıftır. Tanık olduğu içinde bulunduğu olayları yazması nedeniyle önemli bilgiler içermektedir. Yıldırım Koç’un son dönemde Canan Koç ile birlikte yazdığı **Disk Tarihi Efsane mi Gerçek mi? 1967-1980** başlıklı kitap 1970’li yıllara ışık tutması açısından önemli bir kaynaktır.

Türkiye sendikacılığının ilk dönem çalışmaları da burada ayrıca belirtilmelidir. Bunlar arasında öncelikle Anıl Çeçen, **Türkiye’de Sendikacılık**, Sedat Ağralı, **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı** ve Oya Sencer’in **Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı**, sayılmalıdır. Özellikle Sencer, kitabında “*Batı’da İşçi Sınıfını Doğuran Sosyo-Ekonomik Yapıyla Türk Toplumunun Sosyo-ekonomik Yapısı Arasında Kısa Bir Karşılaştırma*” bölümüyle öncü bir çalışma yaparak ilk karşılaştırmayı yapmıştır. Günümüzde Sencer’in 1969 yılında yapmış olduğu bu karşılaşmanın üzerine yeni eklemeler yapmak gereklidir.

Kemal Sülker ise sendikacılık ve tarihi üzerine en fazla eser veren sendikacı-gazetecidir. Dönemin yayın organlarında yayınlanan eserlerini topladığı kitaplarının

yanı sıra, **Türkiye Sendikacılık Tarihi** ile ilk örnekler arasında yer almaktadır. Eserleri yöntem olarak dağınık olmakla birlikte zengin ve önemli ayrıntılarla doludur.

Bu isimlerin yanı sıra Cahit Talas, Şehmus Güzel, Gülten Kutal, Metin Kutal, Mesut Gülmez, Lütfü Erişçi, Toker Dereli, Bengü Dereli, Meryem Koray'ın isimleri yaptıkları çalışmalar nedeniyle mutlaka anılmalıdır.

Kitap ve makalelerin yanı sıra **Sosyal Siyaset Konferansları** kitapları da önemli bir kaynaktır. Sosyal Siyaset Konferansları İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat kürsüsü tarafından 1948 yılında başlatıldı ve her yıl düzenlenen bu konferanslarda, sosyal politika konularında, Türkiye'den ve yurt dışından bilim adamları, uzmanlar, sendika ve işveren örgütlerinin temsilcileri bildiriler sundular²⁶ ve bu bildiriler kitap olarak yayınlandı. Uzun yıllar Orhan Tuna tarafından organize edilen Sosyal Siyaset Konferansları Türkiye sendikacılığına ilişkin zengin bir veri kaynağıdır. Ancak derli toplu bir koleksiyonu bulunmamaktadır. Sayılarına ulaşmak zordur. Buna karşın sahaflarda zaman zaman bulunan bu kitaplar mutlaka derlenmelidir.

Birincil kaynak olarak dönemin süreli yayınları ve sendika yayınları önemlidir. Özellikle Gece Postası işçilere yönelik çıkan bir gazete olarak 1963 dönemine kadar önemli bilgiler içerir. Ayrıca dönemin sendika ve parti yayınları da doğrudan bilgi içermesi açısından değerlendirilmelidir. Bu çalışmada süreli yayınlar sıklıkla kullanılmıştır.

Süreli yayınların yanı sıra **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, IISH, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (Tüstav) DİSK Arşivi ve Türk-iş Arşivi** birincil kaynaklara ulaşmak açısından önemlidir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan çalışmada konuya ilişkin çok sayıda belge değerlendirilerek titizlikle incelendi ve metin içinde birçoğu kullanıldı. Bu belgeler; özellikle devletin sendikalara bakışını yansıtması ve sendika-siyaset ilişkilerinin anlaşılması açısından önemli bilgiler sağladı. IISH, özellikle İngiltere'ye ilişkin pek çok arşivi bir araya getirmiş olması nedeniyle İngiltere'yle ilgili sağladığı bilgi ve belgelerin yanı sıra Türkiye'ye ilişkin önemli bir bilgi kaynağı oldu.

²⁶ Burada belirtmek gerekir ki 1955 yılında açılan İşçi Semineri'nde ders veren isimlerin çoğu Sosyal Siyaset Konferanslarına katılmışlardır. **Gece Postası**, 9 Aralık 1955.

Ayrıca; Tüstav DİSK Arşivi ve Türk-İş Arşivi²⁷ yaptıkları yayınlarla önemli bir boşluğu doldurmaktadırlar. Bu yayınlar bu çalışmada kullanıldılar.

Bu çalışma İngiltere ve Türkiye sendikacılık tarihlerini, tarihsel süreç içinde ve demokrasi kültürü ile birlikte değerlendirerek; İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde hak ve özgürlüklerin artması ile başlayan, 1980'de liberal ekonomi politikaları ve özelleştirme ile biten sürede; tarihsel gelişim süreçleri, sınıf bilincinin etkinliği, yasal düzenlemeler, sendikal örgütlenme ve yönetim, sendika-siyaset ilişkileri parametreleri çerçevesinde karşılaştırmayı amaçladı. Ortaya çıkan farklılıklar üzerinden yapılan karşılaştırmaların, Türkiye'deki sosyal politika sorunları kadar Türkiye demokrasisinin sorunlarının da tespit edilmesi açısından önemli bilgiler sundu ve bu bilgilerin değerlendirilmesine çalışıldı.

²⁷ Türk-İş arşivi araştırmacıların kullanımına kapalı olmakla birlikte, Türk-İş yayınları bu arşivin bir parçası olarak önemli bir yere sahiptir ve bu çalışmada Türk-İş Yayınları sıklıkla kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

“Sendika; işçilerin ya da işverenlerin, belirli bir işkolunda, ortak ekonomik ve toplumsal çıkarları korumak ve geliştirmek amacıyla kurdukları mesleki bir örgüt” olarak tanımlanmaktadır²⁸. Ancak bu tanım sendikaların sınıfsal boyutuna yeteri kadar vurgu yapmaz. Sendikalar, işçi sınıfının ekonomik-demokratik kitle örgütleri olarak siyasal bir içeriğe de sahiptirler.

Sendikalar, kapitalizmin bir ürünüdür. Sendikalar, kapitalist üretim ilişkileri altında zor durumda olan işçilerin yardımlaşma ve dayanışma örgütleri olarak ortaya çıktılar. İlk olarak sanayi devriminin başladığı İngiltere’de ortaya çıkan sendikalar; özellikle 19.yüzyıldaki gelişmeler sonucunda işçi sınıfının temel gücü haline geldiler.

Bu bölümde, İngiltere’de ve Türkiye’de sendikacılığın doğuşu ve 1945 yılına kadar olan gelişim süreci ayrı ayrı incelenerek; her iki ülke sendikacılığı ve işçi sınıfı üzerine eldeki verilerle bir karşılaştırma yapıldı.

1.1. İNGİLTERE’DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

İngiltere Sanayi Devriminin öncüsü olarak kapitalist ekonomik ilişkilerinin belirleyicisi konumundadır. Günümüzde kapitalist sistemin işleyişini belirleyen pek çok kurum -sendikalar da dâhil olmak üzere- İngiltere’de ortaya çıktı. Bu durumun en önemli nedeni, İngiltere’nin kendine has özellikleri ve Kıta Avrupa’sından farklı ekonomik ve toplumsal bir yapıya sahip olmasıdır. İngiltere’de, Kıta Avrupa’sında farklı olarak klasik anlamda bir feodal yapı görülmemiştir. Bu nedenle, sanayi devrimi ortaya çıktığında İngiliz Burjuvazisi, diğer çağdaşlarından daha hızlı yükselerek modern sınıfsal yapıların öncelikle İngiltere’de ortaya çıkmasını sağladı.

Kapitalist toplumun temelini oluşturan “İkili Devrimler” ortaya çıktığında birbirleriyle bağlantılı ve bütünleştirici özellikler taşımışlardır. Fransız Devrimi,

²⁸ İlhan Akalın, **Sendikal Kavramlar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s.118.

siyasal ve teorik dönüşüme öncülük ederken Sanayi Devrimi, ekonomik ve teknolojik dönüşüme öncülük etmiş ve daha pratik bir işleyişe sahip olmuştur²⁹.

İngiliz Sanayi Devrimi, üretim teknolojisinde sağladığı büyük aşama ile bir üretim patlamasına kaynaklık ederek bilinen ekonomik ve toplumsal düzeni kökünden sarsmıştır. Böylece sosyal sınıflar arasında yeni çatışmalar doğmuş bu çatışmalar giderek artarken yeni sosyal sınıfların sosyo-kültürel yapılarının temel belirleyici yapılar haline dönüştüğü görülmüştür. Ancak bu durum yeni sınıf çatışmalarını da beraberinde getirmiştir³⁰.

Bu bölümde, gerçekleşen dönüşümle birlikte İngiltere’de ortaya çıkan işçi sınıfı ve sendikaların 1945 yılına kadar olan süreci değerlendirilecektir.

1.1.1. İngiltere’de Toplumsal Yapı ve Sendikalara Etkisi

İngiliz toplum yapısı, Batılı ülkeler³¹ arasında Sanayi Devrimi’ne ve işçi hareketlerinin doğuşuna en müsait olan toplum yapısı olarak öne çıkmaktadır. İngiliz toplum yapısı soyluluk ve küçük mülk sahibi köylü tabakası olan gentry adı verilen orta sınıf ağırlıklıydı. Bu nedenle İngiltere’de sanayi devrimi sonucunda gerçekleşecek yapılar ve Burjuva devrimi diğer ülkelerden daha kolay gerçekleşti³². Temelde Sanayi Devrimi’nin ilk olarak İngiltere’de doğmuş olması işçi hareketlerinin de ilk doğum yeri olmasını sağlamıştır.

İngiltere’de olayların gelişimi, İngiliz kraliyet iradesini kırsal bölgelere dayatacak yönetsel ve hukuksal düzenden yoksun kalması ile başlamıştır. Bunun nedeni 1215 Magna Cartha ile başlayan ve 17.yüzyılın sonunda işçilerin sendikal meslek örgütlerini meydana getirmeye başladıkları döneme kadar gelişmeye devam etmiş olan demokratik kurumsal ve geleneksel dönüşümlerdir.

İngiltere sürekli içinde bulunduğu iç çatışmalara rağmen 11.yüzyıldan itibaren Avrupa kıtasının önemli güçlerinden biri olmuştur. Bunun nedeni kıtadan

²⁹ İkili Devrimler için Bkz: Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı (1789-1848)**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

³⁰ Kemal Sülker, **İşçi Sınıfının Doğuşu**, Cumhuriyet Kitap, Ankara, 1998.

³¹ Batılı ülkeler kavramı ile kast edilen Avrupa’nın genişlemesi ile devrimin gerçekleştiği ve Avrupa Siyasi kültürü içerisinde değerlendirilebilecek olan Amerika’yı da kapsayan ülkelerdir.

³² Barrington Moore Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünya’nın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, (Çev. Alaeddin Şenel ve Şirin Tekeli), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

uzak olarak kendi özgün siyasal ve ekonomik yapısını geliştirmiş olsa da, Avrupa'daki olaylardan yakinen etkileniyor olması ve İngiliz hanedanlarının; Fransa, İspanya ve Hollanda hanedanları ile sahip oldukları kan bağlarıdır. Bu bağlılıklar nedeniyledir ki İngiltere'de siyasal ve toplumsal değişim; veraset, din ve meşrutiyet konuları etrafında gerçekleşmiştir.

Tarih kitapları İngiliz siyasal yapısını değiştiren başlıca iki önemli olaydan bahseder:

1. 1642–1649 yılları arasında I. Charles'ın idamı ile sonuçlanan iç savaş
2. 1688–1689 yılları arasında Stuartların devrilmesi ile Orangeli Willem'in başa geçmesine yol açan Şanlı Devrim ya da Kansız Devrim olarak anılan çarpışma.

İngiliz tarihinde toplumsal siyasal yapıyı değiştiren ve en sonunda Sanayi Devrimi'nin doğuşuna ulaşan devrimler dizisi içerikleri açısından aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir.³³

1492–1603 Devletin saldırgan çalkantılı biçimde yayılması

1603–1714 Devrimci mücadele ve pekişme

1714–1815 Genişleyen, savaş ve fetihler yapan devlet

1815–1914 Kapitalist, imparatorluk devletinin pekişmesi

1914–1945 Savaşın hâkim olduğu kapitalist imparatorluk

1945–1992 Dağılan İmparatorluk, Kapitalist refah devleti, siyasal uzlaşma

Yukarıdaki genel değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere İngiltere'de devrimleri anlatmak çok geniş bir süreci ele almak demektir. Ancak zaman kısıtı açısından ve konuları ayırtı verebilmek adına dört önemli dönem üzerinde durulacaktır. Magna Cartha ile başlayan laik ve meşruti devlet süreci, 1640 İngiliz Devrimi, 1688 Şanlı Devrim ve Sanayi Devrimi.

³³ Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, (Çev. Özden Arıkan), Literatür Yayınları, İstanbul, 2005, s.199.

1215 Magna Cartha, Kral I. John (Yurtsuz John) döneminde kabul edilen bu belge ilk İngiliz Anayasal Belgesi olarak görülür. Magna Cartha'yı oluşturan 63 madde İngiliz feodal toplumunun çeşitli sınıf, katman ve kurumlarının geleneksel olarak sahip oldukları hak ve özgürlükleri güvenceye bağlamaktadır. Bu sınıflar içinde en önemlisi baronlardır. Bunun yanı sıra özgür köylüler var. Ayrıca fermanda, geleneksel uyruk hakları da resmen anımsatılıp açıkça tanınmaktadır. Kilise'nin tam özerk olmasını sağlayan temel ayrıcalıklar burada yinelenmiştir.

Magna Cartha anımsattığı temel hak ve özgürlükleri, güvenceye de bağlamıştır. Magna Cartha'da yer alan temel hak ve özgürlükler şunlardır;

- 1) Adalet satılmaz, reddedilemez, geciktirilemez,
- 2) Suçsuz ceza verilemez,
- 3) Ceza suçla orantılı olmalı,
- 4) Zorallm yasak,
- 5) Kendilerinin izni olmadan uyrukların araçları kullanılamaz,
- 6) Ülkeye giriş ve çıkış serbesttir,
- 7) Tam bir ticaret serbestisi vardır.

Magna Cartha'nın İngiliz Siyasetinde bir gelenek olarak varlığı, monarşinin otoritesini sınırlayarak parlamentonun gelişmesine izin vermiştir. Ancak parlamentonun geliştiğı asıl dönem; hanedan savaşları sonrasında (Güller Savaşı) harap olan ülkenin toparlanmasında parlamentonun oynadığı roldür. Bu rol nedeniyle güçlenen parlamento, Güller Savaşını sona erdirerek önemli bir güç elde etmiş olan Henry Tudor'un bile yetkilerini kısıtlamıştır³⁴.

15.yüzyılda İngiltere kendi içinde mücadele ederek birliğini sağlamaya çalışırken gelen sermaye ve ticaret artışı ile kentleşiyor, yayılmacı bir politika izliyordu. Yayılmacı politika sonucu da savaş masrafları giderek artıyordu. Ancak her türlü mali denetimi elinde tutan İngiliz Parlamentosu, toprak sahibi aristokratlar ve burjuva sınıfının karmasıydı. Bu sınıfların hiç biri artan vergi yükü altına girmek istemiyordu. Dolayısıyla daha 1640'a gelmeden mali konular ve egemenliğin meşruiyeti üzerinde parlamento ile saray çekişmesi yaşanmaktaydı. Giderek artan

³⁴ Tilly, s.154.

savaş masraflarını karşılamak üzere sarayın parlamentonun mali yetkilerine muhtaç olması sonucunda:³⁵

1. Saray kendi mülküne yabancılaştı ve parlamentonun etkinliği arttı.
2. Saray giderek daha fazla parlamento ve yetkilerine muhtaç hale geldi.
3. Parlamento bütün kraliyet gelirleri üzerinde gitgide daha fazla denetim kazandı.
4. Askeri ihtiyaçların artması, askerlerin önemini arttırdı, yenileştirmelerle doğan yeni tip ordu küçük toprak sahipleri ve köylülerden oluştu, bu durum da askeri önemi artan bu sınıfların kraliyete karşı giderek radikalleşmesini doğurdu.

Bütün bunların sonucunda 1649'da I. Charles idam edilmeden önce ülkenin iki kutba ayrıldığını söylemek mümkündür³⁶. Kraliyeti destekleyerek feodal düzeni savunan; Kilise, tutucu toprak sahipleri ve gerici güçlere karşı, parlamentoyu savunan; kent-köylü ticaret ve sanayi sınıfları, küçük toprak sahipleri, ilerici eşraf. Bilinen genel adları ile Whig ve Tory'ler.

Bu bölünmenin ortaya çıkmasının en önemli nedeni ise Tudor döneminde izlenen Protestan din politikasıdır³⁷. Tudor Hanedanı, monarşinin gücünü arttırmak ve daha fazla gelir elde etmek amacıyla İngiliz Kilisesini Roma'dan ayırarak manastır gelirlerine el koydu. 1532 Annates Yasası Roma'ya yapılan mali ödemeleri kesti, 1533 Temyiz Yasası Roma'nın dini kanun yapma hakkını engelledi, 1534 Üstünlük Yasası da papanın otoritesini tümüyle hükümsüz kıldı. Böylelikle İngiliz Reformu Tudor Hanedanının siyasi gücü ile gerçekleştirildi³⁸. Tudor'ların Protestan politikaları ile rahatlayan burjuvazi, küçük eşraf ve ordu, Stuart döneminin Katolik yanlısı politikalarına doğrudan karşı çıkmıştır.

³⁵ Christopher Hill, **1640 İngiliz Devrimi**, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005. s.13. Crane Briton ve John Christopher - Robert Lee Wolf, **1453'ten Bugüne Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık**, cilt: 2, (Çev. Mete Tuncay), Cem Yayınları, İstanbul, 1976, s.50.

³⁶ Hill, s. 13.

³⁷ Protestanlık ve Kapitalizm ilişkisi için bakınız: Max Weber, **Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu**, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

³⁸ Norman Davies, **Avrupa Tarihi Doğu'dan Batı'ya, Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a, Urallar'dan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panaromasi**, (Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitapevi, Ankara, 2006. s.531.

³⁹ Marc Bloch, "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi için", **Tarih ve Tarihçi Annales Okulunun İzinde**, (Der: Ali Boratav), Alan Yayınları, İstanbul, 1985. ss. 25-26.

Devrimin temelleri sadece Tudor'ların Protestan politikaları ile atılmamıştı. Tudor'ların siyasal olarak gerekli temeli oluşturdıkları bir gerçektir ancak siyasal temelden daha da önemlisi ekonomik temeldir. Çünkü ekonomik yapıda başlayan dönüşüm Sanayi Devrimi'ne kadar uzanan bir değişimler zinciridir ve bu açıdan ekonomik değişim, Sanayi Devriminin sonuna kadar sürdü.

1600'lü yıllarda İngiltere ekonomisi tarımsal özelliklerini kısmen korumaktaydı. Bu nedenle toprağın mülkiyetinin kimde olacağı çok önemliydi. Yavaş yavaş coğrafi keşiflerin etkisi ile ticaret yapısında görülen değişim henüz tarımda görülüyordu. Tarım'daki değişim 16.yüzyılda yükselişe geçerek 19.yüzyıla kadar süren çitleme hareketi ile gerçekleşti. Çitleme hareketi ile kolektif kullanım hakkı ortadan kalktı ve toprak mülkiyeti bireyselleşti. Çitleme hareketi, büyük toprak sahiplerinin egemenliğini büyük bir darbeye zedeleyerek gentrynin nüfuzunun sağlam bir şekilde yerleşmesine katkıda bulunmuştu.

Ekonomik değişimi sağlayan bir diğer etken ise reformasyon sürecinde el konulan manastır topraklarının satışlarıdır. Bu topraklar coğrafi keşifler sonucu gelişen ticaret hacmi ile zenginleşen eski dönemin orta sınıfları tarafından satın alındı. Böylece yeni gelişen bu sınıf, toprak mülkiyeti açısından da zenginleşerek eski aristokrat ailelerin ayrıcalıklarını kabul etmeyecek kadar güçlendi.

Manastır topraklarının el değiştirmesi, ticaret, korsanlık, yeni dünyadan gelmeye başlayan zenginlik ve köle ticareti ile elde edilen sermayenin etkisi ile 1640'tan önce İngiltere'de manifaktür üretime dayalı erken bir sanayi devrimi başladı. 18.yüzyılda ise sanayi patlaması İngiltere'nin ticaret hacminde büyük bir genişlemeye yol açtı ve hammadde ihracından işlenmiş mal ihracına doğru bir kayma gerçekleşerek ticaretin yönünü değiştirdi. Bu şekilde İngiliz sömürgeciliği başladı³⁹. Devrimin en net görünen ekonomik nedeni ise vergilerdir. Krallık ülkede yeni oluşan servetten pay alabilmek amacıyla vergileri yükselttikçe huzursuzluk doğdu⁴⁰.

Bu ekonomik ve siyasal temeller üzerinde yükselen *“İngiliz Devrimi, Kapitalizm geliştikçe zenginleşen ve güçlenen orta sınıf burjuvazi tarafından siyasal, ekonomik ve dinsel iktidar için verilen bir mücadeledir. Fakat, sarayın onlara karşı sıradan insanların çıkarlarını savunduğu söylenemez; tersine, halkın desteklediği*

⁴⁰ Hill, s.35.

⁴¹ Hill, s.46. İngiliz Sömürgeciliği için Bkz. Niall Ferguson, **İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

*partiler kralın en savaşçı karşıtları olarak ortaya çıkmışlar ve burjuvaziden daha güçlü bir şekilde mücadele etmişlerdir.”*⁴¹

Devrim, kralı destekleyen şövalyelere karşı Cromwell’in demokratik askere alma yöntemleri ve başarılı bir örgütlenme ile kendine bağlı bir ordu yaratması ile başladı. Cromwell’e bağlı yeni tip ordu devrimin gerçekeştiricisi oldu. Yeni tip ordunun en önemli gücü ‘düzleyiciler’di⁴². Ancak ordunun güçlenmesi ilerleyen süreçte parlamento ile ordunun da karşı karşıya gelmesine neden oldu. Bu nedendir ki I. Charles’ın idamından sonra oğlu tahta çıkabildi.

I. Charles, halkına ve İngiltere yasalarına işlediği suçlardan yargılandı. Halkını doğal olmayan zalimane ve kanlı savaşlara sokmak, kendi iradesine göre yönetimde bulunmak amacıyla sınırsız ve despotça güç tesis etmek için haince bir tasarı hazırlamaktan suçlu bulundu ardından idam edildi. Bu uzun süren devrimin nihai sonucuydu. Bu idamla birlikte İngiltere’nin yönetsel yapısında değişiklik meydana geldi. Bu basit bir taç değişimi değildi. Üyelerinin yönetsel bir devlet konseyini seçtiği tek kamaralı bir parlamento tarafından kolektif bir yönetimin tesis edilmesiyle iktidar yapısı değişti. Yöneticilerin toplumsal statülerinde değişiklik yaşandı; aristokratlardan toprak sahibi sınıflara geçti. Protestanlara dinsel serbestlik saęlandı⁴³.

Yaşanan bu değişimler İngiltere’de yeni bir düzenin kurulmasına yol açtı. Cromwell 1658’de öldüğünde eski düzen en azından siyasal olarak geri dönüyormuş gibi göründü. Oysa yaşanan değişimler geri döndürölerek eski feodal bağlaşıklıkların tekrar kurulması mümkün değildi. Her şeyden önce yeni oluşan ekonomik yapı böyle bir dönüşüme izin vermezdi. Devrimin gerilemesinin nedeni parlamento ordu çatışmasının yaşanması ve orduya karşı parlamentonun kraliyetle anlaşarak II. Charles’ı tahta çıkarmasıydı.

⁴¹ Hill, s.16.

⁴² Radikal demokratik bir hareket olarak görölen düzleyiciler, İnsanların doğuştan hür olduğunu ve oy hakkının genişletilmesi gerektiğini savunan düzleyiciler, Lordlar kamarasının fesh edilerek Cumhuriyet kurulmasını savunuyorlardı. Dinsel özgürlüğün sağlanması önem verdikleri diğer bir konuydu. Düzleyiciler hareketi için bkz. Murray Bookchin, **Köylü İşyanlarından Fransız Devrimine: Devrimci Halk Hareketleri Tarihi I**, (Çev. Sezgin Ata), Dipnot Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴³ Ann Hughes, “1649 İngiliz Devrimi”, **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**,(Der. David Parker), (Çev. Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003, ss.52-54.

1688’de yaşananlar aslında 1640’ta başlayan devrimin bir sonucuydu. 1640 devrimi 1688 ile tamamlandı ve parlamentonun İngiliz siyasetindeki üstünlüğü tescillendi.

1688’de de 1640’ın ekonomik koşulları artarak devam etmekteydi. Bunun yanı sıra ise Stuart hanedanının Katolik politikaları ile parlamentonun Protestan tavrı siyasi arenada çarpışıyordu. 1688’de devrime yol açan durum Stuart’ların kazanılmış haklara yönelik bir tehdit oluşturmalarıydı⁴⁴. Bu nedenle Orangeli William (Willem-üstelik Protestan) özgür bir parlamento toplamak için yola çıktığını söyleyerek İngiltere’de ayaklandığında geniş bir destek bulmuştur.

Kral James, I. Charles’ın başına gelenlerinde etkisi ile idam edilmek korkusuyla Fransa’ya kaçmıştır. Bu kaçışla taht kısa bir süre boş kalmış ve tarihte ilk ve son defa parlamento tek başına ülkeyi yönetmiştir. Bu durum parlamentonun gücünü göstermiş ve yerini sağlamlaştırmıştır. James’in yerine Williem geçmiştir. Ancak özgür parlamento söylemi Williem’in istediğinden daha sınırlı bir monarşi devralmasına neden olmuştur. Bu iki kralın birbiriyle basit bir yer değiştirmesi değildi (Stuart’lardan Hanover hanedanına). Değişen aynı zamanda monarşiydi. Mutlak krallık eğilimi sona erdirilerek sınırlı ya da karma monarşi kuruldu. Meclisin etkinliği giderek arttı⁴⁵.

Willem’in, kansız bir şekilde bu kadar başarılı olması bu devrimin Şanlı Devrim ya da Kansız Devrim olarak anılmasına neden oldu.

1688’den 1760’a kadar Krallar parlamentonun gücünden kurtulmaya çalışmadı. 1760’da III. George denedi ancak başarısız oldu. Böylece güçlü parlamento, ülkeyi birbiriyle çatışan yerel, ulusal ve uluslararası çıkarlara hak ettikleri önemi vererek yönetme alışkanlıkları edinip bu yolla gerekli kurumları geliştirdiler⁴⁶.

Parlamentonun işlerliğini sağlayan en önemli unsur ise kabine hükümeti yöntemi idi. Kabine sistemi klik ve parti ittifakı sistemine dayanıyordu. Bu sistem parlamentoda temsil edilen çıkar çevrelerinin türünde ortaya çıkan değişimleri

⁴⁴ Tilly, s.171.

⁴⁵ W.A. Speck, “1688 Siyasal Bir Devrim”, David Parker (der), **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560–1991**, (Çev. Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003.

⁴⁶ Willam H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev: Alaaddin Şenel), İmge Kitapevi, Ankara, 2006. s. 487.

sürekli yansıtabilme yeteneğine sahipti⁴⁷. Bu nedenle krallar parlamentonun gücünü kıramadılar ve anayasal monarşi bu koşullar altında gelişti.

16. yüzyılda gerçekleşen devrimler ile İngiltere'nin doğu ve güneyinde feodal unsurlar tasfiye edilmeye başlandı. Buna rağmen kuzeyde ve batıda feodal beyler tarımın ilerlemesini önüyorlardı. Kral, toprak sahipleri ve kiliseyi destekliyordu. Tekeller ve meslek loncaları sanayinin gelişimini engelliyordu. Burjuva sınıfı zenginliği elinde bulundurmasına rağmen siyasal haklardan yoksundu. Burjuvazi, haklarını alabilmek için yeni soylular sınıfı ile ittifak yaptı. Feodal soylu sınıfa ve krallığın mutlak iktidarına karşı başlamış olan halk ayaklanmasının başına geçerek iktidarı aldı. İktidarı ele geçirince ticaretin, sanayinin ve kapitalizmin hızla gelişmesi için gerekli şartları kendisinde oluştururken, halkın üzerindeki baskı ve sömürsünü de iyice pekiştirdi⁴⁸.

İngiltere'deki asıl değişim ise Kraliçe Victoria döneminde gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda başlayan birbiriyle ilişkin dört gelişme ile birlikte Sanayi Devrimi kendi rayları üzerine oturabildi. Bu gelişmeler:

1. Üretim sürecinde, enerji kullanan makinelerin gittikçe artan bir ölçüde uygulanması
2. Daha etkin kömür, demir ve çelik üretimi
3. Demir yolları ve öteki hızlı ulaşım ve haberleşme yöntemlerinin kurulması
4. Bankacılığın ve kredi kolaylıklarının artması gibi ekonomiye dair gelişmelerdi.

Bu gelişmeler ışığında sanayileşme büyük bir hızla gerçekleşmeye başladı. Böylesine büyük bir değişimin elbette ki olumlu ve olumsuz pek çok sonucu oldu. Endüstriyalizm, ulaşım ve haberleşme olanaklarını geliştirmekle uluslararası alışverişi artırıp uzaklık engellerini azaltarak ulusları birbirine yaklaştırarak; küreselleşmenin ilk adımlarını attı. Bunun yanı sıra Sanayi Devrimi, ulusçuluğu ekonomik hırslarla güçlendirerek pazarlar ve hammadde kaynakları için bir savaş

⁴⁷ McNeill, s.487.

⁴⁸ N. V. Yeseliyeva- A.Z. Manfred, **Yakın Çağlar Tarihi**, (Çev: Özdemir İnce, Ergün Tuncalı), Ankara, 1973.

başlatarak uluslararası gerilimi arttırdı; Birinci Dünya Savaşının nedenleri oluştu. Sanayi Devrimi bir yandan yaşamı kolaylaştırıp standartlarını yükseltirken; diğer yandan işsizlik, düşük ücretler, kötü yaşama ve çalışma koşulları gibi sorunları da beraberinde getirdi⁴⁹.

Endüstrideki ilerlemeler tarım arazilerinin daha iyi işlenmesini sağlayarak, yeni toprak alanlarının kullanıma açılmasına neden olmuş, böylece tarımsal faaliyetler artmıştır. Tarım ürünleri ekonominin önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. Ancak fabrikaların hızla yayılımı ve genelde tarımsal açıdan verimli su kenarlarında kurulmuş olmaları tarımın giderek önemini yitirmesine neden olmuştur. Toprak artık eskiden olduğu gibi servet ve siyasal erkin bir ölçüsü değildir.

Sanayileşmenin artmasına paralel olarak nüfusta da ciddi artışlar gözlenmesine rağmen sanayileşme asıl önemli etkisini nüfusun yapısında ve iç dengelerinde göstermiştir. Maden ve fabrikaların açıldığı yerlerde yeni şehir ve kasabalar kurulmuş, şehirlerdeki nüfus hızla artmıştır. İşveren-işçi tabanına dayalı ikili bir toplum yapısı yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu durum karşısında eski düzenin tarımsal işgücü olan bireyler şehirlere göç etmiş ve şehirlerde sanayileşme kaynaklı bir gecekondulaşma başlamıştır.

Bu şekilde oluşan ikili toplumsal yapı, bir süre sonra kendi içinde çatışmaya başlar. İşçi ve işverenler sürekli bir çıkar çatışmasının içine düşerler. İşverenler daha fazla kâr isterken, işçiler daha iyi şartlarda çalışabilmek için örgütlenirler. Bu çatışmalar sonucu modern toplum başta genel oy hakkı, sendikal hareket ve insani çalışma koşulları gibi kavramları kazanır.

1.1.2. İngiltere’de İşçi Sınıfının Ortaya Çıkış Sürecinde Etkili Olan Fikir Akımları

Kapitalist toplumlar içinde işçi sınıfının mutlak çoğunluğa sahip olduğu tek ülke İngiltere’dir. Bunun nedeni İşçi sınıfının Sanayi Devrimi ile birlikte ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmasıdır. Sendikacılığın koşulları da öncelikle İngiltere’de İngiliz işçilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bu nedenle İngiliz İşçi hareketi

⁴⁹ Briton, Crane ve diğerleri.

üzerinde Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı bazı fikirlerin⁵⁰ ve Amerikan Bağımsızlık Hareketinin etkileri görülmekle birlikte en büyük etkiyi ülke koşulları içinde gelişen Owenizm, Chartizm, Yeni Unionizm ve Fabian Society gibi akımlar yapmıştır. Zaten bu akımlar doğrudan İngiliz İşçi Hareketi ve sendikacılığının gelişiminin bir parçası olarak görülmelidir.

İşçi hareketleri hakkındaki teorilerin gelişiminin iki ana hattı vardır. Bunlardan birincisi işçi hareketlerini ve onun sosyo-ekonomik özellikleri hakkında değerlendirmeler yaparak yarattıkları değişimi inceleyen teorilerdir. İkincisi ise işçi hareketlerinin piyasadaki özellikle de fiyat mekanizması fonksiyonları üzerindeki birlik davranışlarının ekonomik sonuçlarını inceleyen teorilerdir⁵¹.

a) Marksist Etki: Marks, işçi hareketlerinin bir teorisi yerine tarihi bir teoride formüle etmiş ve genel bir entelektüel sistemi inşa etmekle ilgilenmiş ve sadece sınırlı bir görüşle çalışan sınıfları tanımlamamıştır.

Marks, modern endüstriyel toplumun endüstriyel işçiler tarafından domine edileceğini söylemiştir. Ancak tümdengelimci yaklaşımı işçi sınıfı hakkında tüme varımlı sonuçlara ulaşmasına neden olmuş ve İngiltere'de işçi sınıfı önderliğinde bir devrim başlayacağı tezinde yanılmıştır⁵². Buna rağmen en büyük başarısı sosyal eşitsizliklere dikkat çekebilmesidir.

Marks'ın teorisinin en geniş anlamı şudur: Toplumun üyeleri sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflar farklı endüstrilerde farklı fonksiyonları başarmaktadırlar ve sosyal örgüt içinde farklı pozisyonları meşgul etmektedirler. Bu sınıflar arasında bazı çıkar anlaşmazlıkları ve çatışmalar vardır. Toplumun endüstriyel örgütlerinde yer alan değişimlerle ilgili olarak sınıflar içindeki bölünmeler ve çatışmalar gerçekleşmektedir. İnsanlık Tarihi sınıf çatışmalarının devamıdır⁵³.

Sınıf çatışmalarında göz önüne alınan en yaygın varsayım çatışmanın ekonomik faktörlerden kaynaklandığıdır. Marks ve Engels Komünist Manifestoda

⁵⁰ Özellikle Jakoben görüş ve Tom Paine'nin **The Rights of Man**, adlı eseri bu etkiler arasında sayılmalıdır. Öyle ki Tarihte görülen ilk bağımsız işçi sınıfı hareketi **London Corresponding Society** (1792)'nin istekleri ile Jakoben istekler büyük benzerlik göstermektedir. Bkz. Alparslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.68.

⁵¹ Mark Perlman, "Labor Movement Theories: Past, Present and Future", **Industrial and Labor Relations Review**, vol.13, no.3, (Apr. 1960), pp. 338-348, s.338.

⁵² Perlman, s.339.

⁵³ Barrington Moore Jr., "A Comparative Analysis of The Class Struggle", **American Sociological Review**, vol.10, no.1, (Feb. 1945), pp. 31-37, s.31.

sınıf çatışmasının artmasının nedeni olarak proletaryanın ekonomik sıkıntılarını gösterir. Ancak tarihsel ve antropolojik verilere baktığımızda ekonomik sıkıntılar her zaman kültürümüzde sınıf çatışması yaratmaz, bir olasılık taşır. Bu şartlarda sınıf çatışması hipotezinin temel sorusu “*Belirli bir toplumun ekonomik yapısının dengesi ile bu toplumdaki bir sınıf çatışmasının varlığı ya da yokluğu arasında bir ilişki var mı?*”dır. Bu soru için kullanılan stabil bir ekonomi şu şekilde tanımlanır: Ekonomik ürünlerin dağıtımı bütün toplum için yaklaşık olarak aynıdır. Jenerasyon için üretim teknikleri arasında önemli bir değişim yoktur. Böylece bir sınıf çatışmasının varlığı tabakalar arasında sosyal hareketlilik derecesi ile ilgilidir. Karşılaştırılabilir istatistik veri yoktur ancak ham kontrol yapılabilir⁵⁴.

19. yüzyılda Marks’ın çalışmalarından etkilenen yeni teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu teoriler Marks gibi “*Niçin?*” sorusunu sormazlar “*Nasıl?*” sorusunu sorarak değişimin ve tarihsel sürecin kendisi ile ilgilenirler. Bu şekilde işçi hareketlerinin modern teorileri daha çok Selig Perlman, Max Weber, Werner Sombart ve Bernstein tarafından oluşturulur⁵⁵.

Bu teorilerde işçi hareketlerinin endüstrileşme seviyeleri ve pazar tiplerinin kontrolü üzerinde durulmaktadır ve sordukları sorular Marks’ın sorduğu sorulardan tamamen farklılaşmıştır⁵⁶.

- Farklı endüstriyel toplumlarda ne tip endüstriyel kural yapıcı ilişkiler vardır?
- Materyal ve ideolojik çerçeve faktörlerinin etkileri nelerdir ve bu etkiler gücün kullanımı ve güvenliğini nasıl etkilemektedir?
- Bu gelişimin geçici ve kalıcı aşamaları nelerdir?
- Mümkün olan her bir güç yapısının sonuçları nelerdir ve onlar nasıl yargılanmalıdır?

b) Owenizm: Owenizm aslında bireysel bir girişimden ortaya çıktı. Ancak dönemin koşullarında az da olsa uygulamaya geçebilmiş olması ve hemen hemen aynı dönemde görülen Chartist hareketin etkinliği Robert Owen (1771 –

⁵⁴ Moore Jr., “Comparative Analysis...”, s.35.

⁵⁵ Perlman, s.342.

⁵⁶ Perlman, s.344.

1858) adlı ütöpik sosyalistin fikirlerinin işçileri etkilemesine neden oldu. Özellikle “malların değerinin onlar için sarf edilen emeğe bağı” olduğuna dair görüşleri geniş yankı yaptı⁵⁷. Owen, düşüncelerini 1800-1819 yılları arasında New Lanark’taki fabrikasında uygulamaya çalıştı ancak başarısız oldu. 1824’te Amerika’ya gitse de 1829’da geri dönerek işçi hareketi içinde yer almaya devam etti.

Owen, fabrika sahibi olarak bir işveren olmasına rağmen özel mülkiyete ve kâra karşı çıkmaktadır. Ancak işçi sorunlarının çözümünde işçilere aktif bir rol vermez, önerdiği mücadele yolları arasında sınıf çatışması, başkaldırma ve kısmi grev fikri dahi yer almaz. Ancak sendika kurma hakkının tanınmasından sonra kurulmasını önerdiği “*Üretici Sınıfların Büyük Milli Manevi Birliği*” birlikte hareket etme ve sınıflar arası işbirliğinin ilk teorilerinden biri olmuştur⁵⁸. İngiliz işçi sınıfı birlikte hareket etme teorisini TUC (Trade Union Congress) ile büyük ölçüde hayata geçirmiş ve sınıflar arası işbirliği düşüncesi İngiliz Sendikacılığında ve sol düşüncesinde her zaman etkili olmuştur. Birlik düşüncesine paralel olarak Owenizmin kooperatife dayanan toplum fikrinin doğmasında da etkili olduğu söylenmelidir. Owen’in Amerika’dan dönüşünden sonra kurulan Britanya Kooperatif Bilgisini Yayma Derneği buna etkili bir örnektir⁵⁹.

Owen’in kendisi ütöpik bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte emeğin rolünü ve emek sömürsünün acımasızlığını vurgulayarak bu unsurların etkisini tartıştığı için bilimsel sosyalizme bir temel sağladı ve işçi sınıfının bilinçlenerek örgütlenmesine öncülük etti⁶⁰.

c) Chartist Hareket (Chartism): People’s Charter adında 1838, 1842, 1848 yıllarında yayınlanmış olan bildirilere verilen genel addır. Chartist hareket, işçi sınıfı için burjuva sınıfının yükselişini örnek almıştır. Sınıf fikrini benimseterek siyasal eylemi kabul ettirmek amacındadır⁶¹. Bu bildiriler işçilerden büyük destek görmüştür.

⁵⁷ Işıklı, s.70.

⁵⁸ Işıklı, ss. 70-71.

⁵⁹ E.P. Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu) Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s.927.

⁶⁰ Çetin Yetkin, **Siyasal Düşünceler Tarihi, cilt.3**, Güner Yayınları, İstanbul, 2012, s.967.

⁶¹ Işıklı, s.71.

1838 yılında yayınlanan ilk Charter siyasal dönüşümü başlatacak önemli istekler içermektedir. Bu istekler:⁶²

- Genel ve gizli oy hakkı
- Parlamantonun yılda bir kez toplanması
- Yoksullarında seçime katılabilmesi için parlamento üyelerine maaş bağlanması
- Adaylar için 300 sterlinlik toprak mülkiyeti zorunluluğunun kaldırılması
- Seçim bölgeleri arasında eşitlik sağlanmasıdır.

Chartist hareketin istekleri parlamento tarafından reddedildi. Bunun üzerine işçiler, isteklerin kabulü için bir aylık genel greve gitmelerine rağmen; grev şiddetle bastırıldı ve Charter başarısız oldu. Bu başarısızlık örgütlenmeyi sağladı ve Chartist Hareket merkezi bir yönetim altında birleşerek National Charter Asociation'ı kurdu. Birleşmeye rağmen 1842 ve 1848 yıllarındaki bildirilerde başarısız oldu⁶³. Ancak Chartist hareketin asıl başarısı işçi hareketlerine Chartist istekleri yerleştirmesi ve ortaya koyduğu eşit temsil fikri ile İngiliz demokrasisini geliştirmesiydi.

Başarısızlığın en büyük nedeni sendikaların yönetimlerinin durumlarından memnun yüksek ücretli usta işçilerin tekelinde bulunmasıdır. Bu durum grevlerde yeterli ölçüde dayanışma kurulmasını engelledi. Bunun yanı sıra o dönemde işçiler, bütünlüğü olan bir teoriden yoksundurlar. Bu dönemler teorinin emekleme dönemleridir⁶⁴. Her ne kadar Chartist hareket o dönemde sonuç alamasa da siyasal eylem bakımından öncülük ederek Dünyada işçilerin gerçekleştirdiği ilk bağımsız siyasal işçi hareketi oldu. Charter'larda belirtilen istekler sonraki dönemde işçilerin nihai hedefleri haline geldi ve daha sonra bu isteklerinin hepsini kazandılar⁶⁵.

d) Yeni Unionizm (New Unionism): Yeni Unionizm akımı İngiltere'de sendikacılığı sınırlı bir işçi aristokrasisinin malı olmaktan çıkarıp vasıfsız geniş işçi

⁶² Işıklı, s.72.

⁶³ Işıklı, ss.72-74.

⁶⁴ Işıklı, s.74.

⁶⁵ 1867'de sanayi işçileri, 1884'te kırsal kesimdeki işçiler oy hakkına kavuşarak siyasal bir güç olarak ortaya çıkmışlardır.

kitlelerine yayan bir akımdır. Bunu başarabilmelerinin nedeni her hangi bir ayrıma gitmeden tüm işçileri örgütleyerek bir araya getirme düşüncesidir.

New Unionizm ile birlikte işçi mücadelesi sertleşti. Unionistler, varlıklarını üyelere sağlanan giriş ücreti ve kayıt masraflarına bağlamak yerine işverenlerden tavisler kopartmak için şiddetli grev taktikleri ile üyelerini hoşnut tutma yolunu seçmişlerdir⁶⁶.

e) Fabian Society: Fabian Society 1883 yılında Thomas Davidson etkisiyle kurulan bir aydınlar örgütüdür⁶⁷. Bu aydınlardan Bernard Shaw, Sidney Webb, Beatrice Webb, Anne Besant ve Graham Wallas İngiliz işçi hareketi için önemli bir yere sahiptir.

Fabianlar bir araya gelerek değişen toplumun yeni sorunlarına cevap aradılar ve toplumu yeniden yapılandırarak genel refah ve mutluluğun korunmasını sağlamayı amaçladılar.⁶⁸

Fabianlık felsefesi ılımlı ve uzlaşmacı bir yapıdadır. Bu yapısı dayandığı kaynakların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kaynaklar; 18.yüzyıl düşüncesi, Pozitivizm, Henry George'un Fikirleri, John Stuart Mill'in metodolojisi, Owenizm, Marksizm, Demokratik Federasyon⁶⁹, Hristiyan Sosyalistler ve tabi ki Derneğin kuruluşunda büyük etkisi olan Thomas Davidson'dır⁷⁰. Burada belirtmek gerekir ki Fabianlık ve Marksizm arasındaki ilişki ters orantılıdır. Çünkü Fabianlar, ılımlı, uzlaşmacı ve maddeci bir bakış açısı oluşturarak Marksizm'in evrimci ve devrimci yapısına zıt bir çizgi izlemişlerdir.⁷¹ Bu çerçevede Fabianlar enternasyonalist tavrı tümünden reddetmezler ancak İngiliz emperyalizmine de karşı değildirler. Burada Fabianların faydacılık anlayışı önemlidir⁷².

Fabian Society, sosyalist bir kuruluş olarak ortaya çıkmasına rağmen fikirleri nedeniyle sosyalist hareketler tarafından kabul görmedi. Çünkü Fabianlar en

⁶⁶ Spartacusschoolnet.co.uk, www.spartacusschoolnet.co.uk/REmann.htm (27.06.2011)

⁶⁷ Işıklı, s.84.

⁶⁸ Edward R. Pease, **The History of The Fabian Society**, New York, E.P. Dutton & Company Publishers, October, 2004, s.78.

⁶⁹ Daha Sonra Sosyal Demokratik Federasyon adını alacaktır ve 1886 Fabian Konferansı'na katılacaktır.

⁷⁰ Pease, ss.19-53.

⁷¹ Işıklı, s.85.

⁷² G. D. H., Cole, **A Short History of The British Working-Class Movement 1789- 1947**, Allen – Unwin, London, 1952, ss.190-191.

başından itibaren sınıfsal nitelikleri kabul etmediler⁷³, devletin sınıfsal niteliğini değiştirmeden daha adil bir gelir dağılımının, uzlaşma yoluyla elde edilebileceğine inandılar⁷⁴. Sosyalist hareketler ile yaşadıkları bu çatışma sendikalar konusunda da devam etti. Fabiancıların sendikalara verdikleri önem, sendikalar ekonomik ve siyasal alanda güçlendikçe arttı. Buna rağmen sendikaların bir İşçi Partisi kurması gündeme geldiğinde Liberallerle birlikte Fabiancılar da bu fikre muhalefet etti. Yine de Fabiancılar kuruluşundan itibaren İngiliz İşçi Partisi'ne dâhil oldular ve kısa zamanda teorisyeni haline gelerek partinin politikalarını ve yapısını şekillendirdiler⁷⁵. Fabian Society'nin ana konusu İngiliz halkını ve Onların şekillendirdiği politik yapıyı doğrudan demokratik ve sosyalist hale getirerek, ülke endüstrisini daha yaşanılabilir kılarak özel kapitalizmden tamamen bağımsızlaştırmaktır.⁷⁶

⁷³ Sınıf çatışmasına değil, ikna etme metoduna inanırlar. Onlara göre insanlar hangi sınıfa mensup olduklarına bakmaksızın sosyalizmin arzu edilir bir düzen olduğuna dair deliller ile ikna edilebilirler.

⁷⁴ Pease, s.137.

⁷⁵ Işıklı, ss.86 -87.

⁷⁶ Pease, s.561.

1.2. İNGİLİZ İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU VE SENDİKALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

İngiliz toplum yapısında yaşanan dönüşümlerle birlikte eski düzen tamamen çözüldü. İşçi sınıfının doğuşu eski düzenin çözülüşü sırasında, halkın yaşadığı deneyimler ve bu deneyimlere verdiği tepkiler sonucunda ortaya çıkan sınıf bilincinin bir ürünü oldu.

İngiliz işçi sınıfının doğuşunu anlatan en önemli iki eser Edward Palmer Thompson'un **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu** ve Friedrich Engels'in **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**⁷⁷ başlıklı eserleridir.

Engels, doğrudan gözlem ve analizlerine dayanarak yazdığı kitabında proletarya sorununu yerel ya da ulusal değil uluslararası bir sorun olarak ele alır. İşçi sınıfını bir bütün olarak değerlendirir; sanayi kapitalizminin evrimini, sanayileşmenin toplumsal etkilerinin siyasal ve toplumsal sonuçlarını genel olarak çözümler ve bu analizlerinde Marksist yöntemi kullanır.

Engels, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı dönüşümü toplumsal açıdan büyük bir yoğunlaşma ve kutuplaşma süreci olarak görür. Bu sürecin ana eksenini büyüyen bir proletarya ile büyüyen bir burjuvazinin kentleşen bir toplumda ortaya çıkan çıkar çatışmalarıdır. Toplumun ara katmanlarının sanayileşme ile birlikte proleterleşmesiyle sınıf bilinci doğar ve refah-bunalım döngüsü içinde insanlar daha iyi bir hayatın yolunu aramaya başlar. Bu arayışta bilincin etkisi büyüktür çünkü bireylerin birlikte hak aramasının tek yolu budur. Dayanışma ve sınıf bilinci veren sendikacılığın ve grevlerin önemi de burada yatmaktadır⁷⁸.

E. P. Thompson'un **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**⁷⁹ başlıklı kitabında 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenmeye başlayan sınıf bilincini detaylarıyla anlatmaktadır. Thompson, sınıf bilincini ve sınıf deneyimini birbirinden ayırarak tarihsel materyalizmden farklılaşır. Thompson'a göre sınıf deneyimi büyük ölçüde insanların içine doğdukları ya da iradeleri dışında girdikleri üretim ilişkileri tarafından belirlenen durumdur. Sınıf bilincinde gelenekler, değer sistemleri,

⁷⁷ Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çev. Yurdakul Fidancı), Sol Yayınları, Ankara, 1997.

⁷⁸ Engels, ss. 10-14.

⁷⁹ E.P. Thompson, **İngiliz işçi Sınıfının Oluşumu**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Birikim Yayınları, İstanbul, 2006.

düşünceler ve deneyimler etkilidir. Deneyim, bir yerde sınıf bilinci için ön koşul olmasına karşın süreç içinde gerçekleşen ilişkiler bütünü bu deneyimi sınıf bilinci yapar. Dolayısıyla sınıf bir ilişkiler bütünüdür ve eğer sınıf bir ilişkiler bütünü ise bireyin toplumsal rolü son derece önem kazanmaktadır. Kısacası sınıf; uzun bir tarihsel dönemin ürünü olarak şekillenen sosyal ve kültürel oluşumun bir sonucudur. Ancak basit bir kültürel oluşumdan fazlasıdır ve tek başına bağımsız bir faktör olarak ortaya çıkmamıştır.

Thompson, sınıfı durağan bir yapı olarak değil, diğer bir sınıfa karşı konumu ve mücadelesine göre dinamik bir yapı olarak değerlendirir. Thompson'un sınıfı bir ilişkiler bütünü olarak tanımlaması **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu** başlıklı kitabında sınıf mücadelesi kavramının önemli bir yer tutmasının nedenidir. Çünkü sınıf mücadelesi doğrudan iki farklı sınıfın ya da iradenin çatışmasının bir sonucu olacağından ilişkinin kendisidir.

Thompson'un bu yaklaşımı, sınıf kavramına diğer sosyal yapılarla olan ilişki ve bu çerçevedeki kültürel süreçleri ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. Toplumsal süreçler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi inceleyerek bir takım sonuçlara ulaşır. Thompson'un **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu** kitabı bu toplumsal süreçler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi incelediği için uzun bir dönemi kapsar ve İngiliz işçi sınıfını kendine özgü tarihsel gelişim koşulları içinde değerlendirir. Dolayısıyla Thompson'a göre sınıf doğrudan bir yapı değil süreçtir. Bu süreçteki ilişki somut bir gerçektir ve sınıfın bireyleri olmaksızın sınıfta olmaz. Bu nedenledir ki Thompson, kitabında İngiliz işçi sınıfının oluşumunda yer almış bütün isimleri tek tek zikretmektedir. Thompson'a göre kişilerin toplumsal ilişkilere karşı aldığı tavır, sınıfında tavrını belirlemektedir. Buna göre topyekûn sınıf kavramı tek tek oluşumlardan ayrı düşünülemez.

Thompson, İngiliz işçi sınıfının oluşum sürecini 17. yüzyıldan başlatmakla birlikte özellikle 18. ve 19. yüzyılları kilit dönemler olarak görmektedir. Özellikle 1700'lü yıllarda oy hakkı için başlayan mücadele ve Tom Paine'in "*İnsan Hakları*"nın yarattığı etki 18. yüzyıl boyunca sınıfsal ilişkileri şekillendirmiştir. Tom Paine'nin **İnsan Hakları** ve 1678'de yazılan John Bunyan'ın **Pilgrim's Progress**

From This World To That Which Is To Come⁸⁰ (Pilgrim's Progress) kitabı İngiliz işçi sınıfının iki temel metni olur⁸¹.

İnsan Hakları ve Pilgrim's Progress İngiliz burjuvazisi ve aristokrasisi için önemli bir korku kaynağıydı. Çünkü, Bu kitapların etkisi ile işçi sınıfı ve yoksullar bir hak arayışına başladı. Reformist mücadelenin de ateşleyicisi oldu⁸².

İşçi sınıfı mücadelesi 18. yüzyılın ikinci yarısında; ölçülü anayasal gelişimi savunanlar ve sıradan insanlar içinde gelişen insan haklarına dayalı gelişimi savunanlar olarak ikiye ayrıldı. Politika-altı gelenekte; bu çerçevede ayaklanma ile ayak takımı fenomeni ve doğuştan gelen haklar (İngiliz Vatandaşı) diye ikiye ayrıldı⁸³.

*“18.yüzyıl Britanya'sında başkaldırma eylemleri iki farklı biçim almıştır: 1. Az ya da çok kendiliğinden doğan halk hareketi 2. Kalabalığın dışından ya da yukarıdaki kişilerce bir baskı aleti olarak kalabalığın kasıtlı kullanımı.”*⁸⁴ Bu başkaldırı içinde 1840'lara kadar kasaba ve kırlarda yiyecek ayaklanmaları görülmüştür. Thompson bu süreçte İngiltere'de bir devrime ramak kaldığını söylemektedir⁸⁵.

⁸⁰ Türkçe'ye 1905 yılında “Yolcunun azimet: Bu Dünya'dan Gelecek Dünya'ya” adıyla 1923'te Mustafa Necati tarafından “Hac Yolunda: Bu Dünya'dan Gelecek Dünya'ya” adıyla çevrilmiştir.

⁸¹ Thompson, s.65.

⁸² Thompson, s.95.

⁸³ Thompson, s.97.

⁸⁴ Thompson, s.102.

⁸⁵ Thompson, s.817.

Tablo 1: 18. ve 19. yüzyılda İngiltere’de Ayaklanmalar

18. ve 19.yüzyılda İngiltere’de Ayaklanmalar	
1760-1770’ler	Wilkes Ajitasyonu
1780	Gordon Ayaklanmaları
1795 ve 1820	Kralın Londra sokaklarında etrafının sarılması
1831	Bristol Ayaklanması
1839	Birmingham Boğa Güreşi Ayaklanması
1811-1813	Luddculuk
1816	Doğu Anglia Ayaklanması
1830	Son İşçinin İsyanı
1839 ve 1842	Rebecca Ayaklanmaları
1842	Cıvata Ayaklanmaları

Kaynak: Thompson, s.101.

Ayaklanmalarda kilise bir hedefti ve toplum nezdinde geri plana düşmüştü. Kral reformun destekleyicisi olarak ön plandaydı ve destekleniyordu. Artık kralın otoritesi kilise otoritesinin önüne geçmeye başlamıştı. Bu nedenle ayaklanmaların sloganı *‘Kral ve Reform’*’du. Ayaklanmaların ana hedefi; dinsel muhalifler değil, önde gelen kilise adamlarıydı⁸⁶.

Ayaklanmaların yanı sıra işçi hareketleri ve sendikalarda bu hararetli sürecin önemli bir parçasıydı⁸⁷. Çünkü kent yoksullarının ve yiyecek sıkıntısı çekenlerin

⁸⁶ Thompson, s.116.

⁸⁷ 1717-1800 yılları arasında İngiltere’de 400 iş uyuşmazlığı çıkmıştır ve bunların 138’i 1781-1800 yılları arasında gerçekleşmiştir.

önemli bir bölümü işçilerdi. İşçiler örgütlü bir mücadele içine girmeye başlayınca, İngiltere’de yasal düzenlemelerle örgütlenmeleri yasaklandı⁸⁸.

1811-1812’de Ludist hareketin⁸⁹ etkili olmaya başlamasının hemen ardından 14 Şubat 1812’de Tezgâh Kıрма Yasası çıktı. Bu yasaya göre tezgâhların parçalanması bir suçtu ve ölüm cezası getiriliyordu. *“Luddism; anlamsız, çılgın, endüstriyel bir devrim ve bilgi birikimimize katkı sağlayan seçkin bir otorite olarak, 18.yüzyılda ki endemik isyanı şekillendirmiş ve o dönemde heyecan ve yüksek bir ruh yaratmıştır.”*⁹⁰

1815’te gerçekleşen battaniyeciler eylemi⁹¹ işçilerin daha iyi yaşam koşulları için mücadele ederken giderek daha fazla nasıl örgütlenebileceğinin de bir göstergesi oluyordu.

1817’de Pentridge Ayaklanması ise herhangi bir orta sınıf desteği olmaksızın tümüyle bir proleter isyanı girişiminin tarihteki ilk çabalarından biri olarak görülmektedir⁹².

1819’da İşçiler, Avam Kamarası’nın temsil kapasitesini ve yetkisini genişletmek için çabaladı. Bu işçilerin siyasi güç kazanmadıkça durumlarını iyileştiremeyeceklerini anlamalarının bir işareti olarak yorumlanabilir.

1830-1831 yıllarında gerçekleşen Kaptan Swing ayaklanmaları⁹³ İngiliz burjuvazisinde önemli bir korku yarattı. Fransa ve Belçika’daki olaylardan ders alan İngiliz Burjuvazisi şiddet uyguladı. 19 idam ve 481 sürgün, 1 kırbaç ve 644 hapis cezası verildi⁹⁴.

⁸⁸ İşçilerin bu dönemde kurdukları örgütler; 1640 Çalışma Evleri, 1790 Birleşik İngilizler, 1816 Devrimci Parti, 1792 Haberleşme Derneği (Corresponding Society)

⁸⁹ Luddism/Luddist hareket, endüstride makineleşmeye karşı çıkan ve makine kırıcılık olarak adlandırılan akımdır. Ned Ludd adlı İngiliz işçinin işsizliği arttırdığı düşüncesi ile makinelere saldırması ile başladığından hareketin adı Ned Ludd’dan gelmektedir. Hareketin başlangıcı için bakınız Adrian Randall, “The Philosophy of Luddism: The Case of The West of England Woolen Workers ca. 1790-1809”, **Technology and Culture**, vol. 27, no.1, January 1986, pp.1-17.

⁹⁰ Eric Hobsbawm, “The Machine Breakers”, **Past and Present**, no:1, Feb. 1952, pp. 57-70.

⁹¹ 1815 yılında tahıl yasası, tahıl üzerine gelen gümrük vergisi ve ağır kış koşulları nedeniyle fiyatlar yükseldi. Fiyat artışı karşında zor durumda kalan dokuma işçileri geniş bir katılımı fiyat artışlarını protesto etmek için Manchester yakınlarında toplandılar. 10’ar kişilik gruplar halindeydiler ve dokuma işçisi olduklarını göstermek için her biri bir battaniye veya palto taşımaktaydı. Bu nedenle eyleme Battaniyeciler Eylemi adı verildi.

⁹² Thompson, s.668.

⁹³ Tarım işçileri vergiler, kiralar, ücretler, tarımsal kriz ve yasak bölgelerde avlanmak gibi sorunlar nedeniyle çiftlikleri tahrip etmeye başladılar. Zengin çiftçilere gönderdikleri tehdit mektuplarının altına hayali bir Kaptan Swing imzası attıklarından harekete bu isim verildi. Sanırım, bu hareket ve yarattığı etki günümüzde Kaptan Swing çizgi romanına kaynaklık etti.

⁹⁴ Eric Hobsbawm, **Captain Swing**, Phoenix Press, London, 2001, s.123.

Kapitalizmin yarattığı ortama karşı işçiler tepkilerini geliştirdikçe, burjuvazi ve sermayedarlar tehlikeye giren durumlarını kurtarmak adına uzlaşma arayışına gittiler ve işçilerin taleplerinin kapitalizm koşullarında karşılanabilmesi için işçilerle kârlarından belli bir oranı paylaşmaya gönüllü oldular. Bu uzlaşmanın ilk adımı da 1824'te örgütlenme yasalarının kaldırılması oldu⁹⁵. İkinci adım olarak da paylaşmaya gönüllü oldukları kâr miktarı nedeniyle mevcut durumlarını koruyabilmek adına sömürge elde edilmesi ve sömürgelerden elde edilecek kaynaklar daha da önem kazandı. İşçilerin mücadelesi kapitalizmi yıkamayınca sömürünün niteliğinin değişmesini sağladı. İngiliz işçi sınıfı da, sömürgeciliği destekler bir tavır takınarak farklılaştı. İngiliz işçi sınıfının milliyetçi temellerinde İngiliz halkının çıkarları, komünist enternasyonal çıkarlardan önce geliyordu, bu devrimci değil evrimci olmayı teşvik ettiği gibi Marks'ın da İngiltere'de gerçekleşecek devrim öngörüsünü boşa çıkarıyordu.

İngiltere'nin emperyalizmi ve sosyal reformu birlikte götürme politikasında 1870'li yıllarda Muhafazakâr Parti liderlerinden Benjamin Disraeli'nin önderliğinde netleşmişti. Disraeli, 1872 yılında Kristal Saray'da yaptığı konuşmada Muhafazakâr Parti'nin üç önemli amacını ilan etti: 1. Eski kurumların sürdürülmesi. 2. İmparatorluğun güçlendirilmesi. 3. Halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi. Bu şekilde emperyalizm ve sosyal reformların birleştirilmesi Muhafazakâr Parti'nin 1874 yılındaki seçimlerden zaferle ayrılmasını sağladı ve bu zaferde alt orta sınıftan ve işçilerden gelen yeni seçmenler büyük rol oynadı⁹⁶. Sermayedar sınıf, sömürgeci kaynaklarla sosyal-emperyalist politikalar uygulayabildi ve işçilerin tepkisini kontrol altına almayı başardı.

20. yüzyıl başlarında giderek işçi çıkarları ile sermaye çıkarlarının kesişmeye başlaması sonucunda İngiliz burjuvazisi, İngiliz işçi sınıfını ehlileştirme ve reformistleşme çabalarında başarılı oldu. İşçilerin mücadelesi kapitalist düzeni değiştiremedikçe Kıta Avrupa'sındaki örneklerden ders alan İngiliz burjuvazisi, işçi sınıfını arzu ettiği yöne çekti. Genel oy hakkının başladığı 1867'den sonra

⁹⁵ 1799'da her türlü işçi örgütlenmesi yasaklanmıştı. 1824 yasası ayrıntılı bilgi için bkz. A. Aspinall, **The Early English Trade Unions**, Documents From The Home Office Papers in The Public Record Office, The Batchworth Press, London, 1949, s. XXV-XXVII.

⁹⁶ W. Baumgart, **Imparalism, The Idea and Reality of British and French Colonial Expansion 1880-1914**, Oxford University Press, New York, 1982, s.168. 1867 seçimleri genel oy hakkının kullanıldığı ilk seçimlerdir.

gerçekleşen grevler düzenin kurallarına uygun olarak kapitalizme ve sömürgeciliğe karşı çıkmadan, kapitalist düzen içinde işçilerin gelirlerini arttırmaya çalışan eylemlerdi⁹⁷.

Tablo 2: 1870-1879 Yılları Arasında İngiltere’deki Grev Sayıları

YIL	GREV SAYISI
1870	30
1871	98
1872	343
1873	365
1874	98
1875	245
1876	229
1877	180
1878	268
1879	308

Kaynak: Clegg, s.134.

Sonuçta 1880’lerden itibaren modern sendikacılığın en büyük bölümü İngiltere’de kurulmuştur. Bu dönemde modern sendikacılığın kuruluşuna etki eden unsurlar; öncelikle siyasi otoritenin ve burjuvazinin işçi sınıfının gücünü kabul ettiklerinin bir göstergesi olan 1894 Royal Komisyon Raporu ve 1906 Anlaşmazlık Yasasının doğuşunu hazırlaması nedeniyle Taff Vale⁹⁸ davasıdır.

⁹⁷ Hugh Armstrong Clegg, **A History of British Trade Unions Since 1889, vol:1 (1889-1910)**, Oxford University Press, New York, 1998, s.134.

⁹⁸ The Taff Vale; Railway Co. İle Amalgamated Society of Railway Co. arasında çıkan anlaşmazlık davası sonucunda 1875 kanuna rağmen sendika aleyhine karar çıkması nedeniyle mahkemeler ve sendikalar arasındaki mücadele başlamıştır. (1901) J. G. Pease, “Trade Unions and Trade Disputes in English Law”, **Columbia Law Review**, vol.12, no:7, (Nov. 1912), pp. 589-602. s.598.

1.2.1. TUC Etkisi ve İngiliz İşçi Partisi'nin Kuruluşu

İngiltere’de Trade Union Congress (TUC)’in 1868’de kurulması süreç içinde gerçekleşen mücadelenin ve işçilerle birlikte hareket etmeye başlayan burjuvazinin tavrının bir sonucuydu. TUC’un doğuşu sendikacılığın resmen kabul edilmesi anlamına geliyordu ve bunu sağlayan en önemli faktör seçmeliğin kitleselleşmesi⁹⁹. TUC kurulana kadar İngiliz sendikacılığında işçi aristokrasisi egemendi ve TUC’un kuruluşu bu hâkimiyeti kırdı. Ancak TUC’un asıl güçlenmesi 1902 kongresinden sonra oldu. TUC’un güçlenmesindeki en önemli neden 1900’de İşçi Partisi nüvesinin kurulmasıydı. İşçi Partisi’nin doğuşu bu döneme kadar nispeten apolitik kalmış sendikaların siyasal bir tavır geliştirdiğini göstermekteydi. İngiltere’de TUC, politik dengeye büyük oranda katkı sağladı. Bunun nedeni İngiliz Tory’lerinin de sosyal değişimi istemeleriydi¹⁰⁰. İşçi Partisi, işçilerin katkıları ile finanse edilerek zorunlu sendikacılığın devlete bağımlı yapısından farklılaştı ve bağımsız hareket edebilir olarak organize oldu¹⁰¹.

TUC’un güçlenerek İşçi Partisi’ni kurmasındaki önemli bir diğer faktörde 1871, 1875 ve 1876 yasal düzenlemeleri ile hukuki statülerinin güçlenmiş olmasıydı. Sendikalar bu düzenlemeler ile tüzel kişilik hakkını ve grev hak ve hürriyetini kazanmışlardı. 1871 Sendika Yasası, sendikalara “*friendly society*” statüsü verdi, 1875’te ek olarak Suç Kanunu Yasa Değişikliği ile sendikaların ticari faaliyetleri üzerindeki yasal sınırlamalar tanımlandı¹⁰².

Sendikaların siyasal alanda güçlenmesi ise 1900 ‘den önce 1889’da Keir Hardie’nin İskoç İşçi Partisi’ni kurması ile başladı. 1893’te Bağımsız İşçi Partisi (Independent Labour Party) kuruldu. 1900’de, 1906’da İşçi Partisi adını alacak olan İşçi Temsil Komitesi (Labour Representation Committee) kuruldu.

⁹⁹ Eric Hobsbawm, “Trends in The British Labour Movement”, **Labouring Men**, 1964, s.336.

¹⁰⁰ Joseph LaPalombara, “The Political Role of Organized Labor in Western Europe”, **The Journal of Politics**, vol.17, no.1 (Feb.1955),pp.59-81, s.78.

¹⁰¹ Monroe Berkowitz, “Economic Aspects of Compulsory Trade Unionism: A Note”, **Oxford Economic Papers**, vol.7, no.2 (Jun 1955), pp.221-225.

¹⁰² G.D. H. Cole, “British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Century”, **International Review For Social History**, Leiden, 1937, reprinted in E.M. Carus-Wilson, **Essay in Economic History III**, 1962, s. 630.

Sendikal alandaki örgütlenmeden sonra siyasal alanda da örgütlenmeleri İngiltere'yi diğerlerinden ayıran önemli bir farktır.

TUC'un 1902 yılındaki kongresinde alınan kararlar 1906'da İşçi Partisi'nin yapılanmasında etkili oldu. TUC, 1902 yılının Eylül ayında Londra'da toplandığında 1.300.000 işçiyi temsil etmektedir. Kongreye Amerikan İşçi Federasyonu'ndan üyeler katılmakla birlikte etkin değildirler¹⁰³.

1902 kongresinin öncelikli amacı sendikacılığın genişlemesi için büyük bir misyoner çalışması yapmak; işçilerin çıkarlarını ve diğer haklarını pekiştirmektir. 1902 kongresinden önceki kongrelere bağlı olarak çalışan parlamenter komitelerin maaşla çalışmayan düşük bütçeli organlar olması nedeniyle kongreler, beklenen siyasal etkiyi yapamamış ve çoğu zaman amaçlarına ulaşamamışlardır. 1902 kongresini önemli kılan bu kongrede bu durumun değişmesidir. 1902 kongresinde alınan kararlar merkezileşmeyi sağlayarak sendikaların birlikte hareket edebilmelerini ve bir baskı grubu olarak öne çıkmalarını sağlamıştır. 1902'deki birleşmeyi sağlayan en önemli unsur ise mahkemelerden¹⁰⁴ ve Lordlar Kamarası'ndan çıkan kararlara karşı doğan tepkidir¹⁰⁵. Bu tepkinin öncelikli amacı birliklerin fonlarını korumaktır. Fonun iştirakçiler tarafından korunması düşüncesiyle resmi olmayan üyelerin söz sahibi olmamasına çalışıldı. Bu hamle özellikle sendikacılığın yaygınlaşması açısından da önemlidir. Çünkü işçiler sendikalara üye olmadan sendikalı işçi olmanın ekonomik avantajlarından faydalanabilselerdi bu durumun sendikaların üye kaybı ile sonuçlanacağı açıktır. 1902 kongresinde sendikaların kazandığı avantajlardan sadece sendika üyelerinin faydalanmasının sağlanması, kongrenin en önemli ekonomik sonucudur. Kongrenin siyasal sonucu ise çok daha önemlidir. Bu kongreden sonra sendikacılar, doğrudan parlamentoda temsil edilmenin gerekliliğine inandı ve konuda çalışmaların başlaması 1906'da İşçi Partisi'ni doğurdu¹⁰⁶.

¹⁰³ E. Dana Durand, "The British Trade- Union Congress of 1902", **The Quarterly Journal of Economics**, vol.17, no.1 (Nov. 1902), pp.181-184, s.181.

¹⁰⁴ 1901'de ilk defa Birleşmiş Demiryolu İşçileri Sendikası kendi iş kolundaki işçiler tarafından dava edilmiştir. Bu üyelerin sendika birliklerinin finansmanına dâhil olmasını sağlamıştır.

¹⁰⁵ Durand, s.182.

¹⁰⁶ Durand, s.182. İşçi Temsil Komitesi de düşünülürse İşçi Partisi'nin kuruluş tarihini 1900'e kadar götürmek mümkündür.

1.2.2. Sendikal Örgütlenme

İngiltere’de sendikaların örgütlenmesi iki yoldan ilerledi. Birincisi Sendikaların mücadeleleri ve bu mücadeleler sonunda kurdukları TUC ile birlik içinde haklarını aramaları; ikincisi ise bu hak talepleri karşısında hükümetin yasalarla ve mahkemelerin hükümleri ile verdiği yasal tepkiler. Buna göre İngiltere’de ilk dönem sendikal örgütlenme süreci özelliklerine göre beş dönemde incelenebilir¹⁰⁷.

Birinci dönem olan 1867-1875 döneminde sendikal mücadele istenen seviyede değildir. TUC 1868’de kurulduğunda birlikte hareket edebilme yeni keşfedilen bir mücadele şeklidir. Bu kısa dönemde sendikalar istedikleri hukuki ayrıcalıklar için yasal mücadeleler vermekte ve birlik fikrini güçlendirmeye çalışmaktadırlar¹⁰⁸. Bu dönemin sonunda çıkan 1875 Varlıkların Korunması ve Uzlaşma Kanunu, İşçilerin haklarının korunmasında önemli bir adımdır.

İlk dönemin ardından 1890’da sendikaların yasal pozisyonları üzerine olan tartışmalar yeniden arttı. Çünkü grevlerin sayısındaki artış sendikaların güçlenmeye başladıklarının önemli bir göstergesi oldu. Bu dönemki tartışmalar üç konu etrafında toplanmaktaydı. 1. Haksızlıklar, 2. Grev gözcülerinin statüsü ve 3. Sözleşmelerin bozulma şartları¹⁰⁹. Bu konularda yasal düzenlemelerin yapılması işverenler ile sendikalar arasında gerçekleşen sorunların yasal bir zeminde çözülmesini sağlayarak sendikaları güçlendirdi. İşçiler bireysel olarak haklarını aramak yerine bir sendika aracılığı ile hak aramanın daha kolay ve başarılı olduğunu fark ettiler.

Üçüncü dönemde, sendikaların siyasal ve yasal güçleri arttıkça sendika fonlarının tartışılması başladı. Özellikle 1900’lü yıllardan itibaren başlayan evrensel beklentiler sendika fonlarının özgürleştirilmesi talebini doğurdu¹¹⁰. Ancak sendikaların ekonomik olarak güçlenmesi siyasal güçlerini de arttıracığından bu

¹⁰⁷ Robert Asher, İlk dönem sendikal örgütlenmelerini üç döneme ayırarak inceler. 1. 1876-1897 Sendika fonlarının yasal olarak korunması ile sendikaların mali olarak güçlenmesi. 2. 1897-1911 Sendikaların giderek büyük ve demokratik örgütlere dönüşerek lobi faaliyetlerine başlaması 3. 1911 ve sonrası Ulusal Sigorta Yasasının çıkması ile hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması. Robert Asher, “Experience Counts: British Workers, Accident Prevention and Compensation and The Origin of The Welfare State”, **The Journal of Policy History**, vol. 15, no:4, 2003, s.159-160. Ancak farklı kaynaklardaki dönemlendirmelerde dikkate alındığında beş döneme ayrılan bir dönemlendirme daha anlamlı olmaktadır.

¹⁰⁸ Michael J. Klarman, “The Judge Versus The Unions: The Development of The British Labor Law 1867-1993”, **Virginia Law Review**, vol:75, no:8 (Nov. 1989), pp. 1487-1602, s.1488.

¹⁰⁹ Klarman, s.1488.

¹¹⁰ Klarman, s.1489.

talep burjuva sınıfı ve hükümet tarafından en zor kabul gören talep oldu¹¹¹. Sendika fonlarına karşı haksız fiil uygulamalarının sonucunda sendika birliği siyasal eylemlere başladı.

Dördüncü dönem, sendikaların artan siyasal eylemlerine verilen adli yanıtları içermektedir. Bu dönemde mahkemeler, birliğin siyasal fonksiyonlarını yasaklayacak yönde kararlar aldılar. Bu kararların mahkemelerce alınması üzerine sendikalar mahkemeleri tarafsız davranmamakla suçladı ve yargıçların daha önce var olan doktrinlere bağlı olduklarını savundular. Bu durum hareket üzerindeki parlamenter etkiyi zayıflattı¹¹².

Beşinci dönemde ise mücadelenin sürüp gidiyor olması birlik içinde militarist hareketlerin doğmasına neden oldu. Militarist hareketlerin doğuşu grevlerin artmasına yol açtı. Çatışmanın şiddetlendiği bu dönemde sendikacılığın kolektivist tavrının etkisi oldu ve çatışmanın sonucunda modern İngiliz İşçi Hukuku ortaya çıkmaya başladı¹¹³. 1906'da politik gücün kazanılması ile sağlanan yasal düzenlemeler sonucunda sendika, hukuki anlamda eşit bir tavra ulaşabildi¹¹⁴.

1892-1912 yılları arasında İngiliz sendikacılığında üç farklı sendika modeli görülmektedir. Bunlardan birincisi; dengeli ve stabil esnaf örgütleri, ikincisi; değişken ve akışkan genel sendikalar ve üçüncüsü; 1900'lerden sonra dengeli bir şekilde sürekli büyüyen endüstriyel sendikalar. Bu türler arasında 1911'e kadar en güçlü olanı genel birliklerdi. Ancak sürekli büyüyen endüstriyel birlikler birinci ve ikinci grubun birleşmesine rağmen güçlendi¹¹⁵. 1917'de 1300 civarında kurulan bağımsız birlik ve büyük federasyon endüstriyel karaktere sahipti ve sendikacılığın gerçek gücünü oluşturmaktaydı. Bu gücün en önemli sendikaları 1888 yılında kurulan ve 1923 yılında üye sayısı 750.000'ni bulan Madenciler Federasyonu (The Miner Federation), 1913 yılında kurulan ve 1923 yılında üye sayısı 327.374 olan Ulusal Demiryolu İşçileri Sendikası (The National Union of Railwaymen), 1921'de

¹¹¹ Türkiye'de ise sendikaların mali yapıları halâ bağımsız bir yapılanmaya kavuşturulmuş değildir.

¹¹² Klarman, s.1489.

¹¹³ Klarman, s.1490.

¹¹⁴ Klarman, s.1601.

¹¹⁵ Eric Hobsbawm, "General Labour Unions in Britain 1889-1914", **The Economic History Review**, vol.1, no:2/3, 1949, pp. 123-142, s.125.

12 farklı birliği ve 400.000 kişiyi temsil eden Ulaşım ve Genel İşçiler Sendikası'dır (The Transport and General Workers Union)¹¹⁶.

Tablo 3: 1892-1912 Yılları Arasında Birlik Üyelikleri¹¹⁷

	1892-1894	1895-1897	1898-1900	1901-1903	1904-1906	1907-1909	1911-1912
Tüm Sendikalar	1555	1614	1895	2010	2058	2492	3277
Genel (a)	76	69	88	81	67	74	186
Tüm Sınıf (b)	19	22	29	34	45	60	109
Yerel El Sanatları (c)	12	12	12	12	11	12	24

(a) Londra Liman İşçileri, Londra Benzin İşçileri, Birmingham Benzin İşçileri, N.A.U.L.(Milli Birleşmiş Emekçiler Sendikası)

(b) Londra Arabacıları, Birleşmiş Nakliyeciler, Birleşmiş Tramvay ve Araç İşçileri, Belediye Çalışanları, Liverpool Liman İşçileri

(c) Londra Hammalları, Thames Kayıkçıları, Cardiff¹¹⁸ Yağcıları, Mersey¹¹⁹, Quay¹²⁰ ve Demiryolu Nakliyecileri, Winsford Tuz Üreticileri.

Kaynak: Hobsbawm, (1949), s.124.

Esnaf örgütleri ve genel sendikaların birleşmesinin ilk dalgası 1918'de Genel İşçi Birliklerinin, Genel İşçilerin Ulusal Federasyonu ismiyle bir çatı altında birleşmesi ile başladı. Bu birleşmede vasıflı ve vasıfsız işçiler birlikte yer aldı ve üye sayısı 700.000'ni aştı¹²¹.

1921 yılında sendikal örgütlenmelerde birleşme süreci başladı. Birleşme süreci ile birlikte sendika liderlikleri meslekçi esnaflardan, endüstri işçilerine geçti¹²². Aynı iş kolunda faaliyet gösteren sendikaların birleşerek güçlenmesi TUC'un kuruluş amacına doğrudan hizmet ederek güçlenmesini sağladı. TUC, birleşme çabalarını bu nedenle şiddetli şekilde destekledi. 1924 kongresinde aldığı

¹¹⁶ Amy Hewes, "The Changing Structure of The Bargaining Unit of Labor", *The Quarterly Journal of Economics*, vol.39, no:4, Aug. 1925, pp. 612-634, s.614.

¹¹⁷ 1000, iki ve üç yıllık dönemler üzerinden ortalama yıllık üyelik.

¹¹⁸ Cardiff: İngiltere'nin kuzeyinde bir sanayi kenti.

¹¹⁹ Mersey: Kuzey Batı İngiltere'de bir nehir.

¹²⁰ Quay: Manchester Limanına verilen ad.

¹²¹ G.D. Cole, "Recent Developments in British Labor Movement", *The American Economic Review*, vol.8, no:3, (Sep. 1918), pp. 485-504, s. 488.

¹²² Cole, (1918), s.489.

kararla “birliklerin sistematik olarak bağlanması ve birlikte hareket etmesini” istedi¹²³. Bu birliklerin oluşturulmasında bazen ortaya çıkan iç zorluklar birleşme sürecinin bir süre daha devam etmesine neden oldu. Bu konudaki en büyük zorluklar birleşme sürecinde esnaf sendikaları ile endüstriyel sendikaların aynı olduğu tezinin kabul görmemesi ve vasıfsız işçilerin, vasıflı işçiler tarafından kabul edilmemesiydi. Bu nedenle vasıflı ve vasıfsız işçilerin birlikte örgütlenebildiği ilk sendikalar olan maden ve ulaştırma sendikaları birleşme sürecinde anahtar endüstrilerdi¹²⁴. Daha sonraki süreçte her türlü işçi birliğe katılmaya başladı, özellikle siyasal etki arttıkça birleşme süreci hızlandı¹²⁵. Birleşmenin gerçekleşmesi İngiliz sendikacılığının ve İşçi Partisi’nin başarısının anahtarı oldu.

TUC, birleşik bir üst organ olarak hareket etmekle birlikte, TUC’a üye sendikalar iç işlerinde bağımsızdı. Her yıl toplanan kongre genel politikaların belirlendiği en yetkili organdı. Üye her sendika, kongreye 5000 üyesi için 1 delege göndermekteydi ve her bin üye için 1 oy hakkı vardı. Kongrede Genel Konsey seçilerek; sendikaları bir bütün olarak temsil ederdi. Genel Konsey’in altında çalışan Genel Sekreterlik, Konsey tarafından kongre kararlarının hayata geçirilmesi amacıyla seçilirdi. Sekreterlik; hükümet, işverenler ve diğer kurumlar nezdinde sendikaları temsil etmekle yükümlüydü. Genel Sekreterliğin altında ise federasyon, konfederasyon ve sendika konseylerinden oluşan “*Trade Council*” (Pazarlık Konseyi) vardı. Trade Council, toplu pazarlık görüşmelerini yürütmek ve işçilerin genel çıkarlarını temsil etmek için kurulmuştu¹²⁶.

İşçi Partisi’nin başarısının anahtarı büyük ölçüde birlikte hareket eden sendikalar tarafından desteklenmesi de olsa partiye bireysel olarak üye olanlar İşçi Partisi’ni kitleselleştirdiler ve iktidar olmasını sağladılar. 1936’da partinin 2.012.663 üyesi varken bunun 430.694’ü orta sınıftan gelen bireysel üyelerdi. Bu sayı yıllar içinde arttı ve bireysel desteğin artışı İşçi Partisi’ni kitleselleştirerek iktidara taşıdı¹²⁷.

¹²³ Hewes, s.616.

¹²⁴ Hewes, s.617.

¹²⁵ Hewes, s.618.

¹²⁶ Tekin Akgeyik, “Toplu İş Sözleşmesi Düzeni”, **Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.3. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.257.

¹²⁷ Norman Ware, “Labor Movements of Great Britain and The United States”, **The American Review**, vol.29, no:2, (Jun 1939), pp. 234-245, s.243.

1.2.3. Sendikalar, İşçi Partisi'nin İdeolojik Yapısı ve Uyguladığı Politikalar

Sendikaların siyasal birer baskı unsuru olmalarından önce siyasi olmayan sendikacılık Batı Avrupa tarihinde önemli bir yere sahipti¹²⁸. İngiliz sendikacılığı apolitikliği kırarak yasal çerçevede siyasallaşan ilk Batı Avrupa Sendikacılığı oldu. İngiliz sendikacılığında burjuva sınıfının etkinliği sonucunda apolitik eğilimlerin savunduğu Marksizm- Leninizm teorileri kabul görmedi ve İngiltere'de kendi içinden doğan evrimci akımların etkisinde sendikacılık hareketi siyasallaştı.

19. yüzyıldaki işçi sınıfı hareketlerinin tarihi Owenizm ve Chartizm taraftarları arasında anormal bir durum yarattı. Sendikalar çalışma şartları ve maaşlarını iyileştirmeyi kendilerine pazarlık gücü sağlayıcı unsurlar olarak gördüler ve 1815'ten sonra amaçlar ve metotlar sert bir şekilde değişti. Daha militarist ve devrimci bir nitelik kazandı¹²⁹.

1840-1880 yılları arasında sendikaların ilgilendiği en önemli problem göçtü. Sendika liderleri göçü sendikal hak mücadeleleri için bir tehdit olarak görmüşlerdi. Çünkü göçmenler düşük ücretle çalışarak ve örgütlü mücadeleden uzak durarak, sendikalı işçilerin işten çıkarılmasını kolaylaştırmaktaydılar¹³⁰.

Sendikacılık 1850'lerden sonra "*Geniş Kesim*" görüşünü benimseyerek devrimci manifestolar yayınladı. Bunun sonucunda da 1850'lerde büyük grev dalgası görüldü. Özellikle pamuk işçileri, makineciler, cam işçileri ve inşaat işçileri büyük grevlere gittiler¹³¹.

İngiliz sendikacılığı Chartist hareketlerin etkisi ile devrimci sendikacılığı bırakmaya başladı ve burjuva ekonomilerinin teori ve önerilerini kabul ederek, evrimsel bir sürece girdi. Evrimsel sürecin oluşumundaki en büyük katkıyı ise Fabian Society yaptı¹³². Ancak burjuvanın ekonomi teorilerinin, sendika liderlerinin çoğu tarafından kabul görmesi bir çatışmayı da başlattı: Klasikçiler/Modernçiler ya da

¹²⁸ LaPalombara, s.59.

¹²⁹ R.V. Clements, "British Trade Unions and Popular Political Economy 1850-1875", **The Economic History Review**, New Series, vol.14, no.1, 1961, pp.93-104, s.98.

¹³⁰ R.V. Clements, s.93.

¹³¹ R.V. Clements, s.101.

¹³² G.D. H. Cole, "British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Century", **International Review For Social History**, Leiden, 1937, pp.1-22.

Cuntacılar/Birlikçiler¹³³. Sendikalar arasındaki bölünme, Cunta¹³⁴ olarak isimlendirilen militan, keskin sendika liderleri ile etkin görevde bulunmayan ancak sendikal yapılanmada sayıları oldukça fazla olan ılımlı sendikacılar arasında gerçekleşmekteydi. İlimliler, Cuntacıların kurmuş olduğu ticari konsüle karşı bir birlik oluşturdular. İlimlilerin bu çıkışı İngiliz Sendikacılığının ehlileşmesinin ve evrimci yaklaşıma kaymasının önemli adımlarından biri oldu. İlimliler ve militanlar işçilerin hangi temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiği konusunda aynı fikirde olmakla birlikte, yöntem konusunda fikir ayrılığına düştüklerinden sendikacılık evrimleşmesine rağmen kazanımları aynı seviyede kaldı¹³⁵.

Sendikacılar, belirli ekonomik dogmaları göz önüne almayarak kendi eylemlerini destekleyerek ve sendikacılığın kendi basit teorilerini dikkate alarak sendikalara daha uygun bir kamu imajı oluşturdular. Ücret kavramı, arz ve talep doktrininin özel bir uygulaması olarak sendikalar tarafından ters bulunuyordu. Rekabetin doğal kanunları; ücretle faaliyetlerini ticari fiyatlar olarak görmekteydiler. Sendikalarda işçinin arzına göre pazarlık yapmaktaydı. Ancak burada bireysel işçi ile işçilerin farkı ortaya çıktı. İşçilerin birlikte hareket edebilmesinin pazarlık gücünü arttırdığı anlaşıldıkça “işçiler”in bir parçası olmak önem kazandı¹³⁶. İşçi sınıfı kendi gücüne yönelerek birlikte burjuva temelli ekonomi teorilerine meydan okudu.

1870’lerde işçi mücadelelerinin yarattığı depresyon ortamında işçiler geri adım atarak düşük maaşla uzun çalışma saatleri ve grevlerden kaçınmaya razı oldu ancak bu durum çatışmanın azaldığı anlamına gelmiyordu¹³⁷. İşçi Sınıfının boyun eğmesi, güvenliğin sağlanamaması Owenizmin ve Chartizmin acilen cevap bulması gereken konular oldu¹³⁸.

1880’li yıllarda ise sendikacılar özellikle maaş ve çalışma koşullarını savunmaktan başka alternatif bir politika üretemediler. Özellikle Thorton Hunt’ın ortaya attığı emeğe göre ücret talebi etkili oldu¹³⁹.

¹³³ Clements, s.94.

¹³⁴ Cunta’nın 1860’lı yıllardaki liderleri George Potter, Frederic Harrison, Robert Applegarth ve Thomas Connolly olarak öne çıkmaktadır. Cuntacılar klasik devrimsel mücadelenin devam etmesini istiyor ve kapitalizm ile uzlaşmaya karşı çıkıyorlardı.

¹³⁵ Cole, reprinted in E.M. Carus-Wilson, Essay in Economic History III, 1962, s.628.

¹³⁶ Clements, s.94-95.

¹³⁷ Clements, s.96.

¹³⁸ Clements, s.102.

¹³⁹ Clements, s.97.

Sendikalar 1845-1875 yılları arasında genellikle doğal kanunları, arz-talep durumunu, nüfusun dogmalarını ve ücret fonları konularını tartıştılar. Bu konulara kişisel dokunulmazlık talepleriyle karşı çıktılar.

1889'dan sonra ideolojik ve politik olarak birlik genişlemesi keskin bir şekilde sola döndü. Liderler ve politikacılar işçi sınıfının kendi içinden çıkmaya başladı ve bunların çoğunluğu sosyalizmin çeşitli versiyonlarından etkilenmişlerdi. İşçi Partisi'nin kuruluşu ile bağımsız bir işçi sınıfı politik parti hareketi başladı. 1918'den sonra da sosyalist bir program oluşturuldu¹⁴⁰.

TUC'un 1902 kongresinde işçilerin çıkarları açısından parlamentoda doğrudan temsil edilmeleri gerektiği kararının alınması ile sendikaların nispeten apolitik ve dolaylı temsil anlayışı sona erdi. TUC'un temsil gücünün artmasında en önemli faktör ise TUC'un aynı zamanda bir orta sınıf örgütü haline gelmesiydi¹⁴¹.

İngiliz sendikacılığının genel karakterini anlamak için İngiliz işçilerinin hem endüstriyel hem de politik faaliyetlerinin temel önemini anlamak gereklidir. Geçmişte İngiliz işçi hareketlerinin temelinde bilinçli ve kapsamlı politikalar yoktur. Endüstriyel alanlarda fırsatçılık vardır. İşçinin politikaya girmesi ise bir değişim meselesidir. İlk işçi milletvekillerinin parlamentoya Liberal Parti kontenjanlarından girmiş olmaları, değişimin ayrı bir parti yönünde ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Liberal Partili işçi üyeleri parlamentoda artınca bir grup oluşturarak sosyalist hareketi başlattılar ve bu hareketin gücü artınca da İşçi Partisi'ni kurdular. 1906 seçimlerinde 17 üye parlamentoya girdi¹⁴².

İşçi Partisi kendisini heterojen bir yapıda görmektedir. Bunun uç noktasını oluşturan sosyalistler, Bağımsız İşçi Partisi tarafından temsil edilirken asıl büyük parça endüstriyel kuruluşlar tarafından temsil edilmektedir¹⁴³.

İngiltere'de TUC, politik dengeye büyük oranda katkı sağlamıştır. Bunun nedeni İngiliz Tory'lerinin sosyal değişimi istemeleridir¹⁴⁴. Elbette Tory'lerin bu isteği kendiliğinden doğmamış, sendikacılık hareketinin mücadeleleri sonucunda bir baskı unsuru olarak doğması ile ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁰ Eric Hobsbawm, "Trade Union History", **The Economic History Review**, vol.20, no:2, Aug. 1967, pp. 358-364, s.358.

¹⁴¹ Hobsbawm, (1967), s.359.

¹⁴² Cole, (1918), s.490-491.

¹⁴³ Cole, (1918), s.491.

¹⁴⁴ LaPalombara, s.78.

1.2.4. Muhafazakâr Parti'nin Yaklaşımı

Sendikaların güçlenmesi ve işçi sınıfının önemli bir oy potansiyeli olarak ortaya çıkması ile birlikte Muhafazakâr Parti, daha önce yasalar yoluyla gelişmesini engellemeye çalıştığı işçi hareketi ile uzlaşma yoluna giderek bir süre daha İşçi Partisi'nin etkinliğini kontrol altında tutmaya çalıştı.

Muhafazakâr Parti'nin önemli liderlerinden Winston Churchill, 1911 Mayıs'ında verdiği bir demeçte işçilerle uzlaşma çabalarını açıkça vurgulamaktadır. *“Bütün işçilere sendikalara üye olmaları tavsiyesinde bulunuyorum. Çünkü ailelerini karşı duramadıkları güçlere karşı korumanın bir yoludur... Liberal ve Sosyalist Parti sendikaları birlikte hareket etmeyi başarırlarsa homojenik ve dayanışma ruhu taşıyan güçlü bir sendikacılık hareketi ortaya çıkar.”*¹⁴⁵ Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan seçimlerde Churchill, Muhafazakâr Parti'nin sendikaları açıkça desteklediğini söyledi. *“Sendikalar uzun yıllardır var olan ulusal hayatın temel bir parçasıdır... Biz kendimizi bireysel işçinin ücretleri, toplu sözleşme ve grev hakkıyla alınan hayat şartları konusundaki haklarını destekliyoruz.”*¹⁴⁶

Dünya Sendikalar Federasyonu'nun 1944 yılında Londra'da yapılan toplantısında konuşan Churchill, sendikaların İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptıklarına atfen şunları söylemekteydi¹⁴⁷:

“Ülkemizin sendikaları, Britanya'nın savaşına olağanüstü katkılarda bulundular. Bu işbirliği gelecek yıllarda daha az önemli olmayacaktır. Eminim ki; bu konferansta temsil edilen tüm ülkelerin sendikaları da aynı yüce ilkelerden esinlenmekte ve esinlenmeye devam edeceklerdir.”

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan uluslararası sendika örgütlenmelerinin şekillenmesinde Muhafazakâr Parti bu uluslararası örgütlenmeleri destekledi ve bu örgütlenmelerle İngiliz Sendikalarının daha uyumlu olmaya zorlayacağını düşündü.

¹⁴⁵ Chris Wrigley, “Churchill and The Trade Unions”, **Transactions of The Royal Historical Society**, 6. Series, vol:11, 2001, s.281.

¹⁴⁶ Wrigley, s.291.

¹⁴⁷ Alparslan Işıklı, **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.130.

Liberalizm ve sendikalar arasında bağ kuran sendikacılık ve serbest piyasa hakkındaki görüşler İşçi Partisi liderlerinden Ernest Bevin tarafından da paylaşılmaktadır. Bu durum İşçi Partisi'nin ilk dönemlerindeki liberal köklerinin bir göstergesidir¹⁴⁸.

1.2.5. 1926 Genel Grevi ve Etkileri

Birinci Dünya Savaşından sonra 22 Ocak 1924'te Ramsay McDonald tarafından ilk işçi hükümeti kuruldu. Ancak buna rağmen İşçi Partisi parlamentoda güçlü değildi ve madencilerin sorunları işçi hükümeti tarafından çözülemedi. Bu kısa işçi hükümeti deneyiminden sonra tekrar Baldwin başbakanlığında Muhafazakâr Parti hükümeti kuruldu ve Churchill maliye bakanı olarak bu kabinede yer aldı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz ekonomisinin yapısı hemen hemen bozulmadı. Ülkenin uzak sınırlarında bir çözülme olmadığı gibi enflasyonun etkisi altında olmasına rağmen ciddi bir para bunalımı da görülmemekteydi. Buna karşın kaynak sıkıntısı söz konusuydu. Çünkü uzak sınırlar henüz değişmemekle birlikte bağımsızlık hareketleri mevcuttu. Sömürgelerden eskisi gibi para akışı gerçekleşmediği gibi Avrupa coğrafyası da devrimci sol hareketlerin etkisi altındaydı. Bu şartlar altında Churchill üretim maliyetlerini düşürmek için 1925'te sterlin'in değerini savaş öncesi değerinden %90 oranında düşürdü ve altın esaslı para sistemine dönüşle birlikte üretim maliyetlerini düşürmek için işçilerin ücretlerini kısımaya çalıştı¹⁴⁹.

İngiliz sendikalarının üye sayıları, 1914'te 4.000.000 iken savaş sonrasında (1918'de) 6.500.00'a, 1920'de ise 8.344.000'e yükseldi. Ancak mevcut sorunların giderek büyümesi karşısında en önemli sorun birlikte hareket edebilmektir. Bu nedenle birlikte hareket edebilmek adına birleşme sürecine girildi. 1921'de Ulusal İşsiz İşçiler Komitesi kuruldu ve sendikalar, mali devalüasyonun hemen öncesinde, 1924 Ağustos'unda Ulusal Azınlık Hareketini başlatarak fabrikalardaki işçileri, fabrika komiteleri kurmak suretiyle birleştirmeye ve her sanayi kolu için tek bir

¹⁴⁸ Wrigley, s.292.

¹⁴⁹ John Murray, **1926 İngiltere Genel Grevi**, (Çev. Metin Aktan), Tel Yayınları, İstanbul, 1973, s.32.

güçlü sendika kurmaya çalıştılar¹⁵⁰. Buna karşın işçi ücretlerine yapılan saldırılar ve işsizliğin giderek artması sonucunda 1926 Genel Grevi gerçekleşti.

1926 grevleri son derece organize gerçekleşti ve 1927 yılında Ticari Anlaşmazlıklar ve Sendikalar Kanununun (The Trade Disputes and Trade Unions Act) çıkmasını sağlayarak başarıya ulaştı, çalışma koşulları ve korunma konusunda önemli kazanımlar sağladı. Ancak 1927 kanundaki boşluklar grevlerin statüsünü sınırlandırarak grevlerin gerçekleşmesini zorlaştırdı¹⁵¹.

1926 grevlerinde işçi liderleri belli bir bilinç birikimi çerçevesinde hareket ettiler. Öncelikle İşçi Partisi parlamentoda yer aldığı için grevlerin devrimci bir görüntüde olmamasına özen gösterdiler. Çünkü devrimci bir grevin parlamento tarafından korunması imkânsızdı. Ayrıca grevleri sempatikleştirerek kamuoyu desteği sağlamaya çalıştılar¹⁵². Ancak sadece dokuz gün süren genel grevden, organizasyonun başarısına rağmen tam olarak istenilen sonuç alınamadı. Sendikalar bu sonuçtan; sınıf hareketinin başarı ile yürütülmesinin ve istenen sonuca ulaştırılmasının ancak güvenilir ve sağlam bir önder kadrosu ile mümkün olabileceği sonucunu çıkardılar¹⁵³. Çünkü; grev başarı ile ilerlerken grevi sonlandırma kararının Sendika lideri J. H. Thomas'ında katıldığı işveren ve milyarder Sir Abe Bailey'nin evindeki bir toplantıda alınmış olması sendikalarda liderlik tartışmasını başlattı¹⁵⁴.

1927 Ticari Anlaşmazlıklar ve Sendikalar Kanununun, sendikalar açısından öngörülemeyen sonuçları da oldu. Kanunun çıkışından sonra 1927-1928 yılları arasında sendikaların 1926'ya göre 413.000 üye kaybederek %8 küçüldüğü görülmektedir ve düşüş 1934'e kadar sürekli devam etti. 1934'te tekrar bir yükseliş başladı ve 1937 yılında 1921'den beri görülen en yüksek seviyesine ulaştı¹⁵⁵.

1927 kanunundan sonra Sir Walter Citrine liderliğindeki TUC, kontrolün merkezileştirilmesi politikası üzerinde çalışmaya başladı ve 1938 kongresine kadar bu merkezileştirilme gerçekleştirildi¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Murray, s.29.

¹⁵¹ H. Rothschild, "Government Regulation of Trade Unions in Great Britain II", **Columbia Law Review**, Vol:38, no:8, (Dec 1938), pp. 1335-1392, s.1376.

¹⁵² H. Rothschild, s.1374.

¹⁵³ Murray, s.9.

¹⁵⁴ Murray, s.138.

¹⁵⁵ H. Rothschild, s.1386.

¹⁵⁶ Ware, s.241.

1.2.6. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının Etkisi

Birinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere’de sendikalar hükümetin karşısında sağlam durdular ve konumlarını ücretler, iş koşulları konusunda anlaşmalar yaparak korudular. Ancak savaş sonrasında savaş öncesi komisyonların tekrar kurulmuş olmasına rağmen ortaya çıkan depresyon nedeniyle sözler yerine getirilemedi ve 1919 yılında bir grev salgını başladı. Bu grev salgınında demiryolu grevlerinin doğrudan hükümete karşı yapılması ve grev hareketlerine polislerin de destek vermesi nedeniyle etkili sonuçlar doğdu¹⁵⁷.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde anarşik sendikalizm İngiltere’de yer bulamamıştı. Ancak savaş sonrasında fiyatların alabildiğine yükseldiği ve savaş sırasında dondurulan ücretlerin bu baskıdan kurtarılması için mücadele edildiği sırada terhis olan askerlerle birlikte işsizliğin artması sonucunda İngiliz sendikacılığı daha önce olmadığı kadar devrimci bir nitelik kazandı¹⁵⁸.

Savaş zamanında grev yapılmasını yasaklayan Cephane Kanunun (Munitions Act)¹⁵⁹ çıkmış olması işçileri kızdırmıştı ancak buna rağmen sendikaların zorunlu tahkim hukuku çerçevesinde direnebilmeleri sonucunda çalışma koşulları ve ücretlerde büyük kayıplar yaşanmadı¹⁶⁰.

İşçilerin savaş içinde öğrendikleri en önemli şey ise realistik düşünce alışkanlığının güçlenmesi oldu. Bu şekilde İngiliz işçi hareketi olayları ve etkilerini mantıklı süreçler içinde değerlendirerek birlikte harekete geçme yeteneği kazandı¹⁶¹. Savaş aynı zamanda yeni politikalar içinde önemli bir başlangıç oldu. Sendikalar ulusal ve evrensel asgari koşulların zorlaması sonucunda endüstriyel demokratik kontrolü ve ulusal finansmanın gerekliliğini öğrendiler¹⁶². Bu İngiliz sendikacılığının demokratik ulus kavramını desteklemesini sağladı.

Savaş aynı zamanda sendika liderlerinin ve üyelerinin beklentilerini de geliştirdi. Sendikalar savaş sonrası oluşan yapıda toplumun mevcut normlarının

¹⁵⁷ H. Rothschild, s.1367.

¹⁵⁸ Murray, s.44.

¹⁵⁹ Cephane kanunu cephane endüstrisinin tanımını yaparak bütün üreticileri doğrudan ya da dolaylı olarak savaşa dâhil etmiştir. Savaş boyunca endüstriyel fabrikaları kontrol altında tutarak üreticilere %60 ila 80 arasında değişen gelir vergisi getirmiştir.

¹⁶⁰ Ordway Tead, “The War’s Effect on English Trade Unions”, *The Journal of Political Economy*, vol.26, no.2, (Feb. 1918), pp. 125-135, s.126.

¹⁶¹ Tead, s. 132.

¹⁶² Tead, s. 133.

sendika değerlerine uydurulabileceğini gördüler ve bunda başarılı oldukları içinde sendikaların gücü sürekli arttı¹⁶³.

İşçi sınıfındaki bu bilinç artışının sonucu da Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919'da kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) oldu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında işçi hareketleri teorisinin çıkarları yenilendi. Amerika birliklerinin yükselişi bu yenilenmeyi hızlandırdı. Yenilenme sürecinde 1950'de kurulan Endüstriyel İlişkileri Araştırma Kurumu'nun önemli etkisi oldu¹⁶⁴.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında sendikalar, Birinci Dünya Savaşı tecrübelerinden hareketle kısmi bir uzlaşma sürecine girdiler. Bunun nedeni, ücret ve koşulların mevcut durumunu koruma politikasıydı. Sendikalar, Ortak Dayanışma Komitesi ve Merkezi Üretim Danışma Komitesi kurarak üyelerini korumaya çalıştılar¹⁶⁵. Merkezi Üretim Danışma Komitesinin en etkili isimlerinden olan Bevin, Komite'nin desteği ile savaş yıllarında sosyal barış ortamının korunmasında önemli katkılar yaptı¹⁶⁶.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere sömürgelerini tamamen kaybettiğinde işçilerle- burjuvazi arasındaki çatışma arttı. Ancak Savaş yıllarında daha organize olan işçiler 1945 yılında tam anlamıyla iktidarı ele geçirmeyi başardılar ve bağımsız ilk İşçi Partisi hükümetini kurdular.

¹⁶³ Alvin W. Gouldner, "Attitudes of 'Progressive' Trade Unions Leaders", **The American Journal of Sociology**, vol.52, no:5, (Mar. 1947), pp. 389-392, s.392.

¹⁶⁴ Mark Perlman, "Labor Movement Theories: Past, Present and Future", **Industrial and Labor Relations Review**, vol.13, no.3, (Apr. 1960), pp. 338-348, s.338.

¹⁶⁵ Gouldner, s.390.

¹⁶⁶ Orhan Arıman, **Sendikacılık Nedir?**, Düşün Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz, s.72.

1. 3. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Türkiye’de sendikacılık hareketinin doğuşu ve gelişimi bir sınıf hareketi olarak ortaya çıkmadı. Bu nedenle Türk Sendikacılığı tabandan gelişen bir mücadele hareketi değildi. Türk sendikacılığı, yukarıdan devlet kontrolünde gelişti ve uzun bir dönem devletin isteklerine göre şekillendi.

Türk sendikacılığı 19. yüzyılda oluşmaya başlayan işçilerin çalışma yaşamlarını düzenleyen yasalar çerçevesinde ancak 20. yüzyılda doğdu. Türkiye’de yasal düzenlemelerin sendikacılık üzerindeki etkisi diğer faktörlerden daha önemliydi.

Bu bölümde geç sendikalaşan Türk işçilerinin ve sendikacılığının 1945 yılına kadar olan süreci ele alınacaktır.

1.3.1. Osmanlı Döneminde İşçi Sınıfının Oluşumu ve Çalışma İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıldan itibaren batı kapitalizminin etkisi altında kalarak ulusal endüstrisini kuramadı. Osmanlı ekonomisinin çöküş nedenleri öncelikle Sanayi Devrimi’nin getirdiği sosyo-ekonomik sonuçların uzağında kalması, kapitülasyonların varlığı, sermaye ve nitelikli insan gücünün yoksunluğu ve eğitim seviyesinin düşüklüğü idi¹⁶⁷.

Osmanlı bürokrasisinin iktisadi hayata bakışını ayrıntıları ile açıklayan Mehmet Genç; Osmanlı sosyo-ekonomik hayatının hızla gelişen kapitalist ekonomiye neden ayak uyduramadığını açıklamaktadır. Mehmet Genç’e göre Osmanlı ekonomisi üç ana ilke etrafında şekillenmekteydi: 1. İaşe (Provizyoniz) 2. Gelenekçilik 3. Fiskalizm¹⁶⁸.

Osmanlı İmparatorluğu’nda iaşe ilkesine göre ekonominin temel amacı, insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıydı. Bu anlayış ekonomiyi üreticinin ihtiyaçları üzerinden değil, tüketicinin ihtiyaçları üzerinden düzenlemekteydi. Osmanlı ekonomi sistemi bu anlayışla, tüketici için önemli olan bolluk ve ucuzluğu sağlamak için ekonomiyi sürekli olarak denetlemekte ve ekonomiye müdahale etmekteydi.

¹⁶⁷ Cahit Talas, *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.36.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

Gelenekçilik anlayışı da sosyal ve ekonomik ilişkilerde denge ve eğilimleri mümkün olduğunca korumaya, değişme eğilimlerini engellemeye yönelikti.

Fiskalizm ise hazine gelirlerini sürekli yükselterek ulaştığı düzeyin altına inmemesini sağlamaktı. Bunun sağlanması ise öncelikle harcamaların kısıtlanmasına bağlıydı. Bu nedenle geliri yükseltirken harcamaların kontrolü söz konusuydu.

Bu ana ilkelerin oluşturduğu Osmanlı ekonomisi görüldüğü gibi kapitalizmin tam tersi bir anlayışa sahipti. Bu nedenle kapitalist ilişkilerin bir ürünü olan sendikaların Osmanlı'da ortaya çıkması zor oldu.

Osmanlı'da işçiler önce, silah ve ordu araçlarıyla ilgili kollarda, tekstil endüstrisinde 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktılar. 19. yüzyılda ise Balkan'lardaki ekonomik gelişmelerin etkisi ile kısmi bir endüstriyel gelişme görüldü. Ancak bu gelişme büyük bir oranda devlet eliyle gerçekleşmişti. Mevcut işçilerin, tarımsal bağlarının devam etmesi sonucu olarak da sadece emeklerinden ekonomik kazanç elde etmedikleri için bir sınıf niteliği ve bilinci taşımayan ilk örgütlenmeler görüldü¹⁶⁹.

Sınıf bilincinin oluşmamış olması Osmanlı'nın toplumsal yapısı ile doğrudan alakalıydı. Osmanlı toplumunda batılı anlamda feodal bir düzen olmadığı gibi batılı anlamda bir burjuva sınıfının doğuşunu hazırlayacak altyapıda mevcut değildi. Buna karşın 19. yüzyılda Osmanlı toplumunun geleneksel ekonomik düzeninin çözülmesi ile birlikte bir ticaret burjuvazisi oluşmaya başladı¹⁷⁰.

Osmanlı toplumunun geleneksel ekonomik düzeninin çözülmesi iki temel dinamiğe bağlıdır. Uluslararası ticarette aracı rolünü oynayan tüccar, farklı bölgelerde farklı tempolarda gelişmekle birlikte uzun bir süreç içinde Osmanlı topraklarında bir ticaret burjuvazisinin çekirdeğini oluşturdu. Mali bunalım ve ekonomide doğan merkez kaç eğilimi ile birlikte iltizam sistemi devlet ile üretici arasındaki mesafeyi arttırdı. Mültezimler devletin siyasi ve mali sıkıntıları arttıkça vergilerin giderek daha büyük bir bölümünü kendi ellerinde topladı ve devletin mali bunalımını derinleştirdi. Bu sürecin sonunda tüccar ve mültezimin elinde bir parasal sermaye birikmeye başladı¹⁷¹. Sermaye birikiminin başlaması özel mülkiyet

¹⁶⁹ Anıl Çeçen, **Türkiye'de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973, ss.1-2.

¹⁷⁰ Türkiye'de yaşanan sınıfsal dönüşüm süreci için bakınız: Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁷¹ Sungur Savran, **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri 1908-1980, cilt. 1**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 40.

tartışmalarını da beraberinde getirdi. Ancak Osmanlı'da özel mülkiyet güvencesi dış konjonktürlerin dayatması ile gerçekleşti¹⁷². Özel mülkiyet 1839 Tanzimat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunnamesi ile yasallaştı. Böylece ticaret burjuvazisinin ve tarımda mülk sahibi sınıfın gelişmesinin önü açılmış oldu.

Osmanlı'da kapitalist üretim tarzının gelişmesinde 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın özel bir yeri vardır. Bu anlaşma ile Osmanlı, Batı Avrupa ekonomisi ile bütünleşme sürecine girdi ve Osmanlının önemli ticaret merkezleri meta dolaşım ağının içine çekildi. Böylece başta İstanbul, İzmir ve Selanik olmak üzere bir ticaret burjuvazisi oluşmaya başladı¹⁷³. Ancak belirtmek gerekir ki ticaret burjuvazisi oluşurken karşısında bir işçi sınıfı oluşmadı. Çünkü gerçekleşen sermaye birikimi endüstriyel değildi. Bu durum İngiltere ve Türkiye arasındaki önemli farklardan biridir.

Osmanlıda, devletin sınırsız mülkiyetinin sınırlandırılması ancak 19. yüzyılda ülke ekonomisi dış ekonomik koşulların baskısı altında zayıflayınca gerçekleşti. Öncelikle 1808 Senedi İttifak'la başlayan sınırlama süreci 1938 Meclis-i Valayı Ahkâm-ü Adliye ile devam etti; 1876 Birinci Meşrutiyet ve 1908 İkinci Meşrutiyet ile farklı bir boyut kazandı. 1808 tarihli Senedi İttifak, 1215'te İngiltere'de imzalanan Magna Cartha'ya benzemektedir. Ancak arada neredeyse 600 yıllık bir fark vardır. Üstelik Senedi İttifak kısa süre sonra yürürlükten kalkarken bugün bile Magna Cartha İngiliz demokrasinin ve anayasal geleneğinin temel taşı olarak kabul edilmektedir.

1.3.1.1. Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e Yasal Düzenlemeler ve İşçilerin Durumu

Osmanlı, dünyada ve Batı Avrupa'da değişen denge ve gelişmelere kayıtsız kalamayarak bir dizi ıslahat hareketine 19. yüzyılda hız verdi. Buhar gücünün Osmanlı topraklarında kullanılmaya başlanması ile birlikte Balkan yarımadasında ilk sanayi tesisleri kuruldu. Özellikle imparatorluğun büyük şehirlerinden Selanik'te

¹⁷² İngiltere'de özel mülkiyetin gelişmesi 16. yüzyılda yoğunlaşarak, 19. yüzyıla kadar devam eden Çitleme hareketi ile gerçekleşmiştir. İngiltere'de özel mülkiyetin gelişimi ülkenin kendi şartlarından kaynaklanan ve siyasi otoriteden bağımsız olarak gerçekleşen bir durumken; Osmanlıda özel mülkiyet çok daha geç ve siyasal otoriteye bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

¹⁷³ Sungur, s. 43.

doğan sanayi ve biriken sermaye zamanla Selanik'teki işçi örgütlenmelerini ayrı bir yere taşıdı¹⁷⁴. Buharın tekstil sanayinde kullanılması ile birlikte de Bursa ve Şam gibi şehirlerde sanayi arttı; İzmir ve çevresinde demiryollarının inşası ile de bu bölgede özellikle yabancı sermayeye dayalı sanayi kuruluşları kuruldu. Ancak sanayileşmenin büyük bir kısmı devlet eliyle gerçekleşmekteydi. Tekstil kolunda yoğunlaşan sanayi, İstanbul tersaneleri ve Anadolu'daki maden işletmeleri önemli bir yer edinmeye başladı. Oluşan bu sanayi orta ölçekli işletmelerdi ve çoğunlukla vasıfsız işçi barındırmaktaydı. Bu nedenle sanayinin doğuşuna rağmen işçi sınıfının doğuşundan söz edilemedi. Bu dönemdeki çalışma ve yaşam koşulları kötü, ücretler ise düşüktü.

1839'dan sonra ise kapitalist sisteme uyum sağlama süreci hızlandıkça kurulan yeni sanayiler ile işçi sayısı arttı. Özellikle demiryolu yapımına hız verilmesi ile birlikte geniş bir işçi emeği de yol yapım çalışmalarında istihdam edildi. İşçi sayısındaki artış karşısında 1845 Polis Nizamnamesi çıkarıldı. Bu Nizamnameye göre; cemiyet kurmak, grev ve her türlü toplu eylem yasaklandı¹⁷⁵. 1845'te Osmanlı ilk grev yasağını koymadan önce İngiliz Sendikaları verdikleri mücadeleler sonucunda 1824'te grev yasağını kaldırtmışlardı.

1865'te Ereğli kömür havzası için Dilaver Paşa Nizamnamesi çıkarıldı. Amaç havzadaki kömür çıkarılmasının sürekliliğini sağlamaktı. Bu nizamname ile günlük çalışma süresi 10 saat ile sınırlandırıldı, işverenin ödemeleri arasında ücrete öncelik tanındı, madende doktor bulundurma zorunluluğu getirilerek çok sayıda işçi çıkarılması gereken durumların önceden haber verilmesi şartı getirildi¹⁷⁶.

Bu dönemde maden alanlarında çalışan işçilerin durumu çok kötüydü. Özellikle kömür madeninde çalışan işçilerde anfrekos hastalığı yaygın olarak görülmekteydi¹⁷⁷. Bu nedenle 1869'da bütün madenleri kapsayan Maadin Nizamnamesi çıkarıldı. Bu nizamnameyle madenlerde zorunlu çalıştırma yöntemine son verildi. İş kazalarına karşı gerekli önlemlerin alınması öngörülerek, doktor ve

¹⁷⁴ Bkz: Donald Quataert, "Selanik'teki İşçiler 1850-1912", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'si'ne İşçiler 1839-1850**, (Der: Donald Quataert-Erik Jan Zürcher), (Çev. Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁷⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler**, Nazım Kitaplığı, İstanbul, 2005, s.69.

¹⁷⁶ Talas, s.40.

¹⁷⁷ Hüseyin Avni Şanda, **Türkiye'de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri**, Evren Yayınları, İstanbul, 1962, ss. 12-13

ilaç temini zorunlu kılındı. İş kazalarında zarar gören işçi ve ailesine mahkemelerce belirlenecek bir ödeme verilmesine karar verildi¹⁷⁸.

Madenlerdeki bu düzenlemelerin ardından 1877’de yürürlüğe giren Mecelle ile genel olarak çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler yapıldı. Mecelle ile gelen düzenlemelere göre; İş sözleşmesi ancak işçiliği meslek edinen kimselerle yapılabilirdi. Ücretin malla ödenmesi yasaklandı ve çalışma süresi gün doğumu ile başlayıp gün batımı ile sınırlandırıldı¹⁷⁹.

1870-1907 yılları arasında Osmanlı’da 10’u devlet, 7’si yabancı ve 5’i özel işletmelerde olmak üzere ücret sorunundan kaynaklanan 22 grev görüldü¹⁸⁰.

Dönem içindeki yasal düzenlemeler, sendika nitelikli örgütlenmelere izin vermemekle birlikte Batı Avrupa’daki ilk örgütlenmelerde olduğu gibi dayanışma ve hayır derneği niteliğinde işçi örgütlenmeleri başladı. Çavdar, ilk işçi örgütlenmesi olarak 1866 tarihli Emek Dostları derneğini tespit etmişti¹⁸¹. Lütü Erişçi, Kemal Sülker ve Oya Sencer ise ilk işçi örgütlenmesi olarak 1871 tarihli Ameleperver Cemiyeti’nin adını vermektedir¹⁸². Şehmus Güzel ve Alparslan Işıklı ise ilk işçi örgütünün tarihini 1895 Osmanlı Amele Cemiyeti olduğunu söylemektedirler¹⁸³.

Osmanlı’da İkinci Meşrutiyet’e giderken işçi sınıfı herhangi bir örgütlenme deneyimi ya da mücadele deneyiminden geçmedi. Bu döneme kadar işçilerin geliştirdikleri en önemli direniş ve mücadele şekli makine kırıcılığı, işi yavaşlatmak ve bir üst makama (Saray ya da Bab-ı Ali) şikâyet şeklinde gerçekleşmekteydi. Vurgulamak gerekir ki; buradaki makine kırıcılık İngiltere’de görüldüğü gibi kitlesel ayaklanmalar şeklinde değildi. Bu nedenle Osmanlı’da Luddizm’den söz edilemez. Sadece makinelerin kendilerini işlerinden edeceğini düşünen işçilerin bir iki yerde makineleri tahrip etmeleri söz konusudur¹⁸⁴.

¹⁷⁸ Talas, s.40.

¹⁷⁹ Talas, s.39.

¹⁸⁰ Oya Sencer, **Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, Habora Kitabevi, İstanbul, 1969, s.148.

¹⁸¹ Çavdar, de bu iddiasını La Turquie dergisinde 8 Mayıs 1866’da yayınlanan bir habere dayandırmaktadır. Çavdar, s.77.

¹⁸² Sencer, Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı; Kemal Sülker, **Türkiye Sendikacılık Tarihi**, TÜSTAV, İstanbul, 2004; Lütü Erişçi, **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet olarak)**, Kebikeç Yayınları, İstanbul, 1997.

¹⁸³ Alparslan Işıklı, **Türkiye’de Sendikacılık Hareketi İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.77; Şehmus Güzel, **Türkiye’de İşçi Hareketi**, Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993, ss.56-61.

¹⁸⁴ Işıklı, Demokrasi Kavramının Gelişimi, s.75.

1.3.1.2. İkinci Meşrutiyet ve 1908 Grevleri

1908’de Jön Türk Hareketi’nin bir sonucu olarak İkinci Meşrutiyet ilan edildi. Jön Türk Devrimi, yukarıdan gelen devrim kategorisi içinde değerlendirilen askeri niteliği ağırlıkta olan bir bürokrat aydınlar hareketiydi. Hareketin toplumsal dayanağı zayıftı. Aydınlanmacı ve burjuva dünya görüşünü gerçekleştirme amacındaydı. Bu nedenledir ki, İkinci Meşrutiyet sonrasında İttihat Terakki, Milli İktisat ve Milli Burjuvazi yaratmaya çalıştı; politikalarını bu doğrultuda şekillendirdi. Bütün bu politikalarındaki genel amaç ise devleti kurtarmaktı. Ancak yaşanan olayların sonucunda İkinci Meşrutiyet ulus-devlet kavramının temellerinin atıldığı bir dönem oldu. 1908 Devrimi’nin en önemli gerekçesi ise bireysel hak ve özgürlüklerin yasal güvence altına alınmasıydı¹⁸⁵.

1908 Devrimi ile iktidar İttihat ve Terakki Partisi’nin eline geçti. 1908’den 1913’e kadar bu iktidarı liberaller ile paylaştıktan sonra Birinci Dünya Savaşı’na giden ortamda liberalizm yerini Milli İktisat’a, Osmanlılık’ta yerini Türk Milliyetçiliği’ne bırakırken liberaller bu ittifaktan koptular ve İttihat Terakki Partisi Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar tek partili iktidarda ülkeyi yönetti.

1908-1913 yılları arasında ülkede doğan özgürlük ortamı içinde en fazla kullanılan terimler “*serbesti*” ve “*şahsiye*”dir¹⁸⁶. Bu dönemde vatandaşlık kavramı içerisinde yaşanan genel oy tartışmaları 19. yüzyılda İngiltere’de yaşanan tartışmaların bir benzeridir. Vatandaş olarak seçme ve seçilmenin ön şartı İngiltere’de toprak sahibi olmak iken Osmanlı’da vergi veriyor olmaktır.

İkinci Meşrutiyet’in ilanı ertesinde doğan özgürlük ortamında belli bir seviyeye gelmiş olan işçiler, isteklerini ifade etmek için greve gitti. “*İttihat ve Terakki, başlangıçta istibdat dönemine karşı devrimi pekiştirme ve kitleleri kazanma özlemiyle grevleri hoşgörü ile karşıladı. Ancak grevlerin giderek 1908 devrimi*

¹⁸⁵ Jön Türk Devrimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960; Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2012.

¹⁸⁶ Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat- Milli Burjuvazi 1908-1950**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

kadrolarının ideolojik doğrultularına ters düşmesi nedeniyle İttihatçılar tavır değiştirerek hükümet kararnamesi ile işçi hareketlerini yasakladı.”¹⁸⁷

Aşağıdaki tablo 4, 1908 grevlerinin tam dökümünü vermektedir. Buna göre pek çok iş kolunda çıkan irili ufaklı bu grevlerin ortak noktası çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çok düşük olan ücretlerin yükseltilmesidir.

Tablo 4: 1908 Grevleri

Grev Tarihi	İşyeri	Kent	Grevci Sayısı
31 Temmuz	İdare-i Mahsusa Kaptan ev Memurları	İstanbul	
31 Temmuz-14 Ağustos	Cibali tütün Fabrikası	İstanbul	
Ağustos başı	Rıhtım İşçileri	İstanbul	
Ağustos başı	Rıhtım İşçileri	Selanik	800
Ağustos başı	Rıhtım İşçileri	İzmir	
5 Ağustos	Müretiler	İstanbul	
8 Ağustos	Çarmodan İtali Fabrikası	İzmir	50
10 Ağustos	İncir Kutusu İmalathaneleri	İzmir	
11 Ağustos	Paşabahçe Cam İmalathaneleri	İstanbul	
12-13 Ağustos	Aksaray-Şişli-Beşiktaş Tramvay Hattı İşçileri	İstanbul	
23 Ağustos	Aksaray-Şişli-Beşiktaş Tramvay Hattı İşçileri	İstanbul	
2 Eylül	Aksaray-Şişli-Beşiktaş Tramvay Hattı İşçileri	İstanbul	
15-16 Eylül	Aksaray-Şişli-Beşiktaş Tramvay Hattı İşçileri	İstanbul	

¹⁸⁷ Hakkı Onur (Zafer Toprak), “1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler”, **Yurt ve Dünya**, Mart 1977.2, s. 277. Hakkı Onur, Zafer Toprak’ın bu dönemde kullandığı müstear addır.

12 Ağustos	Vapurlara kömür yükleyen işçiler	İstanbul	
15-16 Ağustos	Rıhtım işçileri	Beyrut	105
22-31 Ağustos	Rıhtım işçileri	Beyrut	105
Ağustosun ilk yarısı	Tramvay sürücü ve işçileri	İzmir	
Ağustos-Eylül	Marangoz işçileri	İzmir	
Ağustosun ilk yarısı	Levent Sanayi İşçileri	İzmir	
Ağustosun ilk yarısı	Rıhtım işçileri	Midilli	
Ağustosun ilk yarısı	Rıhtım işçileri	Varna	
Ağustosun ortası	Tütün Atölye işçileri	Samsun	
17 Ağustos	Üsküdar-Kadıköy su işçileri	İstanbul	
18 Ağustos	Yedikule İplik Fabrikası	İstanbul	
18-20 Ağustos	Galata Bölgesi Mürettepleri	İstanbul	
22 Ağustos	Hamurcu, Pişiriciler ve Çırakları	İstanbul	150
16 Eylül	Hamurcu, Pişiriciler ve Çırakları	İstanbul	400
23 Ağustos	Şark demiryolu işçileri	Üsküp	
18-25 Ağustos	Tütün rejisi işçileri	Selanik	
1-11 Eylül	Tütün rejisi işçileri	Selanik	
24-25 Eylül	Olympos buz fabrikası işçileri	Selanik	
20 Ağustos	Şark demiryolu işçileri	Selanik	
24 Ağustos	Selanik-İstanbul hattı iskelesi işçileri	Selanik	
24 Ağustos	Fırın işçileri	Selanik	
24 Ağustos	Sabun imalatı işçileri	Selanik	1000

24 Ağustos	Alatini tuğla fabrikası işçileri	Selanik	500
24 Ağustos	Alatini un fabrikası işçileri	Selanik	2000
24 Ağustos	Olympos birahanesi işçileri	Selanik	100
24 Ağustos	Reji Sigara Fabrikası İşçileri	Selanik	120
24 Ağustos	Tersane işçileri	Selanik	500
24 Ağustos	Orosdı-Back Mağ. İşçileri	Selanik	800
24 Ağustos	Benforado teneke fabrikası	Selanik	95
Ağustos sonu-9 Eylül	Selanik-Manastır Demiryolu	Selanik	22
28 Ağustos	Sirkeci cer atölyesi	İstanbul	
28 Ağustos	Yedikule cer atölyesi	İstanbul	200
28 Ağustos – 4 Eylül	Selanik-İstanbul Demiryolu (Hat boyu)		1500
18 Eylül	Selanik-İstanbul Demiryolu (Hat boyu)		1500
31 Ağustos-4 Eylül	İzmir-Aydın Demiryolu	İzmir-Aydın	
1-4 Eylül	İzmir-Aydın-Dinar Demiryolu	İzmir-Aydın-Dinar	
Eylül 2. Haftası	İzmir-Aydın-Dinar Demiryolu	İzmir-Aydın-Dinar	
24 Eylül – 7 Ekim	İzmir-Aydın-Dinar Demiryolu	İzmir-Aydın-Dinar	
Eylül başı	Devlet telgraf idaresi	Selanik	
Eylül başı	Tütün ticarethane işçileri	Selanik	
1-31 Eylül	Tramvay Şirketi işçileri	Selanik	

Eylül başı	Boutet Kardelen İpek İplik Fabrikası	Gevgeli	200
2 Eylül	Kazlıçeşme Debbağ işçileri	İstanbul	
5 Eylül	Şirketi Hayriye fabrikası işçileri	İstanbul	
5-9 Eylül	İzmir-Göztepe Tramvay Şirketi	İzmir	
9 Eylül	Emara Mağazaları işçileri	Selanik	
10-12 Eylül	Tüm Rum Bakkal, Berber, Çırak ve Kalfaları	Selanik	
10-12 Eylül	Rumlara ait tüm işyeri işçileri	Selanik	
Eylülün ilk yarısı	İzmir körfez vapur işçileri	İzmir	
13 Eylül	Türün rejisi işçileri	Kavala	12000
13 Eylül	Türün rejisi işçileri	Drama	2000
11-18 Eylül	Anadolu-Bağdat Demiryolu işçileri	İstanbul- Eskişehir- Ankara- Konya	900
14 Eylül	Zonguldak-Ereğli Kömür madeni işçileri	Zonguldak- Ereğli	
Eylül ortası	Tütün işçileri	Samsun	
14 Eylül	Şirketi Hayriye deniz işçileri	İstanbul	
23 Eylül	Şirketi Hayriye deniz işçileri	İstanbul	
15 Eylül	İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu işçileri	İzmir- Kasaba	
17 Eylül	İdare-i Mahsusa Deniz işçileri	İstanbul	

17 Eylül	Matbuat işçileri	İstanbul	
Eylül ortası	Havagazı işçileri	Selanik	
Eylül ortası	Matbaa işçileri	Selanik	
Eylül ortası	Şeker imalathaneleri işçileri	Selanik	
Eylül ortası	Deri mağazaları işçileri	Selanik	
Eylül ortası	Gümrükleme boşaltma işçileri	Midilli	
18-21 Eylül	Şark demiryolu çalışanları	Üsküp-Mustafa Paşa	3000
22 Eylül-Ekim başı	Orosdi-Back Mağ. işçileri	İstanbul	1500
22 Eylül-Ekim başı	Orosdi-Back Mağ. işçileri	Selanik	
23 Eylül	Feshane-i Amire Çalışanları	İstanbul	
27-29 Eylül	Beyrut-Şam-Hama Dem. Çalış.	Beyrut-Şam-Halep	
30 Eylül	Belediye Dairei Temizlik işçileri	İstanbul	
Eylül sonu	Balya-Karaaydın maden işçileri	Balya-Karaaydın	
Eylül sonu	Ergani bakır madeni işçileri	Ergani	
Eylül sonu	Sabunhane ve Zeytinyağı imalathane işçileri	Midili	
Eylül sonu	Bon Marche Mağ. İşçileri	İstanbul	
Eylül sonu	Lion mağazaları v	İstanbul	
Eylül sonu	Hereke dokuma fabrikası işçileri	Hereke	
Eylül sonu	Fırın işçileri	Manastır	

Eylül sonu	Singer şirketi işçileri	Üsküp	
Eylül sonu	Reji Tütün işçileri	Kisanti	
Eylül sonu	Errara Mağ. İşçileri	İzmir	
Eylül sonu	Hasanağa deposu işçileri	Kisanti	
Eylül sonu	Kireç ocağı işçileri	Selanik	
Eylül sonu	Pamuk işçileri	Adana	
Ekim başı	Yazmacı çırak, kalfa ve işçileri	İstanbul	
Ekim başı	Tütün rejisi işçileri	Samsun	
2-4 Ekim	Gaz şirketi çalışanları	Beyrut	
4 Ekim	Belediye 6. Daire temizlik işçileri	İstanbul	
13 Ekim	Londra birahanesi işçileri	İstanbul	
14-16 Ekim	Tokatlıyan işletmesi işçileri	İstanbul	
16 Ekim	Yani birahanesi işçileri	İstanbul	
16 Ekim	Pera palas işçileri	İstanbul	
20-22 Ekim	Pera palas işçileri	İstanbul	
16 Ekim	Beyoğlu kahvehaneleri işçileri	İstanbul	
30 Ekim	Foça maden işçileri	Foça	
5 Ekim	Matbaa işçileri	Kudüs	

Kaynak: Mesut Gülmez, “1908 Grevleri”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt:1**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss.176-177.

Yukarıdaki tablo 4 incelendiğinde grevlerin demiryolu, haberleşme ve madencilik sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Merkezi bir örgütlenme olmadan patlak veren bu grevlerde işçilerin katılımı geniştir. Vasıflı ve vasıfsız işçiler birlikte hareket edebilirken bölünme yerli ve yabancı işçi temelinde

yaşanmaktadır¹⁸⁸. Grevler öncelikle İstanbul, İzmir, Selanik, Varna, Samsun, Ereğli gibi yabancı sermaye ve devlet işletmelerinin yoğunlaştığı illerde görülmektedir. Ayrıca özellikle Rumeli-Anadolu-Şark Demiryolu şirketinin hattında meydana gelmektedir. İşçiler, Jön Türkler'in değişim mesajını sahiplenerek kötü yaşam ve çalışma koşullarının değiştirilmesini istemektedirler. Bu talepleri ile ilk defa bir rejim değişikliğine tepki göstererek siyasal arenadaki aktörlerden biri olmaktadırlar¹⁸⁹.

1908 grevleri belirli bir sendika ya da lider önderliğinde gerçekleştirilmedi. Kendiliğinden ortaya çıkan bu grev dalgası işverenler tarafından ve işverenlerin baskısına maruz kalan hükümet tarafından hoş karşılanmadı. Bu dönemde İttihat Terakki işçilerin bu şekilde 'başbozuk' davranmak yerine sendikalaşmasının daha yararlı olacağını savunuyordu¹⁹⁰.

İttihat Terakki'nin sendikalara bakışı, sendikalar, kontrol edilebildiği sürece gerekli kurumsal örgütlenmelerdi. Sendikalar devletin gücünü sınırlayan değil, tamamlayan örgütlenmeler olmalıydı. Sendikaların temel işlevi sermaye ve emek arasında dengenin sağlanmasıydı. Bu dengenin sağlanabilmesi içinde her iki tarafın hak ve ödevlerinin devlet tarafından belirlenmesi gerekliydi¹⁹¹. İttihat Terakki, sendikaları bir sınıf örgütü olarak değil bir meslek örgütü olarak görmekteydi. Kısacası sosyalist etkiden uzak sendikaları tercih etmekte ve uluslararası örgütlenmelerde yer alacak bir sendika hareketine sıcak bakmamaktaydı¹⁹².

1908 grev dalgasının büyüklüğü karşısında grevleri kontrol etmek amacıyla 8 Ekim 1908'de iki Fransız yasasını¹⁹³ temel alarak Kanun-u Muvakkat çıkarıldı. Bu kanunu temel alan ve ilk dönem yasal düzenlemeleri içinde önemli bir yer işgal eden Tatil-i Eşgâ l Kanunu ise 9 Ağustos 1909'da çıkarıldı.

Tatil-i Eşgâ l Kanunu'nun kapsamı hükümetten izin ve imtiyaz alarak kamu hizmeti alanında faaliyet gösteren şirketlerdi. Amacı ise; işçi ve işveren arasında

¹⁸⁸ İngiltere'de de TUC'un kuruluş sürecinde ilk ortaya çıkan sorun göçmen işçiler sorunu olmuştur. Ancak İngiltere'de ki bölünme bundan ziyade tam birlik sağlanana kadar vasıflı ve vasıfsız işçiler temelinde gerçekleşmiştir.

¹⁸⁹ Işıklı, Demokrasi Kavramının Gelişimi, ss.88-95.

¹⁹⁰ Mesut Gülmez, **Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi: 1936 Öncesi**, TODAİE Yayınları, no:205, Ankara, 1983, s.17.

¹⁹¹ Gülmez, ss. 11-13.

¹⁹² Işıklı, Demokrasi Kavramının Gelişimi, s. 97. Bu bakış açısı uzun yıllar devam etti ve ancak 1961 Anayasası'ndan sonra değişti.

¹⁹³ Bu yasalar 1867 Fransız Ceza Kanunu ve 1892 İşçi ve İşveren Arasındaki Toplu Uyuşmazlıklar Konusunda İsteğe Bağlı Uzlaştırma ve Tahkim Kanunudur. Çavdar, s.87.

çıkan anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözme biçiminde özetlenebilir¹⁹⁴. Tatil-i Eşgâ l kanununda sendika yasağı devam etti. Anlaşmazlığın bir uzlaşma komisyonu tarafından oybirliği ile çözülmesi zorunlu kılındı. Anlaşmanın sağlanamaması halinde ise işçilere grev hakkı doğmaktaydı¹⁹⁵. Ancak yasada belirtildiği şekliyle anlaşmazlık durumunda işçiler hizmeti bırakmakta özgürdüler, fakat üretim serbestliğine aykırı her eylem ve hareket kesin olarak yasaktı¹⁹⁶.

Tatil-i Eşgâ l yasasının önemi; sermaye-emek ilişkilerini ve işçileri tamamen yok sayan bir dönemden sonra sınıf mücadelesi gerçeğini kabul ederek sorunu sermaye lehine çözmeye çalışan kapitalist anlayışla hazırlanmış modern bir düzenleme olmasıdır¹⁹⁷. Ayrıca bu yasa Osmanlı Devletinin doğrudan çalışan örgütlenmelerine yönelik ilk yasa metnidir. Kanunun hazırlanmasına hakim olan anlayış, kanunun hedefleri ve etkisi 1921 ve 1924 Anayasalarına da etki etmiştir¹⁹⁸.

Tatil-i Eşgâ l kanunu işçiler arasında infial uyandırdı. Özellikle Selanik İşçi Derneği'nin önerisi üzerine kanunu inceleyen bir komisyon kuruldu ve komisyon, çalışmalarının sonunda kanunu protesto eden bir bildiri yayınlanarak miting yapılmasına karar verdi. 19 Haziran 1909'da Selanik'te yapılan mitingin ardından İzmir, Kavala, Drama ve Edirne'de kanuna muhalefet eden toplantılar düzenlendi¹⁹⁹.

1908'de oluşan şartların değişmesi çok zaman almadı. 1913'te İttihat Terakki, Milli İktisat politikası ile birlikte ulusal finans politikası oluşturmaya çalışarak, Osmanlı'da etnik temele dayalı olarak belirlenen tabakalaşma ve işbölümü sürecine müdahale etmeye çalıştı²⁰⁰.

Milli İktisat, temelde bir orta sınıf yaratma projesiydi. Bu çerçevede İttihat Terakki, Birinci Dünya Savaşı'nı bir fırsat olarak değerlendirdi ve kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırarak koruyucu bir dış ticaret politikasına geçti. Piyasanın millileştirilmesi adına ticari faaliyetlerin Türk ve Müslüman unsura devri öngörüldü

¹⁹⁴ Çavdar, s.88.

¹⁹⁵ Mesut Gülmez, "Bir Belge Bir Yorum: 1909 Tatil-i Eşgâ l Yasası ve Grev", **Toplum ve Bilim**, sayı:12, Kış 1980, s.54. Gülmez bu makalesinde Tatil-i Eşgâ l Kanunun grevi yasaklamayarak meşru kıldığı görüşünü savunmaktadır. Ancak bu konudaki genel kanı kararların oybirliği ile alınması mecburiyetinin grevi fiilen yasaklamış olduğu yönündedir. (Şehmus Güzel, Zafer Toprak, Alparslan Işık ve Cahit Talas, grevin yasaklandığı görüşündedir.)

¹⁹⁶ Yüksel Işık, **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s.42.

¹⁹⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, İmge Kitapevi, Ankara, s.21.

¹⁹⁸ Işık, Demokrasi Kavramının Gelişimi, s.33.

¹⁹⁹ Çavdar, s.89.

²⁰⁰ Toprak, Milli İktisat..., s.394.

ve taşradaki parti örgütleri aracılığıyla Müslüman tüccarlar örgütlendi. Savaş boyunca bir sermaye birikimi doğabilir umuduyla karaborsa ve istifçiliğe göz yumuldu. Ancak savaşın kaybedilmesi, ardından ülkenin yeniden doğuş mücadelesi içine girmesi, İttihat Terakki'nin iktidardan uzaklaşması gibi nedenlerle istenen hedefe ulaşamadı. Buna rağmen, Milli İktisat politikası ile ulaşmak istenen amaçlar daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin mali politikasına ilham kaynağı oldu.

1.3.1.3. Milli Mücadele Dönemi'nde İşçiler

Milli Mücadele dönemi, ülkenin bağımsızlığı için yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın yanı sıra demokrasi kavramının kurumsallaşması içinde yürütülen bir mücadeleyi içermektedir. Milli Mücadele'yi yürüten kadrolar bunalımdan çıkarak devleti kurtarmanın ötesinde kurtuluşu gerçekleştirerek yeni bir devlet kurma düşüncesine sahiptir²⁰¹.

Milli Mücadele başladığında faaliyet gösteren işçi örgütlerinin önemli bir kısmı Cumhuriyet kurulduğunda da faaliyetlerine devam etti. Bu işçi cemiyetleri şöyledir:²⁰²

İstanbul: Haliç Şirketi Ameleleri Cemiyeti, Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti, Silahtarağa Elektrik Fabrikası İşçileri Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye Cemiyeti, Deniz Maden Kömürü Amelesi Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şimendiferciler Cemiyeti, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, İnşaat, Tarık, Irgat ve Rençber Amele Cemiyeti, Tütün Fabrikası Amele İttihat Cemiyeti, İstanbul Tramvay Ameleleri Cemiyeti, Mürettepler Cemiyeti.

İzmir: Aydın Demiryolları İşçileri Ve Memurları Birliği, Mülteci Ve Muhacirin Amele Cemiyeti, Tütün Amele Cemiyeti, Şimendifer Fabrikası Amele Birliği, Tramvay İşçileri Cemiyeti, Liman Vapur Ve Kömür Amele Cemiyeti, Mavuna Amele Cemiyeti, Liman Rıhtım İthalat Ve İhracat Amele Cemiyeti, Müstakil Liman Vapur Amele Teavün Cemiyeti, İnşaat Ve Madeni Mevad Amele Teavün Cemiyeti.

Edirne: Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti

Adana: Amele Teali Cemiyeti

²⁰¹ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.100.

²⁰² Lütfi Erişçi, ss.18-19, Oya Sencer, ss. 284-285.

Konya: İşçiler Derneği

Bursa: Yaprak Tütün Ameleleri Cemiyeti

Eskişehir: Anadolu- Bağdat Şimendiferciler Cemiyeti.

Mondros Mütarekesinin imzalanması ve Milli Mücadele'nin başlaması arasında geçen kısa zaman diliminde işçiler dolaylı yollarla Milli Mücadele'yi desteklemekteydiler. Özellikle İşçi nüfusunun en yoğun olduğu İstanbul'da işgalden sonra Hüseyin Hilmi Bey'in (İştirakçi Hilmi ya da Sosyalist Hilmi) önderliğinde grevler düzenlendi²⁰³.

Bu dönemde işçiler arasında sosyalist etkinin arttığı görülmektedir. Osmanlı Mesai Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Amele Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası; sosyalist etki ile kurulan siyasal örgütlenmelerdir. Bu dönemde kurulan parti ve cemiyet sayısı oldukça yüksektir ve siyasal kutuplaşmanın bir yansımasıdır²⁰⁴.

a) Osmanlı Mesai Fırkası: Ocak 1919'da İstanbul'da Türkiye Sosyalist Fırkasına karşı kurdurulan partinin başkanı H. Memduh Bey'dir. Parti Programında işçi haklarının korunması yönünde maddeler vardır. Bu fırkanın Milletvekili adaylarından Zeytinburnu Fişek Fabrikası ustalarından Numan Usta, 1919 seçimlerinde seçilerek Türk Siyasi tarihinin ilk işçi milletvekili olmuştur. Parti, Mütareke ortamında etkisizleşmiştir²⁰⁵.

b) Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF): Şubat 1919'da 1901-1903 yılları arasında faaliyet gösteren Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı olarak kuruldu²⁰⁶. Başkanı dönemin önemli sosyalistlerinden Hüseyin Hilmi Bey'dir²⁰⁷. Bu partinin

²⁰³ Işıklı, Demokrasi Kavramının Gelişimi, s.94.

²⁰⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler cilt:2: Mütareke Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.34.

²⁰⁵ Tunaya, s.330.

²⁰⁶ Tunaya, s.401.

²⁰⁷ Hüseyin Hilmi Bey, kendisinden hoşlanmayanlarca İştirakçi, yandaşları tarafından ise Sosyalist lakaplarıyla tanınmaktadır. Dönemin ortamından yararlanarak işgal güçlerinden çeşitli hediyeler kabul etmesi parti başkanlığından uzaklaştırılmasında etkili olmuştur. Tunaya, ss.409-410. Hüseyin Hilmi ve Türkiye Sosyalist Fırkası için bakınız: Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925,cilt:1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; Aclan Sayılın, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009; Yusuf Tekin, "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket 'İştirak Çevresi'nin Sosyalizm

dönemin işçi grevleri ve örgütlenmelerinde önemli bir etkisi oldu. 1919'dan 1921'e kadar İstanbul'daki 1 Mayıs kutlamalarını düzenledi ve 1919 Temmuzunda gerçekleşen Şirket-i Hayriye İşçilerinin grevi ile 1920'de gerçekleşen Tramvay işçileri ve Debbağhane grevini örgütledi²⁰⁸.

Fırkanın işçiler arasındaki ağırlığı ve etkinliği arttıkça çeşitli işçi cemiyetleri ile ilişkileri de arttı. Debbağhaneler İntibâh'ı Amele Cemiyeti kendini fes ederek TSF'na katıldı. Fırkanın ayrıca Haliç Şirketi İşçileri, Seyri Sefain Müstahdemleri, Deniz Ameleleri, Şirketi Hayriye Memurin ve Müstahdemleri cemiyetleri ile yakın ilişkileri vardı²⁰⁹.

TSF'nin bu dönemdeki temel politikası işçilerin isteklerini hükümete iletmek ve kabul edilen isteklerin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmektir. İşçi ücretlerine ilişkin bir istek listesi hazırlayarak Bahriye ve Ticaret nezaretlerine sundu²¹⁰.

1922 yılından sonra Hüseyin Hilmi'nin başkanlıktan uzaklaştırılması ile TSF'nin etkinliği azaldı. Ortaya çıkan boşluğu İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası doldurmaya çalışsa da başarılı olamadı.

c) Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF): Eylül 1919'da İstanbul ve Almanya'da kuruldu. Başkanı Namık İsmail Bey olmakla birlikte en önemli ismi genel sekreter Dr. Şefik Hüsnü (Deymer)'dir²¹¹.

Parti, İstanbul'un işgal edilerek Meclis'in dağıtılmasından sonra ikiye bölündü. Parti üyelerinden bir grup Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'yi desteklerken İstanbul'da kalanlar 3. Enternasyonal'e bağlı Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile bütünleşti. Bu bütünleşmeye direnen üyeler; Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), İsmail Hüsrev (Tökin), Burhan Asaf (Belge); Dr. Şefik Hüsnü

Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt. 57, sayı.4, . DOI: 10.1501/SBFder_0000001814, 2002.

²⁰⁸ Tunaya, s.401.

²⁰⁹ Tunaya, s.406.

²¹⁰ Tunaya, s.406.

²¹¹ Tunaya, s.495. Şefik Hüsnü Değmer için bakınız: Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009; **Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları**, Der: Erden Akbulut, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

ile çatışarak partiden çekildiler ve Milli Mücadele'ye destek verdiler²¹². İstanbul'da Dr. Şefik Hüsnü çevresinde kalanlar ise Aydınlık dergisi etrafında örgütlendi.

TİÇSF'ı TSF'den ayıran en önemli fark, bir aydınlar partisi oluşu ve Marksist-Leninist çizgide genişleyerek 3. Enternasyonelle ilişkiler içine girmesidir. Ayrıca TİÇSF'sı TSF'nin aksine sosyalist hareketleri birleştirmeye çalıştı. Bu amaçta başarısız olan parti 1922 yılında TSF'nin etkinliği azaldığında Türkiye İşçi Derneği adı altında bu girişimi tekrarladı ancak yine başarısız oldu²¹³.

Fırka 1924 yılında fesh edildi. Aydınlık ve Orak-Çekiç dergileri 1925 yılında kapatıldı ve İstiklal Mahkemelerinde yargılanan 38 kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. Sefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve Hasan Ali Bey gibi isimler yurt dışına kaçtı.

Milli Mücadele döneminde kurulan sosyalist nitelikli Amele Fırkası ve Müstakil Sosyalist Fırkası ise etkinlik gösteremediler. Müstakil Sosyalist Parti, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşacağına belli olduğu günlerde Haziran 1922'de TSF'den ayrılanlarca Tramvay işçilerinin desteği ile kuruldu. Bir varlık gösteremeyen parti daha sonra Aydınlık grubuna katıldı²¹⁴.

İstanbul'da cereyan eden bu işçi örgütlenmeleri ve eylemleri ile Ankara Hükümeti yakından ilgilenmekteydi. Mim Mim grubu gelişmeleri yakından takip ederek Ankara Hükümetine raporlarla bilgi veriyordu. Bu raporlardan biri olan 24 Ağustos 1922 tarihli raporda TSF ve TİÇSF'nin faaliyetlerinin yanı sıra girişim halinde olan İşçiler İttihadı ile Türkiye İşçiler Derneği örgütlenmelerinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu raporda 400 üyesi (140'ı Rum İşçi) bulunan Beynelmîl İşçiler İttihadı, 1500 üyesi (300'ü Türk İşçi) bulunan Beynelmîl Deniz İşçileri İttihadı, 2000 üyesi (500'ü Rum İşçi) bulunan Bina İnşaatı Beynelmîl İşçiler İttihadı Sendikası ve 250 üyesi (çoğunluğu Rum işçi) bulunan Beynelmîl Sanayi-i Haşabiye (Marangozluk) İşçileri İttihadı'ndan da bahsedilmektedir²¹⁵. Bu dönemde hükümetin kurulmak istenen pek çok işçi temelli örgüte çeşitli gerekçelerle izin vermediği de bilinmektedir.

Ankara Hükümeti'nin işçi örgütleri ile teması yeni oluşturulmaya başlanan halkçılık anlayışı ve milliyetçilik bakış açısı içinde şekillendi. Özellikle 1921

²¹² Tunaya, s.495.

²¹³ Tunaya, s.496.

²¹⁴ Tunaya, s.636.

²¹⁵ Arşiv belgesinden aktaran Tunaya, s.400.

Teşkilât-ı Esasiye kanununun görüşülmesi sürecinde mesleki temsil esasına ilişkin tartışmalar BMM'nin işçi hareketlerine bakışını oluşturdu. Mesleki temsil düşüncesi bürokrasiye karşı demokratik bir önlem olarak düşünülmekteydi²¹⁶. Ayrıca farklı toplum kesimlerinin kendi mesleki kuruluşları içerisinde örgütlenebilmeleri de mesleki temsilin bir parçasıydı. BMM üyelerinin halk tarafından bir meslek erbabını temsil etmek üzere seçilmesi öneriliyordu²¹⁷.

Mesleki temsil fikrinin en ateşli savunucusu Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'dir²¹⁸. Mahmut Esat'a göre mesleki temsil memleketin selameti açısından elzemdir. Çünkü Esat'a göre bir memleket, iktisadiyat ile teşekkül eder. Meslek sahipleri ülkeyi kurarlar. Mesleklerin icra edilmediği gün memlekette eser kalmaz. Buna göre toplam dokuz meslek sınıfı vardır. 1. Çiftçiler ve Çobanlar 2. Tüccarlar 3. Denizciler 4. Madenciler 5. Irgatlar 6. Serbest Meslek Sahipleri 7. Sanatkârlar 8. Memurlar 9. Askerler.²¹⁹

Mesleki temsil, mecliste “*imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle*” fikrine ters düştüğü gerekçesiyle reddedildi. Ancak Mahmut Esat'ın İktisat Bakanlığı yaptığı dönemde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresine önemli etkileri oldu.

Birinci Meclis, olağanüstü koşullarda ülkeyi kurtarmak amacıyla kurulmasına rağmen işçilerin durumu ve işçi örgütlenmeleri ile yakından ilgilendi. Zonguldak ve Ereğli havzası kömür madeni işçilerinin hukukuna ilişkin Eylül 1921 tarihli bir yasa çıkardı. Bu yasa emeğe ve çalışanlara karşı dostça bir yaklaşımı ve geleceğe dönük kurulmak istenen ilişkileri göstermektedir.²²⁰

Bu yasa Zonguldak havzasında çalışan 40.000 işçiyi kapsamaktadır. 15 maddeden oluşan yasa da işverenlere işçi koğuşu yapma zorunluluğu getirildi. En yüksek çalışma süresi 8 saat olarak belirlendi ve ek çalışma yapılırsa iki katı ücret ödeneceği karara bağlandı. Kömür madenlerinde çalışan işçilerin asgari ücretlerinin işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan bir komisyonla belirlenmesine karar verildi ve kömür madenlerinde 18 yaşından küçük çocukların çalıştırılması, işçilerin

²¹⁶ Ergün Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1992, ss.30-31.

²¹⁷ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

²¹⁸ Mahmut Esat Bozkurt ve mesleki temsil ile ilgili fikirleri için bakınız: Hakkı Uyar, **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000; Hakkı Uyar, “Mahmut Esat Bozkurt ve Sol Düşünce”, **Mahmut Esat Bozkurt Anısına Armağan**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2008.

²¹⁹ Uyar, “Mahmut Esat Bozkurt ...”, s.22.

²²⁰ Talas, s.79.

zorla çalıştırılması ve angarya yasaklandı. İşverenler iş kazalarına karşı gerekli önlemleri almakla yükümlü oldular²²¹.

1.3.2. Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri (1925-1945)

Milli Mücadele başarıya ulaşp Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda demokratikleşme ve çağdaşlaşma mücadelesi başladı. Sosyal politikalar, mücadelenin önemli bir parçası olmakla birlikte mevcut şartların dayatması altında geri planda kaldı. Bunun en önemli nedeni Genç Cumhuriyet'in devir aldığı ekonomik mirasta sanayileşmenin yok denecek kadar az olması ve dünya konjonktürünün dayatmalarıydı.

Cumhuriyet'in ilanından önce Lozan görüşmelerinin kesildiği bir anda İzmir'de İktisat Kongresi'nin toplanması önemlidir. Kongre'nin Milli Mücadele'nin sembol kentinde ve Osmanlı döneminde yabancı sermayenin en fazla yoğunlaştığı kentlerden birinde toplanması Batı'ya karşı verilen ekonomik bağımsızlık mesajıdır.

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi mesleki temsil esasına göre toplandı. 1923-1929 arasında uygulanacak ekonomik politikaların belirlenmesinde büyük rol oynayacak olan kongrede her sosyal gruptan temsilcilerin bulunması amaçlandı.

Kongre'ye Milli Türk Ticaret Birliği'nin yanı sıra İstanbul Umum Amele Birliği'nden²²² bir grupta katıldı. Kongreye davet edilmeyen Aydınlık grubu ise *"İktisat Kongresi için Amele Sınıfının Teklif Ettiği Esaslar"* başlıklı bir dizi öneriyi dergide yayınladı²²³.

Kongre'ye işçi grubu, sendika kurma, sosyal güvenlik, çocuk ve kadın işçilerin korunması gibi maddelerden oluşan 34 maddelik *"İşçi Grubunun İktisat Esasları"* başlıklı bir metin sundu. Bu metindeki talepler hükümet, işçi ve işverenden

²²¹ Talas, ss. 80-86.

²²² İstanbul Umum Amele Birliği kongreye gelmeden önce kongreye en güçlü grup olarak giden Milli Türk Ticaret Birliğine bir rapor sunmuştur. Bu raporda Türkiye'de Batı'daki anlamda bir sınıf yapısının bulunmadığı ve oluşmasının mümkün olmadığı vurgulandıktan sonra çalışma koşullarını ve temsil şartlarını iyileştirmek için isteklerde bulunmuşlardır. Burada amaç en güçlü grubun desteğini alarak isteklerin kabul edilmesini kolaylaştırmaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir (Haberler, Belgeler, Yorumlar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

²²³ Adnan Mahiroğulları, **Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s.13.

oluşan üçlü bir komisyonda korporatif anlayışa uygun olarak incelendi²²⁴. 34 maddelik bu istek listesinin işverenlere maddi külfet getirmeyen maddeleri kabul edilirken, maddi yükümlülüğü kapsayan maddeler Milli Türk Ticaret Birliği'nce reddedildi²²⁵.

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:²²⁶

1. Aşar'ın kaldırılarak yerine yeni bir verginin ihdası,
2. Reji İdaresi'nin lağvedilmesi,
3. Tütün üretimi ve ticaretin serbest olması,
4. Temettü Vergisi'nin değiştirilmesi,
5. Gümrük politikasının ticaret, tarım ve sanayi geliştirecek şekilde yeniden düzenlenmesi,
6. İç gümrüklerin kaldırılması,
7. Ağnam'ın tahsil usulünün düzenlenmesi,
8. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yer alan vergi bağışıklıklarının genişletilerek uygulanması.

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, batı tipi piyasa sistemi yönünde tercihini yaptı ve bu doğrultuda 1923–1929 dönemleri arasında ekonomi kendi seyrine bırakılarak gelişme seyri izlendi. Bu arada sanayileşmeye katkısı olacak bankaların kurulması ve sanayinin teşviki için düzenlemeler gerçekleşmesine rağmen; sermaye birikimi ve girişimcilik geleneği yeterli olmayan toplumda beklenen gelişme dinamiği yakalanamadı²²⁷.

Cumhuriyet'in ilanından sonra her alanda yeniden yapılanma süreci başladı. İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın patlak vermesi ile tam olarak uygulanamadı. Devlet eliyle kalkınma sürecine geçilmesi zorunlu hale geldi. Devletçilik, kapitalist gelişme

²²⁴ Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s.139.

²²⁵ Makal, *Tek Partili...*, s.210.

²²⁶ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

²²⁷ Hüsnü Erkan-Canan Erkan, *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

modelinin bir parçası oldu²²⁸. Devlet eliyle sanayileşme, devleti en büyük işveren haline getirdi. Dolayısıyla sanayileşmeyi gerçekleştirmek adına işçi hakları ve çalışma koşulları göz ardı edildi. Bu dönemde devlet, işçileri kontrol altında tutacak düzenlemeleri yaparken yüksek mali yükümlülük taşımayan durumlarda çalışma koşullarını iyileştirme yolunda düzenlemeler yaptı.

1924 yılında Hafta Tatili Kanunu çıkarılarak işçilere haftada bir gün dinlenme hakkı tanındı. 1935’de çıkan Ulusal ve Genel Tatiller Hakkında Kanun ile de tatil günü pazar olarak belirlendi. Bu kanuna göre haftalık çalışma süresi 35 saatten eksik olmamak üzere haftalık tatilin cumartesi saat 13’te başlayacağı belirtildi. Ancak bu kanun nüfusu 10000 ve daha fazla olan yerleşim yerlerinde uygulanabilirdi. Diğer yerlerde uygulanabilmesi için belediye meclisi kararı gerekiyordu²²⁹. Ayrıca bu kanun sanayi kesimi dışında çalışan işçileri kapsam dışında bıraktığından özellikle işçi kesiminin çoğunluğunun istihdam edildiği tarım sektöründe herhangi bir iyileşme sağlayamadı.

1924 Anayasa’sında sosyal ve ekonomik haklarla ilgili net ifadeler yoktu. 1924 Anayasası’nda çalışma hakkı, çalışma özgürlüğüne yakın bir anlamda kullanılmaktaydı. 1924 Anayasası’nda çalışma ilişkileriyle bağlantılı olarak sendika, toplu pazarlık, grev, sosyal güvenlik, sağlık, konut gibi sosyal ve ekonomik haklar yer almamaktaydı²³⁰.

4 Mart 1925 yılında Tek Parti dönemini başlatan Takrir-i Sükûn Kanunu doğrudan çalışma ilişkilerine yönelik düzenlemeler içermiyordu. Buna karşın hükümete tanıdığı geniş yetkiler neticesinde gelişmeye başlayan sol hareketin ve işçi hareketinin bastırılması yönünde bir araç olarak kullanıldı²³¹.

Nisan 1925’te yerli kesimin örgütlenebilmesi ve kendini temsil edebilir hale gelmesi adına Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması hakkında kanun çıktı. Bu kanun ile Ticaret ve Sanayi Odaları yasal dayanağa kavuştu²³². Ticaret ve sanayide özel kesimi örgütlemek adına çıkan bu kanunun yanı sıra devlet desteği ile özel

²²⁸ Boratav, s.65.

²²⁹ Talas, s.86.

²³⁰ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

²³¹ Makal, Tek Partili...,s.336. Ayrıca bakınız: Mete Yunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2012. Nurşen Mazıcı, **Tek Parti Dönemi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2011.

²³² Ticaret ve sanayi odaları için bkz: Murat Koraltürk, **Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)**, Denizler Kitapevi, İstanbul, 2002.

kesimi oluşturmak ve güçlendirmek adına 1927 Teşvik-i Sanayi kanunu çıkarıldı. Kanunun hazırlanmasında kanun çıkmadan önce yapılan 1927 sanayi sayımının önemli etkisi oldu. 1927 Sanayi sayımı sonucunda 1913 ve 1915 sanayi sayımlarına göre durumun değişmediği anlaşıncaya, devlet destekli sermaye ile sanayi kuruluşlarında özel kesime destek verilmesi amaçlandı²³³.

1926 tarihli Borçlar Kanunu ise çalışma ilişkileri açısından önemli hükümler içermektedir. Kanun hizmet akdine ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yapmakla birlikte bireysel iş ilişkilerini düzenleyen hukuksal bir çerçeve oluşturmuyordu. Buna karşın Borçlar Kanunu işçiyi korumak adına önemli düzenlemeler yaptı. Kanuna göre işveren işçinin yaşamını ve sağlığını koruyacak önlemleri almak zorundaydı²³⁴. 1926'daki koruyucu düzenlemelerin ardından 1930 yılında Genel Sağlık Yasası çıkarılarak işçilerin korunması yönünde bir adım daha atıldı.

Çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler getiren önemli yasal düzenlemelerden biri de 1940 Milli Koruma Kanun'uydu. Kanun, İkinci Dünya Savaşı'nın zor koşulları altında ortaya çıktı ve 1940-1945 yılları arasında ekonomik yaşamı şekillendirdi. Kanun hükümete, milli savunma bakımından takviye amacıyla geniş yetkiler içermektedir. Hükümete, milli savunma gerekçesiyle özel işletmelere geçici el koyma, ticarete fiyatları saptama ve temel malların vesikayla dağıtılması gibi yetkiler tanınmıştı²³⁵.

Milli Koruma Kanunu iş yasasının pek çok maddesini askıya aldı ve işçilere zorunlu çalışma ve fazla mesai gibi yükümlülükler getirdi. Hükümete, işyerlerindeki mesaiyi ihtiyacı karşılayabilecek seviyede tutmak amacıyla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti yükleme hakkı tanıdı. Gerekli işyerleri, gerekli hallerde fazla mesai yapılabilecekti ve sanayi kuruluşlarında çalışanlar hiçbir suretle çalışma yerlerini terk etmeyeceklerdi. Ayrıca 151, 1593 ve 3008 sayılı kanunların kadınların ve 12 yaşından küçük çocukların sanayi kuruluşlarında çalışmalarını, 16 yaşından küçük erkeklerin madenlerde çalışmalarını yasaklayan maddeleri geçici olarak gerekli

²³³ Makal, Tek Partili..., s.216.

²³⁴ Makal, Tek Partili..., s.338.

²³⁵ Makal, Tek Partili..., s.412. Özel işletmelere el koyma kararı kanunun yürürlükte olduğu süre boyunca çok az uygulanmıştır. Uygulama ile ilgili olarak bkz: Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, cilt.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

görülürse askıya alınabilecekti. Bu düzenlemelerin yanı sıra Hafta Tatili Kanunu da askıya alındı²³⁶.

Milli Koruma Kanunu, getirdiği hükümlerle 1936 İş Yasası'nın işçiyi koruyan hükümlerini geçersiz kıldı ve işçileri savaş süresince her türlü güvenceden yoksun bıraktı. Buna karşın Milli Koruma kanunu kendisinden umulan faydayı tam olarak sağlayamadı²³⁷.

Çalışma yaşamının düzenlenmesi işçi sayısı ve sanayileşme arttıkça daha fazla önem kazandı. Bunun en önemli göstergesi 1945 yılında Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Önceleri İktisat Bakanlığı'na bağlı İş Dairesi'nin yürüttüğü görev ve sorumluluklar, yeni kurulan bakanlığa geçti.

1.3.2.1. 1936 İş Kanunu Kapsamı ve Etkileri

1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu uzun bir hazırlık sürecinin ürünü olarak ortaya çıktı. Kendinden önceki İş Kanunu tasarısından (1924 Mesai Layihası, 1927, 1929 ve 1932 Tasarıları) izler taşımaktaydı, bunun yanı sıra 1923 Türkiye İktisat Kongresi, 1927 Teşvik-i Sanayi, 1929 Buhranı ve Tek Parti yönetiminin oluşturduğu ortamda şekillendi.

Devletçi kalkınma modelinin benimsenmesi ile birlikte devletin aynı zamanda bir işveren olması ve bu konuda yükümlülükler taşımak zorunda kalması ile birlikte, işçi sayısının nicel olarak da artması yasal bir düzenlemeyi zorunlu kıldı. Kanunun hazırlıklarına 1934 yılında başlandı ve çeşitli yabancı uzmanların görüşleri alındı²³⁸. Bu dönemde kanunu hazırlayanların temel kaygısı devletçilik ve halkçılık yasaları ile çelişmeyen bir kanun hazırlayabilmektir.

Kanun, bireysel iş ilişkileri ağırlıklı olarak hazırlandı. Sendika kurma ve toplu pazarlık haklarını içermediği gibi grevi ve lokavtı yasaklamakta ve toplu iş

²³⁶ Makal, Tek Partili..., ss. 412-419.

²³⁷ Birinci ve İkinci Dünya Savaşları boyunca İngiliz sendikaları aracılığıyla İngiliz işçilerinin elde ettiği kazanımlar ve deneyim, Türkiye'de mümkün olmadı. Bu tarihlerde İngiliz sendikaları tarihsel süreç içinde birliklerini sağlamış ve savaş koşullarında reel politikayı öğrenmişlerdi. Türkiye sendikaları ve işçileri ise birlikte hareket edemedikleri gibi uygulama deneyiminden de yoksun kaldılar.

²³⁸ Bu yabancı uzmanlar; Dr. Oscar Weigert ve Walker D. Hines'dir. Makal, Tek Partili..., s.379, Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.38.

uyuşmazlıklarında zorunlu olarak anlaşma sistemini benimsemekteydi²³⁹. Yasa, düşün ve tarım işçilerini kapsam dışında bıraktığı gibi sayısal bir sınır da getirerek 10 işçiden daha az işçi çalıştıran işyerlerini kapsam dışında bıraktı²⁴⁰. Tarım işçilerinin ve küçük işletmelerin yasanın kapsamı dışında bırakılması, işçilerin büyük bir kısmının çalışma koşullarında hiçbir iyileşme ve güvence sağlanamaması anlamına gelmekteydi.

Kanunun gerekçesi Recep Peker tarafından; yakın bir gelecekte milli bir endüstriye kavuşacak olan Türkiye'nin; bu endüstriyi güçlendirmek ve sermaye ile emek arasında gerçekleşebilecek çatışmaları önlemek zorunda olması olarak açıklandı²⁴¹.

1936 Kanunu'nun öngördüğü, İşçi Sigortaları Kurumu, Çalışma Bakanlığı'nın ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun kurulması gibi gelişmeler süreç içinde gerçekleştirildi. 1936 Kanunu eksiklerine rağmen Türk çalışma hayatında önemli bir adımdı ve kendinden sonra oluşturulan kanunların şekillenmesinde önemli bir rol oynadı.

1.3.2.2. 1938 Cemiyetler Kanunu ve Sendikacılığa Etkileri

1938 tarihinde yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu, 1936 İş Kanunu'nda sendika hakkı konusunda doğan boşluğu doldurdu ve *“aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına dayalı cemiyetlerin”* kurulması yasaklandı. Kanun; bu yasak ile Türkiye'de, aşırı sağ ve aşırı sol bir rejimin kurulmasını önlemeye çalıştı. Yasağı bu şekilde *“rejimin selameti”*ne bağlayarak, işçilerden ve halktan hoşgörü beklendi²⁴². Yasak ancak 1946 yılındaki düzenleme ile çok partili yaşama geçiş ve İkinci Dünya savaşının müttefiklerce kazanılması sonrasında kaldırıldı.

Cemiyetler kanunun çalışma ilişkileri açısından önemli diğer bir hükmü de *“devlet, özel idareler ve belediyelerle; devlete bağlı kurumlardan hizmet karşılığı maaş veya ücret alanların bulundukları işin sıfatı ve mahiyeti ile cemiyet kuramayacakları”*dır. Bu madde 1953 yılında kaldırıldı ve böylece Türk Tabipler

²³⁹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.38.

²⁴⁰ Talas, s.104.

²⁴¹ Talas, s.108.

²⁴² Mesut Gülmez, **Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s.210.

Odası, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği gibi mesleki örgütlenmelerin kurulması olanaklı hale geldi²⁴³.

1.3.2.3. İlk İşçi Örgütlenmeleri

Cumhuriyet döneminde bütün unsurlar yeniden şekillenirken, işçi örgütlenmeleri mevcut koşulların etkisi altında örgütlenme mücadelesine girdiler. Bu dönemde işçi örgütlenmelerini etkileyen unsurlar genelde olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu unsurlar; Osmanlı'dan miras alınan işçi örgütleri ve ekonomik yapı, mevcut sosyo-kültürel unsurlar, Tek Parti rejiminin doğuşu ve sendikalara bakışı, mevcut yasal düzenlemeler olarak sıralanabilir.

Osmanlı döneminde başlayan işçi örgütlenmelerinin önemli bir bölümü Milli Mücadele sonrasında da varlığını sürdürdü. Bu örgütlenmeler modern anlamda sendika mantığında kurulmuş örgütlenmelerden ziyade dernek ya da cemiyet adı altında kurulmuş örgütlenmelerdi²⁴⁴.

Tablo 5: 1923 Yılı Sonunda Türkiye’de İşçi Sayısı

1923 Sonunda Türkiye’de İşçi Sayısı		
Kentler ve işçi Grupları	En az işçi sayısı	En çok İşçi Sayısı
İstanbul	35500	38000
Eskişehir	2500	4000
İzmit	1000	2000
Ankara	200	2500
Balya-Karaaydın	10000	12500
Zonguldak-Ereğli	15000	18000
Aydın	1000	1750

²⁴³ Makal, Tek Partili..., s.411.

²⁴⁴ Bunun nedeni bu dönemde Tatil-i Eşgal kanunun hala yürürlükte olması ve sendika kurmayı yasaklamasıdır. Bu dönemde sendika adıyla kurulmaya çalışılan tek örgütlenme 1932 yılında “İzmir İşçileri Sendikası Birliği”dir. Kuruluşuna izin verilmemiştir. Bkz; İbrahim Topçuoğlu, **Türkiye’de İlk Sendika Sarıkışla’da 1932**, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1975.

İzmir	10000	15500
Adana-Mersin-Tarsus	5000	7500
Hereke-Adapazarı	1000	1500
Bilecik	1000	1500
Bursa	3500	5500
Edirne	2000	5000
Ergani-Maden- Güleman	1200	2000
Samsun-Trabzon	5000	6500
Konya	500	1000
Erzurum	500	750
Uşak-Kula-Gördes	4200	6300
Gaziantep	900	1100
Anadolu Demiryolu İşçileri (İstanbul-İzmit-Bilecik- Eskişehir-Akara-Afyon- Konya-Bulgurlu-Adana- Yenice-Nusaybin)	6000	6500
Şark demiryolu İşçileri (Sirkeci-Çatalca-Edirne)	1250	1500
İzmir-Kasaba-Alaşehir-Afyon Demiryolu İşçileri	1250	1600
İzmir-Manisa-soma-Bandırma Demiryolu İşçileri	750	900
İzmir-Aydın-Söke-Dinar Demiryolu İşçileri	900	1000
TOPLAM	111,950	144,400

Kaynak: Mehmet Şehmus Güzel, “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.7**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1851.

Tablo 5, Cumhuriyet kurulduğunda Osmanlı’dan devir alınan işçi mirasını açıkça göstermektedir. Buna göre büyük şehirlerde ve özellikle batı bölgelerde

mevcut işçi varlığı söz konusudur ancak 200.000’ni bile bulmamaktadır. Ayrıca ülkede çalışan kesimin büyük bir çoğunluğu tarım işçisidir ve bu tablodaki rakamlara dâhil değildir.

İşçi örgütlenmelerinin zayıflığının temel nedeni ise Türkiye’deki sanayi varlığının azlığıydı. İstatistiklere bakıldığında 1924’te %4,6 olan endüstriyel istihdam, tüm çabalara rağmen 1944’te ancak % 8,3’e ulaşabilmiştir²⁴⁵. Ayrıca bu endüstriyel kuruluşlar küçük ölçekli kuruluşlardır. 1927 Sanayi Sayımı’na göre toplam 65245 işyerinin sadece 2822 ‘sinde 100 kişinin üstünde işçi çalışmaktadır²⁴⁶.

Sosyo-kültürel olarak sınıf kavramının mevcut olmadığı Türk toplumunda, sınıfsal esasa dayalı örgütlenmelerin gerçekleşmesi zordu. Mevcut toplumsal yapıda bir sınıf çatışması görülmemekteydi. Sınıf kavramının yokluğu, bir sınıf bilinci oluşmasının önündeki en büyük engeldi. Emek gücüyle çalışan işçilerin tarımsal kökenleri devam etmekte, köylü-işçi tipinin devam etmesiyle de sadece emeği ile geçinen ve sınıf bilincine sahip bir işçi sınıfı oluşamamaktaydı²⁴⁷.

Türkiye’de bu dönemde endüstrileşmiş sanayi kuruluşlarında işçi devrinin yüksekliği işçilerin birbirleri ile temasını engelleyerek bir sınıf bilinci oluşmasını engelledi²⁴⁸.

Sosyo-kültürel açıdan Türkiye’de mevcut olan bir diğer engel; halk ve devlet arasında kurulan ilişkinin Batılı örneklerinden farklı olmasıydı. Türkiye’de halk, devleti kendini sömüren bir kurum olarak değil; ihtiyaçlarını karşılayan üstün ve karşı gelinemez bir otorite olarak görmekteydi²⁴⁹.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında çoğulcu demokrasi denemelerine rağmen çok partili hayata geçilememiş olması sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkiledi. Tek Parti rejiminde devletin bütün organlarını denetimi altında tutan iktidar, sendikaları ve işçileri de denetimi altında tutmak istedi, yaptığı yasal düzenlemelerle istediği ortam ve örgütlenmeyi sağladı. Bu dönemdeki yasal düzenlemeler Tek Parti iktidarının sendikacılığı gereksiz gören bakış açısı içinde gerçekleşti, sendikal nitelikli örgüt kurmak yasaklandığı gibi grev ve toplu sözleşme hakkı da tanınmadı.

²⁴⁵ Makal, Tek Partili..., s.246.

²⁴⁶ Yakup Kepenek- Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000, s.45.

²⁴⁷ İngiltere ve Türkiye işçi sınıfı arasındaki en büyük farklardan biri budur.

²⁴⁸ Nusret Ekin, “Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeler”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9. Kitap**, İstanbul, 1960, s.136.

²⁴⁹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.36.

Tek parti döneminde, halkçılık ve milliyetçiliğin etkisi ile toplum “*imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle*” olarak görülmekteydi. Dolayısıyla sınıf temelli bir örgüt olan sendikalara ihtiyaç yoktu. Bu koşullarda Türkiye’de 1960’lara kadar sınıf bilinci ile hareket eden bir işçi sınıfı doğmadı.

Dönemin koşullarında doğan geniş tabanlı işçi örgütü sayısı oldukça azdı. En önemlisi 20 Aralık 1922’de kurulan ve 1923 Türkiye İktisat Kongresinde önemli bir rol oynayan İstanbul Umum Amele Birliği’ydi. Çeşitli işçi derneklerinin²⁵⁰ bir araya gelerek kurduğu bu birlik, 26 Ekim 1923’teki tüzük değişikliği ile ülke çapında örgütlenmeye başladı ve Türkiye Umum Amele Birliği (TUAB) adını aldı²⁵¹.

TUAB ile CHP arasında siyasi olarak sıkı bir bağ kuruldu. Kurulan bu bağ birliğin aleyhine çalıştı. CHP ile ilişkilerin bozulma nedeni olarak birliğin kuruluşunda muhalif milletvekillerinden Rauf Orbay’a götürülen fahri başkanlık teklifi gösterilmektedir²⁵². Bu nedenlerden biri olmakla birlikte asıl neden CHP’nin birlik üzerinde tam bir kontrol sağlayamamasıydı²⁵³.

Birlik, hükümetle çıkan sorunlar nedeniyle örgütlenemeyerek 1924’te kendini fesh etti. TUAB’nin kapanması üzerine sol eğimli yöneticiler Amele Teali Cemiyeti’ni (ATC) kurdular. Cemiyet’in eğilimi radikal soldu. 1925 yılının 1 Mayıs kutlamaları için cemiyetin hazırladığı broşür nedeniyle yöneticileri tutuklandı ve İstiklal Mahkemesi’nde yargılanarak çeşitli cezalar aldılar²⁵⁴.

ATC’nin 1927 İş Kanunu tasarısı için hazırlamış olduğu “*İşçi Layihası*” cemiyetin en önemli faaliyetidir²⁵⁵.

ATC’nin yerine daha da solda yer alan İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği kuruldu ve kısa bir süre sonra kapatıldı.

²⁵⁰ Bu dernekler; İstanbul Tramvay ve Elektrik Derneği, Feriköy-Bomonti Bira Fabrikası Derneği, Haydarpaşa İstasyon Hamalları Derneği, Ahmediye Dokumacılar Derneği, İstinya İnşaat-ı Bahriye Amelesi Derneği, Beyoğlu Garsonlar Derneği, Haliç Vapurları Şirketi Amele ve Müstahdem-i Eyüp Sultan Derneği’dir. Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s. 19.

²⁵¹ Georges Lefranc-Kemal Sülker, **Dünya’da ve Bizde Sendikacılık**, Varlık Yayınları, Ankara, 1966, s.150.

²⁵² Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.21.

²⁵³ Birliğin yayın organı **Çelik Kol**’da yapılan yayınlar nedeniyle hükümet ve birliğin arası açıldı. Mahiroğulları, s.21.

²⁵⁴ Fatih Güngör, “Amele Teali Cemiyeti”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.40.

²⁵⁵ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.23.

1.3.3. Tek Parti Döneminde İşçi Eylemleri

Tek Parti döneminde işçilerin hak arayıcı eylemlerde bulunmaları yasal bir zemine sahip değildi. Takrir-i Sükûn Kanununun varlığı, 1936 İş Kanunu'nda grev ve toplu sözleşme haklarının tanınmaması ve 1938 Cemiyetler Kanunu'nun sendikal kuruluşları yasaklaması nedeniyle işçiler önemli örgütlenme sorunlarıyla karşı karşıyaydılar. Bu nedenle Tek Parti döneminde gerçekleşen işçi eylemleri yasal baskı altında ancak son çare olarak kaldığında gerçekleşmiş eylemlerdi. İşçiler, gerçekleştirdikleri eylemleri genelde yabancı işletmelerde gerçekleştirerek en büyük işveren olan devletin tepkisini çekmemeye çalıştılar. Eylemler işçi nüfusun nispeten yoğun olduğu büyük şehirlerde gerçekleşti. Dönemin en şiddetli işçi eylemi İstanbul Liman İşçileri grevi oldu.

Aşağıdaki tablo dönemin işçi eylemlerini özellikleri ile birlikte kronolojik bir sırada göstermektedir. Tablo 6'da görüldüğü üzere grevlerin hepsi ulaşım sektöründeydi. Eylemler, İstanbul ve İzmir'de yoğunlaşmıştı. Katılan işçi sayısı çoğu grevde tespit edilememektedir. Grevlerin en önemli nedeni çalışma koşullarının ve ücretlerin iyileştirilmesiydi. Bu basit isteklere rağmen bu dönemde gerçekleşen grevlerden pek azı başarılı oldu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise herhangi bir grev gerçekleşmedi. Bunun en önemli nedeni Milli Koruma Kanunu'dur.

Tablo 6: Tek Parti Döneminde İşçi Eylemleri

EYLEM	TARİH	YER	ŞİRKET	SERMAYE	KATILAN İŞÇİ SAYISI	İŞKOLU	NEDENİ	BAŞARILI/ BAŞARISIZ	ÖZELLİĞİ
Direnış	Ağustos 1923	Zonguldak	Ereğli Şirketi	Fransız	-	Demiryolu İşçileri	Hak talebi	Başarılı	
Grev	Ağustos 1923	İzmir- Aydın		İngiliz	1500	Demiryolu İşçileri	Ücret İndirimi	Başarılı	
Grev	Temmuz 1924	İstanbul	Tramvay Kumpanyası	Yabancı	-	Tramvay İşçileri	Haksız işten çıkarma	Başarısız	İşçiler zorla işbaşı yaptırılmış ve 27 işçi tutuklanmıştır.
Grev	Ağustos 1925	İstanbul	Şirket-i Hayriye	Yerli	-	Deniz Taşımacılığı	Ücret iyileştirme/Hak talebi	Başarısız	Şirket donanma erlerini çalıştırarak grevi işlevsiz hale getirmiştir.
Grev	Ocak 1927	İstanbul	Liman şirketi idaresi		3000	Liman işçileri ve mavnasılar	Eski çalışma düzeninin değişmesi	Başarısız	Polis müdahalesi sonucunda 5 polis 11 grevci ölmüştür. 320 grevci tutuklanarak İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir.
Grev	Haziran 1927	Adana- Nusaybin		Fransız	-	Demiryolu İşçileri	Ücret artış talebi	Başarılı	Greve Mersin-Tarsus- Yenice ile İslahiye- Mardin hattında çalışan işçilerin destek vermesi ile başarıya ulaşmıştır. 15 gün sürmüştür.
Grev	1928	İstanbul	Tramvay Kumpanyası	Yabancı	330	Tramvay İşçileri	Çalışma koşullarının iyileştirilmesi talebi	Başarısız	Grev 1 hafta devam etmiştir. Bu eylem bahane edilerek ATC kapatılmıştır.
Grev	1930	İzmir	İzmir Limanı		-		Ücret artışı talebi		SCF'nın mitingi ile aynı güne rastlamıştır. İşçiler Mitinge katılarak Fethi Okyar'dan sorunlarına sahip çıkmasını istemişlerdir.

1.3.4. CHP ve İşçiler (1925-1945)

Çok partili hayat denemelerine rağmen devam eden Tek Parti döneminde CHP ve İşçiler arasındaki ilişkiler CHP'nin kontrolünde gelişti. CHP'nin politikası; işçi örgütlenmelerini ve sol ideolojileri kontrol altında tutmaktı.

CHP, meşruiyetini iki temele dayandırıyor. Bunlardan birincisi; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, kuruluşunun temeli olarak alması, ikincisi de 1931 Tüzük ve Programında yer alan “*sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle*” düşüncesi ile toplumdaki tüm kesimleri kapsayan bir parti olduğu iddiasıydı. Tek Parti döneminde CHP'nin meşruiyet dayanaklarından birinin sınıf kavramını reddediyor olması nedeniyle Tek Parti dönemi boyunca sınıf esasına dayalı örgüt kurmak yasaktı²⁵⁶.

CHP, 1931 tüzüğünde “*Sınıf yok, iş bölümü var*” başlığı altında yapmış olduğu halkçılık vurgusuyla tüm toplumu temsil etme iddiasındaydı ve bu bakış açısına göre sendikalar gibi sınıf temelli örgütlenmeler gereksizdi. Tek Parti döneminde CHP'nin esas derdi; toplumun modernleştirilmesi ve bir ulus-devlet inşasıydı. CHP, 1931'den sonra tüm dernekleri kontrol altına aldı ve bir çatı altında birleştirmek için Türk Ocakları, Muallim Birlikleri, Mason Locaları gibi kurumları kapattı. Bu ortamda ve parti-devlet kaynaşmasının sağlandığı yıllarda işçi ve esnaf örgütleri de CHP'nin kontrolünde şekillendi²⁵⁷.

1930'lu yıllarda CHP, işçi ve esnafı kendisine yakın örgütlenmelerde toplamaya çalıştı ve bu amaçla İş, İşçiler, Esnaf Teşkilatları ve Meslek Örgütleri Bürosu'nu kurdu²⁵⁸. Bu büro uzun yıllar devam etti ve çok partili yaşama geçtikten sonra da varlığını sürdürdü²⁵⁹.

CHP, 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kurultay'da şekillendirdiği programında 68. maddeyi “*İşçi ve esnafın örgütlenmesi*”ne ayırdı. CHP genel sekreteri Recep Peker, bu Kurultay'da halkçılık ilkesinin ışığında sınıfsal ilişkilerin nasıl düzenleneceğini şöyle belirtmekteydi:

²⁵⁶ Hakkı Uyar, “ ‘Devletin İşçi Sınıfı’ ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)”, **Tarih ve Toplum**, sayı.160, Nisan 1997, s.14.

²⁵⁷ Uyar, (1997), s.14.

²⁵⁸ Sülker, (2004) s.55.

²⁵⁹ Uyar, (1997) s.15.

*“Biz halkçıyız. Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır. Türkiye’de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur. ... Herhangi bir sermayedar fikrinin, kendisi kadar bu memleketin halkçılık zihniyetinden dolayı bir evladı olan işçiyi, haksız yolda tazyik edememesini temin etmek lazımdır. Onun yanında bir işçi kitlesinin topluluğuna, tesanüd kabiliyetine güvenerek devlet varlığına esas olan sanayi mevcudiyetini tahrib etmesine müsaait bulunmamak gerektir.”*²⁶⁰

Kurultay’da alınan bu kararlar doğrultusunda da genel sekreterliğin talimatıyla il örgütleri, işçi ve esnaf örgütlenmelerini gerçekleştirmeye çalıştı. Bu örgütlenmenin en başarılı şekilde gerçekleştiği il de İzmir oldu²⁶¹.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, özellikle kritik üretim yapılan alanlarda çıkarılan iş mükellefiyetleri CHP ve işçiler arasındaki ilişkiyi derinden etkiledi. Özellikle Zonguldak havzasında çıkarılan iş mükellefiyetleri önemli bir rol oynadı.

İş mükellefiyeti sadece mükellefi değil ailelerini de etkiliyordu. Ailenin tarımsal üretiminden erkek fertlerin uzaklaşması sonucunda ortaya çıkan işgücü açığı ailenin diğer fertlerince kapatılmaya çalışıldı. Buna rağmen tarımsal üretim düştü ve toprak mahsulleri vergileri kırsal kesimde aileleri zorladı²⁶². Bu durum işçiler ve CHP arasında önemli bir gerilime neden oldu. İşçiler iller bazında muhtar, köy ihtiyar heyetleri ve CHP il teşkilatında yer alan üyeler aracılığı ile itirazlarda bulundu. Bu yerel temsilciler işçilerin isteklerinin iletilmesinde önemli bir rol oynadılar. Buna karşın CHP, üretimin devamını sağlamak adına işçiler ve yerel temsilciler üzerinde önemli bir baskı oluşturdu²⁶³. Bu baskıya karşı oluşan tepki, savaş sonrasında iktidarın değişmesinde önemli bir rol oynadı. Çünkü mükellefiyetlerin dolaylı yollarla tarımsal üretimi etkilemesi memnuniyetsizliği geniş bir nüfusa taşımıştı.

CHP, bu dönemde önce sınıf farklılıklarını reddederek sonra da sınıfsal farklılıklardan kaynaklanan örgütlenmeleri kontrol etmeye çalışarak otoriter ve

²⁶⁰Orhan Silier, “ ‘Ya Cumhuriyet Halk Partisi Ya Faşizm’ mi?”, **Yurt ve Dünya**, Mayıs 1977.3, s.474.

²⁶¹Uyar, 1997, ss.14-15.

²⁶²Nurşen Gürboğa, “Zonguldak Havzasında İş Mükellefiyeti ve Mükellef İşçilerinin Mücadeleleri: 1940-1947”, **Mete Tunçay’a Armağan**, (Der: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.300.

²⁶³Gürboğa, s.302.

vesayetçi bir anlayışla sendikalara yaklaştı. Buna karşın CHP'nin, taşıdığı misyondan kaynaklanan bir sosyal yönü her zaman oldu²⁶⁴.

1.4. TÜRKİYE VE İNGİLTERE'DE SENDİKACILIĞIN İLK DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Türkiye'de güçlü bir sendika hareketinin gelişmeme nedenleri aynı zamanda İngiliz sendikacılığı ile arasında vurgulanması gereken farkları da oluşturmaktadır. Bu farkların ortaya çıkışının temel nedeni ise iki ülkenin sosyo-ekonomik yapılarındaki farklılıklardır. Buna göre Türkiye'de güçlü bir sendikacılık gelişmeme nedenleri şu şekilde sıralanabilir:²⁶⁵

1. Kapitalist üretim ilişkilerinin yoğun ve yaygın olmayışı
2. Sanayi işçisi birikiminin olmaması (Endüstriyel işçiler)²⁶⁶
3. Geniş işçi kitlelerini barındıran büyük işletmelerin azlığı
4. Nöbetleşe iş yöntemi
5. Mevsimlik çalışma ve tarımsal yaşam biçimi.

Türkiye ve İngiltere arasındaki en önemli farklılık sosyo ekonomik yapılarıdır. Feodal bir toplumsal yapıdan gelen İngiltere'de işçi sınıfı, Sanayi Devrimi ile birlikte kolaylıkla mülksüzleşirken; Türkiye'nin bir sanayi devrimini gerçekleştirememiş olması, feodal bir yapıya sahip olmaması nedeniyle sınıfsal yapı ancak modern anlamda kapitalist ilişkiler ve sanayi geliştikten sonra 20.yüzyılın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de köylü-işçi yapısı uzun süre devam etmiş ve emek çalışanlarının mülksüzleşmesini engellemiştir. İngiltere'de 19.yüzyılın başından itibaren tam anlamıyla endüstriyel işçi olarak tanımlanan sınıf bilincine sahip işçiler mevcuttur. Türkiye'de ise bu tanıma uyan işçi sınıfı ancak 1960 sonrasında gelişebilmiştir.

Yapısal ve örgütlenme açısından bakıldığında ise öncelikle İngiltere'de sendikal örgütlenme tam anlamıyla gerçekleşip başarıya ulaştıktan sonra siyasal alanda örgütlenme gerçekleşmiştir. Önce sendika ardından parti kurulmuş,

²⁶⁴ Makal, Tek Partili..., s.189.

²⁶⁵ Alparslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990, ss. 307-313.

²⁶⁶ İngiliz sendikacılığının güçlenmesinde ve siyasal iktidar elde edebilmesinde sendika liderliklerinin ve yönetiminin endüstriyel işçilere geçmesi büyük önem taşımıştır.

dolayısıyla İngiliz İşçi Partisi üzerinde ve İngiliz siyasetinde baskı unsuru sendikalar olmuştur. İngiltere’de sendikal hakların mücadeleler yoluyla kazanılmış olması sendikaları kurumsal olarak güçlendirmiştir. Türkiye’de ise bu durum tam tersi şekilde kurgulanmıştır. Türkiye’de sendikalar devlet eliyle örgütlenme ekolünün bir ürünü olarak siyasi partilerin konumlarına göre partiler tarafından yönlendirilerek kurulmuşlardır. Türkiye’de parti, sendikadan önce gelmektedir ve bu nedenle Türkiye’de sendikalar bir baskı unsuru olamamışlardır.

Yasal düzenlemeler ve örgütlenme açısından da arada önemli farklar vardır. İngiltere’de sendika kurma yasağı 1824’te kalkarken Türkiye’de 1938 Cemiyetler Kanununda yapılan düzenleme ile ancak 1946 yılında çok partili hayata geçişle kaldırılabilmiştir.

İngiltere’de sendikalar 1867 yılında ilk sendika kongresini toplayarak 1868 yılında ideolojik farklılıklarına rağmen TUC çatısı altında birleşmişlerdir. İngiltere’de sendikanın çıkarları ve varlığı siyasetten önce gelir. Ancak Türkiye’de bugün bile TUC’un ifade ettiği anlamda bir birleşmenin gerçekleştiğinden söz edilemez. Türkiye’de siyaset her zaman sendikadan önce gelmiştir. Türkiye sendikacılığındaki bölünmelerin önemli bir kısmı siyasetten kaynaklanmaktadır.

İngiltere’de grev hak ve hürriyeti 1876 yılında tanınırken Türkiye’de 1963 yılında tanınmıştır. İngiltere’de grev, sendikaların haklarını aramada etkin ve organize bir araç olurken; Türkiye’de grevlerin bir yönü hep eksik kalmıştır. Buna karşın belirtmek gerekir ki her iki ülkede de grevlerin iktisadi kriz dönemlerinde arttığı ve siyasal baskı dönemlerinde gerilediği gözlemlenmektedir.

Finansal olarak da iki ülke sendikalarının arasında önemli farklar vardır. İngiliz sendikaları, sendika fonları 1875’te güvence altına alındığından beri kendilerini finanse edebilmekte ve ana kaynak olarak üyelerinin aidatlarına güvenmektedirler. Türkiye’de ise günümüzde bile sendikalar Çalışma Bakanlığı’ndan gelen fonlara bağımlıdırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE'DE İŞÇİ SENDİKACILIĞININ GELİŞİMİ (1945-1980)

İşçi sınıfı, kapitalist gelişim tarafından organize olarak güçlendirilmiş ve maddiyatla motive edilmiş, ekonomik hâkimiyeti için politik tazminat arayışında olan genel oy hakkı için çalışan bir sınıf olarak Batı Avrupa Demokrasisi'nin en önemli unsurlarındandır²⁶⁷.

İngiltere, sahip olduğu kapitalist altyapı nedeniyle sendikacılığın doğmasına imkân veren ekonomik, sosyal ve politik faktörleri bünyesinde toplayan ilk ülkeydi. Bu nedenle İngiliz sendikacılığı, köklü bir endüstri geleneğinden gelen bir sınıf hareketi olarak doğdu²⁶⁸.

İngiltere'de Sendikacılık hareketi dağınık ve karışıktır. Değişik tip ve ölçüde pek çok teşkilatı kapsar. İngiliz sendikaları, gelişimleri sürecinde endüstri ve toplumda gelişen şartlarla şekillenerek belirli ve özgün bir karakter geliştirmiştir.

İngiliz sendikaları endüstriyel gelişimin bir yansıması olarak sırayla ortaya çıkmış dört sendika tipini barındırır. Meslek sendikaları, genel sendikalar, endüstri sendikaları, beyaz yakalı işçiler ya da memur sendikaları. Meslek sendikaları, aynı meslek kolunda çalışan kalifiye işçileri bir araya getirmek amacıyla ortaya çıktı. Zamanla meslek sendikalarına yarı kalifiye işçilerde dahil olunca meslek sendikalarının üye ve kapsamı genişledi²⁶⁹. Genel sendikalar ise 20. yüzyılda meslek sendikalarının kalifiyesiz işçileri bünyelerine kabul etmemeleri nedeniyle ortaya çıktı. Kısa zaman içinde genel sendikalar ülkenin en büyük sendikaları olarak öne çıktılar²⁷⁰. Endüstri sendikaları ise endüstri işkolunda çalışan bütün işçileri bir araya

²⁶⁷ Avrupa sendikalarının genel bir tarihsel değerlendirmesi için bakınız: Yıldırım Koç, **Avrupa İşçi Sınıfları Kapitalizmin Mezar Kazıcılığından Siyasetçiliğe**, Epos Yayınları, Ankara, 2011.

²⁶⁸ İngiliz kapitalizminin gelişimi ve Sanayi Devrimi ile ilgili olarak bakınız: Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 1992; Derek McKay-H.M. Scott, **Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815**, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁶⁹ Merkez Haberler Bürosu(Haz.), **İngiltere'de Sendikacılık**, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi, Tarihsiz, s.7.

İngiltere'de kalifiye işçi barındıran meslek sendikalarına en iyi örnek Londra'daki **Typographical Society**'dir. Dernek adıyla kurulan sendika, tam bir sendika niteliği kazanmasından sonra da bu adı kullanmaya devam etmiştir. Tipografya Derneği'ne Londra'da çalışan bütün mürettipler ve makine idarecileri üyedir. Kalifiye işçilerle birlikte, yarı kalifiye işçilerinde yer aldığı meslek sendikalarına ise en iyi örnek, **Amalgamated Engineering Union**'dur.

²⁷⁰ Özellikle **Transport and General Workers Union** (Ulaştırma ve Genel İşçiler Sendikası) ile **The National Union of General and Municipal Workers** (Genel ve Belediye İşçileri Milli Sendikası)

getirme amacıyla ortaya çıktı. Ancak muhtelif endüstri kollarından üye toplamış olan meslek ve genel sendikaların varlığı endüstri sendikalarının bu amaçlarını gerçekleştirebilmelerini engelledi. Endüstri sendikaları içinde bu amaca en fazla yaklaşan sendika **National Union of Mine Workers** (Ulusal Maden İşçileri Sendikası) oldu. Aynı şekilde **National Union of Railwaymen** (Ulusal Demiryolu İşçileri Sendikası)'de kendi endüstrisinde önemli bir birliği sağladı²⁷¹. Son olarak beyaz yakalı işçi ya da memur sendikaları en geç örgütlenen sendikalar oldu. Memur, mahalli hükümet memurları, tüccar, bankacı, sigortacı, mağaza ve dükkan işçileri, bilim adamları ve gazeteciler, öğretmenler bu sendika grubu içinde değerlendirilebilir. En fazla parçalanmış sendika tipi budur. Bu parçalanma, İngiliz sendikacılığının en önemli sorunlarından biridir. Çünkü fikir işçileri olarak tanımlanabilecek bu grup, demir-çelik ve mühendislik sendikalarının yüksek teşkilatlanma seviyesine ulaşamamıştır²⁷².

TUC, parçalanmış ve farklı çıkarları savunan, birbirlerine rakip olması gereken bu sendikaları tek bir çatı altında birleştirmeyi başardığından ayrı bir öneme sahiptir. İngiltere sendikacılığı dışında bunun bir örneği görülmemektedir. TUC'un bunu başarmasının nedenleri ise şöyle özetlenebilir:

- Farklı çıkar gruplarını tek bir ortak hareket etrafında birleştirerek, birlikte hareket etmelerinin formülünü bulması,
- Yönetim organizasyonunda değişimi ve temsil yöntemini dengelemesi,
- Yerelde serbest hareket eden sendikaları ulusal düzeyde kontrol altına alabilen disiplini sağlaması, (Dengeli sendika içi demokrasi)
- Sendika liderlerinin bilinçli yönlendiriciliği ve etkinliği (Liderlerin karizması genelde üyelerin liderleri takip etmesini sağladı. Bu takip en başta TUC'un kuruluşunu sağlayan önemli unsurlardan biri oldu.)
- Teorik alt yapı olarak dayandığı Fabian Society anlayışındaki uzlaşmacı yapının varlığı,

hızlı bir büyüme sürecine girerek üye sayısı 100.000'nin üzerinde yer alan onbeş büyük sendika içine girdiler.

²⁷¹ İngiltere'de Sendikacılık, s.7.

²⁷² İngiltere'de Sendikacılık, s.8.

- En başından itibaren sendika-siyaset ilişkisinin kurulması ve birlikte hareket etmenin daha büyük bir baskı unsuru olduğunun Birinci ve İkinci dünya savaşları sırasında öğrenilmesidir.

Bu  alışma 1945 sonrasını incelediği için İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler öncelikle değerlendirilecektir.

2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA İNGİLTERE

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'nın siyasal, ekonomik ve sosyal yapısını tümüyle değiştirdi. Savaşın getirdiği yıkımın bir sonucu olarak sanayi üretimi ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) düştü. Tarımsal üretim zaten savaş sırasında durma noktasına geldiğinden ve savaşın verdiği zarar nedeniyle tarım alanları kullanılamaz durumda olduğundan önemli bir gıda sıkıntısı baş gösterdi. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin de Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girmesi nedeniyle Batı Avrupa'da gıda ithalatı önemli bir sorun haline geldi. Üretim faaliyetlerinin hiçbir alanda ihtiyaçları karşılayamaması sonucunda enflasyon yükseldi ve Avrupa, ABD'den gelecek borca bağımlı oldu.

İngiliz ekonomisi daha savaş sırasında ABD'den gelen borçlar ile ayakta kalmaktaydı. ABD Kongresi'nin 11 Mart 1941'de çıkardığı Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde yaklaşık 31 milyar dolarlık borç aldı. Ancak karşılığı belirsiz olan bu borçlar ABD ekonomisini de sıkıntıya sürüklediğinden Japonya teslim olur olmaz ABD, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nı yürürlükten kaldırdı. İngiliz ekonomisi kendi kendine ayakta durabilecek durumda olmadığından ABD'den gelecek yardım hayati önem taşıyordu. Bu nedenle yapılan görüşmeler sonucunda 6 Aralık 1945'te iki ülke arasında bir kredi anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre ABD, İngiltere'ye eşit 15 taksitte ve %2 faizle ödenmek üzere 14,4 milyar dolarlık bir kredi açıyordu. Kredinin ilk beş yılı geri ödemesiz ve faizsiz olduğundan faiz oranı %1,63'e düşüyordu. İngiltere, bu krediye karşılık egemenliği altındaki topraklarda (Commonwealth) ticari şartları ABD lehine yumuşatıyor ve Commonwealth ülkeleri arasında oluşturduğu Sterlin Bloğunu dolar lehine kırıyordu. Borçlanma ile İngiliz Ticaret Filosu, döviz rezervleri ve sömürgelerden gelen dış kaynakların büyük bölümü ABD'ye kaydı²⁷³. Bu şekilde İngiltere, uzun vadede kazandığından daha fazla ticari kayba uğradı ve ekonomik olarak sömürgelerin kaybedilme süreci hızlandı²⁷⁴.

²⁷³ Wolfgang Abendroth, *Avrupa İşçi Hareketleri Tarih*, (Çev. Ali Çakıroğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.149.

²⁷⁴ Çağrı Erhan, “ ‘Avrupa’nın İntiharı’ ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt.51, sayı.1-4, DOI: 10.1501/SBFder_0000001900, Ocak-Aralık 1996, ss.259-273, s.264.

ABD İngiltere'ye verdiği borçlara karşılık sadece ekonomik çıkar değil, uluslararası platformlarda İngiltere'nin desteğini de talep etmişti. 1945-1951 İşçi hükümeti döneminde İngiltere Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne karşı askeri hareketleriyle işbirliği içinde bulunmaya, Brüksel Paktı'na katılmaya ve silahlanma harcamalarını yükseltmeye zorlandı. 1948'de ABD'nin yanında Batı Almanya'nın kurulmasını destekledi ve Londra Konferansı'nda ABD ile birlikte Postdam Anlaşması'nı geçersiz kılacak hamlelerde bulundu²⁷⁵.

İngiltere'nin içinde bulunduğu bu ekonomik sorunlar tüm toplumsal ve ekonomik yapısını değiştirmeye başladı. Sendikal ilişkilerde bu değişiklikten yakından etkilendiler ve değişime ayak uydurmaya çalıştılar. Bu dönemde İngiltere'nin iki önemli avantajı vardı: Sahip olduğu dinamik sendikal gelenek ve Avrupa'da yükselen komünist akımların İngiltere'de etkin olmaması. Bunun en belirgin örneği de savaş sırasında Muhafazakâr Parti hükümetinde İşçi Partisi başkanı Clement Atlee'nin de yer alması ve savaş sonrasında yapılan seçimlerden sonra ise İşçi Partisi Hükümeti'nin kurulmasıdır²⁷⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nda sendikalar, milli önem taşıyan konular üzerinde hükümetle istişarede bulunarak siyasetteki etkinliklerini arttırdılar. Hükümetten aldıkları garantiler karşısında savaş esnasında grev silahını kullanmamayı, bütün ihtilaflarda hakemlik usulünü kabul etmeyi, işçiyi ve mesleği korumak üzere tesis edilmiş olan şartlardan bazı fedakârlıklar yapmayı karar altına aldılar. Birinci Dünya Savaşı deneyimi, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki politikaları önemli ölçüde etkiledi. İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetle müzakere sistemi tam olarak oturdu. Sendikalar TUC aracılığıyla daha güçlü bir şekilde pazarlık masasına oturmaya başladı²⁷⁷.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İşçi Partisi ve TUC'un en önemli uygulaması savaş sonrasının planlanmasıydı. Özellikle yerel politikaların yeniden yapılanması gündemdeydi. Parti ve TUC'un ortak sloganları "*Eski Dünya, Yeni Toplum*"du. İşçi Partisi Merkez Komitesi bu yeniden yapılanmayı yürütmekteydi²⁷⁸.

²⁷⁵ Abendroth, s. 153.

²⁷⁶ 1939-1945 arası savaş yıllarında İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti bir koalisyon hükümetinde bir araya gelerek sıkıntılı sürecin geniş tabanlı bir hükümet aracılığıyla atlatılmasını sağladılar.

²⁷⁷ İngiltere'de Sendikacılık, s.6.

²⁷⁸ Hugh Armstrong Clegg, **A History of British Trade Unions Since 1889, vol.3 1934-1951**, Clarandon Press, Oxford, 1995, s.270.

Yeniden yapılanma savaş sırasında meydana gelen değişimlerin bir zorunluluğuydu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında çalışma yaşamında meydana gelen değişimler endüstriyel işçilerin kültürlerinin şekillenmesinde önemli rol oynadı. Öncelikle fabrikalarda çalışmanın artması, ev ve işyeri kavramının ayrılmasına neden oldu. Bununla birlikte çalışma koşulları ve saatleri ağırlaştı²⁷⁹. Ancak buna karşın işçilerin bilinci ilk dönemdeki çabaların sonucunda belli bir seviyeye ulaşmıştı. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sendikacılığın siyasete yansımaları olan İşçi Partisi hızla yükseldi. 1945-1951 yılları arası İşçi Partisi'nin en parlak dönemlerinden biri oldu.

1945-1951 yılları arasında iktidarda olan İşçi Partisi hükümeti İngiliz işçilerinin satın alma gücünü arttırdı, çalışma saatlerini azalttı. Sendikaların talepleri doğrultusunda İngiltere Bankası, demir-çelik endüstrisi, kömür endüstrisi, havacılık ve demiryolu kollarında uygulanmak üzere bir kamulaştırma programı hazırladı²⁸⁰. Ancak bu kamulaştırma programı tam olarak hayata geçemedi ve 1951'de gelen Muhafazakâr Parti iktidarı bu programı kaldırdı²⁸¹. Özellikle 1951'de Muhafazakâr Parti'nin ilk icraatı demir-çelik endüstrisini yeniden özelleştirmek oldu²⁸².

1945-1951 İşçi Partisi hükümeti döneminde işçi sınıfının lehinde yapılmaya çalışılan ekonomik reformlar her şeye rağmen kaynakların toplumsal sınıflar arasında yeniden bölüşülmesini değil, toplumsal sınıfların kendi içinde yeniden dağılımını sağladı²⁸³.

İşçi hükümeti iktidarı döneminde Soğuk Savaş'ın baskısı ile gıda ve tüketim mallarında vesikayı kaldıramadı. 1947'de Hindistan, Pakistan ve Seylan'ın politik bağımsızlıkları kazanmaları ile yeni sömürgeci egemenliğe geçildi ve hükümet dikkatini Ortadoğu petrolünün ya da Güney Afrika altınının kaybedilmemesine yöneltti²⁸⁴.

İşçi Partisi'nin Ulusal yönetici komitesi başkanı aynı zamanda partinin araştırma bölümü başkanı olan **Dalton Morgan**'dır ve günümüzde savaş sonrasındaki yeniden yapılanmayı şekillendiren isim olarak anılır.

²⁷⁹ Humphrey Southall, "Towards a Geography of Unionization: The Spatial Organization and Distribution of Early British Trade Unions", **Transactions of The Institute of British Geographers**, vol.13, no.4, 1988, pp. 466-483, s.467.

²⁸⁰ Bu kamulaştırma programı 1930'lu yıllardan beri sendikalar tarafından talep edilmekteydi. Abendroth, s. 151.

²⁸¹ Arıman, s.81.

²⁸² Abendroth, s.153.

²⁸³ Abendroth, s.152.

²⁸⁴ Abendroth, s.152.

1945-1951 yılları arasında İşçi Partisi hükümette olduğu süre boyunca sendikalar grevler aracılığı ile hükümeti zor duruma düşürmemeye çalıştılar. Mecbur kaldıkları durumlarda dahi grevlerin kanunsuz bir durum içermemesine özen gösterdiler.

Sendikalar 1951 yılında başlayan Muhafazakâr Parti iktidarı döneminde ise daha saldırgan bir politika izlediler. Kamulaştırma politikasının kaldırılmasına karşı çıktılar. Buna rağmen bu dönemde büyük çaplı bir genel greve gidilmedi. Bunun nedeni İşçi Partisi'nin, iktidarı için en önemli faktörün orta sınıftan gelen bireysel oylar olduğunu fark etmesiydi ve bu dönem boyunca İşçi Partisi'nin baskısı ile sendikalar, orta sınıfın hoşuna gitmeyecek büyük çaplı bir genel grevden uzak durdular²⁸⁵.

1960'ların sonunda ve 1970'lerde ekonomik refah seviyesinin yükselmesi ekonomik açıdan yaşanan dönüşümlerle bağlantılıydı. Birim üretim maliyetlerini azaltan ve ürünün işletme için ekonomik faydasını arttıran uzmanlaşmış ve merkezileşmiş endüstriyel üretim tesisleri sanayi üretimi kavramını değiştirdi. Değişen bu yapı devlet tarafından sosyal alanlarda desteklendi ve yasal olarak düzenlendi. Bu sayede sınıf tabanlı refah devleti dönemi başladı, hizmet ve kamu sektörü yükselişe geçti ve İşçi Partisi bu ivmeyle birlikte iktidar dönemlerinde meşruiyetini arttırdı²⁸⁶.

2.1.1. Ekonomi ve Sendikaların Durumu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz ekonomisi açık kapı politikasına geçti. Merkezileşme önem kazanmıştı ancak yine de yerellik pek çok durumun belirleyicisi konumundaydı. Bu etki ile birlikte sendikalar ve endüstriyel ilişkiler ademi-merkeziyetçi bir özellik kazanmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra maden ve fabrika işçileri, hizmet ve dağıtım sektöründeki işçilere göre daha baskın konumdaydı. TUC, yaygın olarak mağazaları, ofisleri ve fabrikaları yönetse de, üyelerinin büyük bir kısmı 'Clerk' olarak

²⁸⁵ Arıman, ss.82-83.

²⁸⁶ Doowon Suh, "Middle Class Formation and Class Alliance", **Social Science History**, vol, 26, no:1, Spring 2002, s.106.

adlandırılıyordu²⁸⁷. Özellikle savaşın ilk yıllarında kurulmuş olan **Union of Shop** (Mağazalar Birliği) ve **Distributive and Allied Workers** (Dağıtım ve Müttefik İşçiler) 1947’de birleşerek TUC içinde önemli bir konuma geldiler ve **The National Amalgamated Union Shop Assistants, Warehouseman and Clerks** (USDAW- Ulusal Birleşik Mağaza Asistanları, Depo İşçileri ve Tezgâhtarlar Sendikası) adını aldılar²⁸⁸.

USDAW, 1947’de kurulduğunda 350.000 üyeye kuruldu ve altıncı büyük sendika oldu. Bu 350.000 üyenin 250.000 dağıtım birliğinden 100.000’ni de mağazacı birliğinden gelmekteydi. Yapısal olarak USDAW, çok endüstriyel genel bir birlik olarak sınıflandırıldı²⁸⁹.

USDAW, öncelikli misyon olarak “*dağıtım ticaretinin pozitif olarak yeniden organize edilmesi*”ni benimsedi ve beş yıl içinde bir milyon üyeye ulaşmayı hedefledi. Bu hedefler doğrultusunda The Cooperative Wholesale Societies ve Retail Societies’i (Toptancı ve Perakende Dernekleri Kooperatifi) kurarak savaş sonrası sendikacılığını önemli ölçüde şekillendirdi²⁹⁰. USDAW’ın bu şekilde güçlenmesi aslında perakende sektörünün güçlenmesi ve piyasayı şekillendirmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle 1948’de Çalışma Bakanlığı (Minister of Labour) yeni bir ücret konseyi kurdu. Bu konsülde perakende sektörü birçok branşta temsil edildi. Konseydeki temsil gücü nedeniyle USDAW, 1960’lara kadar minimum ücret belirlemede üye sayısı düşüşe geçmesine rağmen önemli bir rol oynadı²⁹¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşın etkisi ile yükselmiş olan kimya endüstrisi de önemli bir rol oynadı. 19. yüzyıldan itibaren kimya endüstrisinde önemli sorunlar vardı. Özellikle ağır kimyasalların üretiminde görülen sorunlar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda kimya endüstrisine çoğalan ihtiyaçla birlikte arttı. Gübre ve patlayıcı üretiminin ana malzemesi olan sülfirik asit üretimi her iki Dünya Savaşında da hızlandı. Ancak kimya endüstrisinin dezavantajı dağınık bir

²⁸⁷ Burada kullanılan Clerk’in Türkçe’de tam bir ifade karşılığı bulunmamaktadır. Clerk, berber, dış teknisyeni, mağaza ve restoran çalışanları, yemek ve gıda endüstrisinde fabrika çalışanları ve diğer hafif üretim endüstri çalışanlarını kapsamaktadır.

²⁸⁸ Robert E. L.Knight, “Unionism Among Retail Clerks in Postwar Britain”, **Industrial and Labour Relations Review**, vol.14, no.4, 1961, pp. 515-525, s.515.

²⁸⁹ Knight, s. 516.

²⁹⁰ Knight, s.516.

²⁹¹ Knight, s.517.

yapıya sahip olması²⁹² ve kimya endüstrisi sendikalarının geleneksel sendika yapılarından farklı bir yapıya sahip olmasıydı²⁹³.

Kimyasal sendikalar çalışma şartlarının zorluğundan dolayı hem hükümete hem de üyelerine karşı daha çok sorumluluk taşımaktaydılar. Bu nedenle diğer sendikalara göre daha bürokratik yapıda yönetiliyorlardı ve ideolojik kaygıları diğer sendikalardan daha azdı²⁹⁴.

Kimyasal sendikaların üye kaynağı; tuz işçileri, kimya ve bakır işçileri ile genel sendika üyelerinin bir kısmından oluşuyordu. Farklı çalışma ortamlarından gelen üyeler nedeniyle kimya sendikaları diğer işkolu sendikalarına göre daha heterojendi ve yönetim birliğinin sağlanması daha zordu. Bu nedenle bürokratik ve hiyerarşik yapı bir bakıma gereklilikti²⁹⁵.

İkinci Dünya Savaşı'ndaki teknolojik gelişmelerin etkilediği diğer bir sektör de otomobil endüstrisi oldu. Standart Motor Company, Sir John Black tarafından otoriter bir şekilde yönetilirken, savaş zamanında uçak üretilmeye başlanması sektörün durumunu değiştirdi²⁹⁶. Daha da teknik bir hale gelen endüstri, teknik personellerin öneminin artmasında rol oynadı. Öyle ki, 1948'den sonra Standart Motor Company ve İngiltere'deki Ford Motor Company'de sendika üyeliği oranı %99'a ulaştı²⁹⁷.

Savaş sonrası dönem ulaşım ve genel işçi sendikalarının da yükseldiği dönemdi. 1946 yılında kurulan **London Passengers Transport Board**, (Londra Yolcu Taşıma Kurulu) ve **Transport and General Workers Union** (Taşıma ve Genel İşçiler Sendikası) bu yükselişin ilk aktörleriydi²⁹⁸.

Sanayi işletmelerinin niteliğinin değişmesi ile birlikte beyaz yakalı işgücü sınıfına giren mühendis sendikalarının da güçlendiği gözlemlendi. Mühendisler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sendikalaşarak **Amalgamated Engineering Unions** (Birleşik Mühendisler Sendikası) adıyla dokuz küçük sendikayı birleştiren bir birlik

²⁹² Kimya endüstrisi geniş bir coğrafyaya yayılmıştı ve Glasgow, Tyneside ve Southwest Lancashire'da gelişmişti.

²⁹³ Jack Eaton- Richard Morris- Colin Gill, "The Growth of Trade Unionism in The United Kingdom Chemical Industry", **The Journal of Modern History**, vol:50, no:4, 1978, pp.1231-1251,s.1233.

²⁹⁴ Eaton-Morris-Gill, s.1247.

²⁹⁵ Eaton-Morris-Gill, s.1233.

²⁹⁶ Clegg, s.297.

²⁹⁷ Clegg, s.297.

²⁹⁸ Jean T. McKelvey, "The 'Closed Shop' Controversy in Postwar Britain", **Industrial and Labour Review**, vol.7, no.4, 1954, pp. 550-574, s.557.

kurmuşlardı. Bu birliğin üye sayısı 1945'te on sekize çıktı. Amalgamated Engineering Unions'ın üye sayısı birkaç binin ötesine geçmese de nitelikli işgücüne verilen önemin bir göstergesi olarak konferanslara çağırıldılar ve katıldılar²⁹⁹. 1948'den sonra ise mühendis birliklerinin üye sayıları önemli oranda arttı ve %142 oranında büyüyerek büyüklük olarak üçüncü sıraya yükseldiler³⁰⁰. Bu yükseliş teknik personelin yükselişinin en büyük kanıtıydı³⁰¹.

Endüstriler ve sendikalar arasındaki sendika üyeliği dağılımındaki değişimler sonucunda İngiliz ekonomisi ve toplumu üzerinde mühendislik endüstrisinin endüstriyel ilişkilerinin özel karakteristiklerinin etkileri arttı. Genel birliklerle birlikte mühendislerin oluşturduğu sendikalar; sendika hareketlerinde, İşçi Partisi'nde ve ekonomide ağırlığını arttırdı. Bu değişikliğin sendika liderlerince öngörülemeyen bir sonucu da oldu. Mühendis sendikalarının güçlenmesi ile birlikte işyerlerindeki sendika temsilcilerinin önemi ve etkisi arttı³⁰². Çünkü mühendislikte iş şartları ve üretim teknikleri çok çeşitli olduğundan her işkolunu etkileyebilecek durumdaydılar.

Maden işçileri sendikaları ise her zaman etkin sendikalar arasında yer aldı. 1945'te maden işçileri **National Union of Mineworkers** (Ulusal Maden İşçileri Sendikası) adıyla birleşti³⁰³. Bu birleşmeye rağmen teknik personeli barındıran sendikaların yükselişi karşısında Maden işçilerinin sendikaları ilk dönemlere nazaran güç kaybetti. Özellikle grev hakkını önemli bir silah olarak kullanan madenciler grevlerinin niteliğinin değişmesinden etkilendiler. Bunun yanı sıra her iş kolunda olduğu gibi madenlerde de çalışma şartları iyileşmişti ve savaşın hemen ardından kurulan sigorta sistemi maden işçileri için önemli bir güvence kaynağı oldu.

²⁹⁹ Clegg, s.283.

³⁰⁰ Clegg, s.296.

³⁰¹ Bu yükselişte Amalgamated Engineering Union'un yanı sıra **The Engineering Employers** (Mühendislik İşçileri), **Vehicle Builders** (Taşıt Montajcıları) ve **The Engineering and Allies Shop** (Müttefik Mühendislik Birliği) 'da güçlendiler ve etkin oldular.

³⁰² Clegg, s.296.

³⁰³ Clegg, s.280.

Tablo 7: 1933-1951 Sendikaların Üye Sayıları ve Genel Göstergeler

Yıl	Toplam Sendika Üyeliği (000)	Sendikalaşma Oranı (%)	Kesintiler Sayısı (000)	İşgünü Yoluyla Kaybedilen Kesintiler (Ortalama İşgünü)	Hayat Pahalılığı/ Perakende Fiyat İndeksi (Ortalama Sterlin)	Temel Haftalık Ücret Oranları (Ortalama Sterlin)	Ortalama Kazanç (Ortalama Sterlin)	İşsiz Sigortalı İşçiler (%)
1933	4.35	22.9	357	1.072	136	34.5	0	19.9
1934	4.539	23.8	471	959	138	34.6	0	16.7
1935	4.803	25.1	553	1.955	140	35.2	0	15.5
1936	5.225	27.2	818	1.829	144	36.2	0	13.1
1937	5.757	29.9	1.129	3.413	152	37.6	0	10.8
1938	5.969	30.8	875	1.334	155	38.1	69	12.9
1939	6.206	31.9	940	1.356	153	39.8	0	10.5
1940	6.519	33.4	922	940	181	44.4	89	6
1941	7.048	36	1.251	1.079	200	48.3	99.5	2.2
1942	7.722	39.3	1.303	1.527	199	51.2	111.5	0.8
1943	8.031	40.7	1.785	1.808	198	53.6	121.3	0.5
1944	7.936	40	2.194	3.714	200	55.9	124.4	0.5
1945	7.684	38.6	2.293	2.835	203	58.7	121.4	1.3
1946	8.603	43	2.205	2.158	203	63.6	120.9	2.5
1947	8.931	44.5	1.721	2.433	100	66.3	128.1	3.21
1948	9.118	45	1.759	1.944	100.7	68.8	137.11	1.7
1949	9.077	44.7	1.426	1.807	111.1	70	142.8	1.6
1950	9.021	43.8	1.339	1.389	113.6	72.9	150.5	1.6
1951	9.266	46.7	1.719	1.694	124.5	80.9	166	1.6

Kaynak: Clegg, s.316.

Tablo 7’de İkinci Dünya Savaşı öncesi, savaş sırası ve sonrası hakkında sendikaların; ekonominin içinde bulunduğu durumu yansıtan önemli veriler içermektedir. Tablo 7’de göze çarpan en önemli veri sendikalaşma oranında düzenli

bir artışın görülmesidir. 1945 ve 1950 yıllarındaki küçük düşüşler dışında 1933-1951 yılları arasında sendikalaşma oranı ve sendika üyelerinin toplam sayısı artmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında herhangi bir düşüşün yaşanmamış olması dikkat çekicidir ve bu durum TUC'un başarısıdır. Buna karşın hayat pahalılığının ve ücretlerin savaş yıllarında dengesiz bir seyir izlediği görülmektedir. Hayat pahalılığı, savaş yıllarında düzenli arttıktan sonra savaşın hemen ertesinde artan enflasyon, 1945-1946 yıllarında hayat pahalılığını daha da yükseltmiştir. Hayat pahalılığının yüksekliği karşısında işçilerin haftalık ücretlerinin istikrarlı fakat pahalılığın çok altında arttığı görülür. Ancak İngiltere'de ücretlerin düşmemesi diğer ülkelere göre bir istisnayı oluşturmaktadır. Ücretlerde bir düşüş yaşanmamasının en önemli nedeni TUC'un hükümetle anlaşması ve geliştirdiği politikalar ile üyelerini korumayı başarmasıdır. İşsizlik oranı ise özellikle savaş sırasında ve sonrasında önemli oranda düşmüştür. Savaş sonrasında sorunlu ekonomik ortamında İngiliz Hükümeti'nin uyguladığı politikalarla tam istihdama yaklaşması, savaş sonrasında sosyal sigorta ve işsizlik sigortası sisteminin kurulması bu gelişmeyi sağlamıştır. Enflasyonun yükseldiği ortamda işsizliğin önlenmesi enflasyonun etkilerini azaltmıştır. Az sayıda işsiz çalışanda işsizlik sigortası ve oluşturulan Ulusal Yardım Teşkilatı ile desteklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küçük birliklerin dönemi sona erdi. Sadece ulusal müzakere hakkına sahip etkili sendikaların geleceği vardı³⁰⁴. Savaş sonrasında sendika gücündeki önemli diğer değişim ise sendikaların politik gücünde yaşandı. Ancak bu politik güç savaş sonrasındaki dönemde İşçi Partisi iktidarına rağmen savaş yıllarına göre etkisiz kaldı. Çünkü Muhafazakâr Parti, savaş sonrasında belirli bir ivme kazanarak sendikaları sınırladı ve İngiliz Sendikacılığı'nın liderleri savaş yıllarındaki Bevin'e göre standartların altında kaldı. Bevin, İş ve Ulusal Hizmetler Bakanlığı'nda önemli bir baskınlık kazanmıştı. Ancak savaş sonrasında bu baskınlık azaldı³⁰⁵. Savaş sonrasında sendikaların gücünü arttıran unsur ise üye sayılarındaki artış ile birlikte önemli seçmen kitlelerini temsil eder hale gelmeleri ve içerdikleri dinamizmi İşçi Partisi'ne yansıtabilmeleri oldu.

³⁰⁴ Eaton-Morris-Gill, s.1251.

³⁰⁵ Clegg, s.319.

2.1.2. Demokratik ve Parlamenter Yapı

İngiltere’de parlamenter sisteme olan güven tazelendi. Savaşın sona ermesi mevcut parlamentonun ömrünü tamamladığının bir sinyali oldu. Seçimin öne çekilmesine ilişkin tartışmalardan sonra İşçi Partisi’nin seçimlerin sonbaharda gerçekleşmesi talebi kabul edilmedi ve Churchill’in isteği ile seçimler 5 Temmuz 1945’te gerçekleşti. 1945 seçimleri İngiltere’de halkın görüşlerinin geniş katılımı ile ilk kez sorulduğu ve sonuçlarının tahmin edildiği ilk seçimdi³⁰⁶.

1945 genel seçimlerinde İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti’nin seçmenler üzerindeki ağırlığı hemen hemen denkti ve 1945 seçimlerinde birbirlerine çok yakın oy aldılar. Bu nedenle İşçi Partisi’nin Clement Atlee liderliğinde ilk İşçi Partisi hükümetini kurması kolaylaştı. Kısa süren bu hükümet dönemi İngiliz siyasetinde ve demokrasisinde önemli değişikliklere neden oldu. Zaman içerisinde özellikle 1951 ve 1955 seçimlerinde partilerin ağırlığı korundu. Bu İşçi Partisi’nin geçici bir süre için siyaset sahnesine çıkmadığı; kalıcı olduğu anlamına geliyordu³⁰⁷.

1945 yılında İşçi Partisi hükümeti kurulmasında 1944 yılında Avam Kamarasında Ernest Bevin’in savunduğu işgücü politikasını içeren “**White Paper**” (Beyaz Sayfa) önemli bir yere sahipti. Bu programla İşçi Partisi, sendikaların desteğini sağladı³⁰⁸.

İşçi Partisi savaş sonrasındaki programına son şeklini ise 21-25 Mayıs 1945 tarihleri arasında topladığı yıllık konferansta verdi. Bu konferansta alınan kararlar bir rapor olarak **Gelecekle Yüzleşelim** (Let us Face The Future) başlığı altında yayınlandı. Bu rapor karmaşık analizlerden uzaktı ancak partideki her delege değişimin gerekliliğini bu rapor ile kabul etmiş oldu³⁰⁹.

İşçi Partisi bu programlar ile Muhafazakâr Parti’ye karşı belli bir avantaj sağladı. Çünkü iki parti arasındaki farkı yerel konular belirlemekteydi. İki parti, dış politikada farklı görüşlere sahip değildi. İşçi Partisi beş yıllık planlar açıklayarak da belli bir plan açıklamayan Muhafazakâr Partisi’ne karşı avantaj sağladı. İki parti arasındaki en keskin fark ise tahmin edilebileceği üzere ekonomide ortaya çıkıyordu.

³⁰⁶ Clegg, s.290.

³⁰⁷ Dennis Kavanagh, “Britain: Stirrings of Change”, **Journal of Democracy**, vol.6, no.3, 1995, pp. 19-30, s.21.

³⁰⁸ Clegg, s.276.

³⁰⁹ Clegg, ss.278-279.

İşçi Partisi, ekonominin yeniden planlanmasını isterken Muhafazakâr Parti, ekonominin tamamen özgülleştirilerek, bireysel girişimcilerin kendi planlarını yapmaları konusunda azami özgürlüğe sahip olmalarını istemekteydi³¹⁰.

İki partinin tutumları arasında önemli farklar ise şöyledir: Muhafazakarlar, işçi hareketinin ihtiyaçları üzerine konsantre olurken, İşçi Partisi uzun dönemli problemler üzerine yoğunlaşmaktaydı. Muhafazakar Parti üretimde acil olan ürünlere yoğunlaşılmasını savunurken; İşçi Partisi çalışma şartlarının iyileştirilmesine, satın alma gücünün sürdürülebilirliğine ve ticari depresyondan sakınmaya konsantre olmuştu³¹¹. İki partinin tutumları arasındaki bu farklar bütün soğuk savaş süreci boyunca devam etti.

1945 seçimleri sonucunda İşçi Partisi 11.992.292 oy alarak parlamentoda 393 koltuk aldı. Muhafazakâr Parti 8.665.566 oy alarak 189 koltuk aldı ve liberaller 2.239.668 oy alarak 12 koltuğun sahibi oldu. Bu sonuçlara göre İşçi Partisi'nin oyların mutlak çoğunluğunu alamadığı görülmektedir. Ancak düşük oy oranlarıyla (toplamda 65.000 oy) parlamentoda koltuk almayı başaran sol ideolojiye sahip partilerin desteği ile İşçi Partisi hükümeti kuruldu³¹².

İngiltere'nin merkezileştirilmiş politik sisteminde baskın partinin politik gündemi şekillendirmesi söz konusuydu. İktidarda olmak, baskı grupları ve çeşitli örgütlenmeler karşısında istediğini elde etmek anlamına gelmemekteydi. Çünkü İngiliz demokrasisi süreç içinde kendiliğinden gelişen unsurlarla şekillendirildi, monarşi ve iktidarın kısıtlanmasında bu süreç önemli rol oynadı³¹³.

İngiliz sendikalarının İngiliz politikasındaki rolü İngiliz işçi hareketi tarihi ile yakından alakalıydı. İngiliz işçi hareketleri tarihindeki ilk dönem devrimci nitelik taşıyan kuruluşlar dönemi idi. Bu dönem aklıktan ölen ve ezilen işçilerin Sanayi Devrimi'ne bir reaksiyonuydu. Devrimci sendika geleneği 1925-1926 yılına kadar devam etti. Ancak bu gelenek Komünist Parti'lerin ya da Moskova direktiflerinin anladığı anlamda devrimci değildi. İngiliz devrimci geleneği; Fabian Society ve sendikaların İşçi Partisi ile demokratik sisteme entegre olması sonucunda Komünist

³¹⁰ Clegg, s.290.

³¹¹ Clegg, s.291.

³¹² Clegg, s.292. Bu küçük partiler şöyledir; **İrlanda Milliyetçileri** (Irish Nationalist) 2 koltuk, **Bağımsız İşçi Partisi** 3 koltuk, **Komünist Parti** 1 koltuk. Bunların dışında **commonwealth** 1 koltuk ve **bağımsız adaylar** 14 koltuk aldı.

³¹³ Bkz. Birinci Bölüm.

devrimci gelenekten daha 19. yüzyılda kopmuştu. Bu kopuşa karşın özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler İngiliz sendikacılığı üzerinde bir kontrol sağlamaya çalıştı³¹⁴.

İngiliz İşçi hareketindeki ikinci dönem ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında başladı. Özellikle İşçi Partisi hükümeti, İngiliz sendikacılığındaki devrimci niteliği neredeyse tamamen ortadan kaldırdı. Siyasi gücün varlığı sendikacıların partideki doğrudan gücünü zayıflattı³¹⁵.

1945’de İşçi Partisi hükümeti kurulduğunda sendikalar kendilerini son derece güvende hissetti³¹⁶. Ancak İşçi Hükümeti aynı şekilde kendini güvende hissetmiyordu. Hükümet, TUC üyelerinin istekleri karşısında korku içindeydi. Sendika üyelerinin istekleri öncelikle belirli bir birliğin tercihi iken yani TUC’un istekleri olarak işçi sınıfının tümü için düşünülürken; daha sonra yerel işçiler ve örgütler için bu istekleri İşçi Partisi nezdinde dile getirmek politik bir sınav haline geldi³¹⁷. Mücadelenin bu şekilde yerelleşmesi bu dönemde işçi sınıfının sınıfsal dönüşümünün başladığının bir göstergesi oldu.

1945 İşçi Hükümeti döneminde İktidarı endişelendiren diğer unsur sol eğilimli sendikalar üzerinde görülen Komünist Parti etkisiydi. Bu iktidar döneminde İşçi Partisi’nin iki önemli sorunu vardı. Sendikaları kontrol altında tutmak ve Komünist Parti ile birlikte radikal solun sendikalar üzerindeki etkisini zayıflatmak. İşçi Partisi, sol kanat sendikaların gerçekleştirdiği 1946 grevleri döneminde sendikaların kontrolü için endişelendi. Az sayıda sendikanın katılımıyla gerçekleşmesine rağmen 1946 Grevleri için İşçi Partisi, işçiler üzerinde doğrudan bir gücü olmasa da Ulusal Tahkim Mahkemesi’ni (National Arbitration Tribunal) kullanmaya çalıştı. Çünkü İşçi Partisi iktidarı sırasında gerçekleşen grevler İşçi Partisi ve sendikalar arasındaki bağların sorgulanmasına neden oluyordu. Üstelik TUC, sol eğilimli sendikalar üzerinde kontrol sağlamak konusunda yavaş kaldı. TUC’un yönetici ve genel konsüle yetki vererek eylemleri kontrol altına almaya çalışması, sol sendikaların Londra’daki gücü ve lider kadrolarında yaşanan

³¹⁴ Margaret Cole, “British Trade Unions and The Labour Government”, **Industrial and Labour Relations Review**, vol.1, no.4, 1948, pp.573-579, s.573.

³¹⁵ Margaret Cole, s.577.

³¹⁶ Knight, s.516.

³¹⁷ McKelvey, s.556.

değişim³¹⁸ nedeniyle başarılı olmadı³¹⁹. 1946 olaylarını kontrol altına alan unsur, İngiliz sendikacılığının geçmişten gelen gelenekleri oldu. Bu geleneklere göre İngiliz sendikacılığında devrimci bir yapının etkinleşmesi mümkün değildi. Ayrıca, Komünist Parti'nin Sovyetlerle olan bağları İngiliz sendikacılığının bağımsız karakterine uymuyordu. Kısa sürede sendika disiplininin sağlanmasıyla, 1946 grevleri kontrol altına alındı³²⁰.

Savaş sonrasında Muhafazakâr Parti'nin durumu ise çok daha karışıktı. Kamu birimleri, işçi fırsatlarının tek elde toplanmasını olağan görüyor ancak orta sınıf dönüşümüne ilişkin bir politika geliştiremiyorlardı³²¹. Buna karşın İngiliz demokrasisindeki Muhafazakâr Parti ağırlığı, partinin gücünü korumasını sağlıyor ve İşçi Partisi'nin en önemli rakibi olmasına neden oluyordu.

İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti arasındaki rekabet 1951 seçimlerinde çok şiddetliydi ve iki parti oyları birbirine oldukça yakındı. İşçi Partisi 1945'te oyların %47,8 ini alırken 1951'de %48,8'ini alarak oylarını arttırdı. Ancak seçim sistemi nedeniyle salt çoğunluğu elde edemedi ve Muhafazakâr Parti hükümeti kuruldu. 1951'deki seçim sistemi, tek bir sandalye için seçmenlerin mutlak çoğunluğunu gerektiriyordu ve seçim bölgelerinin sınırları, yüksek yoğunluğa sahip bölgelerde yaşayan işçilerin aleyhine, bağımsız orta sınıfın, işverenlerin ve üst sınıfın lehineydi³²².

1951-1964 Muhafazakâr Parti iktidarında sendikalar ve İşçi Partisi önemli değişikliklere uğradı. Bevan ve Wilson liderliğindeki partinin sol kanadı, kamulaştırma politikasının devamını savundu ve dış politikada İngiliz çıkarları haricinde Sovyetlerle anlaşmazlık yaşanmasına karşı çıktı. Sol kanat ayrıca İngiltere'nin sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerine karşı şiddet kullanmasına karşıydı. İşçi Partisi, Soğuk Savaş'ın bu çekişmeli ortamında bir Nükleer silahsızlanma kampanyası başlattı. Kampanya sendikalarca da desteklendi. Bu destek sendikaların İşçi Partisi'nin sol kanadına verdikleri ilk destek oldu. Öncesinde

³¹⁸ Charles Dukes'un emekli olması ile Tom Williamson yeni genel sekreter olarak seçilmişti. Clegg'a göre Dukes, kararlı bir adamdı, harekete geçmeden önce tabanı iyi değerlendirir ve başarılı olacağından emin olurdu. Ancak Williamson, Dukes'un tam tersiydi, kendine güven duymayan, zor karar veren ve tabanı analiz edemeyen bir liderdi. Clegg, s.312.

³¹⁹ Clegg, ss.310-314.

³²⁰ Clegg, s.315.

³²¹ McKelvey, s.557.

³²² Abendroth, s.154.

sendikalar Ramsay ve Atlee liderliğindeki sağ kanada yakın hareket etmekteydiler. Bevan'ın ölümü ve Wilson'un yerine Gaitskell'in seçilmesi İşçi Partisi içinde sol kanadı zayıflattı. Bu durumda sol hareket sendikalardaki değişimle birlikte sendikalar üzerinden İşçi Partisi'ni etkilemeye başladı³²³.

2.1.3. TUC ve İşçi Partisi

Savaş sonrasında TUC, öncelikle hangi sınıfa mensup olursa olsun işçilerin organize edilmesini ve sendikalı olmayan işçilerin de haklarının savunulması yönünde genel prensipleri edinmişti ve uygulamaya çalışıyordu. Bu prensiplerin ortaya çıkışındaki en önemli etken TUC'un heterojen yapısının fark edilmesi idi. Heterojen yapı keskin bir ayrımı imkânsız kılıyordu. Bu durum ise öncelikle işçilerin çoğunun birden fazla birliğe üye olmasından kaynaklanıyordu³²⁴.

Savaş sonrasında İşçi Partisi'nin güçlenmesi ise sendikalara daha fazla finansal güç ve seçilebilme imkânı sağladı³²⁵.

TUC'un yükselişinin olanaklı olmasındaki en önemli neden ise geçmişten gelen mücadeleler sonucunda sınıf tabanlı sosyal, endüstriyel reformların siyaset kurumları ve tüm toplumca kabul edilmesi idi. Aynı politik ruhla mücadele eden Amerikan sendikacılığı ise bu reformcu yapıyı kabul ettiremediği için daha kontrol edilebilir bir entegrasyona bağlandı³²⁶.

TUC ve İşçi Partisi değişen yapı ile birlikte sendika yapılarında da reforma ihtiyaç olduğunun farkındaydı. Genel konsülde reformun niteliği tartışıldı. Bu tartışma sonucunda alınan kararlar, sendikal birliklerin nasıl gerçekleşeceği sorusunu cevapladığından 1945-1951 yılları arasında Parti ile TUC ilişkilerini ve partide sendikaların baskınlık derecesini belirledi. Özellikle *'gelecekte sendika verimliliğinin maksimum seviyede olması için yapısal değişiklikler ne olmalıdır?'* sorusuna verilen

³²³ Abendroth, s.155.

³²⁴ McKelvey, s.561.

³²⁵ Bernard Hennessy, "Trade Unions and The British Labour Party", **The American Political Science Review**, vol.49, no.4, 1955, pp. 1050-1066, s.1050.

³²⁶ William Forbath, "Courts, Constitutions and Labour Politics in England and America: A Study of The Constitutive Power of Law", **Law&Social Inquiry**, vol.16, no.1, 1991, pp. 1-34, s.1.

'birleşik ve güçlü iş kolu sendikaları olmalıdır' cevabı sendikaların güçlenmesini sağladı³²⁷.

Tablo 8, TUC'un en büyük on beş sendikasının 1947-1951 yılları arasındaki üye sayılarını ve bu üyelere ne kadarının aynı zamanda İşçi Partisi'ne üye olduğunu göstermektedir. Tablo incelendiğinde sendikaların üyelerinin yarısına yakını İşçi Partisi'ni desteklemektedir. Buna göre sendikalı işçilerin büyük bir kısmı aynı zamanda İşçi Partisi'ne de üyedir. İşçi Partisi'ne katılımı %50'nin altında kalan sendikalar, Genel ve Belediye İşçileri Ulusal Sendikası, Kamu Emekçileri Ulusal Sendikası, Baskı, Ciltleme ve Kağıt İşçileri Ulusal Sendikasıdır. On beş büyük sendikanın içinde sadece üç tanesinin üyeleri İşçi Partisine %50'nin altında katılım göstermiştir ki Genel ve Belediye İşçileri Ulusal Sendikası'nın katılım oranı %48 ve %49,5 gibi yüksek oranlardır. Ayrıca 1947'de katılım oranı %19,2 olan Elektrik İşletme Sendikaları'nın 1951'deki katılım oranı %61,7'e yükselmiştir. Elektrik İşletme Sendikaları'ndaki bu yükseliş İşçi Partisi politikalarının amacını gerçekleştirdiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

³²⁷ Clegg, s.280.

Tablo 8: 1947-1951 Yılları Arasında TUC'un On beş Büyük Sendikası ve İşçi Partisi'ne Etkileri

Sendika	T.U.C. 'a Bağlı Toplam Üye Sayısı, 1951	Partiye Bağlı Toplam Üye Sayısı, 1951	T.U.C. Üyesi % 'si olarak Parti Üyelikleri	
			1947	1951
Ulaştırma ve Genel İşçi Sendikası	1.285.196	835.000	63.3	65.0
Genel ve Belediye İşçileri Ulusal Sendikası	808.533	400.000	48	49.5
Birleşik Mühendisler Sendikası	756.149	586.246	82	77.5
Maden İşçileri Ulusal Sendikası	613.118	659.607	110*	107.6*
Demiryolu İşçileri Ulusal Sendikası	396.257	316.898	62.7	77.2
Meslek Sendikaları, Dağıtım, Müttefik İşçiler	347.737	317.000	87.5	91.2
Elektrik İşletme Sendikaları	197.958	120.000	19.2	61.7
Ahşap işçilerin Birleşmiş Topluluğu	196.200	129.256	61.3	65.9
Kamu Emekçileri Ulusal Sendikası	175.000	45.000	32.1	25.7
Postahane İşçileri Sendikası	155.602	146.959	101.1*	94.4
Sivil Hizmet Büro Derneği	146.904	-	-	-
Tarım İşçileri Ulusal Sendikası	135.000	70.800	54.8	52.4
Baskı, Ciltleme ve Kağıt İşçileri Ulusal Sendikası	134.517	25.000	Veri yok	18.6
Terziler ve Konfeksiyon İşçileri Ulusal Sendikası	131.525	97.452	69.6	74.1
Demir ve Çelik Ticareti Konfederasyonu	102.447	84.383	81.7	82.4

(*)= Bu işkolunda TUC'a üye olan işçi sayısından daha fazla işçi İşçi Partisi'ni desteklemektedir.

Kaynak: Hennessy, s.1056.

TUC'un en etkili organı olan Genel Konsül ve en etkili ismi olan Genel Sekreter'in tavrı TUC ve parti arasındaki ilişkilerde belirleyiciydi. Özellikle Genel Sekreter, TUC bürokrasisinin başı olarak sendikaların siyasi beklenti ve isteklerini partiye iletmekle yükümlüydü. Aynı zamanda yıllık kongrelerde belirlenen politikanın uygulanmasını da denetleyen Genel Sekreter, TUC ve parti arasında iletişimi çift yönlü sağlıyor ve belirlenen politikaların uygulanışını takip ediyordu. Genel Sekreterin bu kritik konumu nedeniyle 1926-1946 yılları arasında TUC genel sekreteri olan Sir Walter Citrene unutulmaz isimler arasına girdi³²⁸.

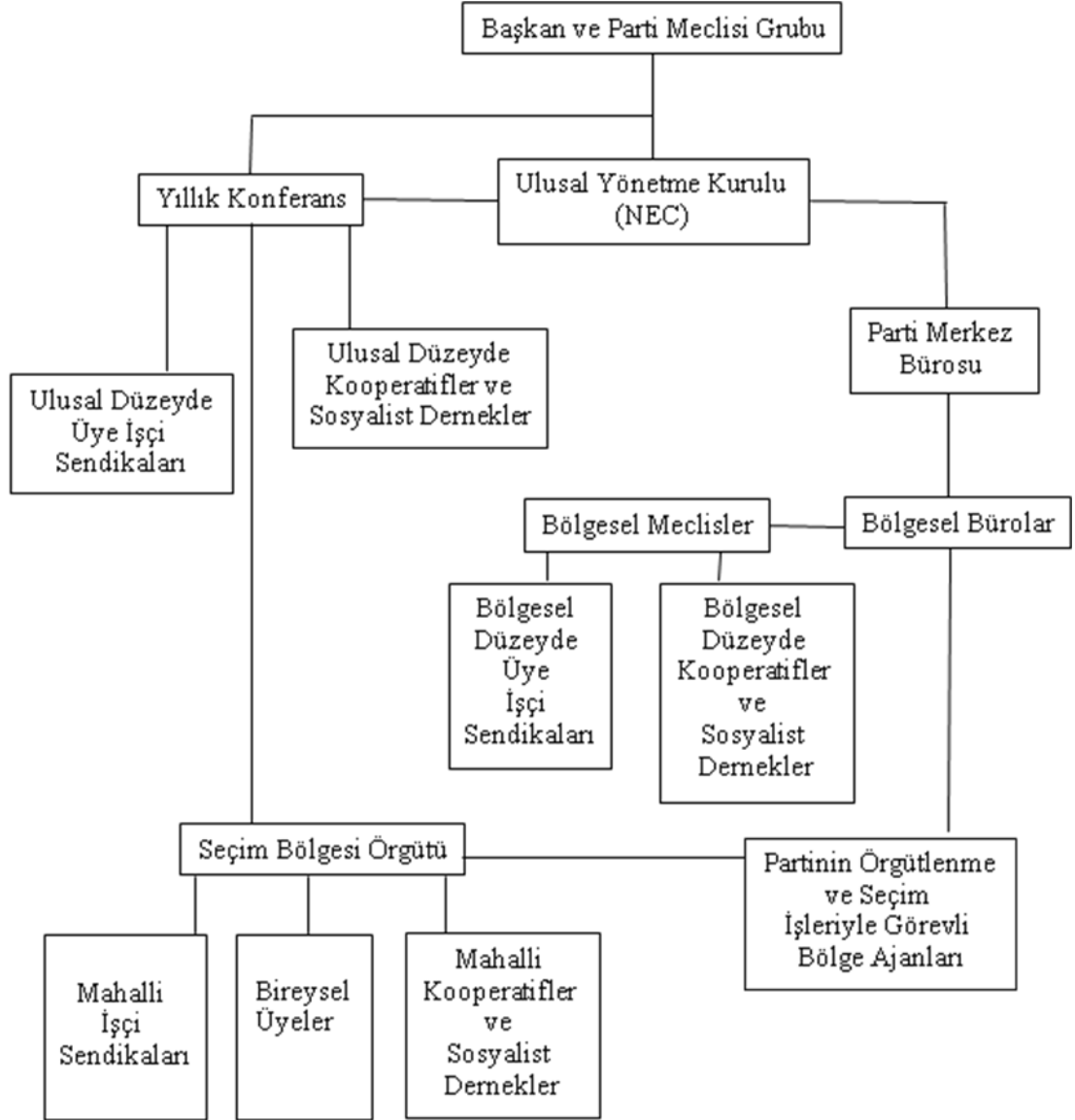
İngiliz İşçi Partisi'nin tüzüğü, bireysel üyeler ve iştirakçi üyeler olmak üzere iki üye sınıfı sağlamaktaydı. İştirakçi üyeler, TUC'un üyesi olan sendika üyelerinden, Genel Konsül üyelerinden, iş birliği yapılan organizasyonların üyelerinden, sosyalist organizasyonların üyelerinden, ulusal yönetici komitesi üyelerinden ve İşçi Partisi Federasyonundan gelen üyelerdi. Bireysel üyeler ise partinin prensip ve politikalarını onaylayan kişilerden oluşmaktaydı ve Parti örgütüne yerel parti birliklerine üye olarak dahil olurlardı. 1950'li yıllardan itibaren Parti içinde bireysel üyelerin ağırlığı arttı. 1952 yılında bireysel üye sayısı 1.287.000'di³²⁹. Bunlar aynı zamanda sendikalardan gelen iştirakçi üyelerdir. Çünkü TUC'a üye sendikaların çoğunluğu yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere İşçi Partisi'ni desteklemektedir. Buna karşın işbirlikçi ve sosyalist organizasyonlardan gelen üye sayısı 28.000, Fabian Society'den gelen üye sayısı 3200, Jewish (Yahudi) Sosyalist İşçi Partisi'nden gelen üye sayısı 2200, The Socialist Medical Association'dan (Sosyalist Tıp Derneği) gelen üye sayısı 1600 ve The National Association of Labour Teacher'dan (Emekçi Öğretmenler Ulusal Birliği) gelen üye sayısı 300'dü. Ancak bu katılımcılardan özellikle Fabian Society, üye sayısından daha önemli bir etkinliğe sahipti³³⁰.

³²⁸ Henessy, ss.1051-1052.

³²⁹ Henessy, s.1052.

³³⁰ Henessy, s.1053.

Şekil 2: İngiliz İşçi Partisi'nin Örgüt Şeması

Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s.102.

İşçi Partisi'nin örgütü dengeli bir şekilde planlanmıştı. En alt basamakta yer alan yerel örgütler doğrudan yıllık konferansa bağlıydı ve bütün parti idaresinin temel taşını oluşturuyordu. Sendikaların etkisi ise her kademedeydi. Partinin idari alandaki en önemli kurulları Yıllık Konferans ve Ulusal Yürütme Kurulu'ydu. Ulusal Yürütme Kurulu TUC'un Genel Konsey'inin görevlerine benzer görevler üstlenmişti ve örgütün alt ve üst kademeleri arasında bağlantıyı sağlıyordu. Ulusal Yürütme Kurulu'nun yapısı bu nedenle parti içindeki dönüşümlerden önemli derecede

etkilendi. Aşağıdaki tablo yıllara göre Ulusal Yürütme Kurulu’nun birleşimini göstermektedir.

Tablo 9: İşçi Partisi Ulusal Yürütme Kurulu’nun Bileşimi

Yıllar	Sendikalar	Meslek Kurulları	Veznedar	Sosyalist örgütler	Seçim bölgesi örgütleri (**)	Kadın	Başkan	Toplam
1900	7	-	-	5	-	-	-	12
1901	7	1	-	5	-	-	-	13
1902-8	9	1	-	3	-	-	-	13
1909-11	11	1	-	3	-	-	-	15
1912-17	11	1	1	3	-	-	-	16
1918-29	13	-	1	-	5	4	-	23
1930-36	12	-	1	1	5	5	1	25
1937-52	12	-	1	1	7	5	1	27
1953-	12	-	1	1	7	5	2(*)	28

(*) Başkan yardımcısı ile birlikte

(**) Mahalli sendika örgütleri, kişisel üyeler, mahalli kooperatif ve sosyalist örgütler.

Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s.111.

Parti örgütü dengeli bir dağılım amacıyla planlanmasına rağmen Parti Meclisi grubu yıllık kongrenin otoritesine direnç göstermeye başladı. Ancak Sendikalar çıkarlarını korumak konusunda birlik içinde hareket ederek yıllık kongrenin yetkilerinin kısıtlanmasına izin vermedi. Bu çatışma, liderlik kurumunun güçlendirilmesi ile çözüldü. TUC’taki Genel Sekreterlik ve parti liderliği uzlaştırmacı pozisyonlar oldular³³¹. Ancak sendika liderliğinde sanayi işçileri etkinliklerini korurken parti liderliği ve yönetimi orta sınıfa doğru kaydı³³².

1943’ten itibaren sendikaların üye sayıları yükselmekteydi. 1943-1970 yılları arasında sendikaların üye sayılarının oranı %40’ın altına inmedi ve 1960-1970 arasında %45 oranını korudu. Sendikaların üye sayılarını korumaları hatta arttırmaları, güçleri ve etkileri açısından önemliydi. Ancak sendikalar güçlendikçe örgütlenme ve kontrol sorunları da beraberinde geliyordu. Kontrolün güçleşmesinin nedeni üyelerin heterojen yapısı ve âdemi merkeziyetçi örgütlenme idi. Buna karşın

³³¹ Lewis Minkin-Patrick Seyd, “İngiliz İşçi Partisi”, **Batı Avrupa’da Sosyal Demokrasi**, TÜSES, İstanbul, 1991, ss. 57-79, s.60.

³³² Lewis Minkin-Patrick Seyd, s.66.

TUC'un varlığı sendikal hareketin farklılıklarına rağmen bir arada durmasını sağlıyordu³³³.

1947'de TUC başkanı G.W. Thomson iken TUC'un resmi olarak parti politikasında bir rolü yoktu. Çünkü TUC'u kontrol eden sendikalar mevcut üye yapısından dolayı aynı zamanda partinin çıkarlarını da kontrol ediyordu. 1952'de TUC üyesi 183 sendikanın üye sayısı 8.020.079 iken partiyi destekleyen 82 sendikanın üye sayısı 4.937.427'yi buluyordu. Partideki oy oranı %82,02'yd³³⁴. Bu durum büyük Sendikaların gücünü ve TUC'un heterojen yapısını açıkça göstermektedir.

TUC içinde üye sayısı 100,000'nin üstünde 15 Sendika vardı (Bu sendikalar Tablo 8'de yer gösterilmektedir.) ve bu sendikalar TUC üyelerinin %69,6'sını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla büyük sendikalar hem Genel Kurul'a hem de yönetici komiteye hâkim olmaktaydı³³⁵.

İşçi Partisi'nin, 1945 seçimlerinde desteklediği 125 milletvekili adayından 120'si seçildi. 1950'de 140 adayın 110'nu, 1951'de ise 137 adayın 104'ü seçildi. Üç seçime ilişkin bu rakamlar göstermektedir ki, sendika üyelerinin sandalyeleri güvendeydi³³⁶. Sendikaların siyasi gücü demokratik hayatta yerleşmişti.

Sendikacıların İşçi Partisi örgütlerinde bağlılık ve ana fikre saygıda önemli katkıları vardı. Sendikacılar, İşçi Partisi'ndeki ana fikre saygılıydılar çünkü fikrin kaynağı sendikalardı ve sendikaların bağlılığının ana nedeni; tarihsel ve geleneksel olarak İşçi Partisi'nin kuruluşunda oluşturulan bağlardı³³⁷.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere İşçi Partisi'nin para ve oy anlamındaki gerçek gücü sendikacılıktan gelmekteydi. TUC üyesi sendikalar, partinin endüstriyel iştirakleriydi. Bu Sendikaların liderleri hem İşçi Partisi'nde hem de TUC'da etkindi³³⁸. Dolayısıyla İşçi Partisi politikaları ve TUC politikaları çift yönlü bir iletişimle çalışmaktaydı. İşçi Partisi ile iştirakçi birlikler arasındaki resmi bağ ve Partiyle TUC'un resmi olmayan ilişkisi çeşitli kanallar tarafından yürütülüyordu. Bu kanallarda kendi politikasını yapan ve karmaşıklığı çözen ise işçi

³³³ Clegg, s.293.

³³⁴ Henessy, s.1055.

³³⁵ Henessy, ss.1056-1057.

³³⁶ Henessy, s.1059.

³³⁷ Henessy, s.1065.

³³⁸ Henessy, s.1066.

hareketinin kendisi oldu³³⁹. Problem çözmede özellikle yerel teşkilatların ve Genel Sekreter'in yerel örgütler ile genel merkez arasında kurduğu iletişimin rolü büyüktü.

TUC'un İngiliz politikasındaki ana fonksiyonu, üye birlikleri için olanakların uzlaştırılması ve kılavuzluk sağlanmaktı. TUC'un görevi, organize işçilerin taleplerinin Birleşik Krallıkta örgütlü tüm işkollarına iletmektir. Bu fonksiyonlardan birisi olan yasal aktivitelerde İşçi Partisi tarafından yürütülürdü.

2.1.4. TUC ve Üyeler

Sendikalar güçlerini üyelerinden alırlar. Bu nedenle üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak en önemli konulardan biridir. İngiltere'de başarılı bir sosyal sigorta sistemi kurulmuş olmasına rağmen sendikalar; hastalık, iş kazaları, işsizlik, emeklilik ve ölüm yardımlarını sürekli olarak yapmaktadır. Üyeler ise bu yardımlar karşısında bir aidat ödemektedir ve yardımların oranı aidat seviyesine bağlıdır. Tüzükle belirlenen kurallara uygun olarak bu yardımlar üyelere ödenir.

Bir sendika örgütünün dinamizmi ve işleyişi üyelerinin niyeti ve bilinci ile yakından alakalıdır. Bu nedenle sendikalar nitelikli üyelere sahip olmak adına eğitim faaliyetlerine önem verirler. Bu eğitim faaliyetleri aynı zamanda üyelerinin kişisel gelişimi açısından önemli bir hizmettir ve işçiler için sendika seçerken önemli bir kriter olmaktadır. TUC, gerek çıraklık eğitimi gerekse de sendikacılık eğitimi konusunda üyelerine önemli imkânlar sunmaktadır. TUC, 1957'de Londra'da bu eğitim faaliyetlerine yönelik olarak TUC kolejini açmıştır. Bu kolejle gelen öğrenciler eğitim süresince (bir ya da iki hafta) sendikacılık, endüstri ilişkileri, sosyal hizmetler, maliye ve idare konularında eğitim görmektedirler. Sendikalar bu eğitimden faydalanacak üyelerini üye sayıları nispetinde her yıl seçerler³⁴⁰.

TUC, kendi kolejinin yanı sıra İşçi Eğitim Derneği'ni (Workers Training Association) ve Milli Konsey Çalışma Kolejlere'ni (National Council of Labour Colleges) de destekler³⁴¹.

Eğitim faaliyetlerinin önemi, üyelerin bilinçlenmesini sağlaması ve örgüte katılımı arttırmasıdır. Bu nedenle İngiliz Sendikaları üyelerinin eğitim faaliyetlerini

³³⁹ Henessy, s.1066.

³⁴⁰ İngiltere'de Sendikacılık, s.21.

³⁴¹ İngiltere'de Sendikacılık, s.22.

sürekli olarak basım-yayın yoluyla da desteklemektedirler. Özellikle bilinçlendirme amaçlı eğitim broşürleri önemli bir araç olarak kullanılmaktadır³⁴². TUC, bu basım-yayın faaliyetlerini basım ve yayından sorumlu genel sekreter yardımcısı aracılığıyla kontrol eder. Broşürlerin hazırlanması içinde önemli bir uzman ve araştırma ekibi faaliyet göstermektedir. Üyelerin bilinçlenmesi endüstri ilişkilerinde sendikaları güçlendirmektedir.

³⁴² Hollanda'da bulunan Sosyal Tarih Araştırma merkezinde yaptığımız çalışmada sendikaların üyelerine yönelik olarak bilgilendirme ya da yönlendirme amaçlı pek çok broşür görülmüştür. Bu broşürler ilk dönemlerde sendika faaliyetleri doğrultusunda işçiyi bilinçlendirmeye yöneliktir. Bunlar arasında en etkili olan “*İşçi Mektupları*” adı altında bir seri şeklinde yayınlanan ve İşçilere seslenen broşürlerdir. **IISH, United Kingdom 3.1. Labour (1838-2000), 1 nolu Fon,186**, Bakınız ek 1. Ayrıca önemli seçim ve referandum dönemlerinde İşçi Partisi, aynı şekilde işçileri belirli bir oya yöneltmek üzere de bu broşürleri kullanmışlardır. Özellikle 1973 yılında Birleşik Krallık Avrupa Birliğine katılmadan önce bastırdığı broşürler çok dikkat çekicidir. **IISH, Labour Party Archives (UK), fon no: 478-480**, Bakınız ek 2.

2.2. 1950-1960 YILLARI ARASINDA SENDİKALARIN GELİŞİMİ

Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin az da olsa devam ettiği ve Soğuk Savaş'ın her alanda baskısının olduğu bir dönemdi. Bu dönemde sendikacılık hareketi dış konjonktürden ve bu dış konjonktürün içeride yaptığı baskıdan oldukça etkilendi. Buna karşın İngiliz sendikacılığı için tam bir toparlanma dönemi oldu ve 1970'li yıllardaki yükselişin temelleri atıldı. İngiliz sendikacılığının başarısındaki en önemli faktörler ise ekonomik durumun iyileşmeye başlaması ile enflasyonun düşüşü, işsizliğin azalması, işverenler ile çeşitli konularda varılan uzlaşma ve en önemlisi İşçi Partisi aracılığıyla elde edilen siyasi gücü.

2.2.1. Ekonomik Durum ve Sendikaların Güçlenmesi

İngiltere 1950'lerde Keynesyenizmin tipik bir örneğiydi. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi düzenin ekonomik yollarla denemesi süreci devam etti³⁴³. İngiltere'de demokrasi ve sendikalar bu denemede diğer Avrupa ülkelerine göre daha başarılı oldular.

Keynesyen politikaların ve İkinci Dünya Savaşı galipleri arasında olmanın bir sonucu olarak 1950'lerde İngiltere'de işçi sınıfı yaşam şartları bariz bir şekilde iyileşmişti. Bu iyileşmenin en önemli nedeni savaş sonrası ihtiyaçları karşılamak üzere artan talep, buna bağlı olarak artan üretim ve ihtiyacı sağlayabilmek için gerçekleşen tam istihdamdı.

1953-1967 yılları arasında İngiliz ekonomisi yılda ortalama %3 oranında büyüyordu. Ekonomideki büyüme özellikle hizmet sektörünün büyümesinden kaynaklanmaktaydı. Hizmet sektörü, destek ve personel hizmetlerinde kadın çalışan sayısı hızla arttı. Fakat üretim endüstrilerinde ve temel mesleklerde teknolojik uygulamaların etkileri başladı ve teknisyenlerin değeri çok arttı³⁴⁴.

Soğuk savaş dönemi İngiliz ekonomisinin dengesini bozmadan önce ekonominin iyi görünmesini sağladı. Bu dönemde savaşı kazanan ülkelerin avantajı devam ediyordu. Ancak İngiltere'nin göreceli bu iyi durumu savaşın gerçek

³⁴³ Alan Booth, "Britain in The 1950's: A 'Keynesian' Managed Economy?", **History of Political Economy**, Vol:33, no:2, 2001, s.283.

³⁴⁴ Towers, "Running... 1979-1988", ss. 165-166.

kazananları olan ABD ve Sovyetlerin tavrına bağlıydı. 1950-1960 arası henüz bu tavrın sertleşmediği dönem olarak İngiltere'ye avantaj sağlıyordu. Bu avantaj İngiltere açısından 1960'ların sonunda kayboldu³⁴⁵.

Çalışma şartlarındaki iyileşme ve ücretlerde oluşan refah işçi sınıfı tekilliğini ve tutarlılığını en başından beri aşındırdı. İşçi sınıfı 1950'den başlayarak Refah Devleti dönemi boyunca orta sınıfa doğru kaydı³⁴⁶. İşçi Sınıfının bu kayışı İşçi Partisi ve sendikalar için bir örgütlenme ve ideoloji sorununu beraberinde getirdi.

İşçi sınıfı kendini yeni orta sınıf değerleri ve orta sınıfın varlığı ile tanımlamaya başladı. Değişim temelde değerlerin bir transformasyonuydu. Yeni düşünceler, yeni hisler, yeni istekler ve yeni bir kültür/gelenek gelişimi başlamıştı³⁴⁷.

Yaşam standartları ve ekonomik güvenliğin artması zenginlik demekti. Zenginlik ise işçi sınıfı gelenekleri ile bağdaşmamaktaydı. Bu durum Muhafazakâr Parti'nin gözünden kaçmadı ve 1950-1960 yılları boyunca bu çelişkiyi İşçi Partisi'ne karşı kullandı³⁴⁸. Bu argümanın başarılı olması ve işçi sınıfını meslek, eğitim, konuşma ve kültürel açıdan gelen zenginlikle bir değişime uğraması sonucunda İşçi sınıfı önemli bir oranda Muhafazakâr Parti'yi destekledi ve Muhafazakâr Parti 1959 seçimlerini kazandı. Muhafazakârların zaferi, İşçi Partisi'nde önemli bir tartışma başlattı. İşçi Partisi'nin dayandığı sınıflar nasıl olmuştu da bütün sınıf değerlerinin zıddını temsil eden partiyi desteklemişlerdi. Muhafazakâr Parti zaferinin ardından pek çok araştırmacı yeni bir işçi sınıfı bilincinin ortaya çıktığı fikrinde birleşti. Materyalizm ve refah tarafından etkilenen işçi sınıfı dünya görüşü 1950'den bu yana işçi sınıfı geleneklerini değiştirdi³⁴⁹.

Refah devletinin doğmaya başlaması sadece işçi sınıfının geleneklerini değil işçi sınıfının yapısını da değiştirdi. Uzmanlaşmış ve merkezileşmiş yeni sanayi, karmaşık yönetsel hiyerarşileri de beraberinde getirmekteydi. Bu hiyerarşi beyaz yakalı iş gücünü ortaya çıkardı. Beyaz yakalılar; işletmeci, teknik, kırtasiye, büro,

³⁴⁵ Towers, "Running... 1979-1988", s. 164.

³⁴⁶ Stephen Brooke, "Gender and Working Class Identity in Britain During The 1950's", **Journal Of Social History**, vol:34, no:4, 2001, pp. 773-795, s.773.

³⁴⁷ Brooke, s.773.

³⁴⁸ Brooke, s.773, Özellikle Muhafazakâr Parti'nin 1959 seçimlerini kazanmasında bu argümanın önemli bir rolü oldu.

³⁴⁹ Brooke, s.773.

satış çalışanları olarak bölümlenerek sosyo-politik olarak önemli bir potansiyeli oluşturdular³⁵⁰.

İşçi sınıfı geleneklerinin değişmesi ve sınıf bilincinin farklılaşması 1960'larda İngiltere'de işçi sınıfının ölümü ve solun kaybetmesi olarak yorumlandı. Bu yorumların temelinde endüstriyel huzursuzluğun artması yatıyordu. Bu huzursuzluğun yarattığı moral bozukluğu içinde işçi sınıfı materyalist gelişim eğilimi gösteriyor ve hiçbir sendikacı yeni doğan sınıf geleneklerine ayak uyduramadığı için moral bozukluğuna dayalı abartılı yorumlar ortaya konuyordu³⁵¹. Ne zamanki sendikalar ve TUC yeni gelişen işçi eğilimlerine ve ihtiyaçlarına adapte oldular ve bir reform başlattılar bu; sendikaların tekrar güçlenmesini sağladı. Sendikalar en büyük güçlerini 1970'li yılların başında elde ettiler ve 1980'de Muhafazakârlar (Liberaller) uzun sürecek hâkimiyetlerini kurmadan önce önemli siyasi başarılar elde ettiler. Bu reform süreci 1990'lı yıllarda yaşanan dönüşümün ilham kaynaklarından biri oldu.

2.2.2. Sendikalar ve Ücret Yapılarındaki Değişim

Sendikaların kuruluş amacı ücret ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi olduğu için ücret yapıları sendikacılığın önemli bir parçasıydı. Toplu pazarlık, grev ya da çeşitli komisyonlar ücret üzerinden yapılan pazarlıkların bir sonucu olarak ortaya çıktı.

İngiltere'de toplu pazarlık süreçleri endüstriden endüstriye farklılık göstermekle birlikte³⁵², pazarlık temelde güçlü bir teşkilata dayandığından sendikaların temsil gücü ve örgütlenmesi doğrudan bir amaç haline gelmekteydi. Zayıf teşkilatlı endüstri ve meslek kolunda işverenle toplu sözleşme yapmak pek mümkün olmamaktaydı. Bunun yerine Ücret Tayin Konseyleri adı verilen komiteler devreye girerdi. Bu konseyde Çalışma Bakanlığı'na atanan eşit sayıda işveren ve işçi üyesi bulunur, ayrıca sayısı üçü geçmeyen tarafsız üyede bu konseylere katılırdı.

³⁵⁰ Suh, s. 106.

³⁵¹ Brooke, s.773.

³⁵² Toplu pazarlık sürecindeki en önemli farklılık Müşterek Endüstri Konseylerinin devreye girdiği durumlardır. Müşterek Endüstri Konseyleri Whitley raporlarına dayanmaktadır. Whitley raporunda, iyi teşkilatlanmamış iş kollarında gönüllü işveren ve sendikanın temsil edildiği bir konsey ile toplu anlaşmanın yapılması teklif edilmiştir.

Çalışma Bakanlığı yaptığı üye atamalarında işveren teşkilatlarının ve sendikaların fikrini almak zorundaydı. Ücret Tayin Konseyleri asgari ücretin belirlenmesinde de önemli rol oynamaktaydı³⁵³. Konsey tarafından belirlenen ücret şartları ve aralıkları Çalışma Bakanlığı'nın onayından geçerek hukuki bir hal alır ve Bakanlık bu kararların uygulanmasından sorumlu olurdu.

Ücret Tayin Konseylerinin yanı sıra, iki bölgeyi ayrılmış Tarım İşçisi Ücret Tayin Komitesi (Agricultural Wages Boards) bulunmaktaydı. Birinci bölge İngiltere ve Gal Bölgesini kapsarken ikinci bölge İskoçya'yı kapsamaktaydı. Tarım komisyonlarında alınan kararlar Bakanlığın onayından geçmeden yürürlüğe girerdi³⁵⁴.

Taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığında Çalışma Bakanlığı devreye girerek uzlaştırma ve hakemlik kurumlarını çalıştırırdı. Arabulucu olarak Bakanlık devreye girebildiği gibi 1919 yılında kurulan İş Mahkemeleri de devreye girebilirdi. Bu mahkemeler bağımsız olmakla birlikte kararları nihai değildi, ancak iki taraf mahkemenin hakemliğine başvurmuşsa alınan kararlara uyulması bir teamül olarak kabul edilmekteydi. Eğer uzlaşma ve hakem yönteminden olumlu bir sonuç alınamadıysa Bakanlık bir Soruşturma Mahkemesi tayin ederek tarafları uzlaştırmaya çalışırdı. Mahkemenin görevi, anlaşmazlığın sebepleri hakkında halkı ve parlamentoyu bilgilendirmektir. Mahkeme tekrar bir anlaşma kurmak üzere tavsiyelerde bulunabilirdi³⁵⁵.

Tüm bu sürece rağmen bir anlaşmaya varılamadıysa İngiliz sendikacılığında grev ve lokavt hukuken tanınmış haklardı. Ancak görüldüğü gibi anlaşma sağlamaya yönelik olarak düzenlenmiş süreçte anlaşmanın sağlanamaması sonucunda doğan grevler, güçlü ve yasal dayanağı olan grevler olarak gerçekleştiğinden etkili bir güç olarak İngiliz sendikalarının elinde bulunmaktaydı. Buna karşın değişen ekonomik ve sendikal yapı grevlerinde niteliğini değiştirdi. Grevler artık büyük ve organize grevlerden ziyade daha küçük protesto grevlerine doğru dönüşüyordu.

TUC'un ücretler hakkındaki etkisi önemlidir. Fakat bu etkinin işgücüne etki eden sonuçları bulanıktır. TUC, sendikaların her alanda gücünü arttırdığı gibi toplu

³⁵³ İngiltere'de Sendikacılık, s. 17.

³⁵⁴ İngiltere'de Sendikacılık, s.17.

³⁵⁵ İngiltere'de Sendikacılık, s.19.

pazarlık sürecinde de gücünü arttırır. Ancak her yıl ortalama %3 oranında büyüyen sendikalar uzun vadede istihdam seviyesini azaltan bir etki yapmaktadır³⁵⁶.

1960’larda sendikaların ücret tanımlamasındaki en önemli rol TUC’un maaş enflasyonunda oynadığı rol üzerine yoğunlaşmaktaydı. TUC’un nispi ücretler üzerindeki bu etkisi toplu pazarlığın kurumsal yapılanmasından kaynaklandı³⁵⁷. TUC, sendikaların birleşik gücü olduktan sonra toplu pazarlık süreçleri sendikaların lehine işler hale geldi. İşçi ücretlerinde iyileştirmelerin dönemin ekonomik yapısı ile birlikte gerçekleşebilir olması sonucunda 1980’ne kadar işçi ücretlerinde önemli artışlar yaşandı. 1970’lerde işçi ücretlerinde bu artışın yakalanmasının en önemli nedeni, çok işverenli pazarlık süreçlerinin olmasıydı. Bu durum 1980’lerde sendikaların zayıflaması ile birlikte yerini ikili anlaşmalara bıraktı ve bu durum sendikaların pazarlık gücünü zayıflattı.

1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca sendikaların sahip olduğu pazarlık gücü sayesinde sendikalı işçiler sendikalı olmayan işçilere göre ortalama %0-10 arasında daha fazla saatlik kazanç elde ettiler. Bu ortalama fark da birliğin endüstride önemli bir farklılık yarattığının göstergesidir³⁵⁸.

İngiliz ekonomisindeki, endüstriyel ilişkilerin ikili sisteminde kolektivizm 1970’ler boyunca önemli bir rol oynadı. Ancak 1970’lerde etkili olan toplu pazarlık ve kolektivizm süreçleri 1980’den sonra etkinliğini kaybetti ve giderek bireyselleşen esnek işgücü piyasaları ve sendikaları değiştirdi. Bu sürecin 1980’ler boyunca devam etmesi 1990’lı yıllarda İngiltere’de çoğu işkolunun geleneksel çalışma ilişkilerinden uzaklaşmasına neden oldu³⁵⁹.

Ücret yapılarındaki en önemli farklılık 1920-1970 yılları arasında cinsiyete dayalı olarak görülmekteydi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir kadın işçi bir erkek işçinin ücretinin ancak %42’si kadar kazanıyordu. Kadın ve erkek işçi ücretleri arasındaki en düşük fark ise 1946 yılında görüldü. 1946 yılında bir kadın işçi bir erkek işçinin ücretinin %55’ini alabiliyordu. Ücret eşitsizliğinin 1970’li

³⁵⁶ David G. Blanchflower- Neil Millward-Andrew J. Oswald, “Unionism and Employment Behavior”, **The Economic Journal**, vol.101, no.407, 1991, pp.815-834, s.827.

³⁵⁷ John H. Pencavel, “Relative Wages and Trade Unions in The United Kingdom”, **Economica**, vol:41, no:162, 1974, pp.194-210, s.194.

³⁵⁸ Pencavel, s.205.

³⁵⁹ Gülsüm Öksüzömer, “Endüstri İlişkilerinde Değişimin Yeni Boyutları”, **Mali Çözüm Dergisi**, sayı:60, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2002, İstanbul Serbest Muhasebesi Mali Müşavirler Odası Erişim Adresi, www.archive.ismmmo.org.tr (4.08.2012)

yıllarda da³⁶⁰ giderilememesi üzerine 1970’li yıllarda kendilerini “*Hür Kadınlar*” olarak adlandıran kadın işçiler yaptıkları grevlerle³⁶¹ maaş farklarını protesto ettiler³⁶².

1950-1960 yılları arasında kadın işçi sayılarında önemli artışlar görülmekteydi. Bu artış toplam işçi sayısının artmasını da sağladı. Kadın işçi oranı 1960’dan sonra daha da arttı. Bu artışın en önemli nedeni ise evli kadınların yarı zamanlı işlerde çalışır hale gelmeleri idi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde %10’dan daha az evli kadın yarı zamanlı işlerde çalışırken bu oran 1943’te %39,5, 1968’de ise %37 oldu. Üretim endüstrilerinde ise 1950’de %11,8’den 1968’de %17,7’ye doğru kadınların tam zamanlı çalışmasından yarı zamanlı çalışmasına doğru düzenli bir artış gerçekleşti. Bu artışın nedeni yarı zamanlı çalışan kadınların daha yüksek kazançlar elde edebilmesiydi³⁶³.

Kadınların erkeklerle aynı işi yaparak aynı kazancı elde etme iddiaları 1950-1960 yılları arasında cinsiyet rollerinin değişim sürecinin önemli bir parçası oldu. Kadın işçilerin mücadelesi ekonomik anlamda kadına özgürlük kazandırmanın bir parçası olduğu kadar siyasal hayatta öne çıkmasının başlangıcıydı. Ayrıca kadın işçiler, iş hayatını ve cinsiyet kimliğini geriye döndürülemez şekilde önemli değişimlere uğrattılar. Bu değişimlerin toplumsal yapıların değişimi açısından da önemli sonuçları oldu. Kadınların 20. yüzyılda elde ettikleri bağımsızlığın ve gücün temelinde kadın işçilerin mücadelesinin önemli bir etkisi vardı³⁶⁴.

2.2.3. İşçi- İşveren İlişkileri ve Toplu Sözleşme

Sanayi devriminin etkilerinin artması ile birlikte 20. yüzyılda teknik değişimler, üretim, ulaşım ve hizmet sektörleri arasında gittikçe artan bağlar, işgücünün değişen karakteri ile ortaya çıkan yeni ekonomik ve sosyal sorunlar işçi ve işveren ilişkilerini değiştirdi. Koşulların değişiminden önce işverenin mutlak kontrolünde olan işçi-işveren ilişkileri, yasal düzenlemeler, işçilerin örgütlenmesi ve

³⁶⁰ 1970 yılında bir kadın işçi bir erkek işçinin ücretinin %50,4’ünü kazanıyordu. Brooke, s.774.

³⁶¹ Özellikle 1968 Ford’s Dagenham ve 1969 Lucas Acton Factory grevleri çok etkili olmuştu.

³⁶² Brooke, s.774.

³⁶³ Brooke, s.775.

³⁶⁴ Elbette bu durum İngiltere’ye ve kısmen de Avrupa’ya özgüdür. Türkiye için örgütlü bir kadın işçi mücadelesinden söz edilemeyeceği için burada saydığımız sonuçlara ulaşmak için farklı yöntemler denendi. Ancak sonuçlar tam olarak gerçekleşmedi.

ekonominin iyileşmesiyle işsizliğin azalması sonucunda dengelendi. İşçilerin ekonomik olarak güçlenerek rahat bir hayat seviyesine ulaşmaları ile birlikte, sendikalar üye kaybetmemek için yeni pazarlık alanları buldular. İşçi ve sendikaların güçlenmesinde, sendikaların yeni pazarlık alanları çerçevesinde örgütlü olarak hareket etmeleri de önemli bir rol oynadı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçi-işveren ilişkilerinin değiştiğinin, işsizliğin yarattığı yoksulluğun, düşük ücret ve adaletsiz gelir dağılımı gibi sorunların öneminin azaldığının ilk fark edildiği ülke İngiltere oldu. İngiliz işçileri elde ettikleri kazanımlar neticesinde giderek iyileşen ekonominin içinde kendilerine önemli bir yer edindiler. Hükümet, iktisadi büyümeyi kontrol altına almak adına kontrolünü arttırmakla birlikte, demokrasi geleneğinin bir sonucu olarak tam bir kontrol sağlayamadı. Hükümetin, ekonomi üzerinde tam denetim sağlayamamasının en önemli sonuçlarından biri işçi-işveren ilişkilerinde görüldü çünkü bu dönemde devlet önemli bir işverendi³⁶⁵.

Hükümetin kontrolünü zorlaştıran en önemli etken ise sendikaların örgütsel yapılarının genişlemesi artan üye sayıları, TUC'un etkinliği ve pazarlık gücünün artmasıydı. Bu dönemde sendika üyelikleri, hassas bir süreçte artıyordu. Çünkü işçilerin durumu iyileştikçe sendika üyeliklerine olan ilgileri azalmaktaydı. Bu nedenle sendikalar üye kaybetmemek adına işçilere yeni cazip fırsatlar sunmak zorundaydılar. İngiliz sendikaları, üyelerine TUC ile topyekûn hareket etme şansı sunarak ve siyaseten güçlenerek üye sayılarını korudular.

İşçi-İşveren ilişkilerinde dengenin sağlanmasında işverenlerin 'Sendika Emniyetini'³⁶⁶ kabul etmesinin önemli bir rolü oldu. Dolayısıyla işçiler bir sendikaya üye olmaya zorlandılar. Ancak bu durumda sendikalar arası mücadele arttı. Sendikaların varlıklarını devam ettirebilmek için üyeye ihtiyaçları vardı³⁶⁷. Sendika emniyetinin bir diğer sonucu da sarı sendikaları teşvik etmesi oldu. İşverenler sendika emniyetini kullanarak işçileri kendilerine bağlı bir sendikaya yönlendirmeye

³⁶⁵ B.C. Roberts, "İngiltere'de İşçi ve İşveren Münasebetleri", **Sosyal Siyaset Konferansları, 14. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1963, ss.95-116, s.95.

³⁶⁶ **Sendika Emniyeti:** Bir işyerinde işçilerin çoğunluğu bir sendikaya kendilerini temsil etme hakkı verirlse, işveren de sendika üyeliğini sözleşme yapmanın bir şartı olarak kabul eder. Böylece işveren karşısında tek bir muhatap bırakırken, sendikalar da üye sayılarını ve etkinliklerini korurlar. Roberts, ss.96-97.

³⁶⁷ Roberts, s.97.

çalıştılar. İşverenlerin bu girişimi İngiltere gibi köklü sendika ve demokrasi geleneğine sahip ülkelerde başarılı olmadı.

İngiltere açısından işçi-işveren ilişkilerini şekillendiren bir diğer unsurda sendika çeşitliliği idi. İngiltere’de düzenli sendikaların yanı sıra meslek teşkilatları da vardı ve endüstrilerdeki sendika çeşitliliği üye tercihlerini etkilediği kadar işçi-işveren ilişkilerini de etkilemekteydi. Bunun en önemli nedeni sendikaların tek bir endüstriden oluşan dar teşekküller olmaktan ziyade çalışanların genel teşkilatları şeklinde büyümüş ve gelişmiş olmalarıydı. Ayrıca TUC, üyelerinin teşkilat yapılarına çok az müdahale etti ve TUC, bu sendika teşkilatları arasında iletişimi sağladığı gibi işverenlerle temasta da önemli bir rol oynadı³⁶⁸.

İşçi-İşveren ilişkilerini işletmelerde; işletme komiteleri, müşterek konseyler ve işyeri temsilcisi etkiledi. Ancak işletmedeki bu birimlerde en önemli faktör işyeri temsilcisi oldu çünkü; her sendika kendi işçi temsilcisi için bir sorumluluk alanı belirledi fakat hiçbir sendika, işletme komitelerine ve müşterek konseylere kendi kurallarını dayatacak kadar hâkim olamadı. Bu nedenle işyeri temsilcisinin niteliği, enerjisi ve inisiyatifi her alanda öne çıkarak belirleyici oldu³⁶⁹.

İşçi-İşveren ilişkilerinin en önemli yönü ise ücretlerin belirlenmesi ve bu süreçte büyük rol oynayan toplu sözleşmelerdi. İngiltere’de temel ücretler genellikle TUC ve İşverenler Cemiyeti (İngiliz İşverenler Konfederasyonu) arasındaki endüstri çapındaki anlaşmalarla belirlenirdi. Bu anlaşmalardaki boşluklar sendika ve işveren temsilcilerinin bölge çapında yaptıkları müzakereler ile doldurulurdu³⁷⁰. Toplu pazarlık süreci karmaşıktı. Değişik büyüklükteki sendika ve işveren grubu arasında değişik seviyelerde müzakere edilirdi. Toplu pazarlık sürecinin karmaşıklığı ve genellikle kısa vadeli (yıllık) olarak düzenlenmesi önemli sorunlar ortaya çıkarmaktaydı. Öncelikle toplu pazarlık sürecinde, ücretlerin enflasyonist bir etki oluşturacak şekilde yükselmesi önlenmeliydi, uyumlu ve farkları azalmış ücret bünyesi tesis edilmeliydi ve toplu pazarlık süreci endüstri ilişkilerine zarar vermemeli, geliştirmeliydi. İngiltere’de bu sorunların çözümü hükümetin genel ücret politikası ile yakından alakalıydı³⁷¹. Hükümetin politikası toplu sözleşme şartlarını

³⁶⁸ Roberts, ss.98-99.

³⁶⁹ Roberts, s.99.

³⁷⁰ Roberts, s.101.

³⁷¹ Roberts, s.102.

belirlediğinden, bu politikada yukarıdaki sorunlar göz önüne alındığında daha sorunsuz anlaşmalar ortaya çıktı.

İngiltere’de toplu pazarlık sürecinin yapısı, fırsatlardan yararlanarak elde edilen ayrıcalıkları kullanmak şeklindeydi. Bu dönemde İngiliz toplu sözleşme sisteminin en büyük sorunu bu fırsatçılıktı. Kısa vadeli anlaşmalar, ulusal sendika liderlerinin temel ücretleri tayin etme sorumluluğunu devam ettirmek istemeleri, işverenlerin de işçi temsilcilerinin hâkimiyeti ile sonuçlanacağından korktukları âdemi merkezîyetçi sistemi engellemek istemeleri nedeniyle gelenekselleşti. Kısa vadeli anlaşmalar devam ettikçe her iki tarafta sözleşmeleri strateji ve taktik meselesi olarak gördü³⁷².

İşçi-İşveren ilişkilerini belirleyen unsurlardan biri de yasal düzenlemelerdi. İngiltere’de bu dönemde toplu sözleşmeler mahkemelerin yetki alanı dışında bırakıldı³⁷³. İşveren ve işçilerde sorunları kendileri halletmek istedikleri için bu durumu olumlu karşıladılar. Bu serbestlik aynı zamanda sendikaların temsilcilerinin hareketlerinden sorumlu tutulmalarını engelliyordu. Ancak sendikalar güçlenmesine rağmen zaman içinde yasal güvence eksikliği sendikaların aleyhine işledi³⁷⁴.

İşçi Partisi özellikle iktidarda olduğu dönemlerde işçi ve işverenlerin uzlaşması yönünde elinden gelen çabayı gösterdi. 1969’da hükümet Lord Donovan başkanlığında bir *Sendikalar Hakkında Krallık Komisyonu* kurdu. Komisyon, hazırladığı raporda; işveren örgütleri ve işçi sendikalarının esasen uyguladıkları işyeri düzeyindeki toplu sözleşme görüşmesini göz önünde tutarak esnek bir yapı önerdi ve bu esnekliği sınırlayacak keskin yasal düzenlemelere karşı çıktı. Bu raporla birlikte İşçi Partisi hükümeti “*Çatışmayı Önlemek İçin*” başlıklı bir kitapçık yayınladı. Hükümet sendikaları baskı altına alarak uzlaşmaya yönlendirmeye çalıştı³⁷⁵.

1970’den sonra refah devleti döneminde tam istihdama yaklaşılması, hükümetin yavaş yavaş işletme sahipliğinden ayrılması, işletmelerin büyümesi ve kompleks bir hal alması ile toplu pazarlığın etkileri önemli oranda değişti. Toplu

³⁷² Roberts, ss.103-104. Bu dönemde gerçekleşen az sayıdaki uzun vadeli sözleşme örnekleri özellikle ayakkabı ve matbaa sanayinde görülmüştü. Elektrik sanayinde de İşveren (yani Devlet) 5 sene yeni talepte bulunulmaması şartı ile %18 artışı kabul etmişti.

³⁷³ Bölüme Bakınız: 2.2.2. Sendikalar ve Ücret Yapılarındaki Değişim

³⁷⁴ Roberts, ss.106-107.

³⁷⁵ Avrupa Topluluğu, **Avrupa’da Sendikalar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978, s.85. Bazı kaynaklarda bu kitapçığın ismi “*Çekişme Yerine, Beyaz Kitap*” olarak geçmektedir. Abendroth, s.190.

sözleşmelerde bir kamu menfaati savaş yıllarından sonra bu dönemde yeniden gündeme geldi³⁷⁶. Sendikalar grev hakkında daha sosyal bir tavır içine girdiler çünkü ücretlerin ve çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik yapılan grevlerin dönemi bitti. 1970’lerde İngiltere’de grevler toplu pazarlığın başlıca silahı olma işlevini yitirdi. Grevlerin stratejik amaçlarla kullanılmasında bir azalma yaşandı. Buna karşın küçük çapta gerçekleşen protesto grevlerinin sayısı arttı. Küçük protesto grevlerinin etkisi bu dönemde büyük çaplı grevlere göre daha büyük oluyordu³⁷⁷.

1970’lerde işçi-işveren ilişkilerinde değişen şartlar devletin önceki dönemlere göre rolünün artmasına neden oldu. Çünkü devletin sorumluluğu olan olumlu bir ekonomik ve sosyal ortamın varlığı ilişkileri doğrudan etkilemekteydi. İngiltere’de ilişkilerde devletin önemi arttıkça Çalışma Bakanlığı’nın işçi ve işveren kurumları üzerindeki etkisi de arttı. Çalışma Bakanlığı ücret süreçlerini kontrol eder hale geldi³⁷⁸.

2.2.4. Sosyal Güvenlik ve Sigorta

İngiltere’de sosyal güvenlik ve sosyal adalet kavramları modern devlet anlayışının bir ürünü olarak tarihsel gelişimin³⁷⁹ bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu kavramların amacı; toplumun sağlık ve sosyal güvencesini sağlayarak sosyal sınıfları asgari yaşam seviyesinde tutmak ve toplumu çeşitli sosyal risklere (ihtiyarlık, maluliyet, iş gücünü kaybetme, meslek hastalıkları, işsizlik...) karşı güvence altına almaktır.

Sosyal güvenlik sistemi bir ülkede yaşayan, çalışsın veya çalışmasın bütün insanları içine alan genel sosyal güvence sistemidir. Sosyal sigortalar ise yalnız sigortalı olanlara ödedikleri primler nispetinde sınırları belirtilmiş hak ve menfaatleri ifade eder³⁸⁰.

³⁷⁶ Roberts, s.107.

³⁷⁷ Roberts, s.108.

³⁷⁸ Roberts, s.113.

³⁷⁹ İngiltere’de ilk sosyal kanun 1601 tarihli yoksul ve kimsesizlere yardım sağlayan kanundur. Tarihsel olarak sosyal adalet ve sosyal güvenlik konuları sürekli gelişmiştir. Konuyla ilgili olarak Bakınız: Sabahat Yalçın, “İngiltere’deki Sosyal Emniyet Sisteminin Nüvesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960,ss.217-226, ss.217-226.

³⁸⁰ Bedi Süngütay, “ İngiltere’de Sosyal Güvenlik Organları ve Devlet Sigortalarının Fonksiyonları”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960, ss. 95-110, s.96.

İkinci Dünya Savaşı başlarında Lord Beveridge, İngiliz Sosyal Sigorta sistemini revize etmekle görevlendirildi. Beveridge, hazırladığı raporu 1942’de sundu ancak rapor kabul edilmesine rağmen savaş nedeniyle uygulanamadı³⁸¹. Raporun uygulanması 1948 yılında art arda çıkarılan dört kanun tasarısı ile başladı. Beveridge sisteminde; ulusal sigortalardan okul yaşını bitiren her sınıf halk³⁸², sosyal sınıf ve gelirlerine göre faydalanmaktaydı. Her bireyin bir Ulusal Sigorta Cüzdanı vardı ve sigortalılar postahanelerden aldıkları pulları cüzdanlarına yapıştırmak suretiyle haftalık primlerini ödemekteydi³⁸³.

1948 yılında sosyal sigortalar için çıkarılan dört kanun şöyledir: Ulusal Sigorta Kanunu, Ulusal Sağlık Hizmetleri Kanunu, Ulusal Yardım Teşkilatı Kanunu ve Aile Yardımlarına İlişkin Kanun. Ulusal Sigorta Kanunu ile bütün çalışanlar hastalık, işsizlik, ölüm bağıışı, emeklilik maaşı, yetim ödeneği, annelik yardımı ve dulluk yardımı haklarından faydalandılar. Sistemin işlemesinden Ulusal Sigorta Bakanlığı sorumlu oldu. İşsizlik sigortası ise Çalışma Bakanlığı’na bağlı mahalli İş ve İşçi Bulma Büroları tarafından yürütüldü³⁸⁴. Çalışma Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Bürolarına özel bir dikkat gösterdi. Bu bürolarda çalışacak personel titizlikle belirlendi ve 1949 yılında çıkartılan yönetmelikle (Consitution and Function) sınırları titizlikle çizildi³⁸⁵.

İngiltere’de işsizlik sigortası zorunlu sigorta olarak düzenlendi. İşsizlik sigortasını ilk uygulayan ve yasalaştıran ülke olarak İngiltere’de işsizlik ödenekleri sabit olarak tespit edilirdi. İşsiz kalan işçi işsizlik ödeneğini 30 hafta boyunca alırdı. Eğer beş seneden fazla sigortalı ise işsizlik ödeneğini 52 hafta boyunca alma hakkına sahipti³⁸⁶. İşsizlik ödeneğinden faydalanabilmek için sistem başka şartlarda getirmekteydi. Bir işçinin işsizlik sigortasından faydalanabilmek için fiziken ve ruhen çalışamayacak durumda olması, en az bir senelik primlerinin eksiksiz ödenmiş olması, çalıştığı işi kendi isteği ile bırakmamış olması yani işveren tarafından işten

³⁸¹ Labour Press Service, 8 Ağustos 1944’te Beveridge’in planına ilişkin bir rehber yayınlamıştır. **IISH, British Labour Movement, fon: 339, p.3.** Bakınız ek 5.

³⁸² Kanun bu açıdan 1944’te çıkarılan Eğitim Yasasını desteklemekteydi. Bu Eğitim Yasası ile 1950’lerde işçi çocuklarının üniversite eğitimi alma oranları önemli derecede arttı ve işçi sınıfının sosyal değişiminde etkili oldu. Abendroth, s. 152.

³⁸³ Süngütay, s.97.

³⁸⁴ Süngütay, s.98.

³⁸⁵ **IISH, British Labour Movement, fon no:339. Local Employment Comittees Constitution and Functions, Ministry of Labour and National Service, 1949.** Bakınız ek 4.

³⁸⁶ Ekmel Zamil, “İşsizlik Sigortası”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960, ss. 226-263, s.252.

çıkartılmış olması ve meslek kabiliyetlerine uygun iş bulmuş ise bu işi makul ve geçerli sebepler dâhilinde kabul edememiş olması gerekmektedir³⁸⁷.

İngiltere’de işsizlik sigortası Çalışma Bakanlığı’na bağlı İş Bulma Kurumlarınca takip edilirdi. İş bulma büroları, İngiltere’nin sanayi yoğunluğunun durumuna göre bölgelere dağılmıştı³⁸⁸.

Ulusal Sigorta Kanunu, işsizlik sigortasının yanı sıra ayrıca Sanayi Yaralanmaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası ile Maluliyet Sigortasını da içermektedir. Buna göre bir iş sözleşmesi kapsamındaki bütün işçiler sanayi yaralanmalarına ve iş kazalarına karşı sigorta teminatı altına alınmaktaydı. Bu sigorta ile işçiler; çalışmadan kaynaklı fiziki ve ruhi rahatsızlıklara ilişkin teminat, iş kazası nedeniyle yaşanan ölümlere istinaden işçi yakınlarına verilen ölüm ödeneği, iş kazası sonucunda bir daha çalışamayacak duruma gelen işçiler için maluliyet ödeneği ve meslek hastalıklarına yakalananlar için sağlık ve maluliyet ödeneği hakkı kazandılar³⁸⁹. Ancak buradaki maluliyet hakları kanunda belirli şartlara bağlandı. Öncelikle maluliyet aylığının bağlanabileceği hastalık durumları bir liste ile tespit edilmişti. Ayrıca İngiliz vatandaşlığı ve Birleşik Krallık sınırları içinde ikamet etme şartı vardı³⁹⁰. Bu şartların yanı sıra işçi, liste ile belirlenmiş meslek ve zanaatlardan birinde çalışmalıydı³⁹¹.

Ulusal Sigorta Kanunu sigortalıları yatırımlarına göre üç gruba ayırmaktaydı. Birinci grup; bir işverene sözleşme ile bağlı olarak çalışan kadın veya erkek işçilerdi. Bu grupta işveren, işçilerin ücretleri nispetinde belli bir sigorta hissesini karşılamakla yükümlüydü. Bu grup kısıtlama olmaksızın bütün haklardan yararlanırdı. İkinci grup; kendi kendine çalışan bağımsız çalışanları kapsardı. Bu grup işsizlik ve sanayi yaralanmaları haricindeki bütün sosyal sigortalardan faydalanırdı. Üçüncü grup ise çalışan nüfus içinde yer alması gereken ancak çalışmayanlardan oluşmaktaydı. Bu grup, hastalık, sanayi yaralanmaları, annelik ödeneği haricinde kalan sosyal

³⁸⁷ Söngütay, s.103.

³⁸⁸ Söngütay, s.105.

³⁸⁹ Söngütay, s.105.

³⁹⁰ Bu şart ile sadece ana vatandaki işletmeler güvence altına alınmak istenmiştir. Yurt dışındaki ve sömürgelerdeki İngiliz işletmeleri kapsam dışındadır.

³⁹¹ Söngütay, s.107.

sigortalardan faydalanabilirdi. Devlet her üç grubun sigorta primlerine katkı yapmakla yükümlüydü³⁹².

İngiltere’de sigortalı olsun ya da olmasın bütün İngiliz vatandaşlarının hastalanmadan evvelki koruyucu tedbirleri, hastalıklarında tedavi masrafları ve hastane ihtiyaçları Ulusal Sağlık Hizmetleri Teşkilatı tarafından karşılanırdı ve Ulusal Yardım Teşkilatı, yardım ve himayeye muhtaç vatandaşlara nakdi yardımlarda bulunurdu. Bu çerçevede 1948 yılında Ulusal Sigorta Kanunu ile birlikte çıkarılan Ulusal Sağlık Hizmetleri bütün Vatandaşları kapsıyordu. Ulusal Yardım Teşkilatı, aile yardımları ile birlikte ihtiyacı olan vatandaşları gözetmekteydi³⁹³.

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra ekonomik sıkıntıların devam ettiği bu dönemde kurduğu sosyal sigorta sistemi ile sendikal alandaki pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da öncü oldu. Sonraki süreçte daha da gelişen bu sigorta sistemi, sendikalar açısından da önemli bir dayanaktı. Sendikalar, üyeleri ulusal sigorta sistemi ile güvenceye alındığından aidatlar konusunda daha rahat davranabildiler, ücret ve yardımların dışında farklı konularda çalışma yapma olanağı buldular.

2.2.5. İngiliz Sendikaları ve Uluslararası Örgütler

İngiliz sendikaları, 1868’de TUC’un kuruluşu gerçekleşmeden önce İngiltere dışındaki sendikal faaliyetlerle ilgileniyorlardı. 1864 yılında uluslararası nitelikte düşündükleri International Working Men’s Association’ın (Uluslararası Çalışanlar Derneği) kurulmasına öncülük ettiler. Ancak bu girişim kısa süreli oldu. TUC’un kuruluşundan sonra ise İngiliz sendikacılığının uluslararası girişimleri arttı³⁹⁴.

İngiliz Sendikacılığının kendisinin dışındaki sendikalara olan ilgisinin temelinde İngiltere’nin sömürge geçmişi bulunmaktadır. İngiliz Sendikaları her zaman commonwealth olarak adlandırılan İngiliz sömürge ve topraklarındaki sendika faaliyetleri ile ilgilenmek durumundaydılar. TUC’ta bu bölgelerle iletişimi sağlamak üzere bir Commonwealth Komitesi kuruldu. İngiliz sendikaları özellikle sömürgeler

³⁹² Süngütay, s.100.

³⁹³ Süngütay, ss.99-100.

³⁹⁴ İngiltere’de Sendikacılık, s.34.

bağımsızlık kazanmaya başladıktan sonra daha da yoğun bir şekilde commonwealth ülkelerinin sendikacılık hareketlerini yönlendirmeye çalıştılar.

Uluslararası İşçi Örgütü'nün (ILO) kurulmasında sosyal reformist entelektüellerin ve politikacıların rolü büyüktü. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, işçi sınıfını korumaya yönelik önerilen programlar uluslararası bir düzenleme yapılmasını desteklemekteydi³⁹⁵. Ancak iki dünya savaşı arasında geçen sürenin çok kısa olması ILO'dan beklenen faydanın ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında görülmesine neden oldu. İngiliz sendikaları kurulduğu dönemde ILO'yu destekleyen ve kurulmasını sağlayan en önemli güçtü. İngiliz sendikalarının desteği ile ILO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında işler hale geldi.

TUC, aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve kısa bir süre için Sovyet ve Batı sendikalarını bir çatı altında toplayan Dünya Sendikalar Federasyonunun (WFTU) kuruluşunda da etkindi. Ancak ABD'nin önemli sendikalarından AFL'nin bu çatı altına girmemesi CIO'nun³⁹⁶ WFTU girişimi desteklemesine rağmen WFTU'da bir bölünme yarattı. Sonuçta Sovyet sendikaları ve Batı sendikaları arasında çıkan çatışma sonrasında 1949'da, TUC, CIO ve Hollanda sendika merkezleri WFTU'dan ayrılarak ICFTU'nun kuruluş sürecine katıldılar³⁹⁷. TUC, aynı zamanda günümüzde Batı sendikalarının çoğunluğunu kapsayan ve kuruluşu Londra'da gerçekleşen ICFTU'nun 1949'da kurulmasında da önemli bir rol oynadı³⁹⁸.

³⁹⁵ Einer Tosstorff, "The International Trade-Union Movement and The Founding of The International Labour Organization", **International Instituut voor Sociale Geschiedenis (IRSH)**, vol.50, 2005, pp. 399-433, s.399.

³⁹⁶ AFL'den kopan CIO, bu süreçte daha reformist bir çizgideydi. AFL ve CIO 1955 yılında tekrar birleşti ve ABD sendikalarının çoğunluğunu kapsar hale gelerek AFL-CIO adını aldı.

³⁹⁷ Alparslan Işıklı, **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, ss.129-133.

³⁹⁸ Işıklı, Gerçek Örgütlenme..., s.138.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında engellemelere ve eleştirilere rağmen uluslararası sendika federasyonları çok hızlı bir şekilde kuruldu. Özellikle İngiliz Sendikalarının kuruluşunda etkin olduğu Uluslararası Sendika Federasyonu (IFTU)³⁹⁹ savaş sonrasında Acil Uluslararası Sendika Konsülü'nü kurdu ve 30 Mart 1944'te "*Uluslararası Sendikanın Yeniden Yapılanması*" başlıklı raporu onayladı. Bu rapor Dünya Sendika Federasyonu'nun (WFTU) çift yapısını önermekteydi. Buna göre bütün sendikalar Dünya Federasyonu'nda iki yolla temsil edilecekti. Ulusal Sendika Merkezi ve Uluslararası Ticaret Departmanı olarak uluslararası kongreler delegelerin eşit sayılarından oluşacaktı. Bu delegeler ulusal merkezlerden ve ticaret departmanlarından seçilecekti. Seçim üç yılda bir yapılacaktı ve sonuçlar genel konsülde onaylanacaktı. İki şubenin yönetici konsülünün ise 12 kişi olması düşünülmüştü⁴⁰⁰.

Raporda yer alan Acil Uluslararası Sendika Konsülü kısmen TUC'un 6 Şubat 1945 tarihli kongresinde hayata geçti. Bu kongre 164 delege, 40 gözlemci ve 63 sendika örgütü ile toplandı. İngiltere'den, Sovyetler'den, Latin Amerika'dan ve IFTU'dan gelen temsilcilerle bir yönetici komite oluşturuldu. Kongre'de "**Savaş Sonrası Dünya'da Uluslararası Sendika Hareketlerinin Sosyal ve Ekonomik Talepleri**" başlıklı bir rapor kabul edildi. Bu kongrenin asıl önemi ise Sovyetler ve Uluslararası diğer sendikal örgütleri bir araya getirmesiydi. Amerikan İşçi Federasyonu ile Dünya Sendika Federasyonu ve diğer uluslararası örgütlenmeler Sovyet sendikalarını hoş karşılamazken, İngiliz sendikaları ve liderleri bütün işçi sendika ekollerini bir araya getirme çabasıyla bu kongreyi topladı⁴⁰¹. Bu da göstermediktir ki İngiliz sendikalarının en önemli güdüsü ideoloji ya da siyasi iktidar

³⁹⁹ IFTU'nun, savaş devam ederken 1940-1941 yılları arasında savaştan kötü etkilenen işçileri korumak adına uluslararası sendika mekanizmalarını harekete geçirmeye çalışması savaştan sonraki sürecin hareketlenmesinin önemli bir nedenidir. Bu hareketlenme ile birlikte 1941 Eylül'ünde toplanan Genel Konsül'e Citrine, bir Anglo-Sovyet Sendika komitesi kurulmasını önermiştir. Bu öneriye göre iki taraf eşit sayıda temsil edilecek, işçileri korumak adına birlikte hareket edecektir. Bu öneriyi gerçekleştirebilmek için Citrine, Washington'a gider ancak Alman İşgalinin Sovyet topraklarında ilerlemesi ve Washington'un siyasi endişelerle ikna olmaması nedeniyle bu fikir gerçekleşmez. Savaştan sonra başlayan soğuk savaş ise böyle bir işbirliğini tamamen imkânsız kılar. IFTU, 1949'da Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonuna (ICFTU) yerini bıraktı. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Seyhan Erdoğan, **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

⁴⁰⁰ Clegg, s.286.

⁴⁰¹ Clegg, s.287.

değildi. Pragmatik yanları güçlüydü ve sendikal çıkarların korunması her şeyin üstündeydi.

2.2.6. TUC'un Durumu ve İşçi Partisi

1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında İngiliz İşçi Partisi'ndeki mücadele onun karakterini ve tarihini önemli oranda şekillendirdi. İşçi Partisi'nin bu dönemdeki mücadelesi orta sınıfın oylarını kazanmak üzerineydi ve TUC liderlerince desteklendi⁴⁰².

Tablo 10, 1900'lerin başından 1960'ların sonuna kadar İşçi Partisi'ndeki üye yapılarını göstermektedir. Tablo 10'dan anlaşılabacağı üzere TUC ve İşçi Partisi üyeleri arasındaki bağ artarak devam ederken; bireysel üyelerin partiye katılması da aynı şekilde devam etmiştir.

Tablo 10: İngiliz İşçi Partisi Üyeleri

Yıllar (1)	Bireysel (dolaysız üyeler) (2)	Sendikalar aracılığıyla (dolaylı üyeler) (3)	Bağlı kooperatif örgütlerin üye sayısı (4)	Bağlı sosyalist vs. örgütlerin üye sayısı (5)	Toplam (6)
1900-1	(yok)	353.070	(yok)	22.861	375.931
1912	(yok)	1.858.178	1.073	31.237	1.895.498
1914	(yok)	1.579.233	1.526	33.230	1.612.147
1918	(veri yok)	2.960.409	(yok)	52.720	3.013.129
1928	214.970	2.025.139	20.000	32.060	2.292.160
1938	438.826	2.158.075	37.333	6.054	2.630.286
1948	629.025	4.751.030	33.600	8.782	5.422.437
1953	1.004.685	5.056.912	28.000	7.425	6.096.022
1960	790.192	5.512.688	20.000	5.450	6.328.330
1964	830.000	5.502.000	21.000(*)		6.353.000
1967	733.932	5.539.682	21.000(*)		6.294.614

(*)= 4 ve 5 nolu sütunların toplamı verilmektedir.

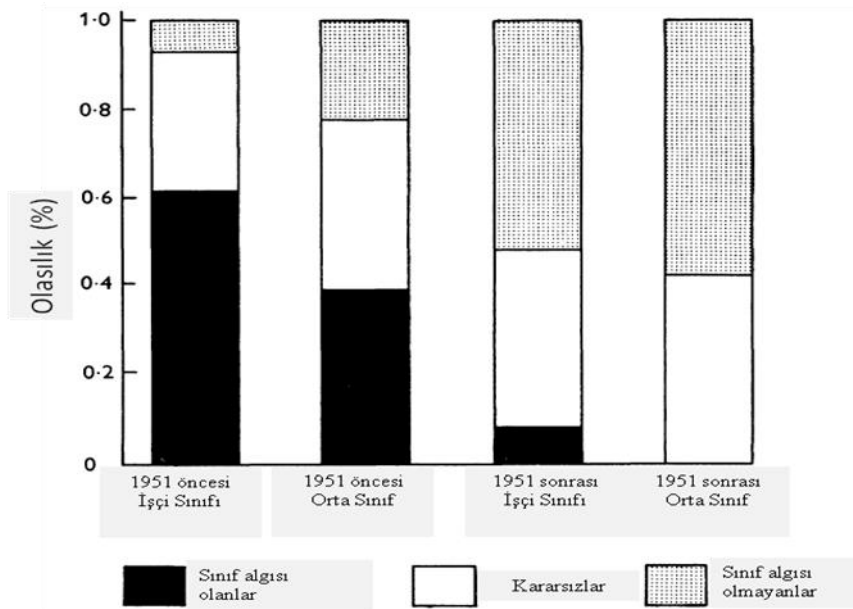
Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s.107.

Bireysel üyelerin parti içinde belli bir seviyeye gelmeleri TUC ve İşçi Partisi arasında önemli ayrılıkların başlamasının nedeniydi. Bu ayrılıktaki en önemli soru,

⁴⁰² Harry Laser, "British Populism: The Labour Party and The Common Market Parliamentary Debate", *Political Science Quarterly*, vol.91, no.2, Summer 1976, pp. 259-277, s.259.

“İşçi Partisi tamamen işçi sınıfına dayanmaya devam mı edecektir, yoksa orta sınıfa ve beyaz yakalı işçilere yaklaşacak mıdır?” sorusuydu⁴⁰³. İşçi Partisi bu soruya “evet yaklaşacaktır” yanıtı verince TUC, ister istemez orta sınıfa yaklaşma politikasını destekledi. Ancak bu durum TUC için partideki kontrolün azalması anlamına gelmekteydi. Buna karşın TUC liderleri, İşçi Partisi’nin orta sınıfın bireysel üyeleri olmadan seçim kazanamayacağını biliyordu. Değişen toplum yapısında İşçi Partisi, yaşamış olduğu hükümet tecrübelerinin de etkisiyle orta sınıfa yaklaştı.

Şekil 3: Sınıf ve Nesillerden Oluşan Katılımcıların İşçi Partisi Algısı

Kaynak: Steven Beackon, “Labour Party Politics and The Working Class”, **British Journal of Politic Science**, vol.6, no.2, 1976, pp.231-238, s.237.

Nesiller içinde İşçi Partisi algısının sınıfsal değişimi şekil 3’de gösterilmektedir. Şekil 3, sınıfların, nesillerin ve parti algısının birbirleri arasındaki etkileşiminin niteliğini vurgulamaktadır. Şekil 3, sınıf faktörünün öneminin azalmasını ve her bir bağımsız değişkenin nispi önemini açık bir şekilde göstermektedir.

Şekil 3 incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şunlardır: 1951 öncesinde toplam işçi sınıfı içinde sınıf algısı yaklaşık %60 civarında iken kararsızların oranı

⁴⁰³ Sabahattin Zaim, “Tebliğ”, **Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika, Sendika-Parti İlişkileri**, Türk-iş Yayınları, no:92, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, ss.99-117.

yaklaşık %30 civarındadır. Geriye kalan yaklaşık %10'luk küçük kesim bir sınıf algısı olmayan kesimdir. 1951 öncesinde toplam orta sınıf içinde işçi sınıfı algısı yaklaşık %40 civarında iken kararsızların oranı da yaklaşık %40'tır. Orta sınıf içinde sınıf algısı olmayan kesim yaklaşık %20 civarındadır⁴⁰⁴.

1951 sonrasına bakıldığında ise bu durum genel anlamda değişmiştir. 1951 sonrasında toplam işçi sınıfında işçi sınıfı algısı yaklaşık %10'nun altındadır. Kararsızların oranının yaklaşık %40 ve sınıf algısı olmayan kesim yaklaşık %50 civarındadır. Bu durum işçi sınıfında, sınıf bilincinin kaybını açıkça göstermektedir. 1951 sonrasında toplam orta sınıfta net bir sınıf algısı yoktur. Sınıf algısı olmayan kesim yaklaşık %60 civarındadır ve geriye kalan yaklaşık %40'lık kesim ise kararsızlardır⁴⁰⁵.

Görüldüğü gibi zaman içinde sınıf algısı yok olmuş sadece işçi sınıfının içinde küçük bir oranda kalmıştır. Bunun sonucu olarak da işçi sınıfına dayanan bir parti olan İşçi Partisi'nin sınıf kavramına ve sendikalara yaklaşımı da değişime zorlanmıştır.

TUC'un stratejisi orta sınıfın sol eğilimli üyeleri, sınıf içinde azınlığı temsil etmesine rağmen bu üyelerin orta sınıfın yönetimini ele geçirmesini sağlamaktı. Bu strateji, 1950'lerin sonunda ve 1960'lar boyunca yer alan temel eylemlerin ve en büyük sendikalardan bazılarının sağ kanat liderliğinden, sol kanat liderliğine geçmesinin bir ürünüydü⁴⁰⁶. Sendikalar kendi içlerinde dönüşümü sağlayarak orta sınıf üzerinde stratejilerini gerçekleştirebilecekleri bir zemin yaratmaya çalıştılar.

Orta sınıftaki sola kayış İşçi Hükümeti'nin icraatlarınca da desteklenmekteydi. İşçi Hükümeti, maaşların ve sendika faaliyetlerinin düzenlenmesi yolunda önemli çabalar sarf ediyordu⁴⁰⁷.

Politik güç açısından; yeni gelişmeler, TUC ile sol arasındaki yakınlaşma ve orta sınıfın sol kanadının güçlenmesi, sağın politik baskınlığı açısından önemli bir tehdit haline 1970'lerde geldi⁴⁰⁸. Seçmen yapısındaki bu değişim ve İşçi Partisi'nin

⁴⁰⁴ Beackon, s.237.

⁴⁰⁵ Beackon, s.238.

⁴⁰⁶ Laser, s.260.

⁴⁰⁷ Laser, s.260.

⁴⁰⁸ Laser, s.260.

sola açılımı 1972 ve 1973 kurultaylarında belirginleşti ve seçmenle yakınlaşmanın bir sonucu olarak İşçi Partisi 1974 seçimlerini kazandı⁴⁰⁹.

İşçi Partisi, kendi lehine olan bu ortamda güçlenirken karşısına iki önemli sorun çıktı. Bunlardan en etkilisi Muhafazakâr Parti'nin geliştirdiği tepki ve yaklaşım değişimi, ikincisi de Avrupa Ortak Pazarı'na girişe ilişkin tartışmalarla birlikte bu konuda bir görüş beyan etme zorunluluğu İşçi Partisi'ni etkiledi. 1960'ların başlarında parti, müzakerelerin ilk aşaması boyunca Ortak Pazar'a girişe karşıydı. Ancak İşçi Partisi 1974'te iktidara geldikten sonra partinin tutumu değişti⁴¹⁰.

⁴⁰⁹ Yaşar Gürbüz, **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 50-51.

⁴¹⁰ Laser, ss.260-261.

2.3. 1970-1980 REFAH DEVLETİ DÖNEMİ⁴¹¹ VE SENDİKALARIN YÜKSELİŞİ

Refah devleti dönemindeki ekonomik yükselişin temelinde 1960’larda yaşanan politik ekonomi gelişmelerinin önemli bir etkisi vardı. 1960’lı yıllarda İngiliz işçi pazarları alışılmadık derecede karmaşalarla karakterize edildi ve bu karmaşa sendikalarla işverenler arasındaki anlaşmazlıklara, grevlere yansdı. Grevler esnasında kaybedilen iş günleri ve grevlerin politik hedefleri ile birlikte sendikaların değişimin bir parçası olarak içine girdikleri reform süreci karmaşanın ana kaynakları oldular. Mevcut karmaşa İngiliz sanayi yatırımını düşürdü ve büyümeyi sınırladı⁴¹².

1970’lerin ortalarında birçok sosyal reformist girişimin merkezinde olan Refah Devleti, ekonomik zorluklara karşı bir çözüm olması yerine doğrudan ve önemli bir nedendi⁴¹³. Refah devleti kazanımlarının başarılı politik araçlarla yönetilmesi sonucunda yapısal bir bağımlılık ortaya çıktı ve işçiler ve sendikalar daha önce olmadığı kadar ekonomik yapıların parçası haline geldi. Bunun anlamı işçilerin zincirlerinden başka pek çok şeyi kaybedebilecekleriydi.

1970’li yıllarda yarı zamanlı, geçici ya da kendi kendine çalışan işçilerden oluşan esnek işgücü giderek artmaya başladı. Öyle ki, esnek işgücü 1986’da çalışanların 3’te 1’ini oluşturur hale geldi. Esnek işgücünün artışıdaki önemli etkenlerden biri, işletmeye daha az maliyet getirdiği için tercih edilmesi idi. Ancak esnek işgücü önemli bir işçi sirkülasyonuna neden olduğundan uzmanlık gerektirmeyen, otel, yemek hizmeti, ürün dağıtımı gibi yan sektörlerde uygulanıyordu. Endüstriyel fabrikalarda yaygın değildi ve iş kolları itibarıyla esnek işgücünün önemli bir kısmını kadın işçiler oluştuyordu⁴¹⁴.

Uzun soğuk savaş dönemi tüm batı ekonomilerinde olduğu gibi İngiliz ekonomisinin de dengesini 1960’ların sonunda bozdu. 1973-1979 yılları arasındaki

⁴¹¹ Refah devleti dönemi elbette 1960’lı yılları da kapsayan bir şekilde ele alınabilecek bir dönemdir. Bu bölümde 1970-1980 arası ele alınarak refah devletinin liberal politikalarla yıpranmaya başladığı 1980 öncesindeki zirve dönemi incelenmiştir.

⁴¹² Charles Rowley, “Toward a Political Economy of British Law”, **The University of Chicago Law Review**, vol.51, no.4, 1984, pp.1135-1160, s.1135.

⁴¹³ Mark Wickham-Jones, “From Reformist to Resignation and Remedialism? Labour’s Trajectory Through British Politics”, **The Journal of Policy History**, vol:15, no:1, 2003, s.28.

⁴¹⁴ Towers, s.166.

petrol krizi İngiliz ekonomisini zarara uğrattı ve 1979'dan sonra bu zarar bütçeyi iyice sıkıştırdı. Özellikle 1967'den sonra işsizlik sürekli arttı⁴¹⁵.

1968-1979 yılları arasında sendikaların üye sayıları arttı. 1979'da sendikaların toplam üye sayısı 13,3 milyona ulaştı. Sendikalaşma oranı 1968'de %44, 1979'da ise %54'tü. Ancak tarım, inşaat ve özel hizmetlerde sendikalaşma oranları ortalamanın altında kaldı. Sendikalaşma oranları 1980'den sonra düşüşe geçti. 1985'te sendikalaşma oranı %43, 1987'de ise %42 idi⁴¹⁶.

1980'lerin başlangıcı aynı zamanda İngiliz endüstriyel ilişkilerinde Kolektivizmin düşüşe geçtiği yıllardı. Öyle ki sendika üye yoğunluğu 1979'da %55 iken 2005'te %29 du. Özel sektörde sendikacı olmamak 1990'larda bir kural haline geldi⁴¹⁷. Bu artarak devam etti ve partideki bireysel yapıyı güçlendirdi.

Avrupa'nın ekonomik ve siyasal açıdan güçlü, ayrıca sosyalist gelenekleri kuvvetli iki ülkesi; Almanya ve Fransa'daki sendikalaşma oranları incelendiğinde İngiltere'deki sendikalaşma oranlarının yüksekliği daha net olarak anlaşılmaktadır. 1968 yılında Almanya'da sendikalaşma oranı %32,2'ydi⁴¹⁸. Bu oran 1970'li yıllar boyunca yaklaşık olarak korundu ve 1979 yılında %35,3'tü⁴¹⁹. Almanya, sendikaların radikal dalgalanmalar olmadan aşağı yukarı üyelerini korudukları bir ülkeydi. Fransa'da ise sosyalist geleneğe rağmen sendikalar hiçbir zaman çok güçlü olmadılar. 1968'de Fransa'daki sendikalaşma oranı %20,4'tü⁴²⁰. Sendikalaşma oranı 1970'li yıllar boyunca %20 dolaylarında seyretti ve 1978'den sonra düşüşe geçti. 1979'daki sendikalaşma oranı %19'du⁴²¹.

⁴¹⁵ Towers, s.164. 1976'da işsizlik oranı %5, 1979'da %10, 1985'de %12'dir. İşsizlik ancak 1986 sonrasında düşüşe geçer.

⁴¹⁶ Towes, s.178.

⁴¹⁷ Anna Pollert, "Britain and Individual Employment Rights: 'Paper Tigers, Fierce in Appearance But Missing in Tooth and Claw'", **Economic and Industrial Democracy**, vol:28, no:1, 2007, pp. 110-139, s.111.

⁴¹⁸ Yıldırım Koç, (2011), s. 243.

⁴¹⁹ Koç, (2011), s.288.

⁴²⁰ Koç, (2011), s.243.

⁴²¹ Koç, (2011), s.288.

2.3.1. İşçi Partisi Politikaları

1945 yılındaki ilk İşçi Partisi hükümetinden sonraki süreçte İşçi Partisi politikaları işçi sınıfının değişmekte olan yapısından önemli ölçüde etkilendi. İşçi sınıfı ile birlikte parti politikaları da değişti ve şekillendi.

Savaş sonrasında İşçi Partisi, TUC ile mevcut organik bağlarına rağmen savaş sırasında güçlenen Komünist Parti ile sendikaların kontrolü konusunda mücadele etmek zorunda kaldı. Komünistler az da olsa 1945 seçimlerinde parlamento üye sokağından sonra Ulaştırma ve Genel İşçiler ile Mühendis Sendikaları arasında etkinliklerini arttırdılar. İşçi Partisi bu durumdan endişe duydu. İşçi Partililere göre Komünist Parti üyelerine güvenilemezdi çünkü komünistlerin sadakati sendikaya değil, Komünist Partisi'neydi ve sendikayı kendi kişisel amaçları için kullanmaktaydılar. İşçi Partililer aynı zamanda Komünistlerin sendikaların uygulamalarında ve politikalarında karmaşa yarattığını savunuyorlardı. Gerçekte bu karmaşa Marshall Planı görüşmelerinde ortaya çıktı. Komünist Parti “**Defand Democracy**” (Demokrasiyi Savun) başlıklı bir bildiri yayınlayarak plana karşı çıktı. İşçi Partisi'nin Marshall Planı karşısında net bir tavır ortaya koyamamasından da yararlanarak bu bildiri işçiler arasında etkili oldu ve sendikaların plana karşı tutumları belirsiz bir hal aldı. Defand Democracy, Ulaştırma ve Genel İşçiler Sendikası banelinde 123'e karşı 508 oyla kabul edildi (11 Temmuz 1949)⁴²².

Komünist Parti⁴²³ sendikalar üzerindeki etkisini 1950'li yıllar boyunca kısmen de olsa sürdürdü. Bu etkinin sürmesinde genel konsülde yer alan ve Gizli Komünist Parti üyesi olan J. Leslie ve V. Fox'un önemli etkisi oldu. Leslie ve Fox sol kanat sendikacılar arasında anılmakla birlikte Gizli Komünist Parti üyesi olarak çalışıyorlardı. 1960'lara kadar yani İşçi Partisi reformu tamamlayıp etkinliğini arttırana kadar sendikalar üzerinde belli bir etkiye sahip oldular⁴²⁴.

1960'larda İşçi Partisi geleneksel köklerinden; özellikle de İşçi sınıfı partisi olma yapısından farklılaştı. 1960'lardaki parti politikaları endüstriyel ilişkiler,

⁴²² Clegg, s.308.

⁴²³ İngiliz Komünist Partisi, diğer Komünist Partilerden farklıydı. İngiliz Komünist Partisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra “*Sosyalizme Giden İngiliz Yolu*” adlı programla açıkça sosyalizme parlamenter geçiş olasılığını savundu. Abendroth, s. 181.

⁴²⁴ Clegg, s.310. Clegg, bu etkiye örnek olarak 1946 yılı grevlerini vermektedir. 1946 yılı grevlerine katılan az sayıda sendikanın Komünist Parti yönlendirmesiyle katıldığını söylemektedir.

fiyatlar ve gelirler üzerinden belirlendi. Mevcut şartlar son derece zorlayıcıydı ve partideki yenilenmeye rağmen 1970’de seçimlerin kaybıyla sonuçlandı. 1970’lerdeki seçimin kaybedilmesi İşçi Partisi cephesinde beklenmiyordu. Özellikle 1964 ve 1966 seçimlerini kazandıktan sonra partinin yenilenme süreci nedeniyle böyle bir olasılık İşçi Partisi liderlerince düşünülmüyordu⁴²⁵. Öyle ki Başkan Harold Wilson, 1970 seçimlerini “*Güneşli Kampanya*” olarak adlandırdı⁴²⁶. İşçi Partisi’nin liderlerinin bu seçimlerde gözden kaçırdıkları partideki yenilenme ile ideolojik tartışmalara son verdiklerini düşünmek oldu. Oysa sendika tabanlarında kaynaşma devam ediyordu ve İşçi Partisi’ne yönelik sert eleştiriler sol kanattan yükseldi. Bu konudaki en belirgin örnek Stuart Hall Bölgesi’ndeki sosyalist işçilerin daha 1967 yılında Yeni Sol adıyla bir manifesto yayınlayarak hem İşçi Partisi’ni hem de İşçi Partisi politikalarını destekleyen TUC yönetimini kıyasıya eleştirmeleridir⁴²⁷. Tabandaki bu hareketlilik sonucunda İşçi Partisi’ndeki yenilenme hareketi 1970’li yıllar boyunca devam etti.

1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca John Goldthope’un geliştirdiği politikalar partide etkin oldu. Goldthope’un en önemli destekçisi varlıklı işçilerdi ve işçi sınıfının zenginleşmesi İşçi Partisi’ne verilen desteği az da olsa etkiledi⁴²⁸.

Geleneksel işçi sınıfı, İşçi Partisi’ne solidarist bir anlayışla bağlıydı. Ancak toplumun ve çalışma şartlarının değişimi ve çeşitliliği yeni bir işçi sınıfı oluşturdu. Yeni oluşan işçi sınıfı politik oryantasyondaydı. Politikayı bir araç olarak kullanıyorlardı ve partiyi meydanların gerisinden ofis ortamından destekliyorlardı. Dolayısıyla İşçi Partisi’ne karşı duygusal bağları daha azdı. Nitekim 1960’ların

⁴²⁵ Bu seçimlerde İşçi Partisi’nde yaşanan psikoloji CHP’nin 1965 seçimlerinde Ortanın Solu Politikası ile yaşadığı dönüşümün ardından seçimi kaybetmesinin yarattığı etkiye benzerdir. Her iki partide sosyal demokrat bir partiye dönüşümlerini başlatan politikaların hemen ardından gelen ilk seçimleri kaybetmiştir.

Her iki partide de dönüşüme karşı bir muhalefet oluşmuştur. İşçi Partisi’ndeki dönüşüme; parti, orta sınıfa doğru ve önceki konumuna göre sağa kaydığı için sol kanat muhalefet ederken, CHP, önceki konumuna göre sola kaydığı için sağ kanat muhalefet etmiştir. Bkz: Gülsüm Tütüncü Esmer, **CHP 1965-1980: Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.

⁴²⁶ Gürbüz, s.47.

⁴²⁷ **IISH, Socialist Workers (UK), fon no: 465-469.** Bakınız ek 3. Görüldüğü gibi İngiliz İşçi Partisi’nde Tony Blair öncesinde oluşan bir New Left (Yeni Sol) kavramı ve anlayışı vardır. Aslında bu tanımlama 1970’li yıllarda partinin geçirdiği dönüşümü ve daha sosyal demokrat bir kimlik kazanmasını ifade eden bir kavram olarak da kullanılabilir. İşçi Partisi sosyalist eğilimlerden sosyal demokrat eğilimlere doğru değişmiştir.

⁴²⁸ Beackon, s.231.

sonlarında işçi hükümeti varlıklı işçilerin ekonomik taleplerini tatmin edemeyince bir sonraki seçimde destekleri azaldı⁴²⁹.

İşçi sınıfındaki bu değişim parti politikalarını da derinden etkiledi. Öncelikle yeni sınıfın desteği sınıfın isteklerinin karşılanmasına bağlıydı ve yeni üyelerin ofislerinden verdikleri destek politik faaliyetlerini de azalttı. Aktif olarak partide yer alan üye sayısı azaldı. İşçi sınıfı isteklerinin farklılaşarak, yeni çıkarların İşçi Partisi tarafından tam olarak karşılanamaması; partideki düşüşün ana nedeni oldu⁴³⁰. Parti değişim sürecine beklentileri karşılayamadığı için girdi.

1964 ve 1970 yılları arasında İşçi Partisi liderleri İşçi Partisi'ni bir sınıf partisinden çok ulusal bir parti olarak görmekteydiler⁴³¹. Ulusal bir parti olmanın gereklerini yerine getirme çabaları İşçi Partisi politikalarının bazen sendikaların politikaları ile çelişmesine neden olmakta; İşçi Partisi ve sendikalar arasında yaşanan kopukluk her iki kurumu da olumsuz etkilemekteydi.

1974-1979 yılları arasında Avam Kamarasında güçlenen İşçi Partisi'nin parlamento üyeleri; seçim bölgelerinin, parti liderlerinin ve ücret politikası üzerine yapılan mücadelenin taleplerini dengelemek zorundaydılar⁴³². Milletvekillerinin farklı baskı gruplarının farklı talepleri arasında zorlanması İşçi Partisi hiyerarşisinde önemli bir etki yaptı. Milletvekilleri, parti liderlerinin isteklerinden ziyade kendi seçim bölgelerinde etkin olan faktörlerin isteklerine göre hareket ettiler. Bu durum parti disiplini zayıflatmakla birlikte parti içi demokrasiyi güçlendirdi. Bireysel olarak yapılan siyasetin niteliğini arttırdı.

İşçi Partisi hükümetinin seçilebilmesi için TUC'ta belirlenen strateji 1979' yılına kadar etkili oldu. İşçi Partisi 1945-1979 yılları arasındaki 34 yılın 17 yılında iktidar kalmayı başardı. Üstelik belirlenen stratejide Muhafazakâr Parti ya da başka herhangi bir Parti ile işbirliği söz konusu olmadığından⁴³³ bu iktidar döneminde İşçi Partisi kendi politikalarını uygulamaya koyabildi⁴³⁴.

⁴²⁹ Beackon, s.231.

⁴³⁰ Beackon, ss.232-234.

⁴³¹ Abendroth, s.191.

⁴³² Brain J. Gaines- Geoffrey Garrett, "The Calculus of Dissent: Party Discipline in The British Labour Government 1974-1979", **Political Behavior**, vol.15, no.2, 1993, pp. 113-135, s. 113.

⁴³³ İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti 1974 Kanunun çıkarılmasında işbirliği yapmaları istisnaydı ve işbirliği %100 İşçi Partisi'nin yararındı. Öyle ki, bu işbirliği Muhafazakâr Parti hükümetinin düşmesine ve 1974 İşçi Parti hükümetinin kurulmasına neden oldu.

⁴³⁴ Towers, s.180.

1979 sonrasında ise güçlenen Muhafazakâr Parti karşısında sürekli kaybeden İşçi Partisi politikalarını Muhafazakâr Parti'nin önem verdiği konular doğrultusunda şekillendirdi. Özellikle Avrupa Birliği, endüstriyel ilişkiler, pazarın rolü, nükleer ilişkiler politikası, sahiplik modelleri gibi konularda Neil Kinnock yönetiminde önemli girişimlerde bulundu. Kinnock'tan sonra Blair, başlayan dönüşümü devam ettirdi ve kamu mülkiyeti konusunu revize ederek sendikaların parti içindeki rollerini kısıtladı. Muhafazakârlara karşı yeni terimlerle dikkati çekti. Bu terimlerden en fazla etkili olanlar; sorumluluk, eğitim standartları, aile değerleri, görev bilinci ve özgür tercihler oldu⁴³⁵. İşçi Partisinde sendikaların etkinliğini azalması ile birlikte bireysel üyelerin etkinliği arttı. Bu süreçte İşçi Partisi bir sosyal demokrat parti niteliği kazandı⁴³⁶. Blair, döneminde değişim başarıya ulaşana kadar İşçi Partisi 1979-1992 yılları arasında arka arkaya dört genel seçimi Muhafazakâr Parti ve Margaret Thatcher'a karşı kaybetti.

2.3.2. Muhafazakâr Parti Politikaları

Muhafazakâr Parti 1970'lerde İşçi Partisi ve sendikaların yükselişine iki temel savunma geliştirdi. Politik liderlik ve parlamenter yasama bir görevdi ve bu görev İşçi Partisi'nin yargılarına bağlı olarak şekillenecekse bu yargıları etkilemenin yolu orta sınıf görüşünü etkilemektir. Bu nedenle 1970'lerde Muhafazakâr Parti politikalarının popülistleşmesi süreci başladı⁴³⁷.

İş hukuku anlamındaki en önemli revizyonlar 1970'de iktidara gelen Muhafazakâr Parti hükümeti döneminde yapıldı. Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi'nin çeşitli tedirginlikler nedeniyle sendikaların baskısı altında üstelenemediği iş hukukunun revizyonunu üstlendi. Muhafazakâr Parti “İşçilerin Beyaz Sayfası” adı altında bu revizyondaki önerilerini açıkladı. Revizyon sendikalar tarafından hoş karşılanmadı ve Muhafazakâr Parti'ye karşı bir düşmanlık oluşturdu. Bu düşmanlığın varlığı da Muhafazakâr Parti politikalarının popülistleşmesi sürecini zorunlu kıldı⁴³⁸.

⁴³⁵ Kavanagh, s.22.

⁴³⁶ Mark Wickham-Jones, s.26.

⁴³⁷ Laser, s.272.

⁴³⁸ Rowley, s.1139. Bu revizyonun adının 1944'te Bevin tarafından Avam Kamarası'nda açıklanan Beyaz Sayfa başlıklı işgücü programına bir gönderme bulunmaktadır.

1979-1988 yılları arasında Muhafazakâr Parti Hükümetlerinin iş mevzuatındaki karşıt görüşleri sayesinde sendika üyeliği %20 azaldı. Endüstriyel ilişkiler iç ve dış etkilerin kombinasyonu ile yeniden şekillendirildi. İşsizlik oranı arttı ve işgücünün ana kompozisyonunda büyük değişiklikler oldu⁴³⁹.

1980 sonrasında Muhafazakâr Parti iktidarı döneminde TUC'un birliği ciddi şekilde zarar gördü ve üye sayısı %3,6 oranında geriledi. Muhafazakâr hükümet İngiliz endüstri ilişkilerini üç yönden etkiledi: ekonomi, işgücü ve hükümetin müdahalesi. İşgücündeki değişiklikler kısmen ekonomik değişikliklerle tanımlanabildi ve hükümetin müdahalesi hem işgücünü hem de ekonomiyi derinden etkiledi⁴⁴⁰.

1979'da yeni Muhafazakar Parti yönetiminin en güçlü vaadi Keynesyen etkisine karşı monetarist serbest pazar alternatifiydi. Bu durum İngiltere'nin endüstriyel ilişkilerdeki geleneksel gönüllülük ve çekimserlik yapısına uygundu. Sendikalarda güçlü işçi pazar tekellerinin baskın olması enflasyonu arttırmakta ve verimliliği azaltmaktaydı. Finansal hedeflere güvenin azalması ücret tanımlamaları üzerindeki kontrolü azalttı. Serbest Pazar 1986'dan sonra çok güçlü bir şekilde yerleşti. Ücret pazarlığında ve kolektif hedeflerinin takibindeki sendikalar, bireyseliçiliği ve serbest pazarlarda çalışmayı engellediler. Muhafazakâr hükümet sendikaların bu engellemeleri karşısında gücünü yeni yasal düzenlemeler yapmakta kullandı⁴⁴¹.

1979 sonrasında Muhafazakâr Parti'nin programı; endüstriyel ilişkilerin reformu, kamu tesislerinin özelleştirilmesi, özel sektörün cesaretlendirilmesi, kamu sektörü çözümleri yerine pazar yapısının adapte edilmesi şeklinde 1980'li yıllar boyunca değişmedi ve uygulandı⁴⁴².

1980'li yıllar boyunca Muhafazakâr Parti'nin iktidarda kalması İngiliz demokrasisinin sorgulanmasına neden oldu. Rekabetçi parti sisteminin yeterli derece çalışıp çalışmadığı tartışıldı. Ancak çok geçmeden İngiliz demokrasisinde politik gücün periyodik bir alternatifinin olduğu anlaşıldı ve politikalarını yenileyen İşçi Partisi iktidarı seçimle devir aldı.

⁴³⁹ Towers, s.163.

⁴⁴⁰ Towers, s.164.

⁴⁴¹ Towers, s.167.

⁴⁴² Kavanagh, s.22.

2.3.3. Refah Devleti Döneminde Çalışma Yaşamına İlişkin Yasal Düzenlemeler

İngiliz sendikaları bu dönemde genişlerken öncelikle hukuksal sınıflandırmalardan faydalandılar. Bu hukuksal sınıflandırmadaki temel problem ise sendikanın hukuksal varlık olarak talep eden bir yapıda olması ve birbirinden ayrılmaz bir şekilde bağlanan hukuksal konuların temel uygulama unsuru olarak sendikaların fonlarını etkilemesiydi⁴⁴³.

İngiliz hukuksal düzenlemelerinde sendikalar, tüzel kurumlar olarak iş yeri koşullarının, işyeri temsilcilerinin ve şubelerinin sorumluluğunu üstlenmemişlerdi. Bu kurumsal anlamda sendikalara bir örgütlenme ve süreklilik avantajı sağladı⁴⁴⁴. 1913 kanunuyla birlikte tescil belgesi zorunluluğunun getirilmesi, mahkemeler ve sendikalar arasındaki karmaşayı azalttı. Tescil belgesi, sendikaları tüzel kişilikler olarak inandırıcı hale soktu ve meşrulaştırdı⁴⁴⁵.

İngiliz sendikacılığının hukuksal düzenlemelerde elde ettiği en önemli avantaj sendikaların statüsel dokunulmazlık garantisinin verilmesiydi. Bu garanti sendika fonlarının korunmasının da en önemli araçlarından biri oldu⁴⁴⁶.

İngiliz kanunlarında net bir sendika tanımı yoktu. Ancak 1871, 1876 ve 1913 düzenlemelerinde yapılan tanımlar birlikte düşünüldüğünde İngiliz sendikacılık anlayışını tam olarak kapsayan bir tanıma ulaşılabilmektedir.

*“ Geçici ya da kalıcı prensipleri anayasal olarak belirlenmiş, ismi olan, işçi ile ustalar arasındaki ya da ustalarla ustalar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir iş ya da herhangi bir ticari faaliyeti sınırlandıran yasalar çerçevesinde düzenlenen çalışma örgütleridir. ”*⁴⁴⁷

Sendikaların tanımının geniş tutulma nedeni 19. yüzyılda şekillenen politik ve ekonomik felsefeydi. Bu felsefeye göre emek sadece pazarlanabilir bir üründü.

⁴⁴³ David Newell, “The Status of British and American Trade Unions as Defendants in Industrial Dispute Litigation”, **The International and Comparative Law Quarterly**, vol.32, no:2, 1983, pp. 380-398, s.380.

⁴⁴⁴ Newell, s.392.

⁴⁴⁵ M. A. Hickling, “Trade Union in Disguise”, **The Modern Law Review**, vol.27, no.6, 1964, pp. 625-642, s.626.

⁴⁴⁶ Newell, s.380.

⁴⁴⁷ Hickling, s.626.

İşçiler tarafından satılır; işverenler tarafından satın alınır. Fiyat yani ücret ise diğer ürünler için yapılan arz-talep yasası tarafından belirlenirdi⁴⁴⁸.

1956 (Restrictive Trade Practices Act) Kısıtlayıcı Ticari Uygulamalar kanunu sendikaların ticaret uygulamalarını kısıtladı⁴⁴⁹. Bu kısıtlamalar üç ana eksende idi. Birincisi sendika kendi işi ile ortakları arasında ticari bir anlaşma yapamazdı. İkincisi, işveren ve işçi arasında ticari çıkar içeren anlaşmalar ve üçüncüsü bir işin iyi niyetli satışı ya da bir işin tanıtımı, ticareti, el işi sanatının satışıyla ilgili herhangi bir anlaşma sendikalar tarafından yapılamazdı⁴⁵⁰.

1964 Sendikalar Yasası, sendikaların birleşme süreçlerini belirleyen önemli bir yasadır. 1964 yasası sendika birleşmelerini kesin kurallara bağladı. İki ya da daha fazla sendika bir çatı altında birleşme isteğinde olduğunda bu çatının heterojen bir yapıda olacağı açıktı. Bu nedenle 1964 yasası bu heterojen birleşmelerin işlerliğini sağlamaya çalıştı. Birleşmenin ilk aşamasında birleşen sendikalar, birleşmenin anlaşma derinliği üzerinde bir uzlaşmaya varmak zorundaydı. Sendikalar arasında, 1964 yasası ile zorunlu hale getirilen maddeleri içeren bir ‘Registrar of Friendly Societies’ (Dostluk Anlaşması Sicili) anlaşmasının imzalanmasıyla süreç başlıyordu. Ortak kararla yeni bir isim belirleniyor ve üyeler artık o birliğin üyeleri oluyordu⁴⁵¹. Birleşme ile ilgili alınan ilke kararlarının bütün üyeler tarafından onaylanması gerekmektedir. 16 yaşından küçük üyeler oy kullanamıyordu ve üyelerin oylarını bir zorlama olmadan kullanmaları gerekiyordu. Bütün oylar tamamlanıp birleşme onaylandığında görevli sicil memuru altı hafta içinde birleşmeyi kaydediyordu⁴⁵². 1964 yasası transfer sözleşmesi yoluyla birleşmeyi kaldırdı. Birleşmelerin daha demokratik yollarla gerçekleştirilmesini amaçladı⁴⁵³.

1968-1979 yılları arasında sendikal eylemin politik boyutları farklı çevrelerde rahatsızlık yarattı. 1969’da parlamento üyesi olan sendikalara ve sendika destekçilerine karşı olan Harold Wilson, endüstriyel ilişkiler reformundan vazgeçmeye zorlandı. Buna rağmen 1971’de Muhafazakâr Parti Hükümeti tarafından

⁴⁴⁸ Hickling, s.640.

⁴⁴⁹ Hickling, s.625.

⁴⁵⁰ Hickling, s.626.

⁴⁵¹ Cyril Grunfeld, “Trade Union (Amalgamations, etc) Act 1964”, **The Modern Law Review**, vol.27, no.6, 1964, pp. 693-704, s.695.

⁴⁵² Grunfeld, s.699.

⁴⁵³ Grunfeld, s.701.

hazırlanan Endüstriyel İlişkiler Kanunu, sendikaların ciddi muhalefetine rağmen yürürlüğe girdi⁴⁵⁴.

1974'te yayınlanan Sendika ve İş İlişkileri Kanunu 1906 ve 1964 kanunlarını birleştirdi ve ticari anlaşmazlıklara karşı 1976 Kanunu'nun temelini attı. Bu şekilde 1976 Kanunu'nun en önemli sendikalar düzenlemelerden biri olmasını sağladı. 1976 Sendika ve İş İlişkileri Kanunu 1871'den bu yana devam eden yasal süreçte sendikaların ve üyelerinin haklarının güvence altına alınmasında zirve noktası oldu. 1976'da İngiliz Kanunları İngiliz Sendikacılık hareketini Batı Dünyası'nın en güçlü pozisyonuna getirdi⁴⁵⁵. Ancak Mancur Olson'un⁴⁵⁶ dediği gibi *“Her şeye rağmen İngiliz Sendikacılığı'nın başarısı hukuksal doktrinlerin gelişimi ya da makinelerin ilerlemesi ile ilgili değildir. Doğrudan seçim sandıkları ile alakalıdır.”*⁴⁵⁷

1976 Sendika ve İş İlişkileri Kanunu ile hükümet; haksız işten çıkarmalar, sendikalar ve endüstriyel çatışmalar yönünde kurumsal düzenlemeler yapmaya çalıştı. En önemli sorun haksız işten çıkarmaların önüne geçilmesiydi. Bu kanun sonrasında TUC önemli bir hata yaptı. Haksız yere işten çıkarılan üyelerini desteklemek yerine Nisan 1976'da oluşturduğu Bağımsız Görüş Komitesi, Sendika üyeliğinin devam etmesi ve üye olabilmek için çalışma şartı koydu⁴⁵⁸. Dolayısıyla haksız yere işten çıkarılan ve bir yerde çalışmayan işçi üyelik haklarından yararlanamıyordu. Bu bir çelişki yarattı ve TUC'un güvenilirliğini önemli ölçüde zedeledi ve zayıflattı.

İngiliz sendikalarının statüsel dokunulmazlık garantisi 1982 Çalışanlar Kanunu ile daha da güçlendi. Bu durumun bir sonucu olarak sendika ve iş ilişkileri yeniden yapılandı ve modifiye edildi⁴⁵⁹. Bu yapılanma süreci 1980'li yıllarda Muhafazakâr Parti iktidarında işçilerin direnmesini sağladı.

⁴⁵⁴ Rowley, s.1152.

⁴⁵⁵ Rowley, ss.1139-1140.

⁴⁵⁶ **Mancur Olson**: Amerikalı ünlü politik ekonomist ve sosyal bilimci. Özellikle 1982 yılında yazdığı **The Rise and Decline of Nations** adlı eserinde işçi sendikaları ile onların lobi faaliyetlerinin politikaya etkileri ve bu etkinin ekonomik büyüme ile bağlantıları hakkında önemli doktrinler ortaya koydu.

⁴⁵⁷ Rowley, s.1140.

⁴⁵⁸ G. England- W. M. Rees, “Trade Union and Labour Relations (Amendment) Act 1976”, **The Modern Law Review**, vol.39, no.6, Nov. 1976,pp.698-706, ss.698- 701.

⁴⁵⁹ Newell, s.390.

2.4. SENDİKAL ÖRGÜTLENME

Bir sendikaya üye olmanın tek şartı, üyenin fiilen çalışıp çalışmadığıydı. Sendikanın her üyesi kendi teşkilatının idaresinde söz sahibiydi. Demokratik ve yerel idare sistemi, en alt kademe olan şubede başlıyor⁴⁶⁰, şehir ve bölge teşkilatlarında devam ederek yönetim kurulu ve yıllık kongre kademesine ulaşıyordu. Sendika örgütlenmelerinin her kademesinde işleyiş, bir kısmı gönüllü bir kısmı da aylıklı olarak çalışan sendika personeli tarafından sağlanmaktaydı⁴⁶¹.

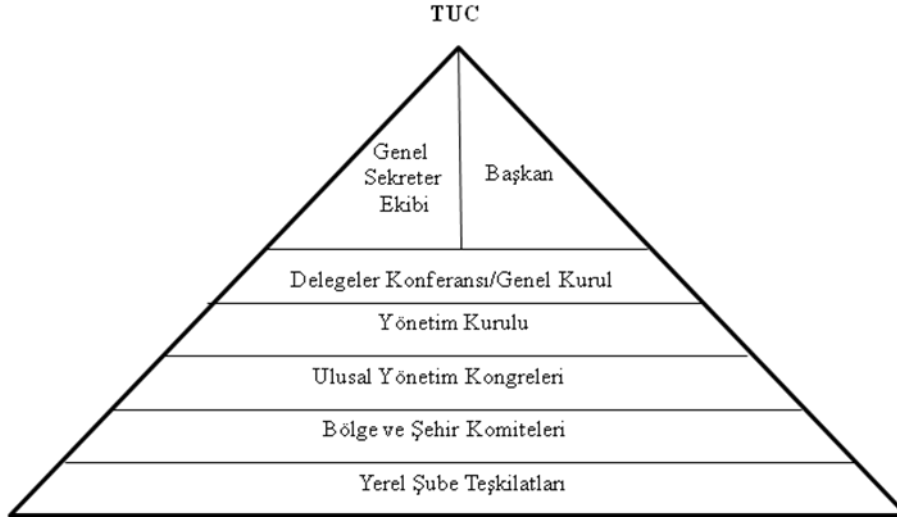
Yerel bazda sendika üyeleri ayda en az bir kez toplanırdı. Son faaliyet raporlarını değerlendirerek, sendika idaresinde yapılması gereken değişikliklere burada karar verilirdi. Şube işlerinde gönüllü çalışacak personeli, bölge ve milli kongrelere katılacak temsilciler oylama ile seçilirdi. Şubelerin işleyişi genel olarak bu çerçevede ilerlemekle birlikte, İngiltere’de yöntem ve teşkilat bakımından bir takım farklılıklara rastlamak mümkündü. Şubeler, büyüklük açısından çok çeşitlilik gösterirlerdi. Bazı şubelerin iki, üç bin üyesi bulunurken bazı şubelerin 20-30 bin üyesi bulunmaktaydı⁴⁶². Bu nedenle yıllık kongrelerde temsil eşitliğini sağlamak İngiliz sendikaları açısından önemli bir konuydu.

⁴⁶⁰ İngiltere’de işyeri örgütlenmeleri ve temsilciliği gelişmiş olmakla birlikte en alt kademe örgütlenme olarak mahalli şube teşkilatları kabul edilir.

⁴⁶¹ İngiltere’de Sendikacılık, s.11.

⁴⁶² İngiltere’de Sendikacılık, s.11.

Şekil 4: İngiliz Sendikalarının Örgütlenme Şeması⁴⁶³

Yukarıdaki şekil genel olarak bir sendikanın hiyerarşik örgütlenme yapısını göstermektedir. Sendika kendi iç bünyesinde bu şekilde örgütlenmesinin ardından bir üst konfederasyon olarak TUC bünyesinde yer almaktadır. Elbette az sayıda sendika TUC bünyesi dışında kalsa da, birleşmiş bir güç karşısında başarılı olamamışlardır.⁴⁶⁴

Şekilde de görüldüğü üzere bir sendikanın en temel örgütlenmesi Yerel Şube Teşkilatlarıydı. Yerel şube teşkilatlarına, şubenin yetki bölgesindeki bütün üyeler katılırdı. Yerel Şube Teşkilatlarının üstünde Bölge ve Şehir Komiteleri vardı. Şubelerden seçilerek gelen temsilciler bu komiteleri oluştururdu. Bölge ve Şehir Komiteleri kendi coğrafi bölgeleri içinde sendika faaliyetlerini kontrol eder ve yetkileri dâhilinde çözüm bulamadıkları konuları bir üst organa yani Ulusal Yönetim Komitelerine gönderirlerdi. Ulusal Yönetim Komiteleri, ülke çapında seçilerek gelen ve Şehir Komiteleri delegelerinden oluşurdu ve Delegeler Konferansı tarafından seçilen Yönetim Kurulu ile irtibat halindeydi. Yönetim kurulu, bütün sendika faaliyetlerini yürütmek ve Delegeler Konferansında belirlenen politikayı takip

⁴⁶³ Şekil 3, araştırma sırasında edinilen bilgiler çerçevesinde tarafımdan oluşturulmuştur. Şekilde yer alan Genel Sekreter Ekibi ifadesi her biri ayrı bir görev dâhilinde Genel Sekreter'e yardımcı olan Genel Sekreter yardımcılarını ifade etmek için kullanılmıştır.

⁴⁶⁴ TUC, bünyesine dâhil olan sendika sayısı birleşik olarak hareket etmenin avantajları gördükçe artmıştır. TUC, bünyesine dâhil olmayan sendikaların temel farklılığı ise ideolojidir. Ancak TUC bünyesi dışında kalan sendikalar küçük ve etkisiz sendikalar olarak kalmıştır.

etmekle yükümlüydü. Yönetim kurulu; mali işlere bakar, küçük komite teşkilatlanmalarını ve ücretli personeli kontrol eder, eğitim faaliyetlerini düzenlerdi. İşveren ve hükümet ile yapılacak olan toplu pazarlık görüşmelerinde yetkiliydi. Genel Sekreterlik görevi ise sendikanın yönetim ve işlevinde sürekli olarak çalışan önemli bir pozisyondu. Genel Sekreter; maliye, araştırma, basın-yayın, hukuk, sosyal sigortalar ve endüstride refah alanında uzmanlaşmış bir ekiple sürekli olarak çalışırdı. Kongrede oyla seçilen Genel Sekreter, bazı sendikalarda emekliye ayrılınca ya da ölünceye kadar görev yaparken bazı sendikalarda her yıl Genel Sekreter seçimi yapılmaktaydı. İngiliz sendikalarında Genel Sekreterlik gibi başkanlık uygulaması da farklılık göstermekteydi. Bazı sendikalarda bir başkanlık mevki bulunmuyordu. Başkanlık makamının yetkileri genel sekretere eşit ya da üstündü⁴⁶⁵.

Sendikaların örgütlenmesinde ve faaliyetlerinde finansman çok önemliydi. Sendikaların düzenli ve iyi idare edilen bir gelire ihtiyaçları vardı. Bu ihtiyaç en bağımsız şekilde üye aidatlarıyla sağlanmaktaydı. Sendika gelirinin tümü sendikanın merkez bürosunda yönetim kuruluna karşı sorumlu ve başında bir maliye uzmanı bulunan alt komite tarafından düzenlenirken, gelirin önemli bir kısmı yerel teşkilatların ihtiyaçlarını karşılamak üzere şubelerde ve bölge komitelerinde bırakılırdı. Mahalli teşkilatlardaki harcamalar da bir maliye uzmanı tarafından kontrol altında tutulur ve bir sendika personeli bu mali harcamalarda kontrolörlük vazifesine atanırdı. Sendika gelirlerinin büyük kısmı idari işlerde ve üyelere yardımda kullanılmaktaydı. Bu nedenle riskli işkollarında örgütlenen sendikaların aidatları diğerlerine göre daha yüksekti. Sendikalar ayrıca acil zamanlarda kullanabilmek üzere ek gelir elde etmeye çalışırlardı⁴⁶⁶. Genelde piyango, yardım gecesi gibi ekstra organizasyonlar bu amaçla kullanılmaktaydı.

Üst yapı olarak TUC'un örgütlenmesi de sendika örgütlenmelerine benzer şekilde ancak daha geniş kapsamlıydı. TUC için en üst organ bütün üye sendikaların katılımı ile toplanan Genel Kongre'ydı. Genel Kongre'de yıl boyunca çalışacak yönetim kadrosu ve izlenecek politika belirlenirdi. Genel Kongre'ye üye her sendika

⁴⁶⁵ İngiltere'de Sendikacılık, ss.11-13.

⁴⁶⁶ İngiltere'de Sendikacılık, s.14.

her beş bin üyesi için bir delege gönderirdi⁴⁶⁷. Kongre, geleneklere göre her yıl eylül ayının ilk pazartesi günü toplanırdı. Yine geleneksel olarak Amerikan İşçi Federasyonu (American Federation of Labour), Mesleki Teşkilatlar Kongresi (Congress of Industrial Organisation), Kanada Çalışma Kongresi (Canadian Labour Congress) ve ICFTU yıllık kongreye temsilci gönderirdi.

Genel Kongre’de yıllık politikaları takip etmek ve uygulamakla yükümlü olan 35 üyeden oluşan Genel Konsey seçilirdi. Genel Konsey’in 35 üyesinin seçimi için meslek kollarına kontenjanlar ayrılmıştı. Tablo 11’te gösterilen meslek gruplarından birine ait sendikalar, kendilerine ayrılan üyelikler için aday göstermekte serbestti. Bu seçimler gizli oylama ile yapılırdı. Kadın işçiler için ayrılmış özel kontenjan için sadece kadın üyeleri bulunan sendikalar oy kullanırdı⁴⁶⁸.

Genel Konsey her ay toplanırdı. Konseyin merkezde devamlı çalışan bir personel kadrosu vardı ve bu kadronun başında Genel Sekreter bulunmaktaydı. Genel Sekreter sendikaların verdikleri isimler arasından kongre tarafından seçilirdi⁴⁶⁹. Genel Sekreter TUC’un yönetim ve organizasyonundaki en önemli görevliydi. Genel Sekreter; Genel Merkezin en tepesindeki idareci olarak sendikalar ve TUC arasındaki ilişkileri koordine etmekle yükümlüydü. Baskı grubu olarak hareket eden sendikaların politik çıkarlarının gerçekleşmesi için yürütülen politikanın uygulanmasından sorumluydu. Üye Sendikalar arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmek ve sendikalar arası iletişimi sağlamak da önemli görevleri arasındaydı.

⁴⁶⁷ Ancak bu durum küçük sendikalar için önemli bir temsil sorunu yaratmakta ve küçük sendikaları birleşmeye ve büyümeye zorlamaktaydı.

⁴⁶⁸ İngiltere’de Sendikacılık, s.26.

⁴⁶⁹ İngiltere’de Sendikacılık, s.26.

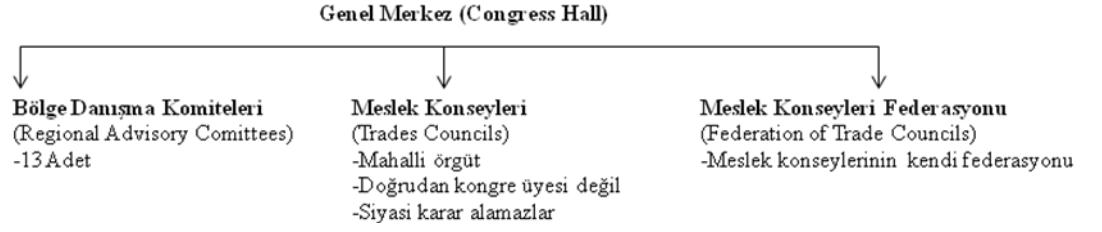
Tablo 11: TUC'un Yönetim Şeması⁴⁷⁰

TUC'un Üst Yönetim Şeması	
<u>Genel Kongre</u> En yetkili organdır, 1 yıllığına yetkilerini, kongrede seçilen Genel Konsey'e devreder.	1. Üye sendikalar tarafından gündeme getirilen konuları görüşür ve karara bağlar. 2. Genel Konsey tarafından sunulan yıllık rapor incelenir ve onaylanır. 3. Yıl boyunca faaliyet gösterecek 35 kişilik Genel Konsey gizli oylama ile seçilir.
<u>Genel Konsey</u> Görevi kongrede belirlenen yıllık politikaları uygulamak ve takip etmek. <u>Alt komiteleri</u> -Maliye, -Genel amaçlar, -Ekonomi, -Eğitim, -Teşkilat, -Uluslararası sendikalar, -Commonwealth, -İstihsal, -Sosyal sigortalar, -Endüstriyel refah, -Anlaşmazlıklar	<u>35 üyenin meslek kollarına göre dağılımı:</u> Maden ve Taş Ocakları 3 Demiryolları 3 Ulaştırma Araçları (Demiryolları hariç) 3 Gemi İnşası 1 Mühendislik, Dökümcülük, Taşıt Vasıtaları İmalatçıları 3 Demir, Çelik ve Ufak Çapta Madenler 2 İnşaat, Ahşap İşleri ve Mobilyacılık 2 Baskı İşleri ve Kağıtçılık 1 Pamuk 2 Tekstil (Pamuk hariç) 1 Giyim Eşyası 1 Deri ve Ayakkabı Sektörü 1 Cam, Çömlekçilik, Kimya, Gıda Maddeleri, İçki, Tütün, Fırçacılık ve Dağıtım 2 Tarım 1 Kamu Hizmetleri 1 Memurlar 2 Fikir İşçileri 1 Genel İşçiler 3 Kadın İşçiler 2
<u>Genel sekreter ve genel sekreter yardımcısı</u>	Genel konsey tarafından seçilirler, konseyin işleyişini organize ederler

TUC'un örgütsel yapısı Genel Merkezin altında yapılanan üç bölge teşkilatına dayanmaktaydı. Bunlar; Bölge Danışma Komiteleri, Meslek Konseyleri ve Meslek Federasyonuydu.

⁴⁷⁰ Tablo 11, araştırma sırasında edinilen bilgiler çerçevesinde tarafımdan oluşturulmuştur.

Şekil 5: TUC'un Bölgesel Örgüt Yapısı⁴⁷¹

TUC'un bünyesinde 13 adet bölge danışma komitesi vardı. Bu komiteler devamlı çalışan sendika temsilcilerinden ve üyelere oluşmaktaydı. Komite üyeleri her yıl bölgelerinde yapılan seçimle sendika memurları arasından seçilirdi. Komiteler yıl boyunca düzenli olarak toplanırken; üyeleri sendika bünyesindeki görevlerine de devam ederlerdi. Komitelerin en önemli yararı sendika üyelerinin kendi bölgelerindeki endüstri sorunlarını tartışarak, görüşlerini ve genel durumu merkezin dikkatine sunmalarıydı⁴⁷².

Meslek Konseyleri ise mahalli TUC örgütlenmesiydiler. Meslek Konseyleri şehir, köy ve kasabaların sendika kollarından seçilmiş üyelerinden oluşurlardı. Genel Kongreye üye değillerdi ve siyasi karar alma yetkileri yoktu. Her yıl TUC Genel Merkezine başvurarak kendilerini o bölgenin doğrudan temsilcisi olarak kaydettirirlerdi. Meslek Konseyleri, Mahalli Danışma Komitelerine işçi temsilcisi seçerek, sendika teşkilatının kurulmasına yardım ederler; mahalli çapta özellikle kamu ve eğitim işlerinde hizmetlerde bulunurlardı⁴⁷³.

Bütün konseyler bir federasyon altında toplanarak birbirleri ile iletişimi kaybetmeden koordineli olarak çalışma amacındaydı. Bu federasyon toplantıları ile mahalli meseleler ilk ağızdan Genel Merkeze ve Genel Kongre'ye ulaştırılmış olurdu⁴⁷⁴.

TUC, üye sendikaları arasında çıkan anlaşmazlıkları (özellikle toplu sözleşme yetkisi konusunda çıkan anlaşmazlıklar) Bridlington Anlaşması⁴⁷⁵ gereğince çözerdi. Bu anlaşma gereğince anlaşmazlık halinde TUC, anlaşmazlığın çözümü için tarafsız

⁴⁷¹ Şekil 4, araştırma sırasında edinilen bilgiler çerçevesinde tarafımdan oluşturulmuştur.

⁴⁷² İngiltere'de Sendikacılık, s.28.

⁴⁷³ İngiltere'de Sendikacılık, ss.28-29.

⁴⁷⁴ İngiltere'de Sendikacılık, s.29.

⁴⁷⁵ Bridlington Anlaşması ve ilkeleri için bakınız: Trade Union Congress'in Erişim Adresi: http://www.tuc.org.uk/the_tuc/tuc-7645-f0.pdf (23.10.2012)

sendikalardan oluşan bir komite atardı. Tarafsız sendikalardan oluşan bu komitenin aldığı kararlara uyulması sendikalar arasında bir teamüldü⁴⁷⁶.

Sendikalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iş kartelleri ya da emek kartelleri şeklinde örgütlenmeye başladılar. Öncelikli hedefleri işverenden üyelere varlık transferini sağlamaktı⁴⁷⁷.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sendika yapılarının ademi-merkeziyetçi bir yapıya çevrilmesi, sendikaların bireyselliklerini arttırdı. Bu yapı içinde sendika yöneticiliğinin niteliği de değişti ve tam zamanlı çalışan sendikalı yöneticiler yerlerini yarı zamanlı çalışan yöneticilere bıraktı. Bireyselleşen sendika yapısı ile birleşince bu durum sendikaların kontrollerini ve yönetimlerini zorlaştırdı. Sendikalar TUC çatısı altında birleşmekle birlikte, farklı yasama ve yürütme organları kullanmaya başladı. Bu durum bireysel olarak sendikaların siyaset yapma yöntemlerini de etkiledi⁴⁷⁸.

Sendikaların başarılarının temel nedeni çok sayıda üyenin örgüt kaynaklarını işlemek için istekli olması ve bu konuda aktif çalışmasıydı⁴⁷⁹. Ancak, 1960'lı ve 1970'li yıllarda parti örgütündeki en önemli sorun aktif üyelerin azalmasıydı⁴⁸⁰. Bu üyelerin çalışmak için isteksizleşmesi anlamındaydı.

⁴⁷⁶ Avrupa'da Sendikalar, s.89.

⁴⁷⁷ Rowley, s.1143.

⁴⁷⁸ Clegg, ss.302-307.

⁴⁷⁹ Rowley, s.1145.

⁴⁸⁰ Beackon, s.234.

Tablo 12: Sınıfların Bölgesel Özellikleri⁴⁸¹

Bölge Tipi	Üyelerinin ortalama sayısı	Aktif Üyelerin ortalama sayısı	Son altı ay içinde toplantı ortalama sayısı
Orta Sınıf (n = 6)	71	11,0	6
Alt orta sınıf/vasıflı, İşçi Sınıfı (n = 6)	82	13,5	5,33
İşçi Sınıfı (n = 4)	46	6,75	3,5

n= Örneklemen toplandığı bölge sayısını göstermektedir.

Kaynak: Beackon, s.234.

Tablo 12'deki bulgular incelendiğinde bölgesel olarak orta sınıftaki toplam üye sayısının işçi sınıfına göre %50 fazla olduğu görülmektedir ve bu farklılık her bir bölgedeki aktif üye sayısını etkilemektedir⁴⁸². Orta sınıfa mensup aktif üyeler işçi sınıfına mensup aktif üyelerin sayısını ikiye katlamaktadırlar.

Tablo 12'de görüldüğü üzere altı orta sınıf bölgesinde yapılan çalışma sonucunda ortalama 71 kişi olan sınıf mensubu üyenin ortalama 11'i aktif üyedir ve bu aktif üyeler son altı ay içinde altı defa toplanmışlardır. Altı alt orta sınıf/vasıflı işçi sınıfı bölgesinde yapılan çalışma sonucunda ortalama 82 kişi olan sınıf mensubu üyenin ortalama 13,5 aktif üyedir ve son altı ay içinde ortalama 5,33 defa toplanmışlardır. Dört işçi sınıfı bölgesinde yapılan çalışma sonucunda ortalama 46 kişi olan sınıf mensubu üyenin ortalama 6,75'i aktif üyedir ve bu aktif üyeler son altı ay içinde ortalama 3,5 defa toplanmışlardır⁴⁸³.

Bu veriler orta sınıfta aktif üyelerin daha fazla olduğunu ve işçi sınıfında sınıf bilinci kavramının değiştiğini göstermektedir. Ancak belirtmek gereklidir ki; örnekleme orta sınıf altı bölgede incelenirken işçi sınıfının dört bölgede incelenmiş

⁴⁸¹ Bu tablo da Hindess tarafından kullanılan bölge sınıflandırma sistemi kullanılmış, ayrıntılı bilgi için bakınız: Barry Hindess, **Decline Of Working Class Politics**, MacGibbon&Kee, 1971.

Hindess'in işçi sınıfı politikalarını düşüşü hakkında yaptığı tespitler temel olarak katılım ve işe alma modelleri hakkındadır. Bu tablo'da Liverpool'daki orta sınıf ve işçi sınıfı için toplam nüfus ve aktif üyelik sayıları üzerine ortalama rakamlar elde etmiştir. Hindess, yaptığı çalışma sonucunda İngiltere'de orta sınıfa mensup üyelerin daha aktif olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yukarıda Tablo 14'te yer alan Beackon'un bulguları Hindess'in bulguları ile simetrik değildir ancak her iki modelde temelde aynıdır.

⁴⁸² Beackon, s.233.

⁴⁸³ Beackon, s.234.

olması Beackon'un bu araştırmada kullandığı yönteminin sorgulanmasına neden oldu. İstatistikî olarak aynı sayıda bölgenin incelenmemiş olması sayıların güvenilirliğini tehlikeye düşürmektedir. Ancak Tablo 12'de anlatılan dönüşüm diğer kaynaklarca da desteklenen bir yapıyı vurgulamaktadır.

İngiltere'de yasal dokunulmazlıklar diğer tarihsel faktörlerle birleşerek yönetim üyeliğine olan ilgisizliği daha da arttırdı⁴⁸⁴. Sendikaların yönetsel sıkıntılar içine girmelerinin asıl etkisi ise 1980'li yıllarda görüldü. Çünkü 1970'li yıllarda ekonomik büyüme ile birlikte sendikalar üyelerinin beklentilerini zorlanmadan karşılıyorlardı. Ancak ekonomik sıkıntılar başlayıp, liberal ekonomi politikaları 1980'de Thatcher ile iktidara geldiğinde üyelerin beklentilerini karşılamak zorlaştı ve sendikaların yönetsel sorunları büyüdü. 1990'ların ikinci yarısına kadar da çözülemedi.

Sendikalar büyüdükçe yasal düzenlemelerin etkisiyle belli bir seviyede başarılarını korudular. Büyük sendikalar, daha fazla yasal düzenleme isteyerek, yoğun çabalarla elde edecekleri örgütlenmiş bir kartel oluşturmaktan daha kolay hedefe ulaşmaya çalıştılar. Çünkü büyük örgütsel yapılara ulaşmak hem zor hem de riskliydi ve büyük kartellerin finansmanını sağlamak çok zordu. Bu nedenle büyük sendikalar yasal düzenlemelerle elde ettikleri örgütsel avantajları koruma, geliştirme yolunda çaba harcadılar⁴⁸⁵. Türkiye'de böyle bir avantaj sendikalar tarafından asla elde edilemedi çünkü en büyük işveren devletti ve hükümet kendi işletmelerinin zararına olacak yasal düzenlemelere direnebiliyordu. Tabii Türkiye'de büyük sendikaların siyasal gücü İngiltere'deki emsallerine hiçbir zaman yaklaşamadı.

2.4.1. Sendika Demokrasisi

Sendikaların iç yönetimi hakkındaki endişeler sendika kurumunun kendisi kadar eskidir. 19. yüzyılda iş tarihi, anayasal yapının nasıl olacağına ilişkin tartışmalar ile doludur.

Sendikalar, 20. yüzyılda güçlendiğinde ve hukuksal bir kurum olarak tanındığında hükümetin farklı formlarını düşünmüş ve yeni bir dönemi

⁴⁸⁴ Rowley, s.1147.

⁴⁸⁵ Rowley, s.1151.

başlatmışlardı. Bu döneme ‘*Gerçek Politik Gelişim*’ adı verildi ve sendikaların ideolojik anlaşmazlıkları bu döneme damgasını vurdu⁴⁸⁶.

Yasal düzenlemeler, farklı sendikaları kapsamasına rağmen sendika yönetiminin doğası bir parti oligarşisi gibi yerleşikti. Birkaç istisna dışında ulusal sendika örgütlenmeleri üyelerinin sürekli artışının bir sonucu olarak politik araçlar oldular⁴⁸⁷.

Sendikaların yasalar karşısında sahip olduğu statüsel garantinin kolaylaştırıcı etkisi ile demokratik prosedür ve süreçler sendikalar için güçlenmenin en önemli unsuru olarak istendi. Yöneticiler güçlenmek için demokratik ve adil bir süreç talep etmek zorundaydı. Çünkü sorunlardan doğrudan tüzel kişilik olarak sendika değil, yönetici sorumlu olmaktaydı.(Bu durum İngiltere’de Sendikaların demokrasi için gerekli kurumsal düzenlemeler arasında görüldüğünün bir göstergesidir.) Dolayısıyla az sorunun temelinde demokratik ve adil bir yönetim vardı⁴⁸⁸.

Ayrıca demokratik yapının korunması için mevzuatın sürekli geliştirilmesi gerekti. Demokratik yapı korunduğu ve örgüt yapısı çalıştığı sürece bu sendikaların pazarlık gücünü arttırdı. Mevzuatlar üst yapı düzenlemesini sağlayıp, ılımlı ve cesaret verici şekilde gelişirken, sendikalara kendi iç düzenlemelerinde hareket alanı sağladı ve sendikaları demokratik yapıya uymaya zorladı⁴⁸⁹.

Yeni yasalar ve ilgili düzenlemeler ise her zaman bağımsız kamu görüşünü yansıtmalıydı. Bu şekilde sendika demokrasisinin teşviki sağlanırken; üyelerin ilgisizliği ve kurumsal karşıt görüşleri azaltılabilirdi. Buradaki en önemli sorun, titizlikle yasaların kamunun bağımsız görüşünü yansıtmasını sağlamaktı⁴⁹⁰. Bu gerçekleştiği sürece siyasi yapı ile ilişkiler ve sendika demokrasisi olumlu yönde gelişti, işlerlik kazandı.

İngiltere’de yerel sendika örgütlenmelerinde belirgin bir şekilde demokrasi vardır. İdari makamlar seçimle rahatlıkla devir edilebilir. Ulusal bazdaki örgütlenmelerde ise bürokratik bir teşkilatlanma vardır. Üst kademedeki yöneticiler daha uzun aralıklarla değişirler. Sendika memurları, başkanın altında çalıştığında

⁴⁸⁶ Seymour Martin Lipset, “The Law and Trade Union Democracy”, **Virginia Law Review**, vol:47, no:1, 1961, pp. 1-50, s.1.

⁴⁸⁷ Lipset, s.2.

⁴⁸⁸ Lipset, ss.45-49.

⁴⁸⁹ Lipset, s.50.

⁴⁹⁰ Lipset, s.50.

idari kademelerden gelen bir muhalefet görülmez. Yönetime karşı sendika memurlarının tavrı objektiftir. Büyük ve başarılı sendikalar büyük bir işletme gibi kendi kendini devam ettirebilen bir memur kadrosu tarafından yönetilir. İngiliz sendikaları bu nedenle genelde verimli bir şekilde yönetilmektedir. Sendikalarda kademe yükseldikçe demokrasinin daralmasındaki en büyük neden ise iç mücadele içinde olan bir teşkilatın dışarıya karşı yapması gerekenleri yapamayacağı düşüncesidir⁴⁹¹.

2.4.2. İşçi Partisi ve Sendikalar

İşçi Partisi'nin kuruluşu sendikaları kurumsallaştırdı ve kas gücü ile çalışan işçilerin ihtiyaçlarını iç güvenlik, ekonomik ve statü gelişimleri olarak vurguladı. İşçi sınıfının üyelerinde politik eğilim oldukça çeşitliydi⁴⁹². Bu çeşitliliği İşçi Partisi çatısı altında birleştirmek sendika yönetiminde, parti yönetimi ve örgütlenmesinde demokratik yapının sağlanmasına bağlıydı.

Politik çıkarlar, İngiliz sendikacılığında ikinci sırada yer almasına rağmen çıkarların varlığı bile örgüt için bir huzursuzluk kaynağıydı. Ekonomik ve yasal şartların, endüstriyel eylemlerde hâkimiyeti sınırlandırılması ile bu huzursuzluk ortaya çıktı. Huzursuzluk ortamında TUC, politik baskı grupları gibi üyelerinin oylarını hedef aldı ve siyasal parti olma yolunda önemli bir adım attı. Temel amaç; sendika hedeflerinin desteklenmesi ve isteklerin gerçekleştirilebilmesi için parti kurulmasıydı. Buna rağmen TUC, politik hedeflerinin temsilciliğini yapan bir siyasal partiyi desteklemeye karar verdiğinde tam olarak bağımsız bir siyasal parti kurma düşüncesini benimsemedi. TUC, İşçi Partisi oluşumu gerçekleşmeden önce bir parti ya da grupla birlik çıkarlarına yönelik işbirliği yapılması, bu yolla parlamentoda temsil edilmesi politikasını yürüttü. Bu nedenle ilk işçi milletvekilleri parlamentoya Liberal Parti saflarından katıldılar. Ancak birlik çıkarlarına uygun şekilde ittifakın yürütülmesinin mümkün olmadığı anlaşıncaya TUC üyeleri bağımsız bir siyasi parti kuruluşuna karar verdi⁴⁹³.

⁴⁹¹ Frank B. Miller, "Sendika İçi Demokrasi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 13. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, ss. 81-91, s.86.

⁴⁹² Gerhard W. Ditz, "Utopian Symbols in The History of The British Labour Party", **The British Journal of Sociology**, vol.17, no.2, 1966, pp.145-150, s.145.

⁴⁹³ Ditz, s.145.

*“Geleneksel olarak merkezileşmeye karşı bireysel birliklerin otonomisini isteyen ulusal sendika organizasyonları yeni İşçi Partisi karşısında bir yapı geliştirdiler. Daha sonra merkez parti konferansında önemli kanun koyucular ve otoriteler TUC’ta Genel Kurul’da sadece bir politika önerdiler. Bu örgütsel farklılık maddi ve düşünsel çıkarların altını çizen bir düşünce topluluğuydu. Sendika bağlılığı organik olarak karakterize edildi. Dokunulabilir ya da maddesel faydalar tarif edildi ve özgürlük, eşitlik gibi ideal faydalar TUC’un ana dilini oluşturdu. Politik yapılanma da bu maddi çıkarlar içinde tanımlandı.”*⁴⁹⁴

İşçi Partisi’nin siyasal süreçlerinde heterojenlik vardı. Bu heterojenlik, sendikalarda, sosyalist birliklerde, kulüplerde var olmasının bir sonucu olarak siyasal örgütlenmeye yansımaktaydı. Ancak İşçi Partisi’nin örgütlenmesindeki en önemli sorun bu heterojenlik olmadı. En önemli sorun, oyların ve finansal desteğin sağlanmasında bir politik parti ideolojisinin yoksunluğu oldu⁴⁹⁵. Bu yoksunluk ancak 1950 sonrasında giderilmeye başlandı ve 1970’lerde partinin geldiği durumda artık daha net bir ideoloji konumlandırılması yapılabiliyordu.

1970’lerde İşçi Partisi’nin yükselen gücü geleneksel değer sistemi için bir meydan okuma olmamasından geldi. Bu nedenle İşçi Partisi asla sosyalist bir nitelik taşımadı. Sosyal demokrat değerlere çevrildi ve demokratik yapıyı en başından beri benimsedi. Demokrasi ve eşitlik İşçi Partisi’nin ütöpik kitlesel sembolleri olarak kullanıldı⁴⁹⁶.

1970’lerin ortalarında İşçi Partisi Hükümeti sendikaların gücünden korkmaktaydı. Bu nedenle “*Sosyal Kontrat*” isimli sözleşmeyi sendikalarla imzaladı ve onlara politika oluşturmada doğrudan bir hak verdi. Sendikalar bu güçle sendikalı işyerlerin pekişmesini, görev sürelerinin artmasını ve ikincil grev eylemleri

⁴⁹⁴ Ditz, s.145.

⁴⁹⁵ Ditz, s.146. İşçi Partisi kuruluşunda bir politik ideolojiden kaynaklanmadığı için kuruluş ilkeleri ile çelişmeyecek bir ideoloji oturtması zaman aldı. Aynı zamanda doğrudan değişken bir sınıfa bağlı olduğundan dinamik yapıyı koruması, parti içi demokrasiyi sağlaması, sendikalarla olan ilişkilerini kontrol etmesini ve dengelemesini sağlayan en önemli unsurlardı.

⁴⁹⁶ Ditz, s.147.

izinlerinin kapsamını genişlettiler. Hedeflerine ulaşınca da 1978 yılında Sosyal Kontratı geçersiz kılarak terk ettiler⁴⁹⁷.

1974'te imzalanan Sosyal Kontrat'ın temel ilkesi; *“Bir sosyal sınıftan, emekçilerden fedakârlıkta bulunmasının istenebilmesi, başka sınıfların da fedakârlığı ve daha büyük bir sosyal adalet sağlanması amacıyla tedbirler alınması şartına bağlıdır.”*⁴⁹⁸

Sendikaların kapıldıkları rehavet ve İşçi Partisi ile ilişkilerin zayıflaması sonucunda Muhafazakâr Parti hükümeti ile birlikte 1980'den sonra anti sendikacı kanunlar yürürlüğe girdi⁴⁹⁹.

İşçi Partisi ve sendikalar arasında 1978'den sonra oluşan mesafe parlamentoda giderek daha az sendikalı milletvekili yer almasına neden oldu. İşçi Partisi ve sendikalar arasındaki mesafenin açılması 1980'de Muhafazakâr Parti iktidarını hazırladı. İşçi Partisi, sendikalarla yeniden uzlaşma yolunu geçirdiği reform sonucunda ancak 1990'lı yılların başında buldu. Tablo 13'te, İşçi Partisi Milletvekillerinin 1966 ve 1970 yıllarında meslek gruplarına göre dağılışı gösterilmektedir. Tabloda, sendikacı vekillerin düşüşü açıkça görülmektedir. Tablo 13'deki veriler bize aynı zamanda beyaz yakalı işçilerin⁵⁰⁰ ve teknisyenlerin yükselişini de göstermektedir.

⁴⁹⁷ Rowley, s.1152.

⁴⁹⁸ Avrupa'da Sendikalar, s.87.

İngiltere'deki “Sosyal Kontrat” incelendiğinde, 1978'de Bülent Ecevit'in sendikalara önerdiği “Toplumsal Anlaşma” ile önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

⁴⁹⁹ Rowley, s.1153.

⁵⁰⁰ Dönemin en etkili beyaz yakalı işçi sendikaları iki tanedir: **Association of Scientific, Technical and Managerial Staffs** (Bilimsel, Teknik ve Yönetici Personeli Derneği) ve **National and Local Government Officers Association** (Ulusal ve Yerel Yönetim memurları Derneği)

Tablo 13: İşçi Partisi Milletvekillerinin Meslek Gruplarına Dağılışı

	1966	1970
Üniversite öğretim üyeleri	30	28
Diğer öğretim görevlileri	9	8
Öğretmenler	26	22
Avukat (Barristers)	28	29
Dava dosyası hazırlayan hukukçu (Solicitors)	16	12
Firma ve milli sanayi kurumlarının yöneticileri	13	16
Gazeteci, muhabir	29	16
Sendika görevlisi	41	31
Madenci	17	17
Makine teknisyeni ve işçileri	18	16
Demiryolcu (memurlar dahil)	14	8
Büro el emeği işçileri	9	6
Desinatör Teknisyen	4	8

Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s.113

1970’lerin sonunda siyasal partiler arasında daha keskin ideolojik bölünmeler görüldü. Bunun sonucu olarak marjinal orta sınıf İşçi Partisi’ne oy vermemeye başladı⁵⁰¹. Böylece Thatcher’la birlikte Muhafazakâr Parti yükseldi. Ekonomik şartlarda Muhafazakâr Parti savlarına uygun olunca Muhafazakâr Parti, uzun süren bir iktidar dönemi yaşadı.

Muhafazakâr Parti’nin uzun süren hâkimiyetinde sendikalar ve İşçi Partisi arasındaki bağlar yeniden şekillendi. Hem İşçi Partisi’nin yapısı reforma uğradı hem de sendikaların yapısında ve üye şemalarında önemli değişiklikler oldu. Sonuçta yenilgiye rağmen sendikalar siyasal güçlerini korudular ve bir baskı grubu olarak önemlerini arttırdılar.

Sendikalar 1980’li yıllar boyunca Muhafazakâr Parti Hükümetini grevlerle sınırlamaya çalıştılar. 1980 su işçilerinin grevi, 1981, kömür işçilerinin grevi, 1983 genel grevi bu amaçla düzenlenen grevlerdi⁵⁰². Ayrıca sendikalar hükümetin ekonomik politikalarına karşı “*Emeğin Zaferi İçin Sendikalar*” kampanyasını başlattılar ve ekonomik durum ve yeni yasal düzenlemeler karşısında zorlanan sendikalardaki üyelerin durumunu dengelemeye çalıştılar⁵⁰³. Sendikaların bu çabaları

⁵⁰¹ Ditz, s.147.

⁵⁰² Rowley, s.1153.

⁵⁰³ Hans Engelberts, “Ekonomik Bunalım ve Sendikaların Çözüm Arayışları”, **Ekonomik Bunalım Kamu Kesimi ve Sendikalar**, (Çev. Yıldırım Koç), Yol-iş Sendikası Yayınları, Ankara, 1986, s.32.

sonucunda baskı grubu olarak ağırlıkları korundu ve sendikalar Muhafazakâr Parti iktidarında çok fazla gerilemediler.

2.4.3. Sendika-Siyaset İlişkileri

Sendika- siyaset ilişkisi İngiltere demokrasisi için hayati bir öneme sahiptir ve bunun nedeni İşçi Partisi'nin kendisidir. Sendikalar kendi politikalarını uygulayarak çıkarlarını korumak üzere siyasal bir parti kurduklarında siyasetin ve demokrasinin ana aktörlerinden olmuşlardır. Ayrıca sadece İşçi Partisi'nin değil Muhafazakâr Parti'nin de bir baskı grubu olarak sendikalarla ilişkileri söz konusudur.

Sendika siyaset ilişkisi Eric Hobsbawm'ın sendika tanımında da açıkça görülmektedir. Hobsbawm; sendikaların sadece özel bir baskı grubu ya da çıkar grubundan öte örgütlü profesyonellerin ve çalışan sendikalarının bir birleşimi olduğunu söylemekteydi⁵⁰⁴. Dolayısıyla sendikalar sadece çalışanların çıkarlarını korumanın ötesinde örgütlü bir şekilde hareket eden bir ittifaktı. Bu ittifakın refah devleti dönemindeki etkinliğinin en önemli nedenlerinden biri işçi hükümetleri tarafından çıkarılan yasal dayanaklar ve işverenlerin zayıflığıydı. İşyerlerinde ve emek pazarında işverenin otoritesinin uzun vadedeki zayıflığı hükümet politikalarının etkisiyle desteklendi⁵⁰⁵.

Paul Hays, sendikaların siyasi faaliyetlerinin iki bölümde incelenebileceğini söylemektedir: Birincisi sendikaların takip ettiği politika ikincisi siyasi faaliyetlerinde takip ettikleri yöntemler⁵⁰⁶. Bu çerçevede İngiltere'deki Sendika Siyaset İlişkileri iki yönden ele alındı.

İngiliz Sendikalarının takip ettiği politikanın her sene yıllık kongrede belirlendiği ve idare kurullarınca genel sekreterin kontrolünde uygulandığı daha önce detayları ile açıklandı. Burada vurgulamamız gereken TUC'un izleyeceği politikanın, en küçük yerel örgüt yapılanmalarının katılımı ile demokratik bir yapıda belirlenmesidir. Ancak TUC, yıllık politika belirlemenin ötesinde ve üstünde siyasetin parlamentonun bir parçası olmaya, İşçi Partisi'nin kurulması sırasında karar

⁵⁰⁴ Jonathan Zeitlin, "From Labour History to The History of Industrial Relations", **The Economic History Review**, vol.40, no.2, 1987, pp. 159-184, s.163.

⁵⁰⁵ Zeitlin, s. 176.

⁵⁰⁶ Paul Hays, "Sendikalar ve Siyasi Faaliyet", **Sosyal Siyaset Konferansları, 13.Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, ss.91-99, 1962, s.91.

verdi. İşçi Sınıfının, siyasal alanda örgütlenme yolu ile toplumda işçiler, işverenler ve siyasal iktidar arasında demokratik yoldan bir sosyal ve ekonomik denge kurmasının tek örneği oldu⁵⁰⁷. Dünya’da özellikle demokratik toplumlarda sendikalar, partilerle ve siyasetle olan ilişkilerine, parti programlarına bakarak kendilerine yakın gördükleri; bağdaşıklık kurdukları partileri bir bütün olarak destekleyerek yön vermektedirler⁵⁰⁸. İngiliz sendikaları bir partiyle organik bağları olan ve dengeli bir şekilde bu bağın işlemlerini sağlayan tek örnektir.

İşçi Partisi ve TUC arasında olduğunu söylediğiniz organik bağlar ise şöyle özetlenebilir. Öncelikle partinin kurucuları ve yöneticileri özellikle 20. yüzyılın başlarında sendikacıydı. Yapısal olarak sendikalar, hem yerel hem de ulusal düzeyde partiye bağlıydı ve sendikalar, partinin en üst karar organı olan Yıllık Genel Kurulda ve en üst yürütme organı olan Merkez Yürütme Kurulunda çoğunlukta. Finansal açıdan sendikalar, üyelik ödentisi, aday destekleme ve seçim kampanyası harcamaları için siyasal fonlar oluşturarak parti kasasını desteklerlerdi ve en önemlisi sendika üyeleri partinin en dağılmaz seçmen tabanı olmaktadır⁵⁰⁹.

Sendikalar, 1913 (Trade Union Act) Sendikalar Kanunu ile siyasal bir derneğe üye olma ve maddi açıdan katkıda bulunma hakkı elde etti. Bu kanunla sendikalar seçimlerde diledikleri adayları desteklemek üzere siyasal fonlar oluşturmaya başladı. Siyasal fonlar üyelerin aidatlarından ayrı olarak gönüllü bir şekilde katkıda bulundukları fonlardı. Bu fonlar, İşçi Partisi adaylarını desteklemekte kullanıldığı gibi Parti dışından aday olan sendikacı ya da işçi adayları da desteklemek üzere kullanılabilir.

⁵⁰⁷ Adil İzveren, “Tebliğ”, **İşçi-Politika Sendika Parti İlişkileri...**, s.80

⁵⁰⁸ Cahit Talas, “Tebliğ”, **İşçi-Politika Sendika Parti İlişkileri...**, ss.57-75, s.72.

⁵⁰⁹ Lewis Minkin-Patrick Seyd, “İngiltere İşçi Partisi”, **Batı Avrupa’da Sosyal Demokrasi**, TÜSES, İstanbul, 1991.

Tablo 14: Sendikaların Siyasal Fon Kullanımı

Yıllar	(1) Siyasal Fona sahip sendika sayısı	(2) Siyasal Fona sahip sendikalara bağlı üye sayısı	(3) Siyasal Fona sahip sendikalarda ödeme yapmayı reddeden üyelerin sayısı	(3) nolu sütunun (2) nolu sütuna oranı (%)
1949	(*)	7,000,000	2,250,000	32.1
1957	(*)	(*)	(*)	12.3
1958	(*)	(*)	(*)	11.9
1959	119	7,688,000	917,000	11.9
1967	110	7,802,000	1,708,000	23.0

(*) =Veri Yok

Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s.110.

Sendikalar siyasal fonlarını özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturdu. Çünkü 1945 İşçi Partisi iktidarı döneminde elde edilen kazançlar sendikaların seçimlerle ve adaylarla daha yakından ilgilenmesine neden oldu. TUC içinde sendikalar, kendi adaylarını milletvekili görmek amacıyla kıyasıya bir rekabete girdi. Sendikaların bu rekabetinden büyük sendikalar kazançlı çıkmakla birlikte aktif üyeleri arttıran bu rekabet, TUC'a ve İşçi Partisi'ne önemli bir dinamizm kattı. Ancak Tablo 14'de görüldüğü üzere 1960'ların başından itibaren sendika üyelerinin siyasal fonlara ilgisi azaldı. Bunun iki nedeni vardı. Öncelikle İşçi Partisi tabanını orta sınıfa doğru genişletmeye başlamıştı ve işçilerin ekonomik durumlarında yaşanan iyileşme işçileri sendikal faaliyetlerden uzaklaştırmıştı. Bu nedenle sendikalar üye kaybı yaşamamak adına daha önceki bölümlerde anlatmaya çalıştığımız dönüşümü geliştirerek, sadece ücrete odaklı hedeflerinden vazgeçtiler.

Tablo 14'te görüldüğü üzere; sendikalar yıllar içinde gerçekleşen seçimlerde pek çok adayı desteklediler ve adayların kazanma oranları, veri olmayan 1964 yılı haricinde, en düşük 1959 yılında %69 oldu. Kısacası sendikaların bir adayı desteklemesi, adayın seçilme şansını önemli derecede arttırmaktaydı. Bu desteğin iki boyutu vardı. Birincisi İşçi Partisi de genellikle sendikaların destekledikleri adaylara karşı çıkmıyordu, ikincisi; aday maddi imkânlar açısından diğer rakiplerinin önüne geçmiş oluyordu. Sendikalar destekledikleri adayları üyelerine tanıttıklarından adayın tanıtım masrafları da en aza iniyordu.

Tablo 15: Genel Seçimlerde Sendikalar Tarafından Desteklenen Adaylar

Seçim Yılları	Desteklenen aday sayısı	Bunlar içinde kazananlar
1945	124	120
1950	172	128
1951	139	105
1955	128	96
1959	127	88
1964	-	-
1966	142	139
1970	137	115

Kaynak: Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, s. 112.

İşçi Partisi ve TUC arasındaki bağlar, uygulamada; kâğıt üzerinde planlandığından daha esnek ve örgün olarak gerçekleşti. Çünkü hem TUC, hem de İşçi Partisi, zaman içinde oturan bu yapılarda birbirlerine tamamen bağlanmayı ya da birbirleri üzerinde tam kontrol sağlamak için mücadele etmeyi istemedi. Özellikle 1960’lardan sonra her iki kurumda bağımsızlaşma isteğindeydi⁵¹⁰. Her ne kadar İşçi Partisi, TUC’un bir fikri olarak ortaya çıksa da her siyasal partide olduğu gibi tabanını genişletmek ve bağımsız hareket edebilmek adına TUC ile arasına mesafe koydu. Aynı şekilde TUC, demokratik bir örgüt olarak bağımsız yapısını kaybetmek istemedi. Eğer aradaki bağ planlandığı gibi sıkı bir şekilde kurulsaydı; İşçi Partisi, sadece sendikaların desteği ile iktidar olmazdı ve sendikalar planladıkları siyasal etkiden mahrum kalırdı. Sendikalar açısından ise hoşlanmadıkları İşçi Partisi politikalarına muhalefet edecek serbestlik olmazdı.

TUC ve İşçi Partisi arasındaki ilişki belirli bir mesafeden kurulan yakın bir ilişkiydi ve bu ilişki; sendikaların hükümete ulaşabilmesi, bazı temel sanayilerin devletleştirilmesi, refah devleti, tam istihdam ve yaşam düzeyinin giderek iyileştirilmesi çerçevesinde korunuyordu⁵¹¹. Bu ilişkinin korunması ve İşçi Partisi hükümeti ile TUC arasında irtibatın sağlanması amacıyla 1970’den sonra bir İrtibat Komitesi kuruldu. İrtibat Komitesinin çalışmalarıyla Parti ve TUC bir uzlaşmaya vardı ve 1973 yılında Sosyal Kontrat imzalandı. Bu kontratta Parti yönetimi, çalışma yaşamına ilişkin yasal düzenlemeleri iktidarı döneminde korumayı; ekonomik, endüstriyel ve sosyal reformlar yapmayı, sendikaların toplu pazarlık hakkına saygı

⁵¹⁰ Lewis Minkin-Patrick Seyd, s.58.

⁵¹¹ Lewis Minkin-Patrick Seyd, s.59.

göstermeyi kabul ediyordu. Sendikalar ise toplu pazarlıkta makul düzeylerde kalmaya söz veriyorlardı⁵¹².

Partide milletvekili adaylarının seçimi yerel örgütlerin yetkisindeydi. Ancak parti yönetimi bu süreci yakından gözlemliyor ve denetim altında tutuyordu. Bunun en önemli nedeni yerel örgütlerde etkili olan sendikaların parlamentoda güçlenmelerinden korkulmasıydı⁵¹³.

Sendikalar, İşçi Partisi ile bu organik bağlarının ötesinde bir baskı grubu olarak İngiliz demokrasisinde etkindirler. Özellikle İşçi Partisi'nin iktidarda olmadığı dönemlerde baskı grubu olma özellikleri önem kazanır. İngiliz Sendikaları İngiltere'deki çok sayıdaki baskı grubu içinde en güçlülerinden biridir⁵¹⁴.

⁵¹² Lewis Minkin-Patrick Seyd, s.67.

⁵¹³ Lewis Minkin-Patrick Seyd, s.68.

⁵¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Mehmet Akad, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarlarla İlişkileri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SENDİKACILIĞININ GELİŞİMİ (1945-1980)

1945-1980 yılları arasında Türkiye’de sendikacılığın gelişimi iki dönemde incelendi ve özellikle sendika-siyaset ilişkilerinin şekillenmesi üzerinde duruldu. Birinci dönem, 1945-1960 yılları arası olarak ele alındı, ikincisi de 1960-1980 yılları arası olarak değerlendirildi. Dönemlendirmenin amacı incelemeyi daha anlamlı kılarak, Türkiye’deki sosyo-ekonomik dönüşümler paralelinde değerlendirmelerde bulunmayı kolaylaştırmaktı. 1945 İkinci Dünya Savaşı’nın sonu ve 1960 27 Mayıs Askeri Müdahalesi arasında geçen dönem sendikacılığın kurulduğu dönem olarak ele alındı. Bu dönemde Soğuk Savaş etkisinin görülmesi, sendikal hareketin kuruluşunda iç faktörler kadar dış faktörlerin de önemli olmasını sağladı. 1960-1980 dönemi ise kritik yasal düzenlemelerin ışığında ve 1961 Anayasası güvencesi altında sendikaların güçlendiği bir dönem oldu. 1960’da 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’nin şekillendirmesi ile başlayan bu dönem 12 Eylül Askeri Müdahalesi’nin karma ekonomi dönemini kapatıp, liberal ekonomi dönemini başlatmasına kadar devam etti.

Sonuçta, 1945-1980 dönemi sendikal hareket geleneğinin geliştiği ve Türkiye’nin büyük bir dönüşüm geçirdiği yıllardı.

3.1. 1945-1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de şartları değiştirdi. Savaşı demokratik cephenin kazanması, Türkiye'de Tek Parti rejiminin devam etmesini zorlaştırdı. Savaş sonrası şekillenen yeni Dünya'da Türkiye çoğulcu parlamenter sistemin içinde yer alarak konumunu Batı Bloğu içinde belirledi. Dış faktörlerin yanı sıra Tek Partili rejim dönemi boyunca Tek Parti hâkimiyetine karşı oluşan muhalefette bir iç dayatma olarak çok partili hayata geçişi kolaylaştırdı. 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile Türkiye'de çoğulcu demokrasi dönemi başladı.

Türkiye'de çoğulcu parlamenter demokrasi döneminin başlaması Türk sendikacılığının gelişimini olumlu yönde etkiledi. Sendikaların üzerindeki devlet kontrolü azaldı ve cemiyetler kanununda yapılan değişikle sendikalar, yasal kurumlar haline geldiler. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan bu olumlu havaya rağmen sendikalar, Soğuk Savaş'ın ve komünizm tehlikesine karşı oluşan refleksin korkusu içinde hareket ettiler ve denetim altında tutuldular.

1945-1960 yılları arasında Türkiye'de sendikacılığın gelişimi en çok bu komünizm algısından etkilendi. Batı Bloğu içinde yer alan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin komşusu olarak Sovyetlerin baskısını, 1945 yılında Sovyetlerin Boğazların statüsünde değişiklik yapılmasını, Kars ve Ardahan'ı istemesiyle hissetmeye başladı. Bu baskı Marshall yardımı ve Doğu Avrupa'da Sovyetlerin hâkimiyetinin perçinlenmesi ile daha da arttı. Öyle ki hükümet, bu süreçte Sovyetler ya da Doğu Bloğu kaynaklı yayınların Türkiye'ye girmemesi yönünde yoğun çaba sarf etti⁵¹⁵.

⁵¹⁵ **BCA, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (BKKK) Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 123-70-1**, Bakanlar Kurulu'nun 4/9/1950 tarihli “Yugoslav İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Nizamnamesi”, “Yugoslav İşçi Sendikaları Konfederasyonu merkez Komitesi Bülteni” ve “Yugoslav Kadınları Anti-Faşist Cephesi Merkezi Komitesi Haber Bülteni” başlıklı yayınların yasaklanması ve toplatılmasına ilişkin kararı. Bakınız ek 6.

BCA, BKKK Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 123-73-11, Çekoslovakya'da Ağır sanayi işçilerinin yayınladığı Svermova Garda dergisinin yasaklanması ve toplatılmasına ilişkin 19/9/1950 tarihli bakanlar kurulu kararı. Bakınız ek 7.

Ayrıca işçiler sık sık komünizm propagandası yaptıkları gerekçesi ile yargı karşısına çıktılar. Ör: “Komünizm Propagandası Yapan İki Amelenin Duruşmasına Başlandı”, **Milliyet**, 13 Mart 1951.

Devlet, sol ideolojileri Türkiye’den ve sendika hareketinden uzak tutmaya çalışırken, ülke siyasetini ve sendikaları ise yoğun bir şekilde Amerika etkisine açık bıraktı. Özellikle Türk-İş’in kuruluş sürecinde Irving Brown⁵¹⁶,ın çalışmalarıyla bu etki daha da arttı. Bu nedenle 1946-1960 arasında örgütlü sendikacılık Amerikan sendikacılığının etkisinde şekillendi.

Dönemin en önemli sendikal örgütlenmesi ise Türk-İş’in kurulmasıydı. Türk-İş, sendikal gelişime olumlu ve önemli bir katkı yaptı ve oluşturduğu etki ile 1960 sonrasındaki sendikacılığı da şekillendirdi.

1946-1960 yılları arasında Türkiye’de sendikacılığın gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri de yasal düzenlemelerdi. Türkiye’de sınıf hareketi dâhilinde gerçekleşen örgütlü bir mücadele görülmediğinden, sendikaların örgütlenmeleri ancak 1938 Cemiyetler Kanunu’nda yapılan ve sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağını kaldıran değişiklik sonrasında gerçekleşti. Bu açıdan Türkiye’de sendikacılık ancak siyasi otoritenin uygun bulduğu zamanda ve şartlarda kurumsallaştı. Bu nedenle Türkiye’de sendikaların gelişimi, ekonomik ve siyasal durumdan her zaman etkilendi.

3.1.1. Ekonomik ve Siyasal Durum

İkinci Dünya Savaşı Türkiye ekonomisini derinden etkiledi. Tüm Dünya’da gerçekleşen ekonomik sıkıntılar, daha kurumlarını ve devrimlerini oturtamadan yeni bir dünya savaşı ile karşı karşıya kalan Genç Cumhuriyeti derinden sarstı. Hızlı enflasyon artışı, ticaret hacmindeki azalma, savaş zamanı üretken nüfusun çoğunluğunun silah altına alınmasıyla düşen tarımsal üretim ve dış konjonktür baskısı altında korumacı politikadan vazgeçerek dışa açılmaya zorlanan Türk ekonomisi, yeniden yapılandırılmak zorundaydı⁵¹⁷. Bu yapılanmanın siyasal bir dönüşümle birlikte gelmesi sosyal ve ekonomik hayata hâkim olan bütün faktörleri

⁵¹⁶ Irving Brown, Amerikan Sendikal Hareketin merkezi olan AFL’nin (daha sonra AFL-CIO adını aldı.) Avrupa temsilcisidir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sendikacılıkta isminden çok sık bahsedilen Brown, savaş sonrasında Avrupa, Asya ve Afrika’da pek çok ülkeyi gezerek Amerikan sendika stratejileri çerçevesinde faaliyet yürütmüştür. Türkiye’de Türk-İş’in kuruluş döneminde sendikacıların Amerika’da eğitilmelerine aracılık etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kenan Öztürk, **Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye İlk İlişkiler**, TÜSTAV, İstanbul, 2004.

⁵¹⁷ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.95.

değiştirdi. CHP'den istifa eden Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946'da Cumhuriyet Tarihi'nin üçüncü muhalefet partisini Demokrat Parti (DP) adıyla kurdular.

DP'nin kurulması Türk demokrasisindeki ve ekonomisindeki pek çok değişimi beraberinde getirdi. Bu değişim DP'nin tek başına gerçekleştirdiği bir durumdan öte şartların zorlaması ve DP'nin şartların bir ürünü olarak bunu değerlendirmesiydi. DP, 1950 seçimlerinin⁵¹⁸ galibi olarak çıktığında bu durum Türkiye'deki iktidarın toplumsal tabanının da değiştiğini göstermekteydi. Bu tarihe kadar asker-sivil bürokratların elinde olan iktidar el değiştirdi ve ticaret burjuvazisi, eşraf ve kapitalist tarım üreticisi egemen sınıf olarak iktidarı ele aldı⁵¹⁹.

Değişen bu ortamda öncelikle devletçiliğin tasfiye süreci yaşandı. Özellikle 1947 Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 1947 Türkiye Ekonomik Kalkınma Planı hazırlandı. Bu planın amacı; belli sektörler dışındaki faaliyetlerin özel kesim tarafından yürütülmesini sağlamak ve diğer devlet kuruluşlarını da zaman içerisinde özelleştirmekti. Özelleştirme eğilimi, 1950 seçimlerinden sonra DP'nin iktidara gelmesi ile daha da arttı⁵²⁰.

1948 yılında İstanbul'da toplanan İktisat Kongresi⁵²¹, 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde belirlenen ilkeleri değiştirdi. Yabancı sermaye yatırımları ve özel teşebbüsün teşviki yeni ekonomi ilkeleri olarak belirlendi⁵²². 1950 yılındaki iktidar değişimine kadar CHP'de bu ilkeleri uygulama yolunda çalıştı.

1950-1960 DP iktidarı döneminde izlenen ekonomi politikaları üç bölümde incelenebilir. Birinci dönem 1950-1954 tarım yoluyla gelişme⁵²³ dönemi idi. Bu dönemde sanayi sektöründe istihdam artmasına rağmen ülkedeki asıl sektör hala tarımdı ve Marshall yardımı ile tarımda makineleşmenin artması ile birlikte tarım

⁵¹⁸ 1950 seçimleri ile ilgili olarak bakınız, Hakkı Uyar, **Türk Demokrasi Tarihi ve Seçim Sistemi Açısından 1950 Seçimlerinin Analizi**, TÜBİTAK, Tamamlanmış Proje (108K233); Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002; Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

⁵¹⁹ Ahmet Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no: 533, Ankara, 1983, ss. 124-125.

⁵²⁰ Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet..., ss.46-47.

⁵²¹ 1948 Türkiye İktisat Kongresi için bakınız, Devlet Planlama Teşkilatı Erişim Adresi; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/>, (23.09.2012)

⁵²² Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, cilt 3**, (Çev. Babür Kuzucuoğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s.171.

⁵²³ Yerasimos, s. 177.

kesimi milli gelirin %53'ünü sağlamaktaydı⁵²⁴. İkinci Dönem 1954-1958 kararsızlık dönemi idi. Bu dönem inişli çıkışlı grafiği nedeniyle Yerasimos tarafından kararsızlık dönemi olarak adlandırılmaktaydı⁵²⁵. Üçüncü dönem ise kararsızlık dönemi sonrası ekonomik sıkıntıların arttığı ve krizin başladığı 1958-1960 dönemi idi. Bu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar siyasal buhranlarla birleşince 1960 müdahalesine giden süreç yaşandı.

DP, liberal bir ekonomi politikası takip etti. DP'nin liberal anlayışı özel sektör ile birlikte devlet sektörüne de yer vermekteydi. Geleneksel tarım ekonomisinin devamına yönelik olarak devlet desteği devam ederken, özellikle sanayide özel kesimin payı arttırılmaya çalışıldı ve DP, iktidarı süresince bu politikayı destekleyen yasal düzenlemeler yaptı⁵²⁶.

1954-1958 yılları arasında DP'nin ekonomi politikalarının temeli değişmedi. Buna karşın değişen Dünya ekonomisiydi. DP, başarılı olmak için daha somut icraatlar ortaya koymak zorundaydı. Buna karşın DP, özellikle bu dönemin sonunda önemli ekonomik ve siyasi baskılara doğru yanıtlar veremedi. Liberalizm anlayışında kısıtlama görüldü. CHP'nin 1953 yılında yeni programıyla başlattığı dönüşüm DP, iktidarını bu dönemde zorlamaya başladı.

1954-1958 yılları arasında DP'nin ekonomi politikası, plansız olmakla eleştirildi ve plansızlığın pahalılığı, karaborsacılığı arttırdığı söylendi⁵²⁷. Geniş ölçüde ithalata dayanan ekonomi, dış finansal kaynakların azalması özellikle, Marshall Planı yardımlarının da sonlanması ile açık vermeye başladı. DP, bütçeyi denkleştirmek adına, bir takım vergilerin yanı sıra Milli Koruma Kanunu'nu da uygulamaya koydu. Dış borçların ödenmesinde ortaya çıkan güçlükler ve dünya dış ticaretinde tarım ürünlerinin önemini kaybetmesi sonucunda gelirler azaldı ve enflasyon yükseldi. Enflasyon karşısında ücretli olarak çalışan kesimler önemli bir gelir/refah kaybına uğradılar ve bu durum toplumsal huzursuzluğun daha da artmasına neden oldu. DP, artan huzursuzluğun şikâyetlerini engellemek ve muhalefetin eleştirilerini önlemek için otoriter bir tavırla bir dizi baskı yasası çıkardı.

⁵²⁴ Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963**, İmge Kitapevi, Ankara, 2002, s.91.

⁵²⁵ Yerasimos, ss. 202-205.

⁵²⁶ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix yayınevi, Ankara, 2004, ss. 303-305.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1955.

Baskının artarak DP iktidarının otoriterleşmesi sonucunda, aydınların, üniversitelerin ve basının desteğini kaybetti. Milli Koruma Kanunu, 6-7 Eylül olayları⁵²⁸ ve Vatan Cephesi⁵²⁹ her alanda DP iktidarını zayıflattı⁵³⁰.

1950-1960 yılları arasında sanayi kuruluşlarının sayıca artması istihdamda da önemli artışa neden oldu. Buna karşın hala ücretli çalışan işgücünün %85'inin işvereni devletti. 1950 yılında mevcut sanayi işletmeleri küçük sanayi işletmeleri şeklindeydi. Sanayi sektöründeki işgücünün %54'ü on kişiden daha az işçi çalıştıran işletmelerde istihdam ediliyordu ve bu işletmelerin %63'ü de aile işletmesi özelliğindeydi. Büyük niteliğindeki işletmeler ise çoğunlukla tarım ve tekstil alanında yoğunlaşan tüketim malı imalatında bulunuyorlardı⁵³¹.

Büyük işletmelerin sayısı 1950-1960 yılları arasında giderek arttı. Ancak sanayi sektöründeki gelişmeler sanayi üretimini birinci sıraya çıkarabilecek seviyede değildi. Aşağıdaki tablo 1950-1960 yılları arasında Türkiye'deki sektörlerin durumunu ve değişimini açıkça göstermektedir.

Tablo 16: 1950-1960 Yılları Arasında Sektörlerin Durumu

	1950	1953	1955	1960
TARIM				
İndeks:1950=100	100	141	123	152
GSMH %	48.9	49.5	44.5	42.8
İMALAT SANAYİ VE İNŞAAT				
İndeks:1950=100	100	140	143	178
GSMH %	21.7	21.9	23	22.3
DİĞER SEKTÖRLER				
İndeks:1950=100	100	135	150	206
GSMH %	29.4	28.6	32.5	34.9

Kaynak: Yerasimos, s.214.

⁵²⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Strateji Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

⁵²⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2012.

⁵³⁰ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, ss.2068-2069.

⁵³¹ Yerasimos, s.207.

3.1.2. 1945-1960 Döneminde Sendikalara İlişkin Yasal Düzenlemeler

1945-1960 yılları arasında yapılan yasal düzenlemeler sendikacılığın gelişimini şekillendirdi. Çünkü Türk sendikacılığı Batı'dan ve İngiltere'den farklı olarak mücadele sonucunda yasal haklar elde etmedi. Türkiye'de *“Sendikalar bir işçi hareketinin sonucu olmaktan çok siyasal otoritenin demokratikleşme süreci içinde gerekli gördüğü bir kurumlaşma olarak ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle sendikalar bir toplumsal hareketin kazandıracağı hedef zenginliği ve toplumu kendilerinden yana dönüştürme isteği gibi özellikleri kazanamamışlardır.”* Türkiye'de sendikalar en başından birer bürokratik örgüt olarak doğmuştur. *“... Türkiye'de sendikacılık siyasal iktidarın, devletin uygun görmesi ile başlamış, onun koruyuculuğunda gelişmiştir.”*⁵³²

Dönemin ilk önemli yasal düzenlemesi 1946 Sendikacılığı'nın doğuşunu da mümkün kılan 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikti. Bu değişiklik ile 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun *“sınıf esasına göre cemiyet kurma yasağı”* kaldırıldı. Bu değişikliğin ardından sanayi bakımından öne çıkan ve işçi kesiminin yoğunlaştığı İstanbul, İzmir, Zonguldak gibi illerde ilk sendikalar kurulmaya başladı. 1946 yılında başlayan bu sendika dalgalanmasına 1946 Sendikacılığı adı verildi⁵³³.

Çok partili hayata geçiş, ekonomik hayattaki gelişmeler ve Cemiyetler Kanunu'nda ihtiyaç duyulan değişiklikler Çalışma Bakanlığı'nın önemini arttırdı. 28 Ocak 1946'da Çalışma Bakanlığı kuruldu. Çalışma Bakanlığı, planlı bir icraat sürecine başladı⁵³⁴. 5018 sayılı Sendikalar Kanunun yanı sıra, İş ve İşçi Bulma Kurumunun Kurulması ile ilgili Kanun, Asgari Ücret Yönetmeliği, İş Mahkemeleri Kanunu, Basın-İş ve Deniz-İş Kanunu, Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesiyle İlgili Kanun, Analık, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası ve Yıllık Ücretli İzin Kanunu bu dönemde Çalışma Bakanlığı eliyle yapılan yasal düzenlemeler oldu⁵³⁵.

⁵³² Meryem Koray, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, TÜSES, İstanbul, 1994, s.155.

⁵³³ 1946 Sendikacılığı bir sonraki bölümde (3.1.3) açıklanmaktadır.

⁵³⁴ **BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrak Kataloğu; Fon Kodu: 030-10-00-00 Yer No: 14-80-19-10, Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk Hedefleri (Beş Yıllık İş Programının Esasları)**, Akın Matbaası, Ankara, 1946.

⁵³⁵ Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.71.

5018 sayılı Sendikalar Kanunu 20 Şubat 1947’de “*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*” başlığıyla yürürlüğe girdi. 1947 Sendikalar Kanunu’nun önemi, “*Türkiye çalışma hayatında bireysel ilişkilerden toplu ilişkiler düzenine; ‘sendika yasağı’ rejiminden Cemiyetler Kanunu ile başlayan ‘sendika özgürlüğü’ ve ‘sendika hakkı’ rejimine geçişi sağlayan ilk yasal düzenleme olmasıdır.*”⁵³⁶

Kanun on üç madde ve bir geçici maddeden oluştu. Kanunun hazırlanmasında Çalışma Bakanlığı’nın kuruluş aşamasında da önemli rol oynayan İngiliz uzmanlar çalıştı. Kanunun hazırlanması parlamento içinde siyasi iktidar çevresinde gerçekleşti. Muhalefetin fikri alınmadı. Bu dönemde Devlet, kendisinden bağımsız bir sendika oluşmasını istemedi, çünkü sosyalist ideolojilerin işçi örgütlenmelerinin içine girmesi Soğuk Savaş ortamında iktidarın en büyük kaygısıydı. Bu nedenle sendikaların milli karakterli ve siyasetten uzak örgütlenmeler olmasını sağlayacak şekilde bir kanun hazırlandı. Kanunun en fazla dikkat çeken maddeleri siyaset yapma ve grev yasağı oldu⁵³⁷.

5018 sayılı sendikalar kanunu sendikaların faaliyet alanlarını şunlar olarak belirledi:

- “ - Üyeleri adına genel sözleşmeler yapmak,
- İş uyuşmazlıklarında yetkili hakem kurullarına görüş bildirmek,
- İşverenler veya işveren sendikaları iş arayanlara karşı ücretleri rayiçten aşağı düşürmek amacı ile birleştikleri taktirde yetkili organlara başvurmak,
- Hastalık, sakatlık, ölüm halleri için yardımlaşma sandıkları kurmak ve üyeleri yararına sigorta sözleşmeleri akdetmek,
- Hizmet akdini ilgilendiren hususlarda hak arayan üyelerine hukuki yardım yapmak,

⁵³⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet...,s.58.

⁵³⁷ Orhan Tuna, “Türkiye’de Sendikacılık ve Sendikalarımız”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969, s.256.

5018 sayılı Sendikalar Kanunu dönem boyunca işçiler tarafından tartışıldı ve revize edilmesi istendi. Öyle ki 1953’te İzmir’e ziyaretinde dönemin Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen, kanunun yenilenmeye ihtiyacı olduğunu söylemekteydi. **İşçiye Hizmet**, 28 Mayıs 1953.

- *İşçi Sigortaları Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunları ve Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu hakkında yasa hükümlerine göre toplanan kurullara temsilci göndermek,*
- *Üyelerinin meslek bilgilerini ve kültürlerini genişletmek için eğitim faaliyetlerinde bulunmak,*
- *Üyeleri için tüketim, kredi ve yapı kooperatifleri kurmak için teşebbüste bulunmak ve yardım etmek,*
- *Ticari amaç taşımamak şartı ile sağlık ve spor tesisleri kurmak ve işletmek.*"⁵³⁸

5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi kimi araştırmacılar tarafından 1947 Sendikacılığı olarak tanımlanan yeni bir sendikal örgütlenme dönemini başlattı. Bu dönemde sadece Sendikalar Kanunu değil çalışma hayatına ilişkin yapılan sigorta ve ücret düzenlemeleri de 1947 sonrasındaki sendikal örgütlenmelerde etkili oldu. Ancak çoğu işçi elde ettiği kazançları sendikal bir mücadelenin bir parçası olarak kazanmadığından sendikalaşma oranları düşük seviyelerde kaldı⁵³⁹.

3.1.3. 1946 Sendikacılığı

1938 Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle kurulmaya başlayan ilk sendika örgütlenmelerinin önemli bir kısmı sosyalist nitelikli parti ve liderlerin öncülüğünde gerçekleşti. Bu dönemde çok partili hayatla birlikte kurulan sosyalist nitelikli partiler henüz yasaklanmamışlardı ve yasal zeminde sosyalist ideoloji doğrultusunda işçileri örgütlemeye çalışmaktaydılar.

Sosyalist etki altında kalmadan kendiliğinden ortaya çıkan örgütlenmeler ise yardımlaşma derneği alt yapısına sahip örgütlerdi. Bu örgütler bu dönemde etkin olamadılar.

⁵³⁸ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.66.

⁵³⁹ Bakınız 3.1.5. Sendikaların Gelişimi

1946 Sendikalarında Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) özellikle etkili oldu⁵⁴⁰. Bu iki parti öncülüğünde 10 Haziran 1946- 16 Aralık 1946 tarihleri arasında 35 sendika kuruldu⁵⁴¹. TSP, işkolları şeklinde örgütlenmiş; tüm işkollarını kapsayan bütünleşik bir sendika hareketinden yanaydı. Dolayısıyla federasyona bağlı bir örgütlenme öngörmekteydi. Türkiye Sendikalar Federasyonu adıyla bir üst örgüt kurmaya ve bu örgütle Dünya Sendikalar Federasyonuna üye olmaya çalıştı. Ancak Türkiye Sendikalar Federasyonu kurulmasına rağmen TSP, hedeflerini gerçekleştiremedi⁵⁴².

TSEKP ise işyeri düzeyinde bir örgütlenme modeli benimsedi. Türkiye çapında kurulacak bir örgütten ziyade sanayinin yoğun olduğu bölgelerde kurulacak bölgesel sendikaları hedefledi. TSEKP, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Ankara Sendikalar Birliği, İzmir Sendikalar Birliği, Adana Sendikalar Birliği, Kocaeli Sendikalar Birliği, Zonguldak Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası, Eskişehir Serbest Sanayi İşçileri Sendikası ve Samsun Tütün İşçileri Sendikası'nın kurulmasına öncülük etti⁵⁴³. TSEKP, hedeflerini gerçekleştirmek konusunda TSP'den daha başarılı oldu.

1946 sendikaları yaklaşık altı ay faaliyet gösterdikten sonra İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 16 Aralık 1946 tarihinde kapatıldı. 1946 sendikalarının en önemli kapatılma nedeni komünizm tehlikesi idi. Ayrıca CHP iktidarı, sendikaların ideolojik bir nitelik kazanmasını istemedi. Her ne kadar 1946 Sendikacılığı kısa ömürlü olsa da 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun hazırlanmasında önemli bir etki yaptı. Komünizm korkusu içinde sendikaların kurulma şartları bu kanunla ayrıntılı olarak belirlendi⁵⁴⁴.

1946 Sendikacılığı mevcut kanunların hükümleri çerçevesinde belirlenen bir *“sendika özgürlüğü rejimi”* içinde dışarıdan sosyalist partilerin müdahalesi ile

⁵⁴⁰ TSP, Gizli Komünist Parti liderlerinden Esat Adil önderliğinde kurulmuştu. TSEKP'nin kurucusu ise kısa bir süre önce yurda geri dönen Şefik Hüsnü idi. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Aclan Sayılın, **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.

⁵⁴¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.55.

⁵⁴² Osman Öztürk, “1946 Sendikacılığı”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt:1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 171-172.

TSP'nin iş kolu anlayışı ile örgütlediği sendikalar şunlardır: Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir-Çelik İşçileri Sendikası, Türkiye Basın ve Basın Makinistleri Sendikası, Türkiye Tramvay İşçileri Sendikası.

⁵⁴³ Zafer Toprak, “1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçi Sendika Birlikleri ve İşçi Kulüpleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:31, Temmuz 1996, ss.20-24.

⁵⁴⁴ Bakınız 3.1.2. bölüm 1945-1960 Yılları Arasında Sendikalara İlişkin Yasal Düzenlemeler.

gerçekleşti. 1946 Sendikacılığı, işçilerin mücadelesinin bir ürünü olarak gerçekleşmedi. Söz konusu sosyalist partiler kendi sendikalarını yaratarak siyasi güç kazanma adına bir dayanak oluşturarak, sınıf esasına dayalı enternasyonalist bir bakış açısıyla çalıştılar⁵⁴⁵.

3.1.4. Türk-İş'in Kuruluşu ve Etkileri

Türk sendikacılığı 1946 ve 1947 deneyimlerinden sonra mevcut dağınık yapıyı toplayacak ve sendika hareketinde lider konuma yükselecek bir örgüte ihtiyaç duymaktaydı. Sendikaları bir konfederasyon çatısı altında toplamak üzere İİSB, 1950 yılında Anadolu'da örgütlenen sendikalara bir üst kuruluş kurulması yönünde mektuplar gönderdi⁵⁴⁶. İİSB, işçi hareketini kendi çatısı altında birleştirmeyi hedefliyordu⁵⁴⁷. Ancak İİSB'nin CHP ile olan ilişkileri Anadolu'daki sendikaların bu çatıya katılma konusunda isteksiz davranmalarına yol açtı. Ayrı bir üst konfederasyon kurulması fikri ağırlık kazandı.

Ayrı sendika fikri, Türk sendikacılığında etkin olan Amerikan İş Federasyonu (AFL- American Federation of Labour) tarafından da desteklendi. AFL'nin bu desteği aynı zamanda AFL ile bağlantılı Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonun (ICFTU) ve ABD hükümetine bağlı Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (AID) da desteğinin bu yönde olduğu anlamına gelmekteydi⁵⁴⁸. AFL'nin Avrupa temsilcisi Irwing Brown'da yaptığı temaslarla Türk-İş'in kuruluşunda önemli bir rol oynadı⁵⁴⁹.

⁵⁴⁵ Aziz Çelik, **Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.87.

⁵⁴⁶ Kemal Sülker, "Türkiye'de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluşu ve Görevleri", **Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbası, İstanbul, 1969, s.68.

⁵⁴⁷ "Milli İşçi Sendikaları Birliği ve Konfederasyon Kurma İsteği", **Gece Postası**, 13 Kasım 1950.

⁵⁴⁸ Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., s.89.

Amerikan sendikacılığının Türk sendikacılığı ile yakından ilgilenmesinin en önemli nedeni soğuk savaş koşullarıydı. ABD, Truman Doktrini ve Marshall Yardım Planı çerçevesinde AFL ve CIO'yu az geliştirmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin sendikal hareketini yönlendirmede kullanıyordu. Işıkli, Sendikacılık ve Siyaset, s.325.

⁵⁴⁹ Yıldırım Koç, bu dönemdeki gelişmeleri etkileyen diğer bir yabancı ismin Agrupacion de Trabajadores Latino Americanos Sindicalizados (ATLAS)'ın Türkiye temsilcisi Fernando Moggia olduğunu anlatır. Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., s.90.

Gece Postası, 11 Eylül 1950, tarihli sayısında Moggia'nın İİSB, kongresine katıldığı ve burada bir nutuk verdiği anlaşılmaktadır. İİSB İşçileri bu kongrede Moggia aracılığıyla ATLAS'a bir Türk bayrağı armağan etmiştir. Bu durum Soğuk Savaş döneminde Türkiye üzerindeki hâkimiyet mücadelesini açıkça göstermektedir.

Türk-İş, 31 Temmuz 1952’de 10 kurucu sendikanın katılımı ile kuruldu⁵⁵⁰. *“Türk-İş’in kuruluşunun ardından mevcut 240 sendikanın 162’si, İş Kanuna bağlı 45. 000 işçinin 140.000’ni Türk-İş’e üye oldu.”*⁵⁵¹

Türk-İş üzerindeki Amerika etkisi kuruluşundan sonrada devam etti. Pek çok Türk-İş üyesi sendikacı eğitim amacı ile Amerika’ya gönderildiler ve masrafları AID tarafından karşılandı⁵⁵². Ancak 1952’de gönderilen ilk 10 işçinin seçimi Türk-İş’in itirazlarına neden oldu. Daha önce gidecek işçi sayısı 35 olarak açıklanmasına rağmen davetli işçi sayısının 10 olması ve bir seçim olmadan işçilerin Çalışma Bakanlığı tarafından belirlenmesi Türk-İş yönetimini rahatsız etti⁵⁵³. Türk-İş yönetimi Amerika’ya gönderilen işçiler ile yakından ilgilendi ve bu sendikacılara birer mektup gönderdi⁵⁵⁴. Mektubun yayınlanan içeriğinden Türk-İş’in öncelikle mevcut işbirliğini sürdürmek ve kendi kadrolarında değerlendirebileceği yetişmiş bir sendikacı kadrosuna sahip olmak istediği anlaşılmaktadır.

Türk-İş Amerika sendikacılığının etkisi ile ICFTU’ya üye olmak istedi. Ancak DP hükümeti bu üyeliğe izin vermedi. Bunun temel nedeni DP’nin sendikaları güçsüz ve vesayet altında tutmak istemesiydi⁵⁵⁵. Hükümet ayrıca Kıbrıs konusunun ICFTU gündeminden çıkarılmaması nedeniyle bu konuda ciddi endişeler taşımaktaydı. Ayrıca hukuken Türk-İş, Türkiye’deki tüm sendikaları temsil etme hakkına sahip değildi. Dolayısıyla ICFTU genel kurulunda tüm sendikacılık hareketi adına konuşamazdı⁵⁵⁶. Türkiye’de uzun bir süre siyasi iktidarlar sendikaların uluslararası örgütlere üye olmalarını engelledi.

Türk-İş tüzüğü sınıf sendikacılığı anlayışını reddeden ekonomik sendikacılığa yönelik hükümler içermekteydi. Türk-İş; sendikalar kanunun siyaset yapma yasağına

⁵⁵⁰ Bu kurucu sendikalar: Ankara İşçi Sendikaları Federasyonu, Bursa İşçi Sendikaları Birliği, Eskişehir-Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Adana Güney Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Karadeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Türkiye Taşıt İşçileri Federasyonu (TİF), Türkiye Otel Lokanta Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu (TOLEYİS), Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu (TEKSİF).

⁵⁵¹ Mahiroğulları, Cımhuriyet..., s.88.

⁵⁵² Amerika’ya giden sendikacılar Amerika’daki izlenimlerini yazı dizisi halinde çeşitli sendika organlarında yayınladılar. Türk-İş’in Amerika ile ilişkileri 1960’lı yıllarda daha da sıkılaştı ve Amerika’ya gönderilen sendikacı sayısı arttı.

⁵⁵³ “10 İşçinin Amerika’ya Daveti itiraza Yol Açtı”, **Gece Postası** 26 Ekim 1952.

⁵⁵⁴ “Amerika’ya Davet Edilecek Sendikacılara Gönderilen ‘Gizli Mektup’u neşrediyoruz”, **Gece Postası**, 31 Ekim 1952.

⁵⁵⁵ Çelik, s.255.

⁵⁵⁶ Çelik, s.259.

uyarak yönetimde görev alan üyelerinin siyasi partilerde görev almaları durumunda sendika ile ilişkilerinin kesileceği kararını aldı⁵⁵⁷. Türk-İş'in siyaset konusundaki genel eğilimi DP ve CHP ile bireysel ilişkiler geliştirerek politikalarını etkilemeye ve sendikacıları destekleyerek milletvekili seğilmelerini sağlamaya ynelikti⁵⁵⁸. Buna Karşın Türk-İş içinde CHP ve DP eğilimli sendikacılar sürekli mücadele etti⁵⁵⁹.

⁵⁵⁷ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.89.

⁵⁵⁸ 1954 seçimlerinde Türk-İş bu amaçla **İşçi ve İşçi Dostu Milletvekilleri Destekleme Komitesi** kurulmasına öncülük etti.

⁵⁵⁹ Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., s. 95.

Tablo 17: Türk-İş Yöneticilerinin Siyasal Eğilimleri

Adı Soyadı	Örgüt	Geçici İcra Heyeti (1952)	1. Genel Kurul (1952)	2. Genel Kurul (1953)	3. Genel Kurul (1957)	Siyasi Eğitim	Millet vekili
Ömer Akçakanat	Ankara İSB	Başkan				CHP	
İsmail İnan (1)	Toleysis		Başkan	GS	GS	CHP	CHP (1957)
Naci Kurt (2)	Müskirat		İH	Başkan		DP	DP (1954)
Nuri Beşer	İİSB				Başkan	DP	
Şaban Yıldız (3)	Teksif	GS				Sosyalizm	
Abdil Buğakaptan	İzmir İSB	Üye	İH			CHP	
Mehmet İnhanlı	TİF	Murakıp	İH	İH	İH	DP	
Seyfi Demirsoy	Müskirat	Muhasip		İH	İH	CHP	
Muammer Özerkan	Teksif		GS			CHP?	
İsmail Aras	Toleysis		MS		İH	DP?	
Ömer Ergün	Demiryolu			MS	MS	CHP	
İhsan Tekin			İH				
Yusuf Sidal	İİSB		İH	İH		CHP	
Recep Kırım	Teksif		İH			DP	DP (1957)
Zekeriya Cektürk (4)	Adana İSB		İH			?	
Nurullah Ceylan	TİF		İH			CHP	
Fethi Mete (4)	Ankara Taşıt		İH			?	
Burhanettin Asutay (5)	İzmir ISB			İH	İH	CHP	
Celal Beyaz	Teksif			İH	İH	CHP	
Sabri Tıgılı	Teksif			İH	İH	CHP	
Süreyya Birol (6)	Müskirat			İH		CHP	
Zühtü Tetey (7)	İİSB			İH		CHP	
Ramazan Karameşe	Sakarya ISB			İH		DP	
Mahmut Yüksel	İİSB-Deniz Fed.				İH	DP	DP (1957)
Cemil Gider	İİSB				İH	CHP?	
İbrahim Denizcier (8)	Müskirat				İH	DP	

Kısaltmalar: GS: Genel Sekreter, MS: Mali Sekreter, M: Muhasip, İH: İdare Heyeti, TİF: Taşıt İşçileri Federasyonu.

Kaynak: Çelik, s.269.

3.1.5. Sendikacılığın Gelişimi

1946-1960 yılları arasında sendikacılığın gelişimi öncelikle 5018 sayılı kanunun düzenlemeleri etrafında şekillendi. Kanun içerdiği siyaset yasağı ve kanunda grev hakkının tanınmamış olması bu dönemde sendikalaşmayı etkileyen en önemli unsurlar oldu. Sendikalar Kanunu, sendikaların mali yapılarını güçlendirecek ve mali açıdan sendikaları bağımsız kılacak hükümler içermediği için ortaya çıkan sendikal örgütlenmeler kendilerini siyasal iktidar ile iyi geçinmek zorunda hissetiler. Ayrıca komünist damgası yeme korkusunun yanı sıra işverenlerin sendikalara karşı olumsuz tavrı da eklenince; işçiler sendikalara üye olmak konusunda çekingen davrandı ve bu durum sendikaların gelişimini olumsuz etkiledi.

1947 yılında Sendikalar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra sanayi işletmelerinin yoğunlaştığı İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Bursa ve Zonguldak'ta sendikal örgütlenmeler görüldü. Sendikaların kırsal kesimde ve diğer kentlerde örgütlenmeleri ise uzun zaman aldı. Çünkü işçi ve sanayi yetersizliği ile sınıf bilincinin olmamasının yanı sıra sendikacılık kültürüne sahip yetkin bir lider kadrosu Türk sendikacılığında oluşmamıştı⁵⁶⁰.

1947 Sendikacılığı, 1946 Sendikacılığı'ndan daha farklı gelişti. 1946 Sendikacılığı'ndan en büyük farkı ise sınıf temelli ve sol ideolojiyle örgütlenmeden uzak güdümlü ve siyaset altında bir sendikacılık olarak doğmasıydı⁵⁶¹.

⁵⁶⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet...,s.80.

⁵⁶¹ Çelik, s.88.

1947 sendikaları ulusal çapta örgütlenen milli sendikalar değildi⁵⁶². Bölgesel düzeyde örgütlenen işyeri tipi sendikalardı. Yerel olarak örgütlenme ve işçi sayısından daha hızlı artan sendikalar nedeniyle sendikal örgütlenme; dağınık, üye sayısı⁵⁶³ bakımından küçük ve içe dönük bir yapıdadır. Bu dönemde sendikalaşmanın yoğunlaştığı işkolları; dokuma, gıda ve madendir. Bu işkollarını 1950'li yıllarda inşaat, karayolları, demiryolları ve denizyolları taşımacılığı, cam-toprak işkolları izlemiştir⁵⁶⁴.

1948'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin kurulması 1947 Sendikacılığı'nın yerel etkisini kırdı. Her ne kadar bölgesel bir örgütlenme olsa da işçi sayısı ve işletme açısından çoğunluğu temsil ediyordu. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul'da örgütlenen sendikaları birleştirerek konfederasyona giden süreçte önemli bir adım oldu⁵⁶⁵. 1948'den sonra kurulan milli sendikalar ise merkezileşme sürecini devam ettirdi⁵⁶⁶. Merkezileşme süreci Türk-İş ile yeni bir boyut kazandı. Türk-İş çatısı altında yer almayan sendikalar ise 1954'te Bağımsız Sendikalar Birliği'ni kurdular⁵⁶⁷. Ancak etkili olamadılar.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB), 1948-1962 yılları arasında faaliyet gösterdi⁵⁶⁸. Türk-iş kurulana kadar sendikal hareketin merkezi oldu ve Türk-İş'in kurulmasından sonra da etkinliği devam etti.

İİSB, sadece örgütlenme açısından değil sendika-siyaset ilişkileri açısından da önemli bir deneyim oldu. İİSB'nin siyasi partiler ve devletle olan ilişkileri Türk-İş'e yansdı ve Türk-İş'in yaklaşımını etkiledi⁵⁶⁹.

⁵⁶² Ulusal çapta kurulan ilk sendika 1951 yılında kurulan Türkiye Gemi Adamları Sendikasıdır. Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.80.

⁵⁶³ Sendikaların küçük çapta olmasının önemli bir nedeni işletmelerin küçüklüğüdür. Bu dönemde işyeri sendikaları şeklinde gelişen sendikacılık küçük işletmelerin yoğunluğundan etkilenmiştir.

⁵⁶⁴ Türkiye'de ağır sanayi olmadığından İngiltere'de görüldüğü gibi ağır sanayi, kimya ve makine endüstrilerinin yaptığı öncülüğü Türkiye'de dokuma, gıda ve maden işkolları yapmıştır. Sonraki süreçte ise Genel-İş Sendikaları ve Belediye Çalışanları bu liderliği alır. İngiltere'de beyaz yakalı işçiler ile teknik işçilerin 1960 sonrasında kazandığı önemi ve yüklendiği misyonu Türkiye'de aynı dönemde kamu çalışanları (özellikle öğretmen sendikaları) ve aydınlar üstlenecektir.

⁵⁶⁵ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.82.

⁵⁶⁶ Bu sendikalar: Türkiye Demiryolları İşçi Sendikaları Federasyonu, Türkiye Şeker Sanayi İşçi Sendikaları Federasyonu, Türkiye Taşıt İşçileri Federasyonu, Türkiye Deniz Taşımacılığı İşçi Sendikaları Federasyonu'dur.

⁵⁶⁷ Nurcan Özkaplan, "Bağımsız Sendikalar", **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.83.

⁵⁶⁸ İİSB'nin 1950'deki sendika üye sayısı 26'ya ulaşmıştı. "İstanbul Milli İşçi Sendikalar Birliği Kongresinden Notlar", **Gece Postası**, 11 Eylül 1950.

⁵⁶⁹ Fatih Güngör, "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği", **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 58-61.

İİSB tüzüğünde, partilerüstü siyaset yaklaşımını benimsedi ve şiddetle uyguladı. İİSB'nin sendika-siyaset ilişkilerindeki partilerüstü tutumunun Amerika etkisinden ve Türk-İş'in kuruluşundan önce gerçekleşmiş olması partilerüstü tutumun yerli bir eğilim olduğunu göstermekteydi⁵⁷⁰. “*Hiçbir partiyi gücendirme, hiçbir partiye zaaf gösterme*” şeklinde özetlenen bu politika 1960 sonrasının gerilimli ortamında Türk-İş tarafından AP ve CHP arasında bir denge kurmak için kullanıldı⁵⁷¹.

İİSB, partilerüstü tavrını korumak adına partilere yaklaşmadı ama birey olarak sendikalı milletvekillerinin seçimini destekledi ve milletvekilleri ile partilerinden bağımsız ilişkiler kurmaya çalıştı. CHP ve DP ile olan iletişimi de bu koşullarda şekillendi.

İİSB, CHP'nin İşçi Bürosu tarafından düşünülmüş bir projeydi. CHP, kuruluş aşamasında İİSB'nin kendisine bağlı bir sendikal örgüt olmasını planladı. Bu açıdan İİSB'nin ilk yıllarında örgüt üzerinde belirgin bir CHP etkisi vardı. On beş kişilik idare heyetinin on üçü CHP'li işçilerdi. İİSB ve CHP arasındaki koordinasyon İşçi Bürosu Başkanı Rebi Barkın ve Genel Sekreteri Sabahattin Selek tarafından sağlanıyordu. Özellikle İşçi Bürosu yayın organı Hürbilek gazetesi⁵⁷² bu açıdan önemli bir rol üstlenmekteydi⁵⁷³.

İİSB ve CHP arasındaki ilişki pek çok tartışmaya neden oldu. Özellikle tüzüğünde yer alan partilerüstü politika maddesi ile çelişen bu durum DP'li sendikacılar tarafından eleştirildi. İİSB, kendisine yöneltilen ‘*CHP’ye bağımlı bir sendika olduğu suçlamasını*’; CHP ile değil hükümetle temasta olduklarını söyleyerek yanıtladı. Ancak sonraki dönemde pek çok İİSB yöneticisi CHP'den milletvekili adayı oldu. Buna karşın 1950'de DP iktidarı başladıktan sonra İİSB ve CHP arasındaki ilişki belli bir mesafe kazandı. İİSB, bu tarihten sonra etkinliklerini arttırdı. İİSB'nin CHP ile yakınlığını eleştiren muhalifler, istediklerini alamadıkları için DP'nin de desteği ile Hür İşçi Sendikaları birliğini kurdular⁵⁷⁴.

⁵⁷⁰ Çelik, s.277.

⁵⁷¹ Çelik, s.278.

⁵⁷² Yayın hayatına 17 Nisan 1948'de İşçi Bürosu yayını olarak başlayan Hürbilek gazetesi, 17 Temmuz 1948 tarihinden sonra İİSB'ne devredildi ve dönemin sendikacılık hareketinin sesi oldu.

⁵⁷³ Çelik, ss.272-274.

⁵⁷⁴ Çelik, ss.277-278.

İİSB ve DP arasındaki ilişkide 1953 yılında İİSB'nin Taksim'de düzenlemek istediği miting⁵⁷⁵ önemli bir rol oynadı. Mitingin hükümet tarafından engellenmesi İİSB'nin DP'ye yaklaşmasını engelledi⁵⁷⁶.

DP iktidarı döneminde daha önce CHP tarafından kontrol edilen Çalışma Bakanlığı Fonları DP kontrolüne geçti ve DP, aynı CHP'nin yaptığı gibi bu mali fonları sendikalara karşı bir koz olarak kullandı⁵⁷⁷.

Tablo 18: 1948-1960 Yılları Arasında Sendikalaşma Oranları

Yıllar	SSK'lı İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranları	Sendika Sayısı	Üst Örgüt Sayısı
1948	-	52.000	-	73	1
1949	-	72.000	-	77	2
1950	292.608	78.000	% 26.65	88	3
1951	382.024	110.000	% 28.79	137	8
1952	447.963	130.000	% 29.02	248	17
1953	494.024	140.000	% 28.33	275	18
1954	510.344	180.387	% 35.34	323	24
1955	533.216	189.595	% 35.55	363	28
1956	543.554	205.155	% 37.74	376	27
1957	577.630	244.853	% 42.38	385	19
1958	611.703	262.591	% 42.92	394	19
1959	618.775	280.786	% 45.37	417	22
1960	620.900	282.967	% 45.57	432	28

Kaynak: Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.93.

Tablo 18, incelendiğinde sendikalaşma oranının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Buna karşın oranın en yüksek olduğu 1960 yılında bile sendikalı işçi sayısı, sigortalı işçi sayısının yarısına ancak yaklaşmaktadır. Üst örgütler açısından ise özellikle Türk-İş'in kurulduğu 1952 yılından sonra önemli bir artış vardır. Ancak üst örgüt sayılarının sürekli değişmesi göstermektedir ki; istikrarlı bir şekilde varlığını devam ettiren üst örgüt sayısı azdır ve bu değişkenlik parçalanmış yapının, siyasi çıkarlar uğruna yeni birlikler kurulmasının bir göstergesidir.

Sendikaların bu dönemdeki en önemli faaliyetleri işverenlerin tavrına karşı üyelerini korumak yönünde gerçekleşti.

⁵⁷⁵ Söz konusu mitingi İİSB, Zeytinburnu Çimento Fabrikasında işverenin 55 sendikalı işçiyi işten çıkarması üzerine düzenlemek istemişti.

⁵⁷⁶ Çelik, ss. 279-280.

⁵⁷⁷ Çelik, s.281.

1947-1950 yılları arası sendikal örgütlenmelerin kuruluş dönemi olduğundan bu dönemde Yüksek Hakem Kurulu'na sadece 14 anlaşmazlık intikal etti. Ancak sendikaların güçlenmeye başlaması ile birlikte intikal eden anlaşmazlık sayısı giderek arttı. 1951'de 50, 1952'de 60, 1953'te 89 anlaşmazlık kurula yansıdı⁵⁷⁸. Anlaşmazlıklardaki artış aynı zamanda sendikaların toplu sözleşme faaliyetlerinin de arttığının bir göstergesiydi. Bu dönemde işveren ve sendikalar arasında kısıtlı bir toplu sözleşme süreci yaşanmasına rağmen önemli gelişmeler kaydedildi ve asıl düzenleme 18 Aralık 1959 tarihinde Kolektif İş Mukaveleleri Hakkında Kanun Layihası ile yapıldı.

5018 sayılı Sendikalar Kanunu grev hakkı tanımadığı için anlaşmazlıklar sendikalar tarafından grev ile sonuçlandırılmadı. Bu dönemde grev niteliği taşıyan iki işçi eylemi gerçekleşti. Bunlar; Temmuz 1950'de gerçekleşen İzmir Pamuklu Mensucat İşçileri Grevi⁵⁷⁹ ve Temmuz 1954'te gerçekleşen İzmir Liman İşçileri Grevidir⁵⁸⁰. Bu eylemler dışında sendikalar ancak az sayıdaki protesto mitingi ile tepkilerini dile getirdiler. Buna karşın dönemin en önemli protesto mitingleri siyasal içerikliydi. Soğuk Savaş'ın gergin ortamında gelişmeye çalışan sendikacılık hareketi, antikomünist niteliğini vurgulamak ve işçilere antikomünist nitelik aşılama amacıyla komünist rejimi lanetleyen Komünizmi Tel'in mitingleri düzenledi.

Sendikalar bu dönemde ayrıca modern sendikacılığın bir ürünü olan sosyal faaliyetleri de göstermeye başladılar. Sendikaların kendisi eğitim faaliyetlerini düzenlerken Çalışma Bakanlığı da işçileri bilinçlendirmek ve komünizmden korumak adına eğitim faaliyetlerine katıldı⁵⁸¹. Türk ve Amerikan hükümetleri arasında imzalanan “*İş Eğitim Projesi*” çerçevesinde Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanlar “*sendika idareciliği, sendika-cemiyet münasebetleri, anlaşmazlıklar, Amerika'daki hür sendikacılık hareketleriyle Demirperde ülkelerinde Komünist tahakkümü altındaki sendikacılığın mukayesesi, sendikaların sosyal faaliyetleri,*

⁵⁷⁸ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.105.

Ancak Hakem Kuruluna az sayıda anlaşmazlık yansımış olması yanıltıcıdır. Çünkü dönemin yayın organları tarandığında Bölge Çalışma Müdürlüklerine yapılan ve çoğunluğu işveren, ücret ve çalışma şartlarının kötülüğü konularını içeren çok sayıda şikâyet olduğu görülür. Ör: “Bölge Çalışma Müdürlüğüne Yapılan 501 İşçi Şikâyeti”, **Gece Postası**, 16 Nisan 1950.

⁵⁷⁹ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1950.

⁵⁸⁰ Doğan Duman, “1954 İzmir Liman İşçileri Grevi”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 177.

⁵⁸¹ “Sendikacılık Semineri 14 Haziran'da açılıyor, Muhtelif işkollarından 70 İşçiye sendikalar Sececek, Seminere Devam Edenler En Az 10'ar Lira Alacaklar”, **Gece Postası**, 20 Mayıs 1954. Seminere devam eden işçilere ödenen para AİD'den gelen yardımla sağlanmaktaydı.

istihsal veriminin artışından işçilerin elde edecekleri faideler ve kolektif pazarlık usulünün tarihçesi” konularında dersler verdiler⁵⁸². 1954’ten itibaren AİD’den alınan yardımlar ile finanse edilen ‘İşçi Seminerleri’ İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Zonguldak’ta düzenlendi⁵⁸³. İşçi Seminerleri aynı zamanda profesyonel sendikacılar yetiştirme konusunda etkili oldu.

Türkiye’de sendikaların en başarılı oldukları sosyal faaliyet, yayın çalışmalarıydı. 1948’de **Hürbilek**, İİSB’ne geçince bir sendika yayını haline geldi. Aynı yıl, İstanbul Sanayi İşçileri Sendikası **Sendika Yolu** adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. 1951’de İstanbul Elektrik Gaz ve Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası **İşçi Gücü**’nü, İstanbul Ekmek Simit İşçileri Sendikası **Sendika Sesi**’ni, 1952’de İstanbul Liman ve Dok Gemi Sanayi İşçileri Sendikası **Sendikalı**’yı, Paşabahçe Şişe-Cam İşçileri Sendikası **Cam-İş**’i, 1953’te Türkiye Deniz İşçileri Sendikaları Federasyonu **Sendikalı Deniz-İş**’i, Türk-İş **Türk-İş Haber Bülteni**’ni, 1956’da Maden-iş Sendikası **Maden-İş**’i, 1958’de Akaryakıt İşçileri **Petrol-İş**’i, Armutçuk Maden İşçileri Sendikası **Yeni Sendika**’yı çıkardılar⁵⁸⁴. Bu yayınların amacı işçiyi bilinçlendirmek ve sendika faaliyetlerini yaygınlaştırmak oldu.

3.1.6. 1945-1960 Döneminde Sendika-Siyaset İlişkileri

1945-1960 yılları arasında Türkiye’deki sendika-siyaset ilişkileri Soğuk Savaş ortamında şekillenen dış etkilere fazlasıyla etkilendi. Amerika ve SSCB ayrı ayrı Türk Sendikacılığı üzerinde etkinlik kurmak için mücadele etti. Türkiye’deki siyasi rejimin ABD’ye yatkınlığı, ABD’ye bu konuda belirgin bir avantaj sağladı ve başarılı oldu. SSCB’nin girişimleri komünizm tehlikesi çerçevesinde engellendi.

Türk sendikacılığının uluslararası örgütlerle olan ilişkileri ABD ve SSCB mücadelesinden etkilendi. Bu etki altında Türk-İş, ICFTU’ya üye olmak istedi. Bu

⁵⁸² Kemal Sülker, “İşçi Yetiştirme Seminerinde Okutulacak Dersler ve Hocalar”, **Gece Postası**, 15 Haziran 1954.

İşçi Semineri hocaları ve dersleri değişerek 1955 yılında da devam etti. 1955 yılında Hukuk dersini Ferit Hakkı Saymen, İktisat dersini Orhan Tunalı, Çalışma Teşkilatı dersini Bedii Süngütay, diğer dersleri Nedim Güven, Ekmel Zadi, Amerikan Sendikacılığı derslerini M. Hoover ve Mr. Barret, ILO mevzuatı dersini M. Vandris verdiler. “İşçi Semineri Hocaları Belli Oldu”, **Gece Postası**, 9 Aralık 1955.

⁵⁸³ Ekmel Zadi, “İşçi ve Sendikacıların Eğitimi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 7. Kitap, İstanbul, 1955, ss.146-147.

⁵⁸⁴ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.111.

durumda da Türk siyaseti kendi iç faktörleri nedeniyle sendikaların uluslararası örgütlere üye olması yolunu açmak istemedi. Uzun bir süre Türk sendikacılığı Uluslararası gelişmelere resmi olarak dâhil olamadı.

Türk sendikacılığı açısından sendika-siyaset ilişkilerinde Hükümet ve ILO arasındaki ilişkiler de belirleyici oldu. Türkiye'nin onayladığı sözleşmeler ve bunların uygulanma kriterleri sendikal hareketin belirleyicilerindendi. Ancak ILO, 1946-1960 döneminde Türkiye'nin onayladığı sözleşmeleri uygulaması konusunda ısrarcı olmadı. 1952 yılında Dünya Sendikalar Federasyonu Türkiye'yi sendikal örgütlenme özgürlüğü konusunda (98 sayılı sözleşme) ILO Örgütlenme Özgürlüğü Komitesine şikâyet etti. ILO, üzerindeki Amerikan sendikalarının etkisi ile Türkiye üzerinde bir yaptırım uygulamadı ve ILO, söz konusu sözleşmenin onaylanmasının büyük bir adım olduğunu, bu konuda çalışmaların devam ettiğini belirterek Türkiye'den yana tavır sergiledi. Türkiye ve ILO arasında ikinci sorun 1957 de ICFTU'nun şikâyeti ile yaşandı. ICFTU, hükümetin Türk-İş'in kendisine olan üyeliğini onaylamamasını ve grev hakkının verilmemesini ILO Örgütlenme Özgürlüğü Komitesine şikâyet etti. 1957'de ILO, Türkiye'ye karşı daha sert bir rapor yayınlarak; aksaklıkların giderilmesini, sendikalara üyelik konusunda kısıtlamaların kaldırılmasını, Türk-İş'in ICFTU'ya üyeliğinin onaylanmasını istedi⁵⁸⁵. Ancak ILO'nun gerçek anlamda bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle Hükümet bu önerileri uygulamadı.

Bu dönemde İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu ve Avni Kuran'ın sendikaların bağımsız siyasallaşması isteği ile kurmaya çalıştıkları **Demokrat İşçi Partisi** girişimi görüldü. Parti, İlk Kongresini 10 Şubat 1952'de topladı⁵⁸⁶. Partinin kuruluş amacı "*Bütün gayretini işçi sınıfını siyasi bir kuvvet haline getirmek için sarf edeceği*" olarak açıklandı. Ancak daha sonra İşçi Partisi adını da deneyen girişim işçilerden beklenen ilgiyi görmedi ve kısa sürede dağıldı⁵⁸⁷.

Sendikalar bu dönemde genel olarak siyasetten uzak partilerüstü bir politika izledi⁵⁸⁸. Bu tavırdaki en önemli unsur ise 1947 Sendikalar Kanunuydu. Ancak sendikaların siyasete olan yaklaşımlarının, 1954 seçimlerinde kurulan **İşçi ve İşçi**

⁵⁸⁵ Yıldırım Koç, **Türkiye- ILO İlişkileri**, Türk-İş Eğitim Yayını, No 44, Ankara, 2000, s.19.

⁵⁸⁶ **Gece Postası**, 9 Şubat 1952.

⁵⁸⁷ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.119.

⁵⁸⁸ Buna karşın sendikaların partilerüstü kalıp kalmadıkları sıklıkla tartışıldı. Kemal Sülker, "Sendikalar Siyaset Dışında Kalabiliyor mu, Kalamıyor mu?", **Gece Postası**, 8 Ekim 1956.

Dostu Milletvekilleri Destekleme Komitesinin kurulmasından sonra daha bilinçli olduğu gözlemlendi⁵⁸⁹. 1957 seçimlerinden sonra ise bazı sendikalar ve sendikacılar, sendika-siyaset ilişkilerine farklı bir açıdan bakmaya başladılar. Bu farklılık daha sonraki süreçte Türk-İş'teki Amerikan etkisinden duyulan rahatsızlıkla birlikte yeni bir konfederasyonun kurulmasına neden oldu.

1957 seçimleri esnasında işçilere yönelik propaganda da hem CHP hem de DP, iktidara geldiğinde grev hakkını tanıyacağını ve işsizlik sigortası oluşturacağını söylemekteydi. CHP, ayrıca işçi sağlığı ve iş emniyetini sağlayacağını ve sosyal güvenlik sistemi kuracağını söylüyordu. DP ise grev hakkı ve işsizlik sigortası dışında toplu sözleşme mecburiyeti getireceğini vaat etmekteydi⁵⁹⁰. Elbette her iki partinin yaklaşımı da son derece popülistti. Ancak CHP, DP'ye göre İlk Hedefler Beyannamesi ve İşçi Bürosu aracılığıyla daha somut adımlar atmaktaydı. Buna karşın dönemin şartlarında iki partiden hangisi kazanırsa kazansın bahsi geçen kanunları kolaylıkla çıkarmayacaktı. Nitekim seçimi kazanan DP, bu tarihten sonra giderek daha baskıcı bir yönetim sergiledi.

3.1.6.1. CHP Politikaları

CHP, 1946 Sendikacılığı döneminde sendikalar üzerinde var olan sosyalist partilerin etkisinden rahatsız olarak bu etkiyi kırmak için 1946 Sendikalarının sıkıyönetim mahkemesince kapatılmasını desteklemiş; bu süreçte kurulan Türkiye İşçiler Derneğini kendi kontrolüne almaya çalışmıştı⁵⁹¹.

CHP kendi iktidarı döneminde ve 1947 Sendikalar Kanunu görüşmelerinde grev hakkına şiddetle karşı çıktı. Devletçi bir anlayışa sahip rejimlerde grev hakkının gerekli olmadığını savundu. CHP'nin bu tavrı DP iktidarı döneminde değişti. Bu tavır değişikliğinin iki önemli nedeni vardı. Birincisi, DP iktidarının popülist yaklaşımı nedeniyle işçilerden ve kırsal kesimden önemli derecede oy kazandığının CHP tarafından fark edilmesi⁵⁹²; ikincisi, çok partili rejimle birlikte sosyo-ekonomik

⁵⁸⁹ “Aday Olan İşçileri Destekleme Komitesi”, **Gece Postası**, 7 Nisan 1954.

⁵⁹⁰ “DP ve CHP'nin İşçilere Vaad Ettiği Kanunlar”, **Gece Postası**, 13 Ekim 1957. “İşçi Hatırları Mitinglerde Ayrı Konuları Ele Alıyor”, **Gece Postası**, 18 Ekim 1957.

⁵⁹¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.56.

⁵⁹² Konuyla ilgili olarak bakınız: İlkay Sunar, “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

sorunların daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerektiğinin anlaşılmasıdır⁵⁹³. Sonuçta CHP, 1953'te grev hakkını parti programına aldı⁵⁹⁴. 1953 kurultayı partinin sosyo-ekonomik konulara ağırlık vermesi açısından önemlidir.

CHP 1960 sonrasındaki koalisyon hükümetleri sonrasında **20 Kasım 1961-18 Şubat 1965 Arasında CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı?** Başlıklı bir broşür yayınladı. Bu broşürde özellikle DP döneminde yaşanan sorunlara yönelik olarak koalisyon hükümetleri döneminde CHP'nin icraatları ve tavrı anlatılmaktaydı⁵⁹⁵.

“ 1945-1950 Muhalefet Partisi, muhalefette iken, İşçilere Toplu Sözleşme ve Grev Haklarını kesin bir dille vaat ettiği halde, 1950-1960 arasında 10 yıl içinde vaadin yerine getirilmesi için en küçük bir teşebbüste bulunmamıştır.

(...)

Türk çalışma hayatının 1950-1960 arasındaki duraklama dönemi 27 Mayıs 1960 Devrimi ile sona ermiştir.

CHP 14 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. Kurultay'ınca ilan edilen İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ ile işçilerimize GREV HAKKI'nı ve TOPLU SÖZLEŞME'yi vaad etmişti.

(...)

CHP, TEMSİLCİLER MECLİSİ'ndeki salt çoğunluğu ile... işçilerimize yaptığı vaadi yerine getirmiş, GREV HAKKINI, TOPLU SÖZLEŞMEYİ, diğer SOSYAL hakları Anayasa müessesesi haline getirmiştir.

(...)

CHP iktidarı tarafından 24 Temmuz 1963'te yeni bir Sendikalar Kanunu çıkarılmış, Sendika Hürriyeti en geniş ölçüde sağlanmıştır.

(...)

CHP iktidarı tarafından 24 Ağustos 1963'de Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunu çıkarılmıştır.

⁵⁹³ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.118.

⁵⁹⁴ Ahmet Makal, Çok Partili..., s. 262.

Nitekim grev hakkının verilmesi 1960 sonrasında İnönü'nün başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetinde ve Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanlığı sırasında gerçekleşti.

⁵⁹⁵ Hakkı Uyar, **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)**, AnkaHa Yayınları, Ankara, 2012, s.65.

CHP iktidarı, 1 Ağustos 1964'te yeni SOSYAL SİGORTALAR KANUNU' nu çıkarmıştır.”⁵⁹⁶

1947 yılında CHP, çalışma hayatını şekillendirecek temel yasal düzenlemeleri yapmak arzusundaydı. Bu açıdan Çalışma Bakanlığı dönemin şartları içinde Ulaştırma, Ekonomi, Ticaret ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile birlikte en önemli bakanlıklardan biri olarak görülmekteydi. Bu açıdan bizzat Çalışma Bakanı Sadi Irmak, 1947 yılındaki kongrede çalışma hayatında yapılması gerekenleri vurguladı. Buna göre ivedilikle iş kanunun eksiklikleri tamamlanmalı, sosyal sigorta kurumu geliştirilmeli, İş ve İşçi Bulma Kurumu güçlendirilerek kalifiye işçi yetiştirilmesine çalışılmalı, en kısa zamanda tarım ve deniz işçilerinin durumu ele alınarak gerekli yasal düzenlemeler sağlanmalı ve asgari ücret konusu ele alınmalıydı⁵⁹⁷. CHP iktidarı döneminde bunların bir kısmını gerçekleştirdi.

1947 Sendikalar Kanunu sonrasında işçiler örgütlenme konusunda isteksizdiler. Bu isteksizlik işçilerin, öncelikle mevcut siyasal ortamda komünist damgasını yemekten korkmaları ve sendikal örgütlenmelerin henüz görünür bir fayda sağlamamasından kaynaklanıyordu⁵⁹⁸. CHP, bu çekingenliği kırmak ve yeni oluşumlara yön verebilmek adına İstanbul il Başkanlığı bünyesinde bir “İşçi Bürosu” kurdu. Büronun başına Dr. Rebii Barkın, Genel Sekreterliğine de Sabahattin Selek getirildi⁵⁹⁹.

CHP, örgütlenme çabalarının yanı sıra maddi olarak da sendikalara etki etmek amacıyla iktidar gücünü kullanarak, Çalışma Bakanlığı’nda biriken ceza paralarını sendikalara karşı bir koz olarak kullandı⁶⁰⁰. İktidarda olmanın her türlü avantajını 1950 yılına kadar kullanan CHP bu tarihten sonra DP iktidarı boyunca kendi belirlediği kuralların kendisine karşı kullanıldığını gördü.

⁵⁹⁶ Broşürden aktaran; Uyar, 100 Soruda..., s.87.

⁵⁹⁷ “CHP Kongresi Bu Sabah Gizli Toplandı”, **Akşam**, 5 Şubat 1947.

⁵⁹⁸ Georges Lefranc- Kemal Sülker, **Dünya’da ve Bizde Sendikacılık**, Varlık Yayınları, Ankara, 1966, s.155.

⁵⁹⁹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.78.

Rebii Barkın’ın 1956 yılındaki kongrede sosyal meseleler hakkında sunduğu rapor incelendiğinde 1959 yılında yayınlanan İlk Hedefler Beyannamesi ile önemli paralellikler gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum CHP’nin içeride geçirdiği dönüşümde İşçi Bürosu’nun ve İşçi Meselelerinin önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Kemal Sülker, “CHP Kurultayında Sosyal Meselelere Verilen Yeni Mana- İnönü ve Parti Meclisinin İşçi Konularına Verdiği Yer- Rebii Barkın’ın Kurultaya Sunduğu Rapor”, **Gece Postası**, 26 Mayıs 1956.

⁶⁰⁰ Sülker, Türkiye Sendikacılık Tarihi, s.63.

CHP, 1959 yılında yapmış olduğu sosyal çalışmaların bir sonucu olarak bir İşçi ve İşveren Sendikaları Hakkındaki Kanun tasarısı hazırladı. Meclise getirmeden önce sendikalara birer mektup göndererek tasarıyı anlattı⁶⁰¹. Grev ve lokavt haklarını veren bu kanun Çalışma Komisyonuna gönderildi. Komisyonda çoğunluğun 5018 sayılı kanunun değişmemesi yönünde görüş bildirmesi üzerine tasarı ortadan kalktı⁶⁰².

CHP, sendika- siyaset ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda geliştirmeye çalıştı ve sendikal örgütlenmeleri kendi denetimi altında tutmak istedi. Ancak demokratik yönetimlerde bunun mümkün olmayacağı ve tıpkı çoğulcu sistemde oluşan partiler gibi farklı sendikaların ortaya çıkacağı açıktı. Bu nedenle sendikal örgütlenmeler geliştikçe siyasi iktidardan daha bağımsız hale geldiler.

3.1.6.2. DP Politikaları

DP, 1947’de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu mecliste görüşülürken, CHP’nin aksine grev hakkının verilmesini savundu. Bu dönemde sendikalar özellikle de İİSB, grev hakkını istiyor ve bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı⁶⁰³. DP, bu dönemde grev hakkının verilmediği bir sendika kanununun işlevsiz olacağını savundu⁶⁰⁴ ve 1949 yılında grev hakkını programına aldı. Ancak DP, 1950’de iktidara geldiğinde grev yasağını kaldırmadı ve grev hakkını savunma yönündeki tavrını terk etti⁶⁰⁵. Ancak 1951’deki üçüncü büyük kongrede belirlenen DP programı; grev hakkını, sendikaların siyaset dışı kalmaları şartıyla kabul etmekteydi. 1951 DP Programında 7. madde aynen şöyledir⁶⁰⁶:

“Umumi hayatta her bakımdan muvazaneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasi partiler kurulmasını, yani, sadece siyasi sahada teşkilatlanmış olmayı kafi görmüyoruz; milletimizin iktisadi ve içtimai

⁶⁰¹ “CHP İşçi Komisyonu Sendikalara Bir Mektup Gönderdi”, **Gece Postası**, 29 Nisan 1959.

⁶⁰² “CHP’nin Sendikalar Tasarısı verildi”, **Gece Postası**, 24 Aralık 1959.

⁶⁰³ “İşçiler Sendikaların İş Bulmasını ve Grev Hakkını İstiyor”, **Gece Postası**, 18 Ekim 1950. Sendikaların grev hakkı isteği uzun bir dönem boyunca devam etti. En önemli mücadele alanlarından biri oldu. Grev hakkı olmayan sendikalar bu dönem boyunca protesto mitingleri ile bir baskı oluşturmaya çalıştılar. Grev yasağını böyle deldiler.

⁶⁰⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Grev Hakkı ve Sendikalar”, **Zafer**, 10 Ocak 1951.

⁶⁰⁵ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., ss.70-74.

⁶⁰⁶ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Güneş Mat. T. A. O., Ankara, 1952, s.48.

sahalarda da süratle teşkilatlanması ve daha şuurulu bir birliğin tecellisi için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki ve içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.

Bütün bu meslek ve tesianüt teşekküllerinin manevi şahsiyet olarak her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.”

DP, CHP'nin sendikalar üzerinde etkin olmaya çalışması karşısında kendine bağlı sendika örgütlenmesi yaratmaya çalıştı. Hür İşçi Sendikaları Birliği adı altında bir sendika kurdu⁶⁰⁷. Ancak bu örgütlenme İstanbul İşçi Sendikaları Birliği karşısında zayıf kaldı.

DP, 1950 seçimlerini kazanarak iktidara geldikten sonra tıpkı CHP'nin yaptığı gibi iktidarda olmanın tüm avantajlarını kullandı. Yaptığı yasal düzenleme ile bir sendikanın birliğe katılabilmesi için üyelerinin 2/3'ünün onayını zorunlu kıldı. Bu maddeyi ve siyaset yasağını kullanarak bu dönemde hoşlanmadığı ya da yönlendiremediği sendikaları bu gerekçelerle kapattı ve kendisine bağlı olan sendikaları destekledi⁶⁰⁸.

DP iktidarı döneminde 1951 ara seçimleri öncesinde ILO'nun toplu pazarlıkla ilgili 98 sayılı sözleşmesinin de etkisi ile bir “*Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı*” hazırlandı. Grev hakkını oldukça sınırlayan bu tasarı meclis gündemine gelmedi⁶⁰⁹. DP, iktidarı boyunca grev hakkını vermek yolunda başka herhangi bir girişimde bulunmadı. DP, grev hakkını vermeme sebeplerini; sendikaların yeterince güçlü olmaması, işçilerin çoğunluğunun sendikalarda örgütlenmemiş olması, Türkiye’de işgücü fazlalığı nedeniyle grev halinde olan vasıfsız işçilerin yerine kolaylıkla işçi bulunabilecek olması ve grevlerle sağlanacak ücret iyileşmelerinin hayat pahalılığını arttıracığı şeklinde açıkladı⁶¹⁰.

⁶⁰⁷ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.79.

⁶⁰⁸ Kemal Sülker, **Sendikacılar ve Politika**, May Yayınları, İstanbul, 1975, s.108. Kapatılan sendikalar Adana, Ankara, Eskişehir, Bursa, Kocaeli, İskenderun, Gaziantep ve Diyarbakır İşçi Sendikaları Federasyonlarıdır. Buna karşın İstanbul ve İzmir birlikleri olduğu gibi bırakılmıştır.

⁶⁰⁹ Kemal Sülker, **Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.

⁶¹⁰ “Grev Hakkı Tartışmaları”, **Forum**, sayı.46, cilt.4, 15 Şubat 1956, s.6.

DP ve Türk-İş ilişkilerinde DP ağırlığı özellikle 1956 sonrasında hissedildi. Türk-İş, giderek otoriterleşen DP iktidarı ile ilişkilerini iyileştirme çabasıyla; 1957 Genel Kurulu'nda Genel Başkanlığa DP'ye yakın Nuri Beşer seçti. Bu dönemde Türk-İş yönetim kurulundaki üyelerin çoğunluğunun CHP'li olarak bilinmesi nedeniyle DP'li Nuri Beşer, Genel Başkanlığa seçilmesine rağmen DP, Türk-İş ile arasındaki mesafeyi korudu ve Türk-İş'e karşı DP'li sendikaları ve sendikacıları destekledi. Bu yıllarda Türk-İş içinde DP'li olarak bilinen sendikacıların çoğu 1970'li yıllarda Türk-İş içinde gelişen sosyal demokrat sendikacılık hareketinin önemli isimleri arasında yer aldılar.⁶¹¹

1954 seçimleri öncesinde DP Seçim Beyannamesinde grev hakkı önemli bir yer tutmaktaydı⁶¹². Ancak CHP, DP'nin işçileri yanlış yönlendirdiğini ve grev hakkını tanımayacağını bu açıdan işçilerin DP'ye kanmamalarını savunuyordu. Buna karşın DP, Türk işçilerinin emniyette olduğunu ve DP'ye güvenebileceklerini iddia ediyordu⁶¹³.

DP programında grev hakkı varlığını korumakla birlikte uygulamada DP tarafından gerçekleştirilmedi. 1957 seçimleri öncesinde de DP, 1950 ve 1954 seçimlerinden farklı olarak grev hakkını değil, DP iktidarı döneminde işçilerin kazandıklarına vurgu yaparak propaganda yapıyordu. Fabrika sayısının artmasıyla gerçekleşen istihdam artışı en büyük övünç kaynaklarından biriydi⁶¹⁴.

DP politikaları, işçilere teşkilatlanma ve çalışma hürriyetleri bakımından ihtiyaç duydukları imkânları vermeyerek, işçi meskenleri ve lojmanlar ile işçileri kendi tarafına çekmeye yönelikti⁶¹⁵.

DP, 1957'den sonra sendika birliklerinin kapatılması girişiminde bulundu ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde her yıl düzenlenen Sosyal Siyaset Konferansları'nı engelledi⁶¹⁶.

DP iktidarının son dönemlerinde Vatan Cephesi eliyle sendika kongrelerine müdahale etti⁶¹⁷. Kısacası DP, iktidarı döneminde diğer alanlarla olan ilişkisi gibi

⁶¹¹ Çelik, s.219.

⁶¹² "Demokrat Partinin Seçim Beyannamesi", **Gece Postası**, 2 Kasım 1953.

⁶¹³ "Türk İşçileri Emniyettedir", **Zafer**, 20 Nisan 1954.

⁶¹⁴ "Tarsus'ta yeni İnşa Edilen Beyaz Çimento Fabrikası Dün İşletmeye Açıldı" ve "Şehrimizde İnşa Edilecek 305 Yataklı İşçi Hastanesinin Temeli Dün Atıldı", **Zafer**, 18 Ekim 1957.

⁶¹⁵ Çelik, s.219.

⁶¹⁶ Çelik, s.226.

⁶¹⁷ Çelik, s.225.

sendikalarla olan ilişkisi de 1957'den sonra otoriter ve paternalist bir şekle dönüştü ve Tek Parti dönemi uygulamalarına benzedi. Sonuçta DP Genel Başkanı Celal Bayar, 1936 İş Kanunu çıktığında İktisat Vekili, 1938 Cemiyetler Kanunu çıktığında başbakanı⁶¹⁸.

⁶¹⁸ Çelik, s.213.

3.2. 1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN YÜKSELİŞİ

Türkiye’de sendikacılık 1961 Anayasası’nın çizdiği özgürlükçü çerçeve içinde gerekli yasal düzenlemelerle desteklenerek yükseldi. Örgütlenme deneyimi ve sınıf bilinci giderek güçlendi. Bu açıdan 1960-1980 yılları arasında sendikal hareketler ve işçi eylemleri siyaseti etkilemek açısından en yüksek noktasına ulaştı.

3.2.1. 27 Mayıs Müdahalesi ve 1961 Anayasası’nın Etkileri

1960’lı yıllarda Türkiye önemli bir dönüşüm yaşadı. Bu dönüşüm 27 Mayıs 1960 müdahalesinin bir sonucu olarak şekillendi. 27 Mayıs Müdahalesi toplumsal dengeyi değiştirerek olumlu ve olumsuz pek çok etki yarattı.

27 Mayıs Müdahalesi, ekonomik etkileri 1971 ekonomik krizine kadar devam etti. 27 Mayıs’tan sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, devletçi-reformcu aydınların etkisiyle büyümenin aracı olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini benimsedi ve 1963 yılında uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık plan bu doğrultuda hazırlandı⁶¹⁹. Birinci kalkınma planını izleyen İkinci ve Üçüncü kalkınma planları da kamu desteği ile özel teşebbüsü yaygınlaştırma amacını gerçekleştirmeye çalıştı⁶²⁰. Sendikal harekette 27 Mayıs Müdahalesi sonrasında bir kesintiye uğramadan örgütlenmesine devam etti. Hatta Türk-İş’in ICFTU’ya üyelik isteği müdahaleden hemen sonra onaylandı.

DP iktidarında, orta sınıfların etkili tabakası olan asker-sivil aydın ve memurların ekonomik, sosyal ve politik güç kaybına uğradıkları açıktı. Bu sınıflar aynı zamanda CHP’nin de dayandığı temel sınıflardı. Orta sınıflar ile DP iktidarını destekleyen büyük burjuvazi ve toprak sahipliği arasındaki çelişki 27 Mayıs sonrasında da yansıdı. Mevcut çelişki uzlaşmacı ve demokratik 1961 Anayasası’nın nedeni oldu⁶²¹. 1961 Anayasası ile radikal ideolojileri benimsemiş aydınlar ve

⁶¹⁹ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)” *Çağdaş Türkiye Tarihi cilt.4*, (Yay. Haz.: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000. s.359.

⁶²⁰ Boratav, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, s.359.

⁶²¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.365.

öğrenciler, bütün engellemelere rağmen siyaset yapabildi⁶²². 1961 Anayasası'ndaki düzenlemeler rejimin sol düşünceye açılmasını kolaylaştırdı.

1961 Anayasası'nın demokratik karakteri; üç kuşak hakları da kabul etmesi nedeniyle olumlu bir özelliktiydi. 1961 Anayasası: Eşitlik, kişi dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme, seyahat ve yerleşme, din ve vicdan, düşünme ve açıklama, bilim ve sanat, basın ve yayın, toplantı ve gösteri, dernek kurma, kişi güvenliği, hak arama... gibi Birinci Kuşak Hakları; Sendika, grev, toplu sözleşme hak ve özgürlüklerinin yanı sıra, iş hakkı, uygun ve sağlıklı koşullarda çalışma, dinlenme, adil ücret, sosyal güvenlik, sağlık, öğrenim hakları... gibi İkinci Kuşak Hakları ve seçme ve seçilme, siyasal parti kurma ve bunlarda çalışma, kamu hizmetlerine girme, yurt savunmasına katılma, dilekçe hakları... gibi Üçüncü Kuşak Hakları kabul etmekteydi. Bunun yanı sıra Kişi Hak ve Özgürlüklerinin hangi gerekçelerle sınırlandırılabilceğini hükümlere bağlayarak bu konuda ciddi bir tavır sergiledi. 1961 Anayasası'nda birey de en az devlet kadar ön planda ve önemliydi⁶²³.

1961 Anayasası'nın siyasal partilere karşı olan tavrı; Partileri, “*İster iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak benimsenmesi ve partilerin ancak Anayasa mahkemesi kararıyla, Anayasa’da öngörülen belli sebeplerle kapatılabilmesi*”ni öngörmekteydi. Seçimler yargı güvencesi ve denetimi altındaydı⁶²⁴. 1961 Anayasası'nın bu tutumu nedeniyle her türlü baskı ve tacize rağmen TİP, varlığını devam ettirdi ve siyasal hayatın sivilleşmesi kolaylaştı.

1961 Anayasası'nın toplum üzerinde önemli etkileri oldu. Öncelikle 1961 Anayasa ile toplumda bir anayasa kültürü oluştu. Toplum özlemini duyduğu pek çok unsuru, anayasada buldu. Bu nedenle toplum üzerinde harekette geçirici bir etki yarattı. 1961 Anayasası içerdiği siyasal güvenceler ile demokrasiyi sırf oy verme işi ya da sadece devlet katında cereyan eden bir iş olmaktan çıkardı. Artık kamuoyu siyasal partiler aracılığıyla siyasal katılımı rahatça gerçekleştirebilmekteydi. Anayasa

⁶²² Hikmet Özdemir, “Siyasi Tarih (1960–1980)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi cilt.4**, (Yay. Haz.: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.228.

⁶²³ Suna Kili, **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998; Ersin Kalaycıoğlu, “ 27 Mayıs 1960 İhtilali’ne Giden Yol”, **27 Mayıs 1960 Devrimi: Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, (Editör: Suna Kili), Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.

⁶²⁴ **1961 Anayasası**, www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm (29.09.2012)

hak arama yollarını güvenceye bağladığı içindir ki; çalışan kesimlerin sesleri daha gür çıktı.

27 Mayıs Müdahalesi'nden sonra Türk-İş yönetim kurulu, Milli Birlik Komitesi (MBK) nezdinde sendika özgürlüğü ve grev hakkı için girişimlerde bulunma kararı aldı⁶²⁵. Türk-İş, müdahale sonrasında müdahaleye karşı çıkmadı ve MBK ile ilişkilerini iyi tutmaya çalıştı. Bu çabaları sonucunda da 1952'den beri izin alamadığı ICFTU'ya olan üyeliğine MBK tarafından 13 Haziran 1960'da izin verildi⁶²⁶.

MBK'nin sendikalara karşı olumlu tutumu ve Çalışma Bakanı olarak atanan Cahit Talas'ın sendika çevrelerine yakın bir akademisyen olması, sendikaların sorunları ile ilgili olarak İİSB ile görüşmesi sendikalar tarafından olumlu karşılandı⁶²⁷. Ayrıca Anayasayı hazırlamak üzere toplanan Kurucu Meclis'teki işçi temsilcileri Türk-İş tarafından düzenlenen seçimde geniş bir katılımı belirlendi⁶²⁸.

Sendikalar yapımına katkıda bulundukları ve örgütlenme haklarının garanti altına alındığı 1961 Anayasası'nı desteklediler. Türk-İş, üyelerini Anayasa'ya 'evet' oyu vermeye çağırdı⁶²⁹.

Anayasa'nın kabulünden sonra ise Çalışma Bakanlığı işçi sorunlarının görüşüleceği bir Çalışma Meclisi topladı. Bu meclisin öncelikli konuları sendikalar kanununda tadilat ve toplu iş sözleşmeleri kanun tasarısı oldu. Bu meclisin kendinden önceki meclislerden en önemli farkı akademisyenlerin gözlemci olarak katılması ve süreci desteklemeleriydi. Ocak 1962'de toplanan bu Çalışma Meclisi'nde Çalışma Bakanı olarak Bülent Ecevit bulunmaktaydı ve işçiler ile işverenler arasında çıkan ihtilafta işçileri destekledi⁶³⁰. İşçi ve İşverenler arasındaki ihtilaf çözülmekle birlikte hastane, fırın, su, elektrik, can ve mal kurtarma işçilerinin grev yapması yasaklandı⁶³¹. Bu dönemde Çalışma Meclislerinin önemi arttı işçi ve işverenler devlet arabuluculuğunda buluştu.

⁶²⁵ Anıl Çeçen, **Türkiye'de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973, s.46.

⁶²⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.130.

⁶²⁷ Sedat Ağralı, **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, Son Telgraf Matbası, İstanbul, 1967, s.95.

⁶²⁸ Ağralı, s.103. Bu temsilciler sendikacıların önemli isimleri; Ömer Karahasan, İsmail İnan, Feridun Şakir Ögünç, Kerim Akyüz, Bahir Ersoy ve Tekin Çullu oldu.

⁶²⁹ Çeçen, Türkiye'de Sendikacılık, s.52.

⁶³⁰ **Milliyet**, 24 Ocak 1962.

⁶³¹ **Milliyet**, 25 Ocak 1962.

27 Mayıs Müdahalesi'nin neden olduğu ara dönemde (1961-1963) sendikalar bu ara döneme rağmen önemli kazanımlar elde ettiler ve grev yasal bir hak olmamasına rağmen önemli hak arama faaliyetlerinde bulundular. Bunlardan en önemlisi 15 Ekim 1961 tarihinde düzenlenen Saraçhane Mitingi'dir. Sendikalar ilk defa bu mitingle tam sendika özgürlüğü, grev ve toplu sözleşme hakkı isteyerek bu konudaki yasal değişikliklerin yapılmasını talep ettiler⁶³². İİSB organize ettiği mitinge Türk-İş'te destek vermesi ile geniş katılımlı olarak gerçekleşen miting sendikaların güven kazanmasını sağladı⁶³³.

Kavel direnişi ise grev olarak adlandırabilecek önemli bir olay oldu. İstanbul Kavel Kablo Fabrikasında çalışan Maden-iş sendikasına bağlı 173 işçi, 28 Ocak 1963'te fazla mesai ve yıllık ikramiyelerin tam ödenmemesi üzerine iş bırakıp oturma eylemi yaptı. Eylemin uzaması üzerine işveren eyleme katılan işçileri işten çıkardı. İşçilerin bunu kabul etmeyerek fabrikadan çıkmamaları üzerine polisin dahil olduğu olaylar yaşandı. Kavel'de ortaya çıkan anlaşmazlık ancak bir ay sonra çözüldü⁶³⁴. Direnişin bir ay gibi dönemin şartlarında uzun bir süre devam edebilmesinin nedeni, Türk-İş'in direnişi yeterince desteklemediği düşüncesi ile direnişi desteklemek üzere kurulan Dayanışma Cephesi'dir. Dayanışma Cephesi ile ilk defa işçiler doğrudan bir sendika desteği ve örgütlemesi olmadan bağımsız hareket ederek direnişteki işçileri desteklediler. İşçilere maddi ve manevi yardımda bulunarak grevin başarıya ulaşmasını sağladılar⁶³⁵.

Kavel direnişi dönemin önemli mücadelelerinden biri oldu. İşçiler ilk defa haksızlığa uğradıklarını düşündükleri bir konuda direndiler ve sendikaları da bu konuda onlara destek verdi⁶³⁶.

Bu dönem sembol direniş ve mitinglere sahne olmasına rağmen Türk-İş yine de Komünizmi Tel'in mitingleri⁶³⁷ düzenlemeye devam etti. Bunun en önemli nedeni gelişen sendikacılık uygulamalarına rağmen antikomünist niteliğin devam ettiğini vurgulama isteğiydi.

⁶³² **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1962.

⁶³³ Ağralı, s.106.

⁶³⁴ Mahiroğulları, **Cumhuriyet...**, ss.143-144.

⁶³⁵ Y. N. Rozaliyev, **Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri**, (Çev. M. Anibal), Belge Yayınları, İstanbul, 1979, s.137.

⁶³⁶ Kavel direnişi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Zafer Aydın, **Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü Kavel 1963**, TÜSTAV, İstanbul, 2010.

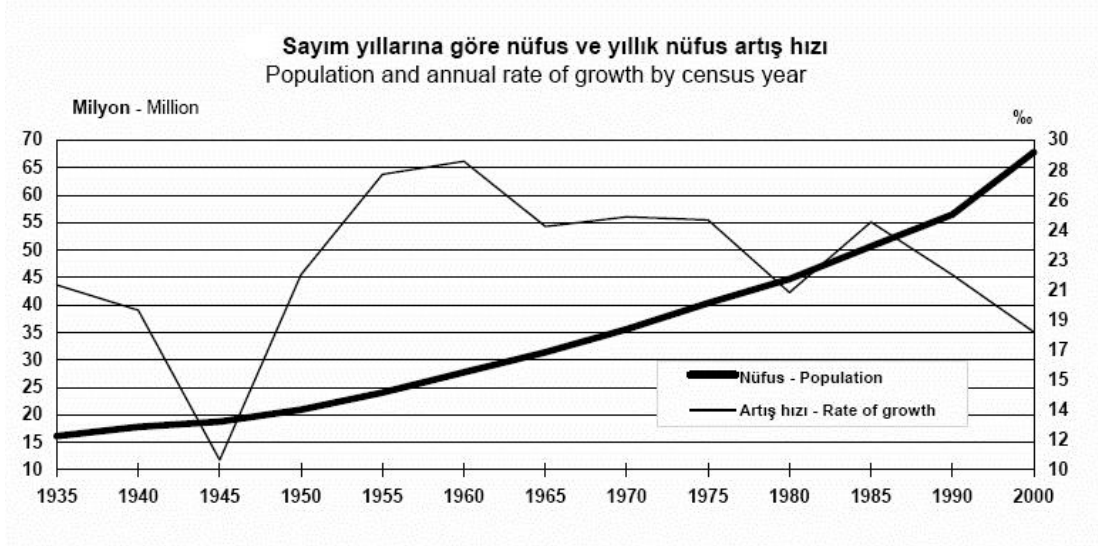
⁶³⁷ Bu dönemde Ankara, İzmir ve Afyon'da düzenlenen mitingler öne çıktı.

3.2.2. 1960-1980 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Durum

1960 sonrasında izlenen planlı kalkınma politikaları; ekonominin siyasi iktidarların popülist politikalarına aracı olması sonucunda; 1970’li yıllar da ciddi krizlere neden oldu. Bu dönemler Korkut Boratav tarafından “*İçer Dönük, Dışa Bağımlı Genişleme (1962–1976)*” ve “*Yeni Bunalım (1977–1979)*” dönemleri olarak adlandırılmaktadır⁶³⁸.

Ülkenin sosyo-ekonomik durumunu belirleyen en önemli faktör, ekonominin işgücünü oluşturan nüfustur. Ekonomideki bütün hesaplamalar, ülkede var olan bütün koşullar nüfusa göre yapılır ve belirlenir. Bu nedenledir ki nüfus artış hızı, ülkenin durumunu belirleyen en önemli etkidir. Aşağıdaki Şekil 6, Türkiye nüfusunun 1935–2000 yılları arasındaki durumunu göstermektedir.

Şekil 6: Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Nüfus Artış Hızı

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923–2005), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Nüfus Bölümü. (CD)

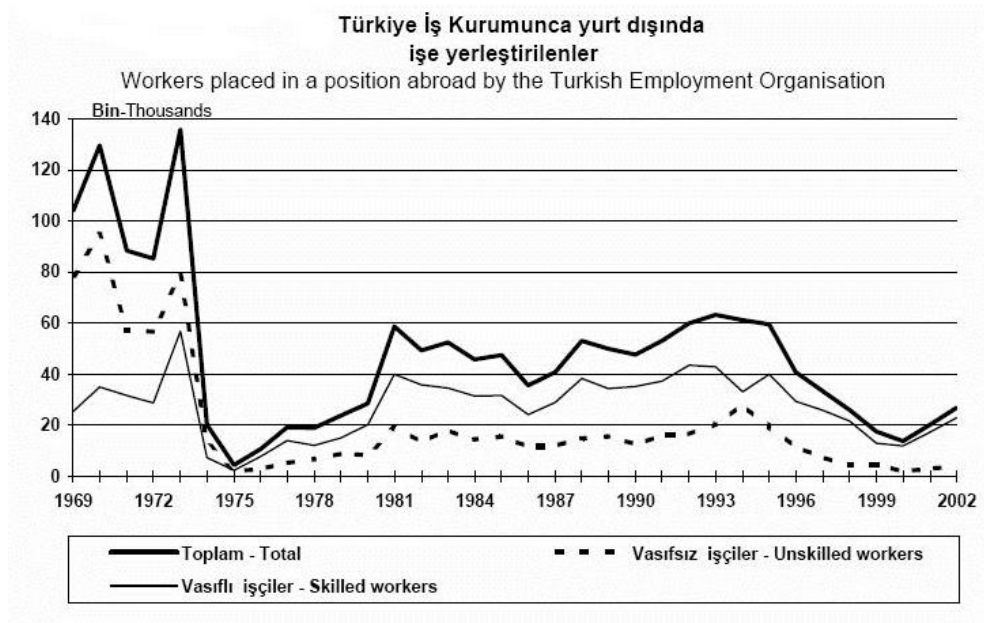
Bu grafiğe göre Türkiye nüfusu sürekli yükselen bir çizgidedir. Buna rağmen nüfusun artış hızında önemli değişiklikler vardır. Özellikle 1960–1970 yılları arasında artış hızında bir düşüş görülmektedir. Bu düşüşün nedeni, bu dönemde yurt

⁶³⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

dışına giden işçi sayısının artmasıdır⁶³⁹. Bu düşüş eğilimi 1980'lere kadar devam etmiştir. 1970–1980 arasındaki düşüşte yurt dışına çıkan insan sayısının etkisi kadar kısmen başarılı olan nüfus planlamasının da rolü vardır.

Bu dönemde Türkiye nüfusu, köyden kente ve kentten yurt dışına doğru akan bir göç dalgasının içindeydi. Köyden kente gerçekleşen göç hareketi, şehirlerin bir çekim merkezi olmasından çok köylerdeki ekonomik durumun kötüleşmesinden kaynaklanmaktaydı. Tarımda makineleşme toprağı olmayan köylüyü işsiz bıraktı ve şehirlerde küçük imalat sanayine dayalı olsa da yeni iş olanaklarının artmış olması sonucunda işsiz kalan köylüler şehirlere, şehirlerdeki nispeten vasıflı işçiler de, daha iyi şartlar için yurt dışına göç etti⁶⁴⁰.

Şekil 7: Türkiye İş Bulma Kurumunca Yurt Dışında İşe Yerleştirilenler⁶⁴¹

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923–2005), Sosyal Bölümü.

⁶³⁹ Yerasimos, s.327.

Yurt dışına giden işçiler hem çalışma hayatında hem de sosyal politikada önemli etkilere neden oldular. Bu nedenle 1966'da toplanan Sosyal Siyaset Konferansı tamamen Dış ülkelere giden işçileri, bu işçilerin sorunlarını ve Türkiye'deki etkilerini konu aldı. **Sosyal Siyaset Konferansları, 18. Kitap**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbası, 1966.

⁶⁴⁰ Yerasimos, ss. 323–336. Bu dönemde yurt dışına işçi gönderimi Türkiye'de kalifiye işçi sıkıntısına neden olduğundan teknik işçilerin değeri ve ücretleri artmıştı.

⁶⁴¹ İstatistik Göstergeler (1923–2005), Sosyal Bölümü.

Köyden kente göç dört ana merkez etrafında toplanmaktaydı: Marmara Bölgesi (İstanbul, Bursa ve Kocaeli), Ankara, İzmir, Adana⁶⁴². Özellikle İstanbul önemli bir çekim merkeziydi. Büyük kentlerdeki işçi sınıfının bu şekilde göreceli olarak büyümesi Türkiye'deki sosyal haklar mücadelesinde ve sendikal harekette yeni bir dönemi başlattı.

1960'lı yıllar bu gelişmelerin etkisinde sanayi kuruluşlarının arttığı ve yeni istihdam alanlarının hızla açıldığı dönemler oldu. Bu yıllarda devlet en büyük işveren olma özelliğini korurken sanayi gelişmesine rağmen hala küçük işletmelere dayanıyordu. Ancak sendikal örgütlenmede oluşan birikim ve sanayide yaşanan gelişmeler sonucunda 1960-1980 yılları arası çalışma hayatının en önemli gelişim yılları oldu.

1970'li yılların ortalarından itibaren Türkiye dış finans ihtiyacını uluslararası kredi kuruluşları ve Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçilerin gönderdikleri dövizler ile karşıladı. Ancak gelen döviz ihracata yönelik değerlendirilmediğinden dış ticaret açığı arttı ve Türkiye 1970'li yılların ortalarında IMF ile ilk stand-by anlaşmasını imzaladı. Bu durum 1978'den sonra enflasyonun hızla yükselmesine neden oldu.

1960'da Türkiye nüfusunun %74,8'i tarımda, %11,5'i sanayide, %13,7'si hizmet sektöründe istihdam edilmekteydi. Bu rakamlar 1980'de tarımda %54,23, sanayide %14,47, hizmet sektöründe %31,30'a ulaştı. Ücretli çalışan sayıları ise 1960'da 621.000 iken 1980'de 2.200.000'ne ulaştı⁶⁴³.

Türkiye nüfusunun bu dönemdeki gelir durumuna baktığımızda ise önceki dönemlerde oluşan dengesizlik devam etmekteydi. 1960'lı yıllarda Türkiye'de kişi başına düşen gelir, ortalama 1000 Lira civarındaydı. Rakam, gecekondü bölgelerinde ortalama 860 Liraya kadar düşüyordu. Toplumsal sınıflara göre baktığımız da ise rakamlar daha fazla dengesizdi. Kişi başına düşen milli gelir; topraksız köylülerde 320 Lira, işçilerde ve memurlarda ortalama 1400 Lira, esnaf ve zanaatkarlarda 1500 Lira olarak değişmekteydi. Toplumun en üst kesimini oluşturan, orta ve üst düzey devlet memurları, rütbeli ordu mensupları ve büyük toprak sahiplerinde ise kişi başına düşen ortalama gelir ise 25.000 liraydı⁶⁴⁴. Bu durum ülkede sosyal adalet ve eşit paylaşım ilkelerinin tartışılmasına ve sol hareketlerin bu fikirler çerçevesinde

⁶⁴² Yerasimos, s.328.

⁶⁴³ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.125.

⁶⁴⁴ Yerasimos, ss: 299–307.

yapılanmasına neden oldu. 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve CHP içinde Ortanın Solu ile başlayan dönüşüm 1970’li yıllarda ekonomik sorunların yanı sıra Türkiye’yi sosyal demokrat hareketle tanıştırdı⁶⁴⁵.

1960-1980 yılları arasında toplumsal hareketlilik Türkiye tarihinin en yüksek noktasındaydı. 1961 Anayasası’nın oluşturduğu özgürlük ortamında sol ve sağ ideolojiler toplumda güçlerini arttırmak amacıyla mücadele halindeydi. Bu mücadelenin etkisi ile artan olaylar sonucunda doğan siyasal istikrarsızlık 12 Mart 1971’de yeni bir askeri muhtıra ile sonuçlandı. 1971 Muhtırası, 1961 Anayasası’nda önemli değişiklikler yaptı ve 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamını, kişisel hak ve hürriyetleri önemli oranda daralttı. 1973 genel seçimlerine kadar devam eden ara dönemden sonra 1973 genel seçimlerine müteakiben Ocak 1974’te CHP- MSP (Milli Selamet Partisi) koalisyonu kuruldu. Koalisyonun Eylül 1974’te dağılmasının ardından sol nitelikli işçi hareketleri üzerinde önemli bir baskı kuran Milliyetçi Cephe hükümetleri kuruldu⁶⁴⁶. 1978 seçimlerinden sonra CHP bağımsızların desteği ile hükümeti kurdu. Ancak bu destek uzun süreli olmadı.

1970’li yıllarda sağ ve sol ideolojilerden kaynaklı yaşanan toplumsal bölünme siyasi partilerin birbirleri ile iletişimini de olumsuz etkiledi. 1973 ve 1977 seçimlerinde sandıktan çıkan sonuçlara rağmen Türkiye’yi rahatlatacak geniş tabanlı bir CHP-AP hükümetinin kurulması mümkün olmadı. O kadar ki; Adalet Partisi (AP) lideri Demirel, “*CHP ile ancak savaşta koalisyon yapabiliriz*” demekteydi⁶⁴⁷. Bu durum sendikalar üzerindeki siyasal mücadeleyi de etkiledi. CHP, sosyal demokrat bir parti niteliği kazanma yolunda ilerlerken ve sosyal demokrat bir sendikacılık anlayışını benimserken AP, siyasetten uzak ve devletin kontrolünde sendikacılık anlayışını benimsedi.

⁶⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gülsüm Tütüncü Esmer, **CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.

⁶⁴⁶ Türkiye’deki koalisyon hükümetleri için bakınız: Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006.

⁶⁴⁷ **Yankı**, 10–16 Mart 1975.

3.2.3. TİP'in Kuruluşu ve Sendikalar Üzerindeki Etkisi

TİP, Türk-İş'in partilerüstü politikasını onaylamayan bir grup sendikacı tarafından kuruldu⁶⁴⁸. Yükselişi ise; Mehmet Ali Aybar'ın TİP'in Genel Başkanlığını kabul etmesi ile birlikte sosyalist aydınların TİP'e yönelmesi ile başladı. TİP daha kuruluş aşamasından başlayarak Türkiye'de bir değişimin başlangıcı oldu. Bu durum TİP'in sahip olduğu farklı özelliklerden kaynaklanıyordu.

TİP'in Özellikleri: ⁶⁴⁹

- Ortaya çıkışı bakımından TİP, çok partili döneme geçilen 1945'ten 1960'lara kadar DP ve CHP'nin dışında kendi başına ortaya çıkmış bir partiydi.
- TİP, kendinden önceki solun mirasçısı sayılsa bile, organik ve ideolojik bağlar ve kurucular bakımından yepyeni bir partiydi.
- İdeolojisi, programı ve etkinlikleri açısından, TİP emekçi yığınların savunucusu olduğunu ileri süren tek partiydi.
- TİP iktidara demokratik yollarla ulaşmayı amaçlayan sol bir örgüttü.

TİP'in sahip olduğu bu farklılıklar TİP'e aldığı oy oranına nispeten daha büyük bir güç kazandırdı. Zaten, Jacob Landau'ya göre; *"Küçük ve bölünmüş olsa da, Türk solunun önemi, sayısal olmaktan çok, kamuoyu üzerindeki etkisine dayanmaktaydı."*⁶⁵⁰

TİP programı, aydınların katılımından sonra yeniden yazıldı. Yeni program, oldukça başarılı ve özgündü. 1965 seçimlerinde nispeten başarılı olarak (Milli

⁶⁴⁸ TİP'in kurucuları: Kemal Türkler (Maden-İş Genel Başkanı), Avni Erakalın (İİSB Başkanı), Şaban Yıldız (İİSB Genel Sekreteri), Salih Özkarabay (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı), İbrahim Güzelce (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri), Ahmet Muşlu (Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikası Genel Başkanı), Rıza Kuas (Lastik-İş Genel Başkanı), Kemal Nebioğlu (Oleyis Üyesi), Hüseyin Uslubaş (Yaprak ve Tütün İşçileri Sendikası Genel Başkanı), Saffet Göksüzoğlu (İlaç ve Kimya İşçileri Genel Başkanı), Adnan Arıkan (İİSB İcra Heyeti Üyesi), İbrahim Denizcier (Nakliyat-İş Sendikası Üyesi)

⁶⁴⁹ Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961–1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 1- 4.

⁶⁵⁰ Jacob M. Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitapevi, Ankara, 1979, s.72.

Bakiye sistemi nedeniyle) Meclis'e milletvekili gönderen TİP'in, en önemli gücü programı oldu. TİP'in kimliği 1965 seçimleri ile netleşti⁶⁵¹.

TİP Programı, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasal yapısı üzerine bir dizi saptamaları dile getiriyor ve ülkenin geri kalmışlıktan kurtuluş yolunun “*gerekli köklü dönüşümlerle*” toplumun yapısını değiştirmekten geçtiğini vurguluyordu⁶⁵². Bu yönüyle TİP programı, Tarık Zafer Tunaya tarafından “*Emekten yana planlı devletçilik*” olarak tanımlanıyordu⁶⁵³. TİP programı öncelikle soldaydı ve TİP'in bir sınıf partisi olduğunu belirtiyordu. TİP, Türk İşçi Sınıfı ve Emekçi Halk Kitlelerinin partisiydi. TİP bu sınıfların hak ve hürriyetleri için mücadele ettiğinden, en öncelikli hedefi kapitalist sınıfın tahakkümünü önlemektir. Program Türkiye'nin şartları bakımından planlı devletçiliği tek ve etkili kalkınma yolu olarak görmekteydi. Programa göre Türkiye ancak kendi öz kaynaklarını seferber ederek kalkınabilirdi. Ancak bu yabancı sermayeyi ve milletlerarası iş bölümünü ve özel teşebbüsü reddetmek değildi. Çünkü Türkiye'nin ekonomik hayatı uzunca bir süre karma ekonomi çerçevesinde büyüebilirdi. Yalnız karma ekonominin yönetim ve denetiminde emekçilerin katılacağı sosyalist bir sistem (emekten yana planlı devletçilik) hâkim kılınmalıydı. Özel sektör yardımcı bir sınıf olarak bu süreçte gerekli ve önemliydi⁶⁵⁴. Bu programın içeriği sadece işçilerin değil, aydınların ve ilerici orta sınıfın üzerinde de önemli etki yaptı.

TİP özellikle Aybar'lı dönemlerinde “*Güler Yüzlü Sosyalizm*” sloganını benimseyerek; Türkiye'ye özgü, bağımsız bir sosyalizmi amaçladı. TİP sosyalizme ihtilal yoluyla değil, demokratik yollarla ulaşmayı hedefledi ve bu yüzden TİP içindeki radikal kanat partiden koptu. Sosyalizm tanımının zikredildiği dönemlerde dahi TİP geçmişle bir takım bağlar kurarak sosyalizme karşı oluşan tepkiyi yumuşatmaya çalıştı. TİP'in önde gelen isimlerinden Sadun Aren, 19 Kasım 1968'de Milliyet'teki bir yazısında: “*TİP'in ortaya atmış olduğu, toprak reformu, dış ticaretin devletleştirilmesi, madenlerin, petrolün ve büyük işlerin devlet eliyle işletilmesi gibi*

⁶⁵¹ 1965 seçimleri öncesi TİP ile ilgili yazıda “*Bir komünist parti kurmanın kanunlarla yasak edildiği Türkiye’de TİP, partiler yelpazesinin sol ucunda oturmaktadır. Komünist parti kurmak caiz olsaydı TİP’in solunda böyle bir parti mi bulunurdu, yoksa TİP örtünmeye lüzum hissetmeksizin o mevkiyi mi tutardı*” denilmektedir. “Doktrinin Katısı ve Yumuşacağı”, **Akis**, sayı.584, 28 Ağustos, 1965, s.9.

⁶⁵² Ünsal, s.3.

⁶⁵³ Tarık Zafer Tunaya, “TİP Uzun Süre Karma Ekonomiye Taraftar”, **Milliyet**, 16 Eylül 1965.

⁶⁵⁴ Tunaya, “Tip...”, **Milliyet**, 16 Eylül 1965.

*ilk hedefler, bütün sosyalistleri emekçi halkı etrafında birleştirecek niteliktedir.”*⁶⁵⁵ demektedir. Burada kullanılan ilk hedefler tanımının CHP’nin 1959 İlk Hedefler Beyannamesi ile özdeş olması, TİP’in bir dayanak ve meşruiyet arama çabalarının bir ürünüdür. TİP programında da CHP’nin Altı Ok ilkeleri ile bir bağ kurarak, bu ilkelerin geçmişte halka dayandırılmadığı gibi halkın lehine uygulanmaması nedeniyle amaçlarından saptığını söylemektedir.⁶⁵⁶ TİP’in bu tavırları antiemperyalizm bağlamında Kurtuluş Savaşı’na yaptığı atıflar CHP’nin TİP’i bir rakip olarak görmesine neden oldu ve sola açılımına etki etti.

TİP, öncelikle işçi sınıfının bağımsız bir şekilde siyasallaşması hedefiyle kuruldu. Bu açıdan aydınlarında etkisiyle sınıf esasına dayalı sendikacılığı benimsedi. Sendika-Siyaset ilişkilerine de yeni bir boyut getirdi. TİP’in getirdiği bu yeni anlayış DİSK’in kuruluşunda önemli bir etki yaptı.

3.2.4. Türk-İş Politikaları

Türk-İş 27 Mayıs Müdahalesi’ni destekledi⁶⁵⁷ ve yeniden şekillenen ortamdan faydalanmak amacıyla örgütlenme çalışmalarına başladı. Bu amaçla kurulan komisyon, Batı Almanya, Avusturya, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerdeki sendikal örgütlenmeleri inceleyerek; bu sendika hareketlerinin bir birleşimi olarak ortaya çıkan ve “*Türkiye Tipi*” sendikacılık olarak adlandırılan bir örgütlenme biçimi belirledi⁶⁵⁸. Türkiye Tipi sendikacılık; iş kolu temelinde örgütlenen sendikaların Türkiye çapında ve şubeler şeklinde örgütlenmesine dayanmaktaydı. Ancak Türkiye Tipi sendikacılık Türk-İş içinde uzun zaman tartışıldı. Çünkü bu tarz bir örgütlenmeye geçmek için pek çok sendikanın kendini fesh ederek ya yeniden yapılanması ya da ulusal çapta örgütlenen sendikalara katılmasını gerektiriyordu. Ayrıca merkezileşme durumunda Anadolu’daki küçük sendikalar şube haline

⁶⁵⁵ Sadun Aren, “TİP ve Sosyalizm”, **Milliyet**, 19 Kasım 1965.

⁶⁵⁶ Ünsal, s. 121.

⁶⁵⁷ Türk-İş tüzüğüne Amaçları bölümüne 27 Mayıs ile ilgili ekleme yapıldı ve madde 3 şu şekilde değiştirildi: “*Türk-iş insan haklarına, Atatürk İlkelerine ve 27 Mayıs’ın getirdiği Anayasa’ya dayanan milli, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti anlayışı içinde; komünizm, faşizm, gericilik, yoksulluk, cehalet ve sefaletle mücadele ile, demokratik düzenin korunması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılmasına hizmet etmeyi temel amaçları arasında sayar.*” Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, **Türk-İş Ana Tüzüğü**, Türk-İş yayınları, no:78, Ağaç-İş Matbası, 1973, ss.1-2.

⁶⁵⁸ Kemal Sülker, **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, ss. 42-43.

dönüşerek hareket serbestliklerinin kısıtlanacağından çekinmekteydiler. Bu nedenle Türk-İş kendi üyelerine ve Türk sendikacılığına bu örgütlenme modelini 1970 yılına kadar kabul ettiremedi⁶⁵⁹.

1961 Anayasası ile birlikte siyasal ve sosyal alanda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak ve TİP'in de etkisi ile Türk-İş bir siyasal parti kurma çalışmalarına başladı. Bu dönemde 1961 yılında gerçekleşen Saraçhane Mitingi'nin; örgütlü ve organize işçilerin yapabilecekleri konusunda ortaya koyduğu deneyim, Türk-İş'in siyasal bir parti kurma konusunda kendine güvenmesini sağladı.

Partinin ismi konusunda Sosyal Güvenlik Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İşçi ve Köylü Partisi... gibi çok çeşitli seçenekler ortaya atıldı⁶⁶⁰. Ancak dönemin karmaşık ortamında daha az ideolojik vurgu yapan Türkiye Çalışanlar Partisi isminde karar kılındı.

Türk-İş'te oluşan siyasal parti kurma fikri özellikle Yön dergisince desteklendi⁶⁶¹. “ ... Türkiye Çalışanlar Partisi'nin şimdiye kadar alışılmamış bir parti manzarası getireceği muhakkaktır. İlk defa olarak disiplinli bir doktrin partisinden bahsetmek mümkün olacaktır. Sendikalarla parti bünyesi arasındaki irtibatın muhafazası bakımından, Türk mevzuatının müsaadesi nispetinde, İngiliz İşçi Partisi'nin örneği takip edilecektir.”⁶⁶² İngiliz sendikacılığı modeli, siyaseti emek eksenine kaydırmak ve parlamentoda mücadele ederek yasal çerçevede değişimi sağlayabilecek bir model olarak öne çıktı. Çünkü Amerikan sendikacılığından farklı olarak Avrupa sendikacılığı siyasetle iç içeydi ve İngiliz sendikaları seçim başarıları nedeniyle bu konudaki en başarılı uygulanabilir örnekti.

Türkiye Çalışanlar Partisi'nin ayırt edici özellikleri en başta parti, sendikacı, akademisyen, gazeteci aydınlar tarafından kurulacak olması; yönetim kademelerinde çalışanlara ağırlık vermeyi planlaması ve toplumda çalışan kesimleri temel alması,

⁶⁵⁹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.133.

⁶⁶⁰ Yön, sayı:4,Ocak 1962, s.8.

⁶⁶¹ Yön dergisinin bu desteğinde yoğun şekilde İngiliz Sendikacılığı'nın ve İngiliz İşçi Partisi'nin etkisi vardı. Yön, Çalışanlar Partisi girişiminde Fabian Society'nin İngiliz Sendikacılığında ve İşçi Partisi'nde oynadığı rolü kendine örnek alıyordu ve bundan esinlenerek Sosyalist Kültür Derneği'nin (SKD) kuruluş fikrini ortaya attılar. Ancak Yöncüler, SKD'ni kurmayı başardıklarında Çalışanlar Partisi girişimi Türk-İş tarafından durdurulmuştu. Dolayısıyla Yöncülerin İngiliz Modeli de gerçekleşmemiş oldu.

⁶⁶² Yön, sayı:5-6, Şubat 1962, s.6.

bir doktrin içermesi olarak sıralanabilir⁶⁶³. Ancak bunların üstünde Türkiye Çalışanlar Partisi, her ne kadar sonuca ulaşmada da, sendikalar tarafından planlanan ve sendika-siyaset ilişkilerinde partilerüstü politikanın değişmekte olduğunu gösteren bir girişim olması nedeniyle önemlidir.

Türkiye Çalışanlar Partisi girişiminin başarıya ulaşmama nedeni öncelikle bu girişimin mevcut siyasi partiler üzerinde yarattığı rahatsızlıktı. Siyasi partiler bu girişimin hayata geçmemesi için yoğun bir baskı uyguladılar. Aynı şekilde MBK’de bu baskıya katıldı çünkü; anayasa özgür ve demokratik bir ortam oluşturma hayaliyle hazırlanmış olsa da komünizm tehlikesi ve soğuk savaş devam ediyordu. Ayrıca partinin hitap edeceği işçiler henüz bu konuda yeterli ve partiyi sahiplenmelerine neden olacak bir bilince sahip değildi. Bu şartlar altında Türk-İş bu girişimden vazgeçti⁶⁶⁴.

Askeri müdahale sonrasında Türk-İş, Devrim hükümetiyle iyi ilişkiler kurmak adına en başta yönetimini değiştirdi. DP’li olduğu bilinen Nuri Beşer’in istifasından sonra başkanlığa Seyfi Demirsoy geldi⁶⁶⁵. Yeni yönetim uzun yıllar sendikacılık yapan deneyimli kişilerden oluştu ve bu lider kadrosu 1967 yılına kadar sendikal harekete yön verdi. Bu dönemde Türk-İş’in karakteri ve felsefesi “*doktriner olmayan, mevcut demokratik rejime sadık, mesleki/ekonomik ve antikomünist bir sendikacılık*” olarak netleşti⁶⁶⁶. Bu dönemde Türk-İş, üyelerinin haklarını aramak konusunda, yasal düzenlemelerin teşviki ve önceki dönemden oluşan birikimle, daha cesurdu. Sendika-siyaset ilişkileri sıkılaşırsa da Türk-İş’in kuruluşundan beri takip ettiği “*partilerüstü politika*” Türk-İş’in 27 Ocak-3 Şubat 1964 tarihleri arasında Bursa’da düzenlenen 5. Genel Kurulu’nda tüzük hükmü haline getirildi⁶⁶⁷.

1965’ten sonra TİP’in meclise girerek etkinliğini arttırması ve CHP’de başlayan sol değişim Türk-İş yönetiminde bir bölünmeye neden oldu. Bu bölünme TİP’li sendikacılar ve Demirsoy grubu arasında özellikle AİD’den alınan yardımlar ve işçilerin eğitim amaçlı olarak Amerika’ya gönderilmesi tartışmalarında

⁶⁶³ Gökhan Atılğan, “Türk Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi”, **Toplum ve Bilim**, sayı:116, 2009, s.160.

⁶⁶⁴ “Çalışanlar Partisinin Kurulması Kabil Olmadı”, **Vatan**, 30 Haziran 1962.

⁶⁶⁵ Demirsoy’un 1974’te ölene kadar Türk-İş başkanlığı görevini yürütmesi, sendikalardaki liderlik sorununa örnektir.

⁶⁶⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.181.

⁶⁶⁷ “Türk-İş”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.334.

belirginleştii. TİP’li sendikacılar bu durumun Türk-İş’in bağımsızlığını zedelediğini savunuyorlardı. Demirsoy grubu ise Türk-İş’in anti-komünist ve partilerüstü yapısına vurgu yapıyordu⁶⁶⁸.

TİP’li sendikacılar AID yardımlarına ve Amerika gezilerine sadece ideolojik kimlikleri nedeniyle karşı çıkmadılar. Gerçektende AID yardımları, Türk-İş politikalarının belirlenmesinde etkili oluyordu⁶⁶⁹. Ayrıca Amerika’da yetişerek sendikaların yönetim kadrolarında yer alan işçiler⁶⁷⁰, Amerika tarzı, siyasetten uzak sendikacılığı yerleştirme ve uygulama konusunda kararlı oluyorlardı. TİP’li sendikacılar yönetim kadrolarının bu durumunu önemli bir problem olarak görmekteydiler. Bu tartışmalar DİSK’in kuruluşunu hazırlayan en önemli nedenlerden oldu.

1966 yılında Türk-İş’in en önemli eğitim faaliyeti olarak Türk-İş Sendikacılık Koleji açıldı⁶⁷¹. Yine Amerikan sendikalarının desteği ile açılan bu kolejde IFCTU’nun talebi üzerine IFCTU’nun Orta Doğu ve Afrika’daki üyelerinden sendikacılarda eğitim gördü⁶⁷².

1968 yılındaki 7. Genel Kurulun (15-22 Nisan) en büyük tartışma konusu ise DİSK’in kuruluşu ve yarattığı etkilerdi. Türk-İş’in karşısına ciddi bir rakip olarak DİSK’in çıkması, Türk-İş’in yeni stratejiler belirlemek istemesine yol açtı ve böylece bu genel kurulda Türk-İş’in 23 ilkesi oluşturuldu. Bu 23 ilke, 8. Genel Kurul’da 24’e

⁶⁶⁸ Canan Koç-Yıldırım Koç, ss.51-55.

⁶⁶⁹ En basitinden Türk-İş’in ICFTU’ya üye olma çabası bile bunun bir işaretiydi. Amerika sendikalarının etkili olduğu uluslararası örgütlenme tercih edilmişti.

⁶⁷⁰ Bu dönemde Amerika’ya giden işçiler Amerika gezilerini gerek kitap olarak gerekse çeşitli sendika organlarında yazı dizisi olarak yayınladılar.

Kitaplar: Tarık Binat, **Burası Amerika Bir Geziden Notlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966; Burhanettin Asutay, **Türkiye Bir Amerika Olabilir**, İzmir, 1961.

Örnek Yazı dizileri: Türkiye Demiryolları İşçi Sendikaları Federasyonu’nun yayın organı **Hız** gazetesinde 15 Nisan 1966’da başlayan ve 27 sayı yayınlanarak 26 Aralık 1966 tarihine kadar devam eden; “*Amerikan İşçi Hareketlerinin Tetkiki*” yazı dizisi ve DYF başkanı Şerafettin Akova’nın Haziran 1966’da yurda döndükten hazırladığı 11 Temmuz 1966’da başlayan, 17 sayı yayınlanarak 19 Aralık 1966 tarihine kadar devam eden “*Amerika’da 75 Gün*” adlı yazı dizisi.

Bu kitap ve yazı dizilerinin ortak noktası; Amerikan ekonomisinin başarılarını anlatarak bu başarıda sendikaların siyasetten uzak durmalarının rolünün anlatılması ve belirgin bir Amerikan hayranlığıdır. Ancak Türk sendikacılığında sadece Amerika’ya yönelik bu tür yayınlar yapılmamıştır. Sovyetlere giderek sendikacılık üzerine buradaki sözlemlerini yazan aydınlar olmuştur. Sovyet Sendikacılığı ile ilgili yayınlar genellikle sendikacılar tarafından değil aydınlar tarafından hazırlanmıştır. Sedat Ağralı, **Sendikacı Gözüyle Demirperde**, Türk İş Gücü Yayınları, 1969.

⁶⁷¹ “Türk-İş Koleji Dün Açıldı”, **Milliyet**, 1966. Türk-İş’in bu koleji TUC Koleji ile benzerdir ve modern sendikacılığı üyelerini eğitmek konusunda verdiği önemi göstermektedir.

⁶⁷² Mahiroğulları, s.183.

çıkarıldı⁶⁷³. Bu 24 ilkenin belirlenmesinde Bülent Ecevit'in ve yeni oluşmaya başlayan sosyal demokrasinin önemli bir etkisi vardı. Bunun nedeni Türk-İş'in sosyal demokrasiyi kendine yakın görerek DİSK'e karşı kullanabileceği düşüncesi idi⁶⁷⁴.

24 ilkenin belirlenmesinden sonra Türk-İş içinde de bir dönüşüm başladı. 15-16 Haziran olayları yaşandığında Türk-İş bir bildiri yayınlarak işçileri sakin olmaya çağırdı. Hükümet ve parlamentoyu uyararak durum düzelmezse genel grev çağrısı yapacağını söyledi. (30 Aralık 1970) Bildirinin yayınlandığı akşam Türk-İş genel merkezine bombalı bir saldırı düzenlenmesi üzerine Türk-İş iş bırakma çağrısı yaptı ve bu çağrıya 31 Aralık 1970'te bir milyon işçi cevap verdi⁶⁷⁵. Burada Türk-İş üyesi olmayan sendikaların Türk-İş'i desteklemesi, sendikaların birlikte hareket edebileceklerinin en büyük umutlarından biri oldu.

Türk-İş 12 Mart Muhtırası gerçekleştiğinde muhtırayı onaylar bir tavır takındı. Ancak kısa zamanda 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmesi, geçici hükümet ile Türk-İş'in arasını gerdi. 12 Mart sonrasında ise Türk-İş'te değişim şiddetlendi. Amerikan sendikalizminin yetersizlikleri tartışılmaya başlanmasına rağmen⁶⁷⁶ en önemli değişim 1973'teki genel kurulda sosyal demokrat sendikacıların muhalefeti oldu. Seçimi tekrar Demirsoy ekibinin kazanması ile köklü bir değişim gerçekleşmedi.

1974'te Seyfi Demirsoy'dan boşalan koltuğa Halil Tunç oturdu. Ancak bu değişim, Türk-İş felsefesinde ve politikalarında önemli bir değişime neden olmadı. Türk-İş içindeki sosyal demokrat muhalefet devam etti ve partilerüstü politikanın devam edip etmemesi tartışmaya açıldı. Bu amaçla 8-12 Mart 1975'te Birinci İşçi Kurultayı toplandı ve 27-28 Aralık 1975'te İşçi-Politika, Sendika-Parti ilişkileri başlıklı sempozyum düzenlendi⁶⁷⁷.

Sosyal Demokrat sendikacılar ve Türk-İş yönetimi arasında devam eden mücadelenin bir sonucu olarak Türk-İş, DİSK'ten sonraki ikinci büyük kopmayı

⁶⁷³ Türk-iş'in 24 ilkesi için bakınız: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Erişim Adresi: <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/turkis2010.pdf> (29.10.2012)

⁶⁷⁴ Aysen Tokol, "Türk-iş'in 24 İlkesi", *Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt:3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.355.

⁶⁷⁵ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.185.

⁶⁷⁶ Ali Gevgilili, "Türk-İş Yeni Bir Yol Ağzında", *Milliyet*, 15 Mayıs 1973.

⁶⁷⁷ Bu sempozyumda sunulan bildiriler kitap olarak Türk-İş tarafından basıldı. **Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika Sendika-Parti İlişkileri**, Türk-İş Yayınları, no:92, Ankara, 1976.

yaşadı. Fehmi Işıklar ve Ali Kaya Metal-iş Federasyonundan ayrılarak Çağdaş Metal-iş'i kurdular ve DİSK'e dahil oldular. Aynı şekilde Ges-iş ve Genel-iş 1975'te, Oleyis⁶⁷⁸ 1977'de Türk-İş'ten ayrılarak DİSK'e katıldı.

9. Genel Kurul'da başlayan partilerüstü politika tartışmaları⁶⁷⁹ 10. Genel Kurul'da da devam etti. (12-18 Nisan 1976) Yetkili organlarda (sendikanın icra ve yönetim kurulları) alınacak destekleme kararının 2/3 çoğunluk ile alınması şartı kondu. Ancak onay için getirilen çoğunluk şartı yeni tartışmalara neden oldu. 10. Genel Kurul'un ardından Türk-İş ve siyaset ilişkileri daha sıkılaştı.

Türk-İş ülkenin karışık siyasal ve toplumsal ortamında meydana gelen olaylardan duyduğu rahatsızlığı, Türk siyaseti ve siyasetçilerine hitaben hazırladığı bir muhtıra ile duyurdu⁶⁸⁰. Bu muhtıranın niteliği Türk-İş içindeki değişimin önemli bir göstergesi oldu. Türk-İş muhafazakâr karakterini ve antikomünist özelliğini korumakla birlikte yükselen sosyal demokrasi anlayışından etkilenmişti. Bu etki, bildiri ve yayınların dilinde hissedildiği gibi siyasete olan yaklaşımın değişmesinden de anlaşıyordu. Türk-İş'teki bu tavır değişikliğinin önemli göstergelerinden biride artık kendini sosyal demokrat bir parti olarak tanımlayan CHP ile 1978'de imzaladığı "*Toplumsal Anlaşma*" dır⁶⁸¹. Korporatist bir nitelik taşıyan bu anlaşma toplumsal uzlaşma arayışının bir örneğidir.

⁶⁷⁸ Oleyis, Türk-İş içerisinde Türk-İş'in muhafazakâr yapısından her zaman farklılaşmıştı. Özellikle DİSK'in kuruluşundan sonra Oleyis ve üst konfederasyon Türk-İş arasındaki fikir ayrılıkları net bir şekilde görülmüyordu. Faruk Erginsoy, **Türk İşçi Hareketi Üzerine Bir Deneme**, Oleyis Yayınları, no:1, Dilek Matbası, İstanbul, 1968.

Oleyis buna rağmen Türk-İş'ten ayrılmadı çünkü DİSK içindeki sosyalist, komünist etkisinden rahatsızdı. Türk-İş içinde sosyal demokrat sendikacılık hareketi başladığında bu hareketin öncülerinden oldu.

⁶⁷⁹ 28 Mayıs - 5 Haziran 1973 tarihlerinde toplanan 9. Genel Kurul'da partilerüstü politikaya ilişkin madde değiştirilerek Genel Kurul kararı ile bir partinin desteklenebileceği mümkün kılındı. Madde 4-18: "*Türk-iş Siyasi partiler karşısında mutlak bağımsızlığını korur. Siyasi Partilerle organik bağ kuramaz, Genel Kurul kararı olmadıkça herhangi bir partiyi destekleyemez.*" Türk-iş Ana Tüzüğü, s.5.

⁶⁸⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.188.

⁶⁸¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.188. Ayrıca bakınız Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Sendikacılık Hareketi ve 46. Yılında Türk-İş Sempozyumunda Bülent Ecevit'in konuşması, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Sendikacılık Hareketi ve 46. Yılında Türk İş Sempozyumu 31 Temmuz 1998 Ankara**, Türk-İş Yayınları, Ankara 1998, s.11.

Halil Tunç'un Ecevit'in önerisini kabul ederek Toplumsal Anlaşmayı imzalaması Türk-İş içinde önemli bir muhalefet yarattı. Özellikle aynı önerinin yapıldığı DİSK, CHP'ye daha yakinken bu anlaşmayı kabul etmemişti. Refik Sönmezsoy, **Türk İşçi Hareketinde Liderler Galerisi**, Yazarın Kendi Yayını, Tarihsiz, ss.53-55. Ecevit'in önerdiği bu "Toplumsal Anlaşma"nın içeriği 1974'te İşçi Partisi ve sendikalar arasında imzalanan "Sosyal Kontrat"a benzemektedir. Ecevit'in İngiliz hareketini örnek alarak bu anlaşmayı önermiş olması muhtemeldir. Anlaşmayı DİSK'in kabul etmeyişi ve Türk-İş içinde anlaşmaya karşı oluşan muhalefet nedeniyle yapılan anlaşmanın önemli bir etkisi olmadı.

11. Genel Kurul'da (16-22 Nisan 1979), Halil Tunç'un aday olmaması üzerine Genel Başkanlığa İbrahim Denizcier seçildi. İbrahim Denizcier, aynı zamanda ICFTU icra kuruluna seçilen ilk Türk sendikacı oldu. Denizcier'in başkanlığı döneminde toplumsal olaylar artmış ve ekonomik sıkıntılar yeni düzenlemeleri beraberinde getirmişti. Ekonomik istikrarı sağlamak hedefiyle çıkan 24 Ocak kararları işçilerin haklarından önemli kısıtlamalar yapıyordu. Türk-İş 24 Ocak 1980'de çıkan bu kararlara tepki gösterdi⁶⁸². Ancak toplumsal olayların yükselişi bu tepkiyi gölgede bıraktı ve çok geçmeden 12 Eylül 1980'de askeri müdahalenin gerçekleşmesi ile yeni bir dönem başladı.

3.2.4.1. Türk-İş'in Yapısı

Türk-İş'in yönetim organları şunlardır:⁶⁸³ Genel Kurul, Yönetim Kurulu, İcra Kurulu, Denetim Kurulu ve Onur Kurulu.

Türk-İş'in çekirdek yönetimi genel kurulda seçilen icra heyetinden oluşmaktadır. İcra heyeti üyeleri yaptıkları iş nedeniyle ücret alırlar ve tam zamanlı olarak sendikada çalışırlar. İcra heyeti altı ayda bir yirmi dört kişilik yönetim kurulunu toplantıya çağırır, bilgilendirir ve sonraki süreçte uygulanacak politika bu yönetim kurulunda karara bağlanır ve alınan kararlar icra heyetince uygulanır⁶⁸⁴. İcra kurulu, Genel Kurul'da seçilen, Genel Başkan, Genel Sekreter, Genel Mali Sekreter, Genel Eğitim Sekreteri ve Genel Teşkilatlanma Sekreterinden oluşan beş kişilik bir kuruldur.

En üst organ olan genel kurul ise sendikaların üye sayıları nispetinde gönderdikleri delegelerin katılımıyla üç yılda bir toplanır⁶⁸⁵. Genel Kurul

⁶⁸² Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.189.

⁶⁸³ Türk-İş Ana Tüzüğü, s.9.

⁶⁸⁴ **Türk-İş On Yaşında**, Ceylan Matbası, İstanbul, 1962, s.20.

⁶⁸⁵ Türk-İş tüzüğü, üye kuruluşlarının tespit edilmiş üye sayıları nispetinde kaç delege göndereceğini ayrıntıları ile belirlemiştir. Bu tüzüğe göre; üye sayısı 500 ila 1000 üye arasında olan kuruluşlar 1 delege, üye sayısı 1001 ila 2000 üye arasında olan kuruluşlar 2 delege, üye sayısı 2001 ila 3000 üye arasında olan kuruluşlar 3 delege, üye sayısı 3001 ila 5000 üye arasında olan kuruluşlar 4 delege, üye sayısı 5001 ila 15.000 üye arasında olan kuruluşlar her tam 2000 üye için 1 delege, üye sayısı 15.001 ila 30.000 üye arasında olan kuruluşlar her tam 3000 üye için 1 delege, üye sayısı 30.001 ila 50.000 üye arasında olan kuruluşlar her tam 4000 üye için 1 delege, üye sayısı 50.000'den fazla olan kuruluşlar her tam 5000 üye için 1 delege'yi Genel Kurula göndereceklerdir. Türk-İş Ana Tüzüğü, ss.10-11.

toplantısının gündemi, yeri, günü ve saati en az 15 gün önce Ankara ve İstanbul’da çıkan günlük iki gazete ile ilan edilir, ayrıca resmi makamlara yazı ile bildirilir. Genel Kurula sunulacak bütün raporlar ve gelecek dönemin bütçe teklifi Genel Kurul’dan an az bir ay önce bütün üye kuruluşlara gönderilir. Genel Kurulun önceden belirlenmiş gündemine madde eklemek delegelerin 1/20’sinin teklifi ile gerçekleşebilir, gündemden madde çıkarmak içinde delegelerin 2/3’ünün yazılı teklifte bulunması gerekir⁶⁸⁶. Genel Kurul’un en önemli görevi Başkan, Yönetim Kurulu ve Genel Sekreter’i, yapılan gizli oylama sonucunda delegelerin oylarının 2/3 çoğunluğu ile seçmektir.⁶⁸⁷.

Yönetim Kurulu, Genel Kurul’da tarafından gizli oylamada en fazla oyu alan 24 asil üyeden oluşur. Asil üyelerden sonra en fazla oyu olan 24 kişi de yedek üye olarak seçilir. Yönetim Kurulu, genel kuruldan sonraki ilk toplantısında asil üyeleri arasından iki başkan vekilini 2/3 çoğunluk ile seçer. Yönetim Kurulu önemli mali yükümlülöklere sahiptir. Sendikayı ilgilendiren mali kararlar yönetim kurulunun onayı olmadan uygulanamaz⁶⁸⁸.

Denetim Kurulu doğrudan Genel Kurula karşı sorumludur. Genel Kurulda seçilen beş asil ve beş yedek üyeden oluşur. Türk-İş’in idari ve mali çalışmalarını denetler ve bulgularını raporlarına kaydeder. Gerektiğinde Yönetim ve İcra Kurullarını denetlemekle de yükümlüdür. Kurullarda aykırı tutum ve davranış tespit ederse Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi vardır⁶⁸⁹.

Onur Kurulu Genel Kurulda seçilen yedi asil ve yedi yedek üyeden oluşmaktadır. Onur Kurulu; *“Türk-İş tüzüğüne, amaç ve ilkelerine aykırı hareket edenleri, Türk-İş’in bütünlüğünü bozanları veya tüzel kişiliğine ve manevi şahsiyetine saygı göstermeyen yöneticilerle üye kuruluşlar hakkında”* işlem yapma yetkisine sahiptir⁶⁹⁰.

Görüldüğü üzere İngiliz Sendikaları’nın TUC Genel Kurulu’na her 5000 üye için 1 delege gönderiyor olması İngiliz sendikalarının üye sayılarının önemli oranda fazla olduğunu göstermektedir. Bu şekilde TUC, üye sayısı az olan sendikaları birlikte hareket etmeye zorlamaktadır.

⁶⁸⁶ Türk-İş Ana Tüzüğü, ss.12-13.

⁶⁸⁷ Türk-İş On Yaşında, s.20.

⁶⁸⁸ Türk-İş Ana Tüzüğü, ss.17-21.

⁶⁸⁹ Türk-İş Ana Tüzüğü, ss.28-29.

⁶⁹⁰ Türk-İş Ana Tüzüğü, s.30.

Türk-İş Temsilciler Meclisi ise üye birlik ve federasyonların başkanlarından oluşur. Genel kurulun toplandığı yıl hariç, yılda bir defa toplanır. Temsilciler meclisinde alınan kararlar, genel kurul kararlarıymış gibi uygulamaya konur.

Türkiye tipi sendikacılığın benimsenmesinden sonra Türk-İş yerel örgütlenme şemasını değiştirerek Türkiye’yi altı temsil bölgesine ayırmıştır. Her temsil bölgesinin belirlenmiş temsilcileri vardır. Buna göre (1962 yılı itibariyle) Birinci Bölgenin merkezi İstanbul, çevresi ise Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İzmit, Sakarya, Bolu, Bursa ve Zonguldak’tır. İkinci Bölgenin merkezi Eskişehir, çevresi; Bilecik, Kütahya, Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Konya ve Çankırı’dır. Üçüncü Bölgenin merkezi İzmir, çevresi; Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Aydın, denizli, Muğla’dır. Dördüncü Bölgenin merkezi Adana, çevresi; Mersin, Antalya, Maraş, Hatay, Gaziantep, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Niğde ve Hakkâri’dir. Beşinci Bölgenin merkezi, Sivas, çevresi; Kayseri, Yozgat, Çorum, Tokat, Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Tunceli, Malatya, Bingöl, Elazığ, Kırşehir ve Nevşehir’dir. Altıncı Bölgenin merkezi Samsun, çevresi; Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Giresun, Ordu, Amasya, Sinop ve Kastamonu’dur⁶⁹¹.

Bölge temsilcilikleri dışında, hukuk merkezi, eğitim merkezi, basın merkezi, araştırma merkezi, muhasebe birimi ve sendikacılık koleji Türk-İş yapısı içinde yer alan ve üyelere hizmet vermek amacıyla kurulmuş birimlerdir⁶⁹².

3.2.5. 1960-1980 Döneminde Sendikalara İlişkin Yasal Düzenlemeler

1960-1980 yılları arasındaki yasal düzenlemeler 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükçü karakterden etkilendiler ve müdahalenin hemen ertesinde Türk sendikacılığının önemli sorunları siyaset yapma ve grev yasağı yeni hazırlanan sendika kanunu ile çözüldü⁶⁹³.

⁶⁹¹ Türk-İş On Yaşında, s.21.

⁶⁹² Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, **Türk İşçi Hareketi Türk-İş**, Türk-İş Yayınları, broşür, Başnur Matbaası, Ankara, tarihsiz.

⁶⁹³ Buna karşın belirtmek gerekir ki; kamu personeli sendikalarında grev hakkının 1963 sonrasında tanınmamış olması kamuda grev hakkı sorunun devam etmesine neden oldu. Özellikle Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), grev hakkının kamu personeline de tanınması için önemli bir çaba gösterdi. Fakir Baykurt, **Sendika ve Grev**, TÖS Yayınlar, TÖYKO, Ankara, 1969.

3.2.5.1. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu

274 sayılı Sendikalar kanunu 5018 sayılı kanunu modern sendikacılık kuralları ve uluslararası normlar doğrultusunda yeniden şekillendirdi. 98 sayılı örgütlenme ve toplu pazarlığa ilişkin ILO sözleşmeleri onaylanmasına rağmen ve 87 sayılı sendika özgürlüğüne dair sözleşmenin onaylanması yönünde tartışmalar başlamışken; yasal düzenlemeler bu doğrultuda değildi⁶⁹⁴. Bu yasalar ve toplumsal düzey arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırmak için ve güçlenen sendikaların da bu yönde baskı yapmasıyla 274 sayılı Sendikalar Kanunu 15 Temmuz 1963'te kabul edildi.

Hükümet, Kanunun hazırlanma sürecinde geniş bir katılım sağladı. Muhalefet partilerinin yanı sıra sendikalarında görüşü alındı. Türk-İş, TBMM'de kanunla ilgili görüşmeleri yakından takip etti ve sendikaların görüşünü detayları ile açıklayan bir bildiri yayınladı⁶⁹⁵.

274 sayılı sendika kanunun en önemli özelliklerinden biri 5018 sayılı sendikalar kanunda kullanılan çalışanlar ifadesinin yerini işçiler ifadesinin almasıdır⁶⁹⁶. Bu hem sendikalar hem de siyasetçilerde görülen zihniyet değişikliğinin bir yansıması ve sınıf kavramının kabul edildiğinin bir göstergesidir.

274 sayılı sendikalar kanunun diğer önemli konuları ise siyaset ve grev yasağı ile ilgilidir. 1963 Sendikalar Kanunu her iki konuyu belli sınırlar ile sınırlamakla beraber 5018 sayılı kanunda olduğu gibi tümünden yasaklamadı. Siyaset ile ilgili sınırlar şöyleydi; partilerle mali ilişkiler kurulması ve parti teşkilatı içinde tüzel kişilik olarak yer almaları ya da bir partinin adını kullanarak sendika kurulması yasaklandı. Dolayısıyla siyasi partilerle maddi ve organik/kurumsal bağlar yasaklanırken ideolojik yakınlık kapısı açık bırakıldı. Ayrıca sendika yöneticilerinin görevleri esnasında bir partiye üye olmaları ya da parlamentoda görev yapmaları mümkündü⁶⁹⁷. Grev ile ilgili sınırlar ise daha net belirlenmişti. Sendika üyesi olmayan işçilerin grev yapması yasaktı. Aynı şekilde; mevcut ve geçerli bir toplu sözleşme varken işçilerin yeni çıkar sağlamak amacıyla greve gitmeleri, sendika

⁶⁹⁴ Yıldırım Koç, Türkiye-ILO İlişkileri, ss.3-6.

⁶⁹⁵ Gülten Kutal, **Türkiye'de İşçi Sendikacılığı**, Güryay Matbası, İstanbul, 1977, ss. 174-175.

⁶⁹⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.148.

⁶⁹⁷ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., ss. 153-156.

kararı olmadan grev yapmaları, savaş ve seferberlik halinde greve gidilmesi, sağlık, su- elektrik ve havagazı üretim ve dağıtım işleri ile eğitim kurumlarında grev yasaklandı. Ayrıca işverenlere lokavt hakkı tanındı. Sıkıyönetim dönemlerinde grevler sıkıyönetim komutanlığı iznine bağlandı. Bakanlar Kuruluna milli güvenlik ve genel sağlığa aykırılık hallerinde grev durdurma yetkisi verildi. Aynı şekilde mahkemelere de grev durdurma yetkisi tanındı⁶⁹⁸.

274 sayılı sendikalar kanunu aynı işyerinde veya aynı işkolunda birden fazla sendikanın kurulmasına olanak sağlamakla birlikte işkolları yönetmeliği ile de işkolları sınırlandırdı ve belirledi. 1963 tarihinde hazırlanan iş kolları yönetmeliğinin yürürlüğe girememesinin ardından 1964'te hazırlanan yönetmelik ile işkolu sayısı 36 olarak belirlendi. Bir sonraki düzenleme 1971 yılında yapıldı ve işkolları sayısı 33'e indirildi⁶⁹⁹. 1971-1975 yılları arasında işkolu yönetmeliği sıklıkla değişti. Bunun nedeni işkollarının sendikaların taban örgütlenmelerinin temeli olmasıydı. Dolayısıyla işkollarının neler olduğunun belirlenmesi doğrudan sendikal örgütlenmeleri etkilemekteydi. Bu nedenle sendika-siyaset ilişkilerin karıştığı anlarda işkolları yönetmeliği sıklıkla değişti.

İşkollarındaki bu sınırlamalara karşın üyelik ile ilgili fazla kısıtlama yapılmamıştı. Bunun en önemli nedeni işçi tanımının ve anlayışının genişlemesi idi. Sadece müfettişler, kontrolörler, genel müdür yardımcıları ve üst kademede çalışan yöneticiler ile din ve ibadet işlerinde çalışanların sendikalara üye olması yasaklandı⁷⁰⁰.

274 sayılı kanun 1964'te 508 sayılı kanunla ve 1970'de 1317 sayılı kanunla değişikliğe uğradı. Yapılan en önemli değişikliklerden biri sendikaların denetimin Çalışma Bakanlığı'ndan alınması oldu. Denetim hakkı sendikaların bağlı bulunduğu

⁶⁹⁸ Necmettin Özerkmen, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, cilt. 43, sayı.1, DOI: [10.1501/Dtcfder_0000000165](https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000165), 2003, ss. 245-246.

⁶⁹⁹ Yıldırım Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., s. 103. Bu iş kolları şunlardır: 1. Tarım, Ormancılık 2. Avcılık, Balıkçılık 3. Madencilik 4. Petrol 5. Gıda 6. Şeker 7. Dokuma 8. Deri 9. Ağaç 10. Kağıt 11. Basın 12. Lastik 13. Kimya 14. Çimento, toprak 15. Cam 16. Metal 17. Gemi 18. Yapı 19. Yol 20. Enerji 21. Ticaret büro eğitimi 22. Banka, sigorta 23. Kara taşımacılığı 24. Demiryolu taşımacılığı 25. Deniz taşımacılığı 26. Hava taşımacılığı 27. Ardiye ve antrepoculuk 28. Haberleşme 29. Sağlık 30. Konaklama ve eğlence yerleri 31. Güzel sanatlar 32. Milli savunma 33. Genel işler Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.149.

⁷⁰⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.151. Ayrıca bilgi için bakınız: Fevzi Demir, "Sendika Üyeliği ve Sendikal Faaliyete Katılma Güvencesinin Uygulama Kritiği", <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/OGC11.pdf> (1 Ekim 2012)

konfederasyonlara verildi⁷⁰¹. Bu durum konfederasyonların güçlenmesini sağladı. Ancak 1970’de yapılan değişikliklerin hepsi olumlu değildi. Özellikle bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için getirilen örgütlü olduğu işkolundaki işçilerin 2/3’ini kapsama şartı sendikaları önemli bir örgütlenme sorunu ile karşı karşıya getirdi. Bu düzenleme aslında 1967 yılında kurulan DİSK’in örgütlenmesini yavaşlatmaya ve Türkiye çapında örgütlenmesinin önüne geçmeye yönelikti⁷⁰². Bu değişiklik maddesi 15-16 Haziran olaylarının da nedenlerinden biri olarak Türk sendikacılık tarihinde önemli bir etkiye neden oldu. Bu madde TİP ve CHP’nin başvurusu üzerine Anayasa mahkemesince Şubat 1972’de iptal edildi.

274 sayılı kanun ile sendikalar üyeleri adına toplu pazarlık görüşmelerinde bulunma ve üyeleri adına sözleşme imzalama yetkilerine kavuştular ve bu nedenle 274 sayılı Sendikalar Kanunun hemen ardından 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu çıkarıldı.

3.2.5.2. 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu

Temmuz 1963 tarihinde kabul edilen Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu 274 sayılı Kanunla sendikalara verilen üyeleri adına toplu sözleşme yapma yetkisini belli kurallara bağladı. Her iki kanunda çalışma hayatının demokratikleşmesi yolunda atılan önemli adımlar oldu.

275 sayılı kanun, toplu sözleşme yetkisini işkolunda Türkiye çapında örgütlenen sendikalara öncelikli olarak veriyordu. Ancak işyeri düzeyinde de çoğunluk sağlandığı takdirde sözleşme yapmak mümkündü. Zaten her iki düzeyde de sendika, sözleşmeye taraf işçilerin yarısından fazlasını temsil etmeliydi. Buna karşın işveren sendikaları kendi üyelerine ait işletmelerde, işverenler ise kendilerine ait işletmelerde bütün işçileri kapsayan sözleşmeler yapabiliirdi⁷⁰³. “*Toplu iş sözleşmesi yapmaya kendini yetkili gören işçi sendikası toplu görüşmeye başlamadan en az bir hafta önce Bölge Çalışma Müdürlüğü’ne yazı ile başvurarak aynı yerde ve aynı işkolunda kurulu bütün işçi sendikalarının adreslerini gösteren bir listeyi almaya ve*

⁷⁰¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.156.

⁷⁰² Canan Koç-Yıldırım Koç, **Disk Tarihi Efsane mi Gerçek mi? 1967-1980**, Epos Yayınları, Ankara, 2008, s.140.

⁷⁰³ **BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu (Özel Kalem Kataloğu); Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1**, ss. 28-29.

bu listede yazılı sendikalara hangi işyerinde toplu sözleşme yapmak istediğini yazı ile bildirmeye ve bunu varsa mahalli bir gazetede ilan etmeye mecburdu. Bildirim ve ilan şartlarına uymaksızın yapılmış toplu sözleşmeler itiraz sonunda⁷⁰⁴ yetkisiz sendikalar tarafından yapıldığı anlaşılırsa hükümsüz sayılırdı⁷⁰⁵. ”

275 sayılı kanun Grup Toplu İş Sözleşmesini kabul ederek, işkolunda Türkiye çapında örgütlü bir sendikanın aynı işkolunda farklı işverenlere ait birden fazla işyerinde sözleşme yapmasına olanak sağladı⁷⁰⁶.

Bir işletmede yapılan toplu sözleşmenin sendikasız işçileri kapsayıp kapsamayacağı ise önemli bir tartışma konusuydu. Çünkü eğer sendikasız üyeler sözleşmeye dâhil edilirse, sendikalı işçilerin ödediği aidat külfeti olmadan aynı kazanımları elde edeceklerdi; bu sendikaların üye kazanımını ve güçlenmelerini baltalardı. Bu durumda ise güçsüz ve çoğunluğu temsil etmeyen sendikaların bir toplu sözleşme yapma şansı kalmazdı. 275 sayılı kanun bu sorunu sendikasız işçilerin dayanışma aidatı ödemek koşuluyla toplu sözleşmeden yararlanabilecekleri ilkesini getirerek çözdü⁷⁰⁷.

Toplu iş sözleşmeleri belirli bir süre için yapılmış ise bir yıldan kısa ve üç yıldan uzun olamazdı. Belirli süreli sözleşmelerin sona erdirilebilmesi için 30 gün içinde taraflardan birinin bildirmesi ile sözleşme süresi sonlanırdı. Eğer taraflar bildirim koşulunu yerine getirmezlerse sözleşme süresi otomatikman bir yıl uzardı. Süresi belirsiz sözleşmelerde ise ancak bir yıl sonra değişiklik talebinde bulunulabilirdi ve sözleşmenin fesih isteği taraflar tarafından üç ay önce bildirilmeliydi⁷⁰⁸.

275 sayılı kanun bir anlaşmazlık durumunda önce barışçıl çözüm yollarını teşvik etmişti. Anlaşmazlık hali uyuşmazlık tutanağı ile yetkili kurumlara bildirilirdi⁷⁰⁹. Yetkili merci, uyuşmazlık tutanağının tesliminden sonra 12 gün içinde biz uzlaştırma toplantısı düzenlemek durumundaydı. Bu toplantıya taraflardan birer temsilci ile resmi makam temsilcisi ve tarafların ortak kararı ile belirlenen tarafsız bir

⁷⁰⁴ İtiraz süresi ilandan sonraki bir haftaydı.

⁷⁰⁵ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1, s.30.**

⁷⁰⁶ Toker Dereli, “Toplu Sözleşme Yetkisini Saptama Yolları ve Oyalama Yöntemi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 28. Kitap**, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1977,s.54.

⁷⁰⁷ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.170.

⁷⁰⁸ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1, s.27.**

⁷⁰⁹ İşyeri uyuşmazlıkları Bölge Çalışma Müdürlüklerine, İşkolu uyuşmazlıkları ise Çalışma Bakanlığı'na bildirilirdi.

aracı katılırdı. Tarafsız aracı en fazla 15 gün sürebilecek olan toplantının başkanı olurdu. Bu uzlaşma süreci başarılı olmazsa taraflara grev ve lokavt hakkı doğuyordu⁷¹⁰. Ancak grev ve lokavt savaş hali, genel ve kısmi seferberlik durumlarında yasaktı. Ayrıca kritik öneme sahip olarak görülen bazı durumlarda tamamen yasaktı⁷¹¹. Ayrıca kanun Bakanlar Kurulu'na, *"bir grev ve lokavt memleket sağlığını ve milli güvenliğini bozucu nitelikte"* bulursa bu grev veya lokavt erteleme yetkisi tanımaktaydı. Bu erteleme hakkı Bakanlar Kurulu tarafından sıklıkla kullanıldı⁷¹². Grev erteleme kararlarının özellikle Şehir Hatları Taşımacılığında, Liman İşletmelerinde ve Savunma sanayinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ağır sanayi işletmelerinde gerçekleşen grev erteleme kararı 1969 yılında alınan Ereğli Demir-Çelik Sanayi İşçileri Sendikası'na ilişkin alınan erteleme kararıdır⁷¹³.

1970'li yıllar ise grevler açısından karmaşık yıllardı⁷¹⁴. 1970-1980 arasında sendikalar güçlenen örgütlerinin ve artan bilincin bir yansıması olarak grevi bir hak aramanın ötesinde politika aracı olarak kullandılar.

⁷¹⁰ BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1, ss. 31-32.

⁷¹¹ Milli savunma bakanlığının yönetim ve denetimi altında olan işyerlerinde, piyasada benzeri işlerin yapılmadığı işyerlerinde, hastane, klinik, sanatoryum, eczane gibi sağlıkla ilgili işyerlerinde, can ve mal kurtarma işlerinde, su-elektrik, havagazı üretim ve dağıtımını yapan işyerlerinde ve toplu sözleşme süresi içinde grev ve lokavt yasaktı. BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1, s.33

⁷¹² Bakanlar kurulundan çıkan tespit edebildiğimiz ilk erteleme kararı 9 Eylül 1964 tarihli. Bu karar ile Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü Şehir Hatları işletmesinde İstanbul Şehir Hatları Deniz Taşımacılığı İşçileri Sendikası tarafından alınan grev kararı 60 gün ertelenmiştir. BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 180-54-15. Aynı şekilde 13 Ekim 1965'te İstanbul Liman İşletmesi Kömür Yükleme-Boşaltma Servisi İşyerleri ve Kömür Yükleme-Boşaltma Vinç Teknisyenleri İşyerleri Sendikası'nın İstanbul Limanının da ve İzmir Limanında planladığı grevler 30 gün ertelenmiştir. BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 189-61-2.

17 Aralık 1966'da ise Türkiye Liman ve Kara Tahmil-Tahliye İşçileri Sendikası'nın(LİKAT-İŞ) İstanbul Haydarpaşa Garı ve limanında, Ferince, Mersin, İskenderun ve samsun Limanlarında planladığı grev 30 gün ertelenmiştir. BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 201-85-12. 27 Eylül 1967'de Ankara Nato-iş, İzmir Ege-Harb-iş, İzmir Nato-iş, Adana Harb-iş, Diyarbakır Harb-iş, Samsun Harb-iş, İstanbul Harb-iş sendikalarının The Tumpene Company Inc. Şirketine ait işyerlerinde grev yapma kararı 30 gün ertelenmiştir. BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 211-69-10.

1969 yılında ise Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı Şehirhatları İşletmesine bağlı gemilerde ve bu gemilerin İstanbul ve Marmara'da yolcu ve yük nakliyatı sebebiyle yavaşık kalktığı bütün iskele ve işyerlerinde ve işletmenin bürolarında Deniz Taşımacılığı İşçileri Sendikası'nın planladığı grev üç kez ertelenmiştir. Tarih sırasıyla 20 Şubat 1969, BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 230-12-1-1, 17 Ekim 1969, BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 241-70-9, 13 Kasım 1969, BCA, BKKK, Fon Kodu:030-18-01-02 Yer No: 241-75-16.

1970'li yıllar ise grev erteleme kararlarına rağmen grevlerin sıklıkla görüldüğü bir dönemdir. 1963-1980 döneminde toplam 164 grev ertelenmiştir. Grev erteleme istatistikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.7, s.1865.

⁷¹³ BCA, BKKK, Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 230-12-1-1.

⁷¹⁴ Bakınız 3.2.7. Türk Sendikacılığında Grev-Toplu Sözleşme ve İşveren İlişkileri

3.2.6. Sendikal Örgütlenme ve Gelişmeler

1960-1980 döneminde sendikalar 1961 Anayasası, 274 ve 275 sayılı kanunlar nedeniyle yasal düzenlemelerden olumlu şekilde etkilendiler. Ancak sanayi sektöründeki gelişmeye rağmen tarımın ekonomideki ağırlığını koruması ve istenen düzeyde bilinçli bir işçi sınıfının buna bağlı olarak gelişmemesi bu dönemdeki gelişmeleri olumsuz etkileyen en önemli etmenler oldular. İşçilerin sınıf bilinci yükselmekle birlikte endüstriyel sendikacılığın zayıf kalması ve işçilerin kırsal kesimle olan maddi-manevi bağlarının devam etmesi nedeniyle mülksüzleşmemeleri tam bir sınıf bilinci gelişmesini engelledi.

1960-1980 dönemindeki yasal düzenlemeler siyasette ve sendikacılarda bir zihniyet değişimine neden oldu. Zihniyet değişimi sendikal faaliyetleri demokratik bir zemine oturttu⁷¹⁵. Bu demokratik zemin siyasette gelişen demokrasiyle birlikte sendikaların gelişmesi açısından siyasal konjonktürü çok elverişli bir hale getirdi.

Sosyo-kültürel açıdan ise bu dönemde artan kentleşme Türk işçileri üzerinde yeni bir değişimi başlattı. İşçi sayısı sayısal olarak artarken aynı zamanda eski tarım kökenli değerlerinden farklılaşmaya başladı. Ancak kırsal kökenlerden kopuş bu dönemde gerçekleşmedi. Ama kentleşme işçileri yeni bir kültüre adapte olmaya zorladı. Dolayısıyla işçiler 1946-1960 döneminde olduğu gibi bir sendikaya üye olmaktan korkmuyorlardı. Sendikalı olmak sendikanın getireceği avantajlardan faydalanmak artık işçiler tarafından doğal bir hak olarak algılanıyordu. Bu nedenle bu dönemde sendikalaşma oranlarındaki artış oldukça yüksekti.

Aşağıda Tablo 19, dikkatle incelendiğinde görülen rakamların ve yüksek oranların tam anlamıyla güvenilir olmadıklarını hatırlatmak gereklidir⁷¹⁶. Bu güvensizliğin nedenleri öncelikle sendikalardan her yılbaşında bakanlığa bildirmeleri istenen üye sayısı rakamlarının sağlıklı ve düzenli bir şekilde bildirilmemesidir. Ardından 274 sayılı sendikalar kanununda işçilere birden fazla sendikaya üye olma

⁷¹⁵ Fevzi Demir, “Dünya’da ve Türkiye’de İşçi Hareketleri”, **90’lı Yıllarda Dünya ve Türkiye**, Öz İplik İş Sendikası Yayını, Ankara 1992, s.342.

⁷¹⁶ Bakınız: Aziz Çelik- Kuvvet Lordoğlu, “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı 9, 2006-2, ss. 11-30.

hakkının verilmesi, işsizlik durumunda sendika üyeliğinin devam etmesi şeklindeki düzenlemelerde rakamları haksız yere yükseltmiştir.

Tablo 19: 1960-1980 Döneminde Sendikalaşma Durumu

Yıllar	SSK'lı İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendika Sayısı
1961	688.819	298.000	511
1962	680.125	307.000	543
1963	710.820	259.710	565
1964	765.317	338.769	595
1965	921.458	360.285	668
1966	991.510	374.058	704
1967	1.069.387	834.680	798
1968	1.206.175	1.057.928	755
1969	1.261.856	1.193.908	979
1970	1.313.500	2.088.219	737
1971	1.404.816	2.362.787	631
1972	1.525.012	2.672.857	642
1973	1.649.079	2.658.393	637
1974	1.799.998	2.878.624	675
1975	1.823.338	3.328.633	781
1976	2.017.875	3.269.356	800
1977	2.191.251	3.807.577	863
1978	2.206.056	3.897.290	912
1979	2.152.411	5.465.109	750
1980	2.204.807	5.721.074	733

Kaynak: Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s. 208.

Ayrıca üye kayıtlarının noter onayına bağlanmamış olmasının sağladığı imkânla sendikalar; 1970'lerde yeni konfederasyonların kurulması ile artan rekabetle birlikte üye sayılarını yüksek gösterme ihtiyacında oldular. Tablo 19'daki rakamlarda da görüldüğü üzere DİSK'in kurulduğu 1967 yılına kadar sendikalı işçi sayılarında radikal artışlar yoktur. Ancak 1967'de sendikalı işçi sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %100 artmış görünmektedir. İkinci büyük artış 1970'te 1317 sayılı değişiklik ile Türkiye çapında örgütlenme şartı olarak işkolundaki işçilerin 2/3 çoğunluğunu içermesi şartının getirilmesi nedeniyle sendikalar üye sayılarını yüksek göstermişlerdir. Bu düzenleme bir yıl yürürlükte kalmasına rağmen sonraki dönemlerde de etkili olmuştur. 1975'te ki yükselişte ise Milliyetçi Cephe ortamında güçlenen MİSK ve kuruluş aşamasında olan Hak-iş'in önemli rolü vardır. Ayrıca SSK'lı işçi sayısı ile sendikalı işçi sayısı rakamları arasındaki en büyük fark 1975'te görülmektedir.

Dönemin sendikaların gelişimini etkileyen ve en önemli sorunlarından birini oluşturan konu, sendika demokrasisinin işlemesiydi. Demokrasi sorunun temelinde ise teşkilat yapıları ve Türk sendikalarının liderlik bunalımı yatıyordu. Çünkü güçlenen sendika liderleri devamlı olarak profesyonel sendikacı olarak kalma eğilimine girdiler. Bu tıpkı Türkiye’de parti liderlerinin liderlikten ayrılmak istememesine benzerdi, belki de siyasi kültür olarak sendika liderleri de bundan etkilendi. Bu nedenle sendikal yönetimlerde bir lider baskısı oluşmaya başladı. Bu baskı teşkilat yapılarını ve iç seçim süreçlerini etkiledi.

Türkiye’de sendika liderleri uygulamanın içinden gelen işçilerdi. Türk sendikacılığında İngiltere’de olduğu gibi teorisyenlik yapan aydın desteği tam olarak sağlanamadığı için sendika liderlerinin ve tabi tüm işçilerin teorileri ve ideolojileri zayıftı. Türkiye’de sendika liderleri mevcut siyasi kültüründe etkisi ile seçimle değişen makamlarda olduklarını genellikle görmezden gelmekteydiler ve otoriter sosyo-kültür bu durumu daha da desteklemekteydi⁷¹⁷.

274 sayılı sendikalar kanunun sendika liderlerine tekrar seçilmedikleri takdirde eski işlerine dönme imkânını kısmen de olsa sağlaması sendika demokrasisini destekleyen bir durum oldu. Ancak bu durumda liderler maaşlı profesyonel yöneticiler olmak yolunda daha fazla istek gösterdiler⁷¹⁸.

Türk sendikalarının en önemli teşkilatlanma sorunu tabandan gelerek üst örgütlerde merkezileşen demokratik yapıların kurulamaması oldu⁷¹⁹. Türk Sendikacılığı taban birliklerinin örgütlenmesinden ziyade üst örgütlere önem verdi. Bunun nedeni birleşik sendikaların kazanacağı gücü. Ancak merkezileşmenin otoriter kültürle birleşmesi nedeniyle genelde küçük sendikalar birleşik bir yapıya geçme konusunda isteksiz davrandılar ve mahalli özelliklerini devam ettirmek istediler. Bu nedenle Türk-İş’in Türkiye Tipi sendika fikri en başta önemli bir dirençle karşılaştı.

Bu dönemde sendikaların karşılaştığı önemli sorunlar şunlardı⁷²⁰:

⁷¹⁷ Bengü Dereli, **Türkiye’de Sendika Demokrasisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Güryay Matası, İstanbul, 1977, ss. 79-82.

⁷¹⁸ Bengü Dereli, s.84.

⁷¹⁹ Betül Urhan, “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları”, **Çalışma ve Toplum**, sayı 4, 2005-1, ss.57-88.

⁷²⁰ Bengü Dereli, ss.73-74.

- Mahalli sendikalar tüzel kişilikten yoksun şubelere dönüşmeyi istemeyerek merkezileşmeye direnç gösterdiler,

- Merkezileşme, mahalli sendikaları mali açıdan merkeze bağlayacağından mahalli sendikalar, toplu pazarlık sürecinde getireceği avantajlara rağmen merkezileşmeye karşı çıktılar,

- Bazı işkollarının (Tütün, müskirat, gıda, yardımcı işler ve madeni eşya) heterojen yapıda olmaları ve bu işkollarında işyerlerinin dağınık bir yerleşimde olması merkez ve şube esasına dayalı örgütlenmeyi güçleştirdi,

- Beden ve fikir işçileri ayrımının yapılması basın gibi işkollarında birleşmeleri önledi,

- Bazı milli sendikaların antidemokratik yönetim şekli, şubelere faaliyet alanı tanınamaları birçok mahalli sendikanın şube statüsünü benimsemesini önledi,

- İşverenlerin sendikaları parçalamak amacıyla sarı sendikalar kurmaları merkezileşmeyi önledi,

- Liderlerin farklı siyasi partilere mensup oluşları ve siyasi bölünmeler merkezileşmeyi önledi,

- Liderler arasındaki şahsi rekabetler, bir sendikada yönetimi kaybeden ekiplerin ayrılarak yeni sendika kurmaları merkezileşmeyi önledi,

- 1966 Paşabahçe greviden sonra Yargıtay'ın *"bir iş kolunda toplu sözleşme varken işyeri seviyesinde de bir işyeri sendikası tarafından sözleşme yapılabilir"* şeklindeki kararı toplu pazarlıkta merkezileşmeyi engellediği gibi mahalli sendikaları de varlıklarını devam ettirme açısından destekledi.

Sendikalar bu teşkilatlanma sorunlarına rağmen Türk-İş'in Türkiye Tipi sendikacılıktaki ısrarı ile konfederasyonlar arasında bir birleşme sağlayamamakla birlikte konfederasyon örgütlenmelerinin merkez ve şubeler şeklinde örgütlenmesini sağladılar. Uzun vadede Türk sendikacılığının tek bir çatı altında toplanamamasının nedeni siyasal ve ideolojik farklılıklar oldu.

Sendikalar Türkiye'de de tüm Dünya'da olduğu gibi öncelikle sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde örgütlenmenin bir sonucu olarak en fazla Marmara Bölgesinde örgütlendiler. Sendikal örgütlenmenin en fazla olduğu işkolları ise gıda, yapı ve metal işkolları oldu. En az olduğu işkolları ise gemi yapımı ve hava taşımacılığı işkollarıydı. Ancak bu dönemde pek çok sendika üst örgüte bağlanmadan

varlıklarını devam ettirmekteydi. Bağımsız sendikalar 15-16 Haziran olayları esnasında “*Türkiye Bağımsız Sendikalar Direniş Komitesi*”ni kurdular⁷²¹.

1960-1980 döneminde 7 konfederasyon daha kuruldu. Bunlar Türk-Hür-İş, DİSK, Özgür-iş, Hak-iş, Anadolu-iş, MİSK ve Sosyal Demokrat-iş’ti.

3.2.6.1. Türkiye Demokratik Toplumcu ve İşçi Sendikaları Federasyonu (Türk Hür-İş)’in Kuruluşu

Türk-İş’ten ayrılan Türk-Deniz-Ulaş-İş Federasyonu öncülüğünde 12 Mayıs 1964’te İstanbul’da kuruldu. Türk Hür-İş’in kurulma nedeni, Türkiye Gemi Adamları Sendikası’nın Türk Deniz-Ulaş-İş Federasyonuna üye olmadan Türk-İş’e üye olmak istemesi üzerine Türk-İş ve Türk-İş üyesi Türk Deniz Ulaş-İş arasında çıkan anlaşmazlıktı⁷²².

Türk-Hür-İş kurulduktan sonra Türk-İş’i “*Türk sendikacılığının şuurlu, olumlu, milliyetçi, toplumcu, devrimci ve vatanperver sesini duyuramayacak kadar pasif kalmakla suçladı.*” Türk-İş’in AİD’den aldığı yardımları eleştirerek, partilerüstü politikayla samimiyetsiz davranmalarının bir göstergesi olduğunu vurguladı. Ancak ayrılışın temel sebebi olan Türk-Deniz-Ulaş-İş tekrar Türk-İş çatısı altına döndü. Bu durum Türk Hür-İş’in etkinliğini önemli ölçüde azalttı. Bu tarihten sonra bağımsız sendikaları bünyesine dahil etmeye çalışmakla birlikte başarılı olamadı. 1967’de DİSK’in kuruluş faaliyetlerine katıldı⁷²³.

Türk-Hür-İş’in kurulması ve faaliyetleri kısa süreli bir anlaşmazlıktan kaynaklanmakla birlikte Türk-İş’e yönelttikleri eleştiriler daha sonra DİSK tarafından yöneltildi. Ayrıca Türk-Hür-İş, daha sonra kurulacak olan Sosyal Demokrat sendikacılık kavramı ile örtüşen ilke ve anlayışa sahipti.

3.2.6.2. Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi

12 Mart 1965’te gerçekleşen Kozlu olayları Türk-İş’e yönelik eleştirilerin artmasına neden oldu. Türkiye Petrol İşçileri Federasyonu öncülüğünde 7 bağımsız

⁷²¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.178.

⁷²² Yıldırım Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., s.289.

⁷²³ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.215.

sendika⁷²⁴ Türk-İş'e karşı yeni bir Federasyon kurmak amacıyla çalışmalara başladı ve 24 Mart 1965'te Türkiye İşçi Sendikaları Konseyini kurdu.

Türk-İş bu sendikaları, Türk-İş'e kabul edilmedikleri için doğan husumetten dolayı sendikacılık hareketlerini bölmekle suçladı. Buna karşın konsey, yanlış örgütlenme politikası nedeniyle işçi hareketindeki parçalanmaya Türk-İş'in sebep olduğunu söyledi ve Tip'in girişimi ile kurulduğu iddialarını yalanladı⁷²⁵.

Konseye üye sendikaların bir kısmı 14 Aralık 1968'te Özgür-iş olarak anılan Türkiye Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdular. Ancak başarılı ve etkin olamadılar. Özgür-iş, 27 Aralık 1969'da fesh edildi⁷²⁶.

3.2.6.3. Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması (SADA)

SADA, 1966 Paşabahçe Grevi esnasında ortaya çıktı. Türk-İş'in işveren ile imzaladığı protokolü beğenmeyen Kristal-iş grevi sürdürme kararı aldı. Bu durumda Türk-İş grevden desteğini çekti⁷²⁷.

Türk-İş'in bu tutumu tartışmalara neden oldu ve Türk-İş üyesi 12 sendika, konfederasyon kararına rağmen grevi desteklemeye devam edeceklerini açıkladı⁷²⁸. Türk-İş ve üye sendikaları arasındaki bu anlaşmazlık neticesinde Türkiye Maden-iş, Türk Maden-iş, Basın-iş, Lastik-iş ve Bağımsız Gıda-iş aralarında 15 Temmuz 1966'da SADA metnini imzaladılar. Daha sonra bu SADA metni DİSK'in kuruluşunun ön çerçevesi olarak kabul edildi⁷²⁹.

SADA sözleşmesini imzalayan sendikalar aralarında, örgütlenme, eğitim, toplu sözleşme, grev, hukuk, araştırma, basın-yayın gibi konularda işbirliği

⁷²⁴ Bu sendikalar; Koop-iş, Sağlık-iş, Motor-iş, Tesisat-iş, Petrol-iş, Pancar-iş ve İl-iş'ti.

⁷²⁵ Ağralı, s.209.

⁷²⁶ "Özgür-İş", **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt:2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 502.

⁷²⁷ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1966.

⁷²⁸ Aziz Çelik-Zafer Aydın, **Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev**, Tüstav, İstanbul, 2006, s.109. Bu sendikalar: Petrol-iş, Metal-iş, Çimse-iş, Lastik-iş, Maden-iş, Büro-iş, Sağlık-iş, Deri-iş, Likat-iş, Deniz-iş, Kimya-iş ve Ulaş-iş'tir. Bu sendikalar ve Türk-İş arasında çıkan anlaşmazlık DİSK'in kuruluşunda önemli rol oynadı.

⁷²⁹ Çelik-Aydın, s.140.

Paşabahçe grevi ve sonrasında yaşananlar doğrudan DİSK'i kuruluşuna neden olmamakla birlikte anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını sağlayarak süreci hızlandırdı. Öyle ki, SADA'nın en önemli iki sendikası Kristal-iş (Paşabahçe grevindeki yetkili sendikadır.) ve Petrol-iş DİSK'in kuruluş sürecinde Türk-İş'ten ayrılmadılar. Ancak her iki sendikada 1970'li yıllarda gelişen Sosyal Demokrat Sendikacılık hareketi içinde yer aldılar.

öngörüyor ve maddi-manevi konularda birbirlerini desteklemeyi taahhüt ediyorlardı⁷³⁰. Ancak bu anlaşma kağıt üzerinde kaldı. DİSK'in kuruluşundan sonra bile DİSK üyesi sendikalar arasında gerçekleşmedi⁷³¹. Zaten Paşabahçe grevi sırasında 12 sendikanın Türk-İş'le ters düşmesine rağmen sadece 4'ünün SADA'yı imzalamış olması SADA'nın uygulanamayacağını bir göstergesiydi.

3.2.6.4. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Kuruluşu

SADA'nın imzalanmasının ardından Türkiye Maden-iş, Türk Maden-iş, Basın-iş, Lastik-iş, Türk-İş'ten ihraç edildiler. Bunun üzerine zaten Türk-iş politikaları ile derin anlaşmazlıkları olan bu sendikalar SADA üyesi Gıda-iş'in de katılımıyla DİSK'in kurulmasına öncülük ettiler. 13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu. DİSK'in kuruluşunda önemli bir TİP etkisi de vardı. Çünkü Basın-iş'ten İbrahim Güzelce, Maden-iş'ten Kemal Türkler ve Lastik-iş'ten Rıza Kuas aynı zamanda TİP'in de kurucuları arasındaydı.

DİSK'in kuruluşu ile Türk Sendikacılığında sol ideolojiye dayalı doktriner sendikacılık anlayışı başlamış oldu⁷³².

DİSK'in kuruluşu için ilk toplantı 14 Ocak 1967'de 17 sendikanın katılımı ile yapıldı ve DİSK'in kurulacağı ilan edildi, bir bildiri yayınlandı⁷³³. Ancak bu toplantıdan önce Türk-İş'e karşı bir konfederasyon kurulacağı ve adının DİSK olacağı 3 Ocak 1967 tarihli Ant dergisinde açıklandı⁷³⁴.

14 Ocak tarihli bildiri metni şöyledir⁷³⁵:

“ Biz aşağıda yazılı işçi sendikalarının yetkili yöneticileri Türk ve Dünya kamuoyuna bu ortak bildirimizi sunarız:

⁷³⁰ “SADA”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 552.

⁷³¹ Canan Koç-Yıldırım Koç, s. 72.

⁷³² Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.218.

DİSK, kuruluşundan itibaren adının İngilizcesini “*Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey*”, yani Türkiye İlerici İşçi Sendikaları Konfederasyonu olarak kullanmıştır. DİSK'in devrim anlamı ilerici ve sol temellidir.

⁷³³ **Milliyet**, 16 Ocak 1967.

⁷³⁴ Aynı şekilde Kuruluş bildirisinin yayınlanmasından sonra DİSK'in kurucu isimleri Kemal Türkler, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu (Genel-iş) ve İbrahim Güzelce Ant dergisine bir röportaj verdiler. “DİSK'in Kurucuları Konuşuyor”, **Ant**, sayı.7, 14 Şubat, 1967; **Milliyet**, 3 Ocak 1967.

⁷³⁵ Canan Koç- Yıldırım Koç, ss. 77-78.

- *Türk-İş, konfederasyonu, bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır.*
- *Türk-İş, Amerikan hükümetinin para yardımı ile ayakta durmaktadır.*
- *Türk-İş, işçi haklarını ayaklar altına almıştır.*
- *Türk-İş, iç ve dış sömürücüler doğrultusunda yürümektedir.*
- *Türk-İş, partilerüstü politika diyerek, işçi davalarını savsaklamıştır.*
- *Türk-İş, işçi sınıfının etkin bir rol oynamasını önlemeye çalışmıştır.*
- *Türk-İş, Türkiye gerçeklerine göre değil, iç ve dış sömürücülerin tavsiyelerine göre hareket etmektedir.*
- *Türk-İş, işçilerin insanlık onuruna yaraşır bir hayata kavuşmasına değil, kendi başında bulunan işçilerin çıkarlarına önem vermektedir.*

Bütün bunlar ve Türk-iş'in bağımlı duruma gelmesi, bu örgütün içinde kalarak düzeltilmesini, doğru yola getirilmesini imkânsızlaştırmıştır.

Bu gerçekleri kabul eden bizler, Türkiye koşullarına uygun, işçileri gerçekten temsil eden bir işçi konfederasyonu kurmaya karar verdik. Yeni işçi konfederasyonun adını da şöyle tespit ettik:

TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU

Kısa adı: DİSK

Konfederasyonumuz, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması ve yücelmesi için çalışacaktır.

Konfederasyonumuz, Anayasa'da öngörülen köklü dönüşümlerin mutlaka gerçekleştirilmesine öncülük edecektir.

Konfederasyonumuz işçi hareketinin devrimci bir öz kazanmasını sağlayacaktır.

Konfederasyonumuz, Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtarılması için bilimi geçerli önder sayacaktır.

Konfederasyonumuz, işçi sınıfının kendi bilincine daha süratle erişmesi için önüne dikilen tüm engelleri aşarak, emeği en yüce değer sayan bir açıdan eğitime büyük önem verecektir.

Biz aşağıda imzaları bulunan sendikaların sorumlu yöneticileri, sendikalar arasında kardeşçe dayanışma, işçileri kendi işkollarında en güçlü ve en bilinçli sendikanın içinde toplama ve yüceltme yolunda, sosyal adalete yürekten inanarak ve bilimi en etkin mücadele aracı yaparak zafere ulaşuncaya kadar, bütün gücümüzle çalışmaya and içtik.

Kuruluş bildirimiz; amaçlarımızı, görevlerimizi, çalışma düzenimizi kamuoyuna apaçık anlatacaktır.

İşçi sınıfının hizmetinde, Türkiye'nin her bakımdan tam bağımsızlığı, özgürlüğü ve mutluluğu için yola çıktık.

Zaferimiz Türk emekçi halkının zaferi olacaktır.”

1. Bank-ış	10. Petkim-ış (Ank.)
2. Basın-ış (İst.)	11. Pancar-ış (Ank.)
3. Basın-ış (Ank.)	12. Tekstil (İst.)
4. Gıda-ış (İst.)	13. T. Genel-ış (Ank.)
5. Deniz-ış (İst.)	14. Toprak Su (Ank.)
6. Maden-ış (İst.)	15. T. Taşıt-ış (Ank.)
7. Maden-ış (Zonguldak)	16. Yapı-ış (İst.)
8. Lastik-ış (İst.)	17. Yapı-ış (Ank.)
9. Kimya-ış (İst.)	

Bildirinin yayınlanmasından sonra kuruluş süreci hızlandı. DİSK'in resmi olarak kuruluşundan bir gün önce yaptığı ve kuruluş kararının alındığı olağanüstü genel kurula “*Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor*” sunuldu ve Türk-İş'ten ayrılma nedenleri güçlü bir şekilde yeniden vurgulandı. Bu rapora göre; Türk-İş'ten ayrılmayı zorunlu hale getiren iki önemli neden vardı. Birincisi, Türk-İş'in AİD'den aldığı yardımlar aracılığıyla Amerika sendikalarına ve Amerika'nın siyasal çıkarlarına bağımlı hale gelerek bağımsızlığını yitirmesi. İkincisi ise; bağımsız bir politika sergileyemeyecek olması nedeniyle Türk işçi sınıfı çıkarlarına zarar verecek şekilde hareket etmesidir⁷³⁶.

Türk-İş'in bu durumundan hareketle DİSK, sadece işçilerin aidat ve bağışlarını kabul ederek, iç ve dış sömürüye karşı mücadele edecek, kula kulluk

⁷³⁶ DİSK Kuruluş Bildirisi Ana Tüzüğü, DİSK Yayınları, no:2, İstanbul, 1968, ss. 5-18.

yerine eşitlik ve kardeşlik düzeni kuracak; Anayasada öngörülen köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesi için çalışacaktı⁷³⁷.

DİSK, demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının temel ilkeleri olarak işçi sınıfı adına verilen mücadelenin ekonomik, politik ve ideolojik bütünlük içinde verilmesi gerektiğini savunur⁷³⁸. Bu şekilde bu politikaların işçi sınıfı çıkarlarına göre değiştirilmesi ve topluma yeni bir şekil verilmesi düşünülmüştür⁷³⁹. Dolayısıyla DİSK, geniş siyasal temsili ve köklü reformları gerçekleştirmek amacındadır⁷⁴⁰. Köklü reformları gerçekleştirme düşüncesi en başından uzlaşmacı sendikacılığı değil, sınıf sendikacılığını benimsediğini göstermektedir. Çünkü partilerüstü politika uzlaşmacı sendikacılığın bir aldatmacasıdır⁷⁴¹. Sendikalar sınıf örgütleridir ve kitle örgütü olma niteliği ortaya koyarlar. “ *Sendikaları oluşturan temel, ideolojik ya da politik birlik değil, çıkar birliğidir. Sendikaları, işçi sınıfı partisi yerine koymak, sendikalara parti işlevini yüklemek, sendikaların kitle niteliğini zedeler, sendikaları kitle örgütü olmaktan çıkarır ve parçalanmalara yol açar*”⁷⁴². Oysa sendikalar hiçbir ayırım yapmadan kitle örgütleri olmak ve işçilerin en geniş birliğini sağlamak zorundadır⁷⁴³ ve DİSK, işçi sınıfının birliği için mücadele eder⁷⁴⁴. DİSK’te sendika demokrasisi birliğin temelidir ve sendika çalışmalarında demokratik merkeziyetçilik egemendir⁷⁴⁵. DİSK bu felsefi temeller ışığında, sınıf sendikacılığı temelinde örgütsel ilkelerini biçimlendirerek üç ilke belirlemiştir: Sendikal Birlik İlkesi, Gerçekçilik İlkesi (Positivizm), Tabanın Söz ve Karar Sahibi Olma İlkesi⁷⁴⁶.

DİSK, 24-25 Şubat 1968’de İstanbul’da ikinci genel kurulunu topladı, önemli tüzük değişiklikleri yaptı ve önemli kararlar aldı. NATO’dan çıkılması için çalışılacak, gerektiği takdirde devrimci örgütler ile ilişkiler kurarak yasalara uygun direnme hareketine DİSK’te katılacaktı. Bir komisyon kurarak tüm partilerin tüzük

⁷³⁷ DİSK Kuruluş Bildirisi Ana Tüzüğü, ss. 19-32.

⁷³⁸ **DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri**, DİSK Yayınları, no.28, İstanbul, 1980, s.9.

⁷³⁹ Koray, s.176.

⁷⁴⁰ Toker Dereli, s.352.

⁷⁴¹ DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, s.10.

⁷⁴² DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, s.12.

⁷⁴³ DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, s.13.

⁷⁴⁴ DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, s.31.

⁷⁴⁵ DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, s.15.

⁷⁴⁶ DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, ss.18-30.

ve programları incelenecek ve uygun görülen partinin desteklenmesi için yönetim kuruluna yetki verilecekti⁷⁴⁷.

DİSK, 13-15 Şubat 1970 tarihinde topladığı üçüncü genel kurulunda temel amacının sosyalist bir düzen kurmak olduğunu açıkladı⁷⁴⁸. Bu açıklamanın ardından DİSK'in Türkiye çapında örgütlenmesinin önüne geçmek amacıyla 1317 sayılı kanun değişikliği yapıldı. Bu değişikliğin önüne geçmek üzere DİSK, Anayasa Direniş Komiteleri kuruldu ve 15-16 Haziran'da iş bırakma eğilimi planlandı. 15-16 Haziran olayları Türk sendikacılık tarihi açısından ayrı bir yere oturdu⁷⁴⁹.

12 Mart Askeri Muhtırası sonrasında TİP kapatıldığı gibi DİSK sendikacılarının bir kısmı da tutuklandı. TİP'in kapatılması nedeniyle DİSK 1973 seçimlerinde kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan CHP ve Bülent Ecevit'i destekleme kararı aldı. Bu dönemde DİSK içinde sol fraksiyonların mücadelesi söz konusuydu. Özellikle TKP, DİSK içinde etkinliğini 1975'te arttırdı ve Toplumsal İlerleme grubunda etkin oldu. Burada TKP'nin öncelikli amacı DİSK aracılığıyla meşrulaşmaktı⁷⁵⁰. Toplumsal İlerleme Hareketi DİSK içindeki etkinliğini 1975'te İbrahim Güzelce'nin Genel Sekreterliğe seçilmesi ile arttı. Hareket başlangıçta, TKP'ye karşı ve Ecevit'e ters düşmeyen bir hareket olarak görülüyordu⁷⁵¹.

1975 sonrasında DİSK, kitlesel ve siyasal eylemleri giderek arttırdı. İstanbul ve İzmir'de "*Demokratik Hak ve Özgürlükler İçin Mücadele*" mitingleri düzenledi. Sınıf ve örgüt bilincini arttırmak adına eğitim faaliyetlerini attırdı. 1 Mayıs 1976'da 1 Mayıs'ın resmi olarak kutlanmasını sağladığı gibi Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasına yönelik eylemler yaptı. 1 Mayıs 1977'de⁷⁵² Taksim Meydanında düzenlenen kutlamalar esnasında meydana gelen olaylarda 37 kişi öldü ve Taksim olayları beraberinde tartışma ve suçlamaları beraberinde getirdi. DİSK, kendisine yöneltilen suçlamaların arttığı bu dönemde iki önemli karar aldı. 1977 seçimlerinde

⁷⁴⁷ Kemal Sülker, "DİSK Tarihi Kararlar Aldı", *Ant*, sayı:62, 5 Mart 1968.

⁷⁴⁸ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.194.

⁷⁴⁹ 15-16 Haziran Olayları ile ilgili olarak bakınız 3.2.7. Türk Sendikacılığında Grev Toplu Sözleşme ve İşveren İlişkileri

⁷⁵⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.195.

⁷⁵¹ Alparslan Işıklı, **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.103.

⁷⁵² Bakınız 3.2.7. Türk Sendikacılığında Grev Toplu Sözleşme ve İşveren İlişkileri

tekrar CHP'nin desteklenmesi ve DİSK başkanı Kemal Türkler'in Milliyetçi Cephe hükümetine karşı Ulusal Demokratik Cephe (UDC) çağrısı yapmasıydı⁷⁵³.

UDC, 1960'lı yıllarda Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) ana stratejisiydi. Temel olarak faşizme karşı, ilerici güçlerin kuracağı ileri demokratik bir iktidardı. İşçi sınıfı önderliğinde emekçi sınıflar tarafından oluşturulacak bu cephe, gerici ve faşist cepheyi yıkacaktı⁷⁵⁴. Ancak eskiden beri TKP'nin savunduğu bir teorinin DİSK tarafından uygulanmak istenmesi, DİSK içinde de tartışmalara neden oldu. Türkler ekibinin karşısında DİSK'e yeni katılan ve sosyal demokrat nitelikli Genel-iş başkanı Abdullah Baştürk'ün ekibi vardı. Baştürk, CHP'ye yakındı ve bu DİSK içinde TKP-CHP mücadelesi başlattı⁷⁵⁵.

22-26 Aralık 1977'de toplanan 6. Genel Kurul'da bu iki grubun mücadelesi yaşandı. Abdullah Baştürk genel başkanlığı kazanınca, CHP bu mücadeleyi kazandı. Ancak tüm yönetim kurulu üyeliklerine bakıldığında bu kısmi bir zaferdi⁷⁵⁶.

DİSK içinde farklı sol fraksiyonların çatışması Abdullah Baştürk başkanlığı döneminde de devam etti. Bu mücadelenin sonucunda Toplumsal İlerleme Grubu'ndan Maden-iş, Bank-sen, Baysen ve Yeraltı Maden-iş Şubat 1979'da geçici olarak DİSK'ten ihraç edildi. İhraç kararlarına itirazlar DİSK içinde yeni tartışmaları başlattı. Temelde yapılan işlem DİSK tüzüğüne uymuyordu ve ihraç kararı 20 Şubat 1979'da mahkeme kararıyla kaldırıldı⁷⁵⁷.

Türk-İş gibi DİSK'te Kasım 1979'da bir siyasal parti kurma girişiminde bulundu. Bu girişimin temelinde 1977 seçimlerinde aday milletvekilleri konusunda Bülent Ecevit ve Abdullah Baştürk'ün anlaşmazlık yaşaması vardı. Parti önerisi 8-9 Kasım 1979 tarihli yönetim kurulunda gündeme geldi ve sosyalist nitelikli bir partinin kurulmasına öncülük etme kararı oy çokluğu ile alındı⁷⁵⁸. Parti kurma kararına DİSK içinde pek çok üye sendikanın tepki⁷⁵⁹ göstermesi nedeniyle parti kurulma kararı bir girişimde bulunulmadan rafa kalktı.

⁷⁵³ **Yaşasın DİSK Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım (1975-1977)**, Konuk Yayınları, İstanbul, 1977, ss.228-244.

⁷⁵⁴ Canan Koç- Yıldırım Koç, s.377.

⁷⁵⁵ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.197.

⁷⁵⁶ **DİSK 6. Genel Kurul Çalışma Raporu 22-26 Aralık 1977**, DİSK Yayınları, İstanbul, 1977.

⁷⁵⁷ Canan Koç- Yıldırım Koç, ss. 514-524.

⁷⁵⁸ "DİSK Sosyalist Parti'nin Kurulmasına Öncülük Etme Kararı aldı", **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1979.

⁷⁵⁹ Söz konusu tepkilere yönelik ayrıntılı bilgi için bakınız: Canan Koç- Yıldırım Koç, ss. 554-558.

12 Eylül Askeri Müdahalesine giden süreçte DİSK, önemli bir mücadele alanı oldu. 1980 yılında peş peşe yaşanan öldürme olaylarından biri de 23 Temmuz 1980’de eski DİSK başkanı Kemal Türkler’in öldürülmesi oldu⁷⁶⁰. Bu olay üzerine DİSK’e bağlı sendikalar bazı Türk-İş sendikalarının da katılımıyla geniş katılımlı bir protesto eylemi yaptılar. Alparslan Türkeş’in Maden-iş’e gönderdiği başsağlığı mesajı iade edildi⁷⁶¹.

DİSK, 12 Eylül’den önce bir kapatılma davasıyla karşılaştı. İstanbul Cumhuriyet Savcılığı DİSK’e kapatılma istemiyle dava açtı. Ancak davanın görüşüleceği tarih olan 17 Kasım 1980’den önce 12 Eylül’ün gerçekleşmesi ile davanın seyri farklı bir hal aldı ve MGK’nın 7 nolu bildirisiyle DİSK ve bağlı sendikaların faaliyetleri durduruldu⁷⁶².

3.2.6.5. Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (MİSK) Kuruluşu

MİSK, 23 Haziran 1970’de İstanbul’da kuruldu⁷⁶³. Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) “*Dokuz Işık Doktrini*”⁷⁶⁴ çerçevesinde sınıf sendikacılığına karşı milliyetçi sendikacılığı hayata geçirmek amacıyla kuruldu⁷⁶⁵. MİSK’in bu şekilde kuruluşunda ve amacında MHP’nin genellikle sol hareketlerin etkin olduğu sendika hareketlerine müdahil olma ve kendi güdümünde bir sendika oluşturma isteği en önemli neden olarak ortaya çıktı.

MİSK’in kuruluşundan sonra ana tüzük ve sendikacılık anlayışının netleşmesi ancak 2. Genel Kurul’da gerçekleşti (20-21 Aralık 1975). Buna göre MİSK’in “*Hedef ve Ana Prensipleri*” sendikaların üyelerine karşı olan klasik görev ve

⁷⁶⁰ “Kemal Türkler öldürüldü”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1980; “Bitsin Artık”, **Milliyet**, 23 Temmuz 1980.

⁷⁶¹ Canan Koç- Yıldırım Koç, ss. 624-632. 1980’den sonra Alparslan MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davasında Kemal Türkler’in öldürülmesi önemli bir konu olarak görüşülmüş ve Alparslan Türkeş konu ile ilgili olarak ifade vermiştir.

⁷⁶² Canan Koç- Yıldırım Koç, s.633.

⁷⁶³ Konfederasyon ilk kurulduğunda Milli-iş adını kullanmaktaydı.

⁷⁶⁴ Dokuz Işık Doktrini ve Milliyetçi Hareket Partisi tarihi için bakınız: Alparslan Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010; Burak Arıkan, **Türk Sağının Türk Sorunu: Milliyetçi Hareket Partisi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

⁷⁶⁵ Mustafa Kemal Erkovan, **Sendikacılık Tarihi ve Milliyetçi-Toplumcu Sendikacılık**, Emek Matbaası, Ankara, 1974, s.86.

sorumluluklarını içermekle birlikte ideolojik olarak Türk-İslam kültürüne bağlı sendikacılık çerçevesi oluşturmaktaydı. Buna çerçeveyi çizen maddeler şöyledir⁷⁶⁶;

- “MİSK, Türk işçisinin eş ve çocuklarının Türk ve İslam kültürüyle yoğrularak toplum içinde gelişmelerini, modern mesleki eğitimleri ile de hem kendilerinin işlerine uzmanlaşmalarını sağlayacak ve hem de milli ekonominin gelişmesini temin edecek çalışmalar yapar,
- MİSK, Türk milliyetçiliği ülküsüne bağlı kalmak kayıt ve şartı ile kendisine bağlı kuruluşların üyelerine sosyal adalet, sosyal güvenlik ve insan haklarıyla belirtilen amaçlar uğruna yapacakları mücadelede hiçbir fedakârlıktan çekinmeden desteklemeyi milli bir görev sayar,
- MİSK, ekonomik, sağlık ve milli kültür şuralarının toplanmasına çalışır ve bu şuralara temsilci gönderir.”

MİSK’in sendikacılık anlayışı milliyetçi/toplumcu düzeyde kurulacak Milli Sendikacılıktı. Bu sendikacılık Türkiye’nin milli kalkınma planından farklı olamazdı. Bu anlayışla sınıf kavramı kalkınmayı yavaşlatan bir ayrım olarak tanımlandı. İşçi ve işveren rakip ya da düşman değil birbirini tamamlayan, milli üretimin iki unsuruydu. Buna göre güçlü sendikacılık adına her işkolunda tek sendika ve işçilerin bu tek sendikaya zorunlu üyeliği öngörülüyordu. Buna karşın toplu sözleşme, grev hakkı işçilerin en önemli hakları olarak savunulmaktaydı⁷⁶⁷.

MİSK, 1975-1976 yılında MHP’nin Milliyetçi Cephe hükümetinde yer alması ile önemli bir yükseliş sağladı ve üye sayısını arttırdı. 1977’de üye sendika sayısı 16⁷⁶⁸, üye işçi sayısı ise 225.571’di. 1979’da ise üye sayısı 19’a⁷⁶⁹, üye İşçi sayısı 285.496’ya yükseldi⁷⁷⁰.

⁷⁶⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.201.

⁷⁶⁷ Erkovan, ss. 86-94.

⁷⁶⁸ Bu sendikalar; 1. Türk-Mensucat İş 2. Türk Çimser 3. Türk Demir-Sen 4. Türk Cevher-Sen 5. Türk Ağaç 6. Türk Baraj 7. Türk Gıda 8. Türk Yapı 9. Türk Petrol-Sen 10. Türk Deri-iş 11. Türk Plastik-iş 12. Türk Tarım-iş 13. Milliyetçi Maden-iş 14. Türk Büro-Sen 15. Türk Belediye 16. Türk-Oley-sen’dir. Dikkat edileceği üzere sendikaların adları çoğunlukla “Türk” ile başlamaktadır.

⁷⁶⁹ Bu sendikalar; 17. Matbuat-iş 18. Marmara Büro-Sen 19. Türk-Savaş-Sen’dir.

⁷⁷⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., ss. 203-204.

MİSK, siyasi açıdan MHP'nin uzantısı olarak 1973 ve 1977 seçimlerinde MHP'yi destekledi. MİSK'in işçiler üzerinde doğrudan bir etkisi olmamakla birlikte Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde siyasi baskı ile birlikte bir yükseliş yaşadı. Ancak örgütlenme ve doktrin anlamında sendikal yapılarla bağlı değildi ve bu nedenle gerçek anlamda etkili olamadı. İdeolojik olarak gerçekleşen ve bir parti güdümünde kurulan MİSK, sendikal örgütlenme ve işçilerden çok ideolojiyi ön plana çıkardı.

3.2.6.6. Hak-İş'in Kuruluşu

1960-1980 döneminde diğer partilerin kendilerine bağlı sendika oluşturma çabaları içinde Milli Selamet Partisi'nde (MSP) kendi ideolojisine yakın bir sendika oluşturma çabasıyla 22 Ekim 1976'da Ankara'da Hak-iş'i kurdu.

Hak-iş 7 üye sendika⁷⁷¹ ve 20.000 üye ile kuruldu.⁷⁷² Hak-iş, üyelerine karşı klasik sendika görevlerinin yanı sıra MSP ideolojisine paralel olarak manevi değerleri ve karma ekonomik modeli benimsedi. Hak-iş öncelikle ekonomik bir model ortaya koymakta ve *“alınlerine hürmetskâr işveren, ibadet aşkıyla yanan işçi yetiştirmek için her türlü eğitim ve öğretim imkânını”* sağlayacağını temel hedef olarak belirtmektedir⁷⁷³.

Hak-iş, öncelikle karma ekonomik modele dayanan bir kalkınma projesi ortaya koymaya çalıştı. Hak-iş'e göre kalkınma ve bağımsızlığın önkoşulu ağır sanayiydi. Ancak bu sanayi, işçi-işveren kardeşliğinin sağlandığı, devletle özel sektörün birlikte var olduğu bir sistemdi. Bu sistemde adil ücret sistemi ile fakirlik önleneyecek ve işçi aidatlarıyla gerçekleştirilecek yatırımlarda işçiler ortak olarak çalışmaya ve kazanmaya devam edecekti. İşçilerin ve toplumun kazancı alınlerinden gelen kâr ortaklığı olacaktı⁷⁷⁴. Hak-iş aslında kendi siyasi ideolojisi doğrultusunda bir ütopya vaad etti. Ayrıca Hak-iş dış politika ile ilgili olarak bağımsız ve anti-empyralist bir yapıdaydı. Çünkü MSP'nin en önemli özelliklerinden biri Amerika

⁷⁷¹ Bu sendikalar: Öz Yapı-Sen, Öz Süt-Kur, Öz Demir-İş, Öz Yol-İş, Öz Dokuma-İş, Öz Gıda-İş, Öz Metal-İş'tir. Dikkat edileceği üzere sendika adları “Öz” ile başlamaktadır.

⁷⁷² “Hak-iş”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.2**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.526.

⁷⁷³ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.205.

⁷⁷⁴ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.205.

karşıtlığıydı. Hak-iş, kökü dışarıda olan fikir akımlarından ziyade İslam'ın çerçevesinde yeni bir sendikacılık anlayışı olarak ortaya çıktığı iddiasındaydı⁷⁷⁵.

Hak-iş sahip olduğu bu anlayış çerçevesinde 1 Mayıs'ı Yahudi bayramı olarak görmekte ve Türk işçisini, 1 Mayıs'ı lanetlemeye çağırmaktadır. 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olmasına karşıdır⁷⁷⁶.

Hak-iş'in faaliyetleri 1980 müdahalesi ile durdurulmuştur.

3.2.6.7. Sosyal Demokrat İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Sosyal Demokrat-İş) Kuruluşu

1970'li yıllarda Türkiye'de CHP ve Bülent Ecevit'le birlikte sosyal demokrasinin yükselişi sendikal harekette de sosyal demokrat bir eğilim yarattı. Bu durum sendika- siyaset ilişkilerinin iç içeliğinin en önemli göstergelerindendi.

Türk-İş içindeki ilk sosyal demokrat hareket 1971 yılında "*Sosyal Demokrasi Hareketi*" adıyla Türk-İş yönetimine karşı bir muhalefet grubu olarak başladı⁷⁷⁷. Sosyal Demokrat muhalefet, Türk-İş'in bir yenilenme sürecine girerek Türkiye'nin gelişen sosyo-ekonomik ve siyasal durumuna göre politikalarını değiştirmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu açıdan en büyük eleştiri partilerüstü politikaya yapılıyordu⁷⁷⁸.

Sosyal Demokrat hareket Türk-İş içindeki en somut muhalefet hareketini 15-16 Haziran olayları sonrasında Kızılcahamam'da yapılan yönetim kurulunda gerçekleştirdi. Genel-iş başkanı Abdullah Baştürk, Deniz Ulaş-ış Genel Başkanı Feridun Şakir Ögünç, Yol-iş Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu ve Petrol-iş Genel Başkanı İsmail Topkar'ın imzasını taşıyan "*1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar*" başlıklı rapor sunuldu. Rapor dört başkanın imzalaması nedeniyle dörtler raporu olarak anıldı.

⁷⁷⁵ Bu durumda Hak-iş Batı'daki Hristiyan sendikacılık anlayışına benzetilebilir.

⁷⁷⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.206.

⁷⁷⁷ Özkal Yici, "Türk Sendikacılığı'nda Sosyal Demokrasi Hareketi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972, s.214.

⁷⁷⁸ Gülten Kutal, "Türk Sendikacılık Hareketi ve Partilerüstü Politika Prensibi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 22. ve 23. Kitap**, Fakülteler Matbaası, Ankara, İstanbul, 1971, s.96.

Rapor, öncelikle partilerüstü politikayı eleştirmekle birlikte 7. Genel Kurul'da açıklanan 24 İlke'nin hayata geçirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini belirterek; yeni bir parti kurulması ya da demokratik sol çizgideki bir parti etrafında birleşilmesini önermekteydi⁷⁷⁹. Rapor açıkça CHP'yi işaret etmektedir⁷⁸⁰. Dörtler, raporda; kendilerini Ortanın Solu çizgisinde anti-komünist ve anti-marksist olarak tanımlamaktaydılar. Nitekim rapora ilişkin sert tartışmalar yaşanırken dörtler, bir siyasi parti kurma ya da destekleme önerisini geri çektiler⁷⁸¹.

Rapor özellikle AP'li sendikacılar tarafından şiddetle eleştirildi ve rapor Türk-İş'i parçalamaya çalışmakla suçlandı. Genel Sekreter Halil Tunç, konfederasyonun bölünmemesi için raporun reddedilmesi gerektiğini savundu. Sonuçta yönetim kurulunda rapor kabul edilmedi ve partilerüstü politika savunuldu. Raporu hazırlayan Dörtler, bir bildiri yayınlayarak isteklerinin takipçisi olacaklarını belirttiler⁷⁸².

Dörtler, daha sonraki süreçte CHP'den aldıkları destekle sosyal demokrat sendikacılık yönündeki çabalarına devam ettiler ve 8 sendika daha bu harekete katıldı⁷⁸³. Bu 12 sendika Onikiler Raporu olarak bilinen “ *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen*” başlıklı raporu 9 Temmuz 1971'de Türk-İş yönetim kuruluna sundular⁷⁸⁴.

Dörtler raporu ile büyük paralellikler gösteren Onikiler raporu partilerüstü politikayı daha sert eleştirmektedir. Rapora göre; Türk-İş partilerüstü politikayı savunmasına rağmen yönetim kurulunda farklı siyasal partilere mensup sendikacılar

⁷⁷⁹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.220.

⁷⁸⁰ CHP'nin Demokratik Sol ekibinde olan ve sendikalarla yakın ilişkiler içinde olarak Çalışan Adam dergisini çıkartan Faruk Erginsoy, Türk-İş'in sosyal demokrat hareketi ile CHP arasındaki bağlantı hakkında şunları aktarmaktaydı: “1971'de Türk-İş içerisinde Sosyal Demokrat Sendikalar Hareketi diye mevcut yönetime karşı bir hareket başlatıldı. Bu politik açıdan CHP'ye yandaş olan ideolojik açıdan da sosyal demokrasiyi benimseyen sendikaların örgütlediği bir harekettir. Tabii kısa sürede partiyle hareket arasında bir yakınlık bir özdeşlik kuruldu. Abdullah Baştürk'ün özellikle çıkışı da o hareket sebebiyle olmuştur.” **Faruk Erginsoy ile 28 Aralık 2005'te İstanbul'da yapılan görüşme.** Faruk Erginsoy' o dönemde sosyal demokrat sendikacılık üzerine yazdıkları ile işçiler üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Eserleri sosyal demokrat sendikacılık ve CHP'nin demokratik solunu yaklaştırmıştır. Faruk Erginsoy, **Türkiye İşçi Hareketi ve Demokratik Sol**, Oleyis Yayınları, İstanbul, 1971; Faruk Erginsoy, **Demokratik Sola Başlangıç**, G Yayınları, İstanbul, 1976.

⁷⁸¹ Filiz Aslan, “Dörtler Raporu”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.334.

⁷⁸² Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.221.

⁷⁸³ Bu 8 sendika; Besin-iş, DYF-İş, Ges-iş, Kristal-iş, Sağlık-iş, Tez Büro-iş, Türk Harb-iş ve T. OLEYİS'tir. Sağlık -iş daha sonra partilerüstü politika ilkesine bağlılığını açıklamıştır.

⁷⁸⁴ Besin-iş, DYF-iş, Genel-iş, Ges-iş, Kristal-iş, Petrol-iş, Sağlık-iş, Tez-Büro-iş, Türk-Deniz-Ulaş-iş, Türk Harb-iş, T. Oleyis, Yol-iş, **Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

aracılığıyla konfederasyon, siyasal partilerin fikirlerini empoze etmeye çalıştıkları siyasal bir arena haline gelmektedir. Bu durum Türk-İş'in gücünü bölmekte ve Türk-İş'i bağımlı kılmaktadır⁷⁸⁵. Türk-İş'in bu durumu nedeniyle yeni bir model aramak durumunda kaldıklarını vurgulayan on iki sendika hedeflerinin hızlı kalkınma ve adaletli bölüşüm düzeni kurmak olduğunu vurgulamaktadırlar⁷⁸⁶. Rapor işçi hareketinin siyasal bir güç haline gelmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır⁷⁸⁷.

Rapor Türk-İş yönetim kurulunda çeşitli gerekçelerle oyalandı, dört ay sonra görüşüldü ve reddedildi. Ancak bu sefer yönetim kurulu bir bölünmeye imkân vermemek adına daha yumuşak ve uzlaştıracı bir üslup kullandı⁷⁸⁸.

Sosyal demokrat sendikacılık Türk-İş içinde bu rapordan sonra da yükselmeye devam etti ve sosyal demokrat sendika sayısı 20'ye yükseldi⁷⁸⁹. 4-5 Aralık 1971'de Sapanca toplantısında bir Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi kurulmasına karar verildi. Konsey kurulduktan sonra çeşitli toplantılar düzenleyerek sosyal demokrat sendikacılığı anlatmaya çalıştı. En sonunda sosyal demokrat sendikaların bir kısmı Sosyal Demokrat-iş adıyla yeni bir konfederasyon kurdular⁷⁹⁰.

Sosyal Demokrat-iş 22 Eylül 1978'de Türkiye Oto Metal-iş, Türkiye Özgür Yapı-iş, İdeal Lastik-iş, Per-Kim-iş ve Demir-iş sendikaları tarafından, sosyal demokrat sendikacılık anlayışını harekete geçirmek amacıyla kuruldu. Sosyal-Demokrat-iş tam olarak gelişimini tamamlayamadan 12 Eylül müdahalesi ile faaliyetten men edildikten sonra münfesi durumuna düştü⁷⁹¹.

⁷⁸⁵ Orhan Tuna, "Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap**, s. 267.

⁷⁸⁶ Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem, s.7.

Bu raporda yeni model arayışında olan sosyal demokrat hareket Marksist düzeninde bu konuda bir çözüm olamaması nedeniyle yeni bir model arayışına gittiklerini açıklamaktadırlar. **Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem**, ss.11-17.

⁷⁸⁷ Filiz Aslan, "Onikiler Raporu", **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.2**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.465.

⁷⁸⁸ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.223.

⁷⁸⁹ Aralık 1971'de Haber-iş, TGS, Deri-iş, Kauçuk-iş ile bağımsız, Tekstil İşçileri Sendikası, İstanbul Metal İşçileri Sendikası ve İstanbul Cevher-iş sendikaları katıldı.

⁷⁹⁰ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s. 223. Genel-iş, Oleyis, Tekstil İşçileri Sendikası ve Sosyal-iş DİSK'e katıldı.

⁷⁹¹ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.224.

3.2.7. Türk Sendikacılığında Grev-Toplu Sözleşme ve İşveren İlişkileri

Türk sendikacılığı köklü bir gelenekten yoksun olduğu için oluşumu yasal düzenlemeler çerçevesinde, iktidarların kontrolünde gerçekleşti. Aynı durum işçi ve işveren ilişkilerinin şekillenme sürecinde de yaşandı. 1960'lı yıllarda gelişen işçi-işveren ilişkileri mevzuat yoluyla ve toplu iş sözleşmeleri olmak üzere iki yoldan gelişme gösterdi⁷⁹².

İşçi ve işveren ilişkilerinde rol oynayan en önemli faktör ücretti. Her iki tarafta kendi çıkarı doğrultusunda bir ücret hedeflediğinde, asgari geçim tutarında bir ücretin hükümet tarafından tespit edilmesi önemliydi ve işçi-işveren ilişkilerini en makul seviyede tutmayı sağlamaktaydı⁷⁹³.

İşçi-işveren ilişkilerinde üç çeşit iletişim aracı vardı. Bunlardan birincisi; işçinin bireysel olarak taleplerini işverene ya da vekiline iletmesi şeklindeydi. İkincisi; işçi temsilcisi aracılığıyla işveren ile iletişimin sağlanmasıydı. Üçüncüsü işçinin üyesi olduğu sendikayı harekete geçirerek işveren ile iletişime geçmesiydi⁷⁹⁴. Üçüncü yöntem işçinin en örgütlü şekilde korunmasını sağladığından işçiler tarafından tercih edilen yöntemdi. Ancak işçilerin örgütlü olarak hareket etmeleri, işverenleri de örgütlü bir çaba içine itti ve işverenlerde işçi konfederasyonlarının karşısına örgütlü olarak çıkmaya başladı. Bu yöndeki ilk çaba 15 Ekim 1961'de İstanbul Sanayi Odası'nın desteği ile altı işveren sendikasının bir araya gelmesi ile kurulan İstanbul İşveren Sendikaları Birliği oldu.

İşveren sendikaları en başta önemli örgütlenme sorunları ile karşılaştılar. Bunun en önemli nedeni doğrudan veya vasıtalı olarak menfaat sahalarının belirlenmemesi, fonksiyonel birlik bilincinin olmaması, işçilerle ilgili çeşitli konularda faaliyet ve araştırmalar organize edilememesi, ticaret ve sanayi odalarının

⁷⁹² Orhan Tuna, "İşçi ve İşveren İşbirliği Türkiye'deki Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkânlar", **Sosyal Siyaset Konferansları, 22. ve 23. Kitap**, s.92.

⁷⁹³ Şefkati Türkekul, "İşveren Zaviyesinden İşçi ve İşveren Münasebetleri", **Sosyal Siyaset Konferansları, 6. Kitap**, İsmail Akgün Matbası, İstanbul, 1954, s.8.

⁷⁹⁴ Bahir Ersoy, "İşçi Gözü ile İşçi ve İşveren Münasebetleri", **Sosyal Siyaset Konferansları, 6. Kitap**, s.48.

çoğu zaman işveren sendikalarının rollerini üstlenmesi işveren sendikalarının gelişimini engelledi⁷⁹⁵.

Bu engellere rağmen 1961’de İstanbul İşveren Sendikaları Birliği’nin kurulması bir başlangıç oldu⁷⁹⁶. İşveren sendikalarının değişik güç ve prensipler içinde çalışma hayatına girişi değişik özellikler ve güçler yarattı. Türkiye’de işveren sendikaları öncelikle meslek hak ve çıkarlarını korumaya yöneldiler⁷⁹⁷.

Aralık 1962’de İstanbul İşveren Sendikaları Birliği, tüzük değişikliğine giderek, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) adını aldı⁷⁹⁸. Bu gelişim işçi sendikalarının hızlı gelişmesi karşısında gerçekleşti. TİSK, 1965 yılında Meclis’e, hükümete ve bürokrasiye yakın olmak adına merkezini İstanbul’dan Ankara’ya taşıdı. Bu yer değişimi ile; Anadolu’ya yakın olmak, konfederasyon ve bağlı sendikaların yalnız İstanbul işverenlerine ait olmadığını belirtmek, bölgesel işveren sendikalarının kendilerini feshederek milli sendikalara katılmalarını sağlamak, Türk-İş ile yakın ilişkiler kurmak ve TBMM, bakanlıklar ve bürokrasi ile yakın ilişkiler kurarak yasal düzenleme taslaklarına birebir ulaşmak hedeflendi⁷⁹⁹. Bu taşınma kararı hedefleri doğrultusunda mantıklı olmakla birlikte TİSK içinde önemli tartışmalara neden oldu. Ancak taşınma sonrasında TİSK, önemli ölçüde hedeflerini gerçekleştirmiş oldu. Konfederasyonun üye sayısı arttı⁸⁰⁰. TİSK, giderek güçlenerek toplu sözleşmelerin önemli bir tarafı haline geldi.

1971’de TİSK’in varlığına rağmen bağımsız hareket edemedikleri ve hükümet üzerinde bir güç oluşturmadıkları gerekçesiyle Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) kuruldu⁸⁰¹. 2 Nisan 1971’de imzalanan Kurucular protokolünde Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Raşit

⁷⁹⁵ Osman Kermen, “Türkiye’de İşveren Sendikalarının Gelişmemesi Sebepleri ve Bu Konuda Alınması Gereken Tedbirler”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 13. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, ss. 142-143.

⁷⁹⁶ Birliğin Kurucuları: Madeni Eşya Sanayi İşveren Sendikası, İstanbul Tahta Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Matbaacılık Sanayi İşverenleri Sendikası, İstanbul Cam Sanayi İşverenleri Sendikası.

⁷⁹⁷ Kermen, s.142.

⁷⁹⁸ Refik Baydur, **Türk Sendikacılığı İşçi ve İşveren**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2008, s.33.

⁷⁹⁹ Baydur, s.55.

⁸⁰⁰ Üye sayısı 16’ya ulaştı. Baydur, s.64.

⁸⁰¹ TÜSİAD, Türkiye çalışma hayatının sonraki dönemlerinde önemli etkiler yaptı. TÜSİAD tarihi için bakınız: Feyyaz Berker-Güngör Uras, **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD’ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009; Eylem Türk, **TÜSİAD Patronlar Kulübü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009; Mehmet Altun, **Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD’ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Özsaruhan, Ahmet Sapmaz, Feyyaz Berker, Melih Ozakat, İbrahim Bodur, Hikmet Erenyol, Osman Boyner, Muzaffer Gazioğlu gibi sanayici isimlerin imzası vardı⁸⁰². 1971-1980 yılları arasında Feyyaz Berker TUSİAD başkanlığını yürüttü.

TUSİAD başlangıçta siyasi açıdan fazla etkili olmadı. Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren güç kazandı ve 1979'da Bülent Ecevit hükümetinin düşürülmesinde gazetelerde başlattığı ilan kampanyası ile önemli bir rol oynadı⁸⁰³. Daha sonra kurulan Süleyman Demirel azınlık hükümetini destekledi ve 24 Ocak kararlarının alınmasında önemli rol oynadı.

Türkiye'de toplu sözleşme ile ilgili düzenlemeler 275 sayılı 1963 tarihli Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunu ile yapıldı. İşveren ve işçiler toplu pazarlık süreci sonunda imzalanan toplu iş sözleşmelerinin tarafları olarak bu süreçte kendilerine uygun sözleşme sağlama konusunda mücadele etmekteydiler ve sendikalaşma oranının yüksekliği pazarlık sürecinde her iki taraf içinde bir güç kaynağıydı⁸⁰⁴.

Toplu pazarlık sistemi 1970'li yıllarda işçi ücretlerinde önemli bir iyileşme sağladı. İşçilerin ücretleri ile birlikte satın alma güçleri de arttı. Bütün ekonomik ve siyasal sıkıntılara rağmen 1976'da en yüksek oranına ulaştı ve 1978'den sonra gerilemeye başladı⁸⁰⁵.

Aşağıdaki Tablo 20, 275 sayılı kanunun çıktığı 1963 yılından 1980'ne kadar toplu iş sözleşmeleri ve kapsadığı işçi sayılarına ilişkin veriler içermektedir.

Tablo 20'den anlaşıldığı üzere toplu sözleşme özellikle kamu sektöründe daha fazla işçiyi kapsamaktadır. Bunun bir nedeni kamu sektörünün büyüklüğü olmakla birlikte diğer nedeni de iş güvencesi ve devletin kendi çıkardığı kanunlara uyma zorunluluğudur. Toplumsal hareketliliğin ve grevlerin yüksek olduğu 1976 yılı sonrası incelendiğinde ise grevlere rağmen önemli sayıda pazarlık sürecinin uzlaşmayla bittiği düşünülür. Ancak sözleşmenin kapsadığı işçi sayısı incelendiğinde bunun bir yanılsama olduğu anlaşılır. Özellikle 1979 yılında en yüksek sözleşme

⁸⁰² <http://www.tusiad.org/tusiad/kurucular-protokolu/> (09.10.2012)

⁸⁰³ İlan için bakınız ek 12, "Gerçekçi Çıkış Yolu", **Milliyet**, 15 Mayıs 1979.

⁸⁰⁴ Sabahattin Zaim, "Kollektif Pazarlık Sisteminin Mahiyeti ve Prensipleri", **Sosyal Siyaset Konferansları, 12. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1961, s.5.

⁸⁰⁵ Nurcan Özkaplan, **Sendikalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir Deneme**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994, s.109.

sayısına ulaşılmasına rağmen kapsadığı işçi açısından en düşük rakamlara sahiptir. Bunun sebebi 1979 yılında grevlere katılan işçi sayısının fazlalığıdır.

Tablo 20: 1960-1980 Toplu İş Sözleşmeleri ve Kapsadığı İşçi Sayıları

Yıllar	Sözleşme Sayısı	Kapsadığı İşçi Sayısı		
		Kamu	Özel	Toplam
1963	96	3.000	6.000	9.000
1964	1.078	264.000	173.000	437.000
1965	872	122.000	50.000	172.000
1966	1.152	159.000	175.000	334.000
1967	2.339	110.000	79.000	189.000
1968	1.332	254.000	164.000	418.000
1969	1.429	108.000	136.000	244.000
1970	1.516	335.000	216.000	551.000
1971	1.443	189.000	154.000	343.000
1972	1.603	278.000	148.000	426.000
1973	1.921	250.000	193.000	443.000
1974	1.724	427.000	175.000	602.000
1975	1.893	91.000	209.000	300.000
1976	2.408	221.000	255.000	476.000
1977	2.173	369.000	221.000	590.000
1978	2.225	280.000	204.000	484.000
1979	2.914	266.000	48.000	314.000
1980	1.813	237.000	93.000	330.000

Kaynak: Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s.251.

1979'daki hükümet değişikliğinden sonra Süleyman Demirel yönetimindeki azınlık hükümetinin aldığı 24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı Çerçevesinde bir Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu oluşturuldu ve Kurul toplu sözleşme süreçlerini düzenlemeye yönelik bir dizi esas belirlemekle görevlendirildi. Kurulun aynı zamanda taraflar arasında koordinasyonu sağlayacağı da öngörülmüştü. Ancak bu esaslar 12 Eylül Müdahalesi nedeniyle uygulanamadı⁸⁰⁶.

1963 düzenlemelerinden sonra grev uygulamaları sıklıkla görülmeye başladı. Özellikle 1967'de DİSK'in kurulmasından sonra sınıf sendikacılığının ön plana çıkması nedeniyle 1970'li yıllarda grevler daha da arttı. DİSK, Türk-İş ve diğer sendikalara göre daha fazla greve gitmekteydi. Genel olarak bu dönemdeki grevler 1963-1971 ve 1971-1980 dönemi olmak üzere iki ayrı dönemde incelenmektedir.

⁸⁰⁶ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., ss. 252-253.

Tablo 21: 1963-1971 Yılları Arasında Grevler

ÇALIŞMA BAKANLIĞINA GÖRE 1963-1971 GREVLERİ										
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Toplam
Grev Sayısı	8	83	46	42	100	54	86	72	78	569
Grevci Sayısı	1.514	6.640	6.593	11.414	9.463	5.179	20.162	21.156	10.916	93.038
Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı	19.739	238.261	336.836	430.104	344.112	175.286	323.220	220.189	476.116	2.563.863
Bir Greve Ortalama Katılım	189.25	80	143.32	271.76	94.63	95.9	234.44	293.83	139.94	163.5
Grevci Başına Ortalama Grev Süresi (işgünü)	13.03	35.88	51.08	37.68	36.86	33.84	16.03	10.4	43.61	27.55
Grev Başına Kaybolan İşgünü	2467.3	2780.6	7322.5	10240.5	3441.12	3246.03	3758.18	3058.18	3104.05	4505.91
ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜNE GÖRE 1963-1971 GREVLERİ										
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Toplam
Grev Sayısı	8	73	43	36	100	54	81	112	96	603
Grevci Sayısı	700	6.900	6.500	9.900	9.400	5.200	15.100	21.100	10.900	85.700
Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı	20.500	216.200	304.900	333.600	344.400	176.400	267.800	241.200	476.400	2.381.400
Bir Greve Ortalama Katılım	89	95	152	276	95	96	186	188	113	
Grevci Başına Ortalama Grev Süresi (işgünü)	29	31	46	34	36	34	17	11	43	
Grev Başına Kaybolan İşgünü	2.574	2.962	7.091	9.267	3.445	3.267	3.307	2.154	4.953	

Kaynak: Mehmet Şehmus Güzel, “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1860.

Tablo 21’de 1963-1971 yılları arasında Çalışma Bakanlığı verileri ve ILO verilerine göre grev istatistikleri gösterilmektedir. İki kurumun istatistikleri arasında önemli farklar görülmektedir. Bunun nedeni bakanlık verilerini, idari makamların desteği ile oluştururken ILO özellikle sendika beyanlarını esas almaktadır. Bu nedenle ILO istatistiklerinde grev sayısı daha yüksektir. Ancak buna karşın ILO istatistiklerinde grevci sayısı ve grevde kaybedilen işgünü sayısı rakamları bakanlık verilerinden düşüktür. Bunun nedeninin sendikaların örgütlenme kaygıları ile bakanlığa yüksek rakamlar bildiriyor olması muhtemeldir.

Tablo 22: 1973-1980Yılları Arasında Grevler

1973-1980 GREVLERİ									
	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Toplam
Grev Sayısı	22	45	90	105	167	175	190	227	1.021
Grevci Sayısı	12.284	21.046	25.899	32.899	59.889	27.208	39.901	46.216	264.832
Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı	479.857	470.088	1.102.682	1.768.201	5.778.205	1.598.905	2.217.347	5.408.618	18.823.903
Bir Greve Ortalama Katılım	558.36	467.68	282.21	313.32	358.61	155.47	210	203.59	259.38
Grevci Başına Ortalama Grev Süresi (işgünü)	39.06	22.33	43.41	53.74	96.48	58.76	55.57	117.02	71.07
Grev Başına Kaybolan İşgünü	21811.68	10446.4	12252.02	16840	34600.02	9136.6	11670.24	23826.51	18436.73

Kaynak: Güzel, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s.1872.

Tablo 22’de 1973-1980 yılları arasında gerçekleşen grevlerin genel istatistiği verilmektedir. Tablo 22’de grev sayılarının, grevci sayılarının ve kaybolan işgünü sayısının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Tablo, 1973-1980 döneminin toplumsal hareketliliği yüksek bir dönem olduğunu göstermektedir. Bu hareketlilik aynı zamanda işçilerin sendikalar etrafında örgütlü olarak hareket edebildiklerinin ve sendikaların bir faktör olarak sosyo-ekonomik ve siyasal hayata yön verdiklerinin bir göstergesidir.

Tablo 23: Sektörlere Göre 1973-1980 Grevleri

İktisadi Faaliyet Kolu/ Sektörler		1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	TOPLAM
Genel Toplam	A	22	45	90	105	167	175	190	227	1.021
	B	12.284	21.046	25.389	32.899	59.889	27.208	39.901	46.216	264.832
	C	479.857	470.088	1.102.682	1.768.201	5.778.205	1.598.905	2.217.347	5.408.618	18.823.903
KAMU KESİMİ										
Kamu Kesimi Toplamı	A	7	22	13	22	29	27	46	30	196
	B	5.179	15.390	5.847	12.701	18.379	3.006	21.857	11.652	94.011
	C	215.387	256.092	231.048	399.466	1.316.326	153.478	714.425	1.354.594	4.640.816
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve balıkçılık	A		16		2			1		19
	B		2.148		722			120		2.990
	C		30.021		15.040			1920		46.981
Maden	A	2			1	4		2	2	11

İstihracı ve taş ocakları	B	3.446			20	3.549		758	136	7.909
	C	201.506			1.240	125.440		99.880	10.472	438.538
İmalat Sanayi	A	1	3	4	7	11	4	4	4	38
	B	510	3.501	2.986	7.240	13.421	461	1.196	6.259	35.574
	C	1.530	123.861	95.592	225.838	1.129.874	23.820	46.140	1.008.254	1.746.909
İnşaat	A	1		3	1		1			6
	B	40		215	2.850		120			3.225
	C	400		16.924	99.750		120			117.194
Elektrik, gaz, su ve sıhhi tesisler	A	1			1					2
	B	1.000			12					1.012
	C	8.000			420					8.420
Ticaret	A			3	1		4	5	13	26
	B			227	14		211	2.416	325	3.193
	C			5.028	1.498		24.709	77.012	26.932	136.179
Nakliye, ambarlama ve muhaberat	A		1	1	2			1	3	8
	B		1.100	2.380	1.280			450	4.200	9.360
	C		19.800	111.860	50.320			2.700	286.600	471.280
Hizmet	A	2	2	2	6	4	18	33	8	75
	B	183	8.641	39	594	284	2.214	16.917	732	29.604
	C	3.951	82.410	1.644	4.885	34.779	103.829	486.773	22.336	740.607
Diğer	A				1	10				11
	B				19	1.125				1.144
	C				475	26.233				26.708
ÖZEL KESİM										
Özel Kesim Toplamı	A	15	23	77	83	138	148	144	197	825
	B	7.105	5.656	19.542	20.198	41.510	24.202	18.044	34.564	170.821
	C	264.470	213.996	871.634	1.368.735	4.461.879	1.445.427	1.502.922	4.054.024	14.183.087
Tarım, Ormancılık, avcılık ve balıkçılık	A			1	1		2	5	2	11
	B			32	230		40	824	220	1346
	C			120	14.260		3.799	43.936	6.240	69.355
Maden istihracı ve taş ocakları	A			2	4	13	13	19	4	55
	B			1.207	1.399	2.955	2.430	1.888	980	10.859
	C			13.992	64.110	334.533	120.796	143.330	91.224	767.985
İmalat Sanayi	A	13	22	55	64	95	95	74	182	600
	B	7.079	5.521	16.905	16.900	30.438	20.094	11.570	32.232	140.739
	C	264.300	195.366	772.719	1.216.482	3.874.146	1.202.347	1.071.161	3.896.965	12.493.486
İnşaat	A			4		5	4	1	1	15
	B			302		143	258	550	76	1.329
	C			9.600		3.688	6.962	18.700	4.712	43.662
Elektrik, gaz, su ve sıhhi tesisler	A					2		1		3
	B					189		6		195
	C					12.636		282		12.918

Ticaret	A			7	5	11	14	12	2	51
	B			154	1.097	972	738	959	91	4.062
	C			9.991	40.243	115.679	79.595	52.553	9.918	307.979
Nakliye, ambarlama ve muhaberat	A				3	3	1	6		13
	B				374	5.734	26	876		7.010
	C				12.088	34.108	3.796	25.446		75.438
Hizmet	A	2	1	7	5	9	19	26	6	75
	B	26	135	607	186	1.079	616	1.371	965	4.985
	C	170	18.630	55.547	19.308	87.089	28.132	147.514	44.965	401.355
Diğer	A			1	1					2
	B			335	12					347
	C			8.665	2.244					10.909
(A) Grev Sayısı										
(B) İşçi Sayısı										
(C) Kaybolan İşgünü Sayısı										

Kaynak: Güzel, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s.1870.

Tablo 23’de ise 1973-1980 dönemi grevlerinin sektörlere dağılımı incelenmektedir. Kamuda en fazla grevin hizmet sektöründe ardından imalat sanayinde gerçekleştiği görülmektedir. Kamu kesimi genel toplamındaki grev sayısı (196) özel kesimdeki grev sayısının (825) çok altındadır.

Özel kesimde ise en fazla grev imalat sanayinde görülmektedir. İmalat sanayinin ardından hizmet sektörü gelmektedir. Kamu kesimi ve özel kesim de grev sayısı açısından birinci ve ikinci sektörler yer değiştirmiştir.

Sonuçta; 1963-1980 arası dönem grevler açısından hareketli bir dönemdir. Burada bu dönemde gerçekleşen ve öne çıkan grevlerden bahsedilecektir.

Kozlu Olayları: Zonguldak Kozlu’da liyakat zammının sadece beyaz yakalı işçilere verilmesi üzerine işçiler 10 Mart 1965’te iş bıraktılar. Ayaklanma olarak anılan eylemin ikinci gününde jandarma müdahalesi neticesinde iki işçi öldü ve 10 işçi yaralandı. İşçiler bunun üzerine ölen arkadaşlarının cenazelerini yetkililere vermeyerek ilçeye giriş çıkışları kestiler. Anlaşma işçileri bakanı İsmail Hakkı Akdoğan’ın ilçeye giderek araya girmesiyle sağlandı. Başbakan Ürgüplü, Meclis’te yaptığı bilgilendirmede olaylarla ilgili şunları söylüyordu: “*Gece yarısı kalabalık bir grup kanunsuz ve nizamsız bir şekilde yürüyüşe geçmiş, idarecilerin telkinlerine*

uymayan işçiler vuku bulan çatışmada iki kayıp vermişlerdir. Bazı kişilerin ve bu arada askeri şahısların da yaralandığı öğrenilmiştir. Zonguldak Maden İşçileri Sendikası tarafından olayın tasvip edilmediği öğrenilmiştir.”⁸⁰⁷

Kozlu olayları dönemin ölümle biten işçi olaylarının ilkiydi. Türk-İş’ e işçilere yeterli desteği sağlamadığı yönünde eleştiriler yöneltilmesine ve Türkiye Petrol İşçileri Federasyonu öncülüğünde Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konsey’inin kurulmasına neden oldu.

Derby Lastik Fabrikası İşgali: Türk-İş’e bağlı Kauçuk-iş sendikası, yetkili sendika olduğu iddiası ile 4 Temmuz 1968’de Derby Lastik Fabrikasında toplu sözleşme imzalamak üzere harekete geçti. Ancak DİSK’e bağlı Lastik-iş sendikası, kauçuk-iş sendikasını sarı sendika olmakla suçlayarak yetkili sendikanın kendisi olduğu gerekçesi ile toplu sözleşmeyi engellemek amacıyla fabrikayı işgal etti. Derby İşçileri Boykot Komitesi kurarak bir bildiri yayınladı ve bildiride yetkili sendikanın tespiti için referandum istedi⁸⁰⁸. Sonuçta mahkeme kararıyla yapılan referandumda Lastik-iş 930 oy, Kauçuk-iş 6 oy aldı⁸⁰⁹. Yetkili sendikanın Lastik-iş olarak belirlenmesi üzerine işgal sona erdirildi.

Derby Lastik Fabrikası olayı, yetkili sendika olma adına yaşanan sendikal rekabetten kaynaklanan ilk eylemdi ve ilk defa bu olay ile fabrika işgali gerçekleşti. Ayrıca işgal sırasında İTÜ öğrencileri fabrikaya gelerek işgale destek verdiler. Derby Lastik Fabrikası işgali üniversite öğrencileri ve işçiler arasında işbirliğinin de ilk örneği oldu⁸¹⁰.

15-16 Haziran 1970 Olayları: 15-16 Haziran olaylarının en önemli nedeni 274 sayılı kanunda yapılmak istenen 1317 sayılı kanunun 12 Haziran’da mecliste kabul edilmesiydi. Kanun değişikliği Anayasaya aykırılık eleştirilerine rağmen yürürlüğe girdi. Kanunun içerdiği değişiklikler şöyleydi⁸¹¹:

- Değişiklik ile sendika üyeliği yetkili organların kabulüne bağlanmaktaydı ve noter onayı zorunlu kılınıyordu. İşçilerin

⁸⁰⁷ “Zonguldak’ta Kanlı Olaylar”, **Milliyet**, 13 Mart 1965; **Cumhuriyet**, 13 Mart 1965.

⁸⁰⁸ “İşçiler Lastik Tesisini İşgal Ettiler”, **Milliyet**, 5 Temmuz 1968.

⁸⁰⁹ “Derby Lastik Fabrikası İşgali”, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1, s.285.

⁸¹⁰ “Derby Lastik Fabrikası İşgali”, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1, s.285.

⁸¹¹ Sırrı Öztürk, **İşçi Sınıfı Sendikalar 15/16 Haziran**, Sorun Yayınları İstanbul, 2001, ss.59-61.

sendikalara üye olma ve ayrılma hakları böylece baskı altına alınmış oldu.

- Değişiklik, bir sendikanın Türkiye çapında örgütlenmesi için o iş kolundaki işçilerin 1/3'ünü içermesi şartını getirmekteydi.
- Değişiklik, aynı zamanda sendika kurabilecek kişilere, o işkolunda en az üç yıldan beri fiilen çalışma şartı getiriyordu.
- Değişiklik, uluslararası kuruluşlara katılma hakkını en çok işçiyi temsil eden konfederasyona ve konfederasyona bağlı sendikalara vermektedir.
- Değişiklik, sendikaların yapacakları yatırımlarda en çok üyesi bulunan konfederasyonun olurluğunu zorunlu kılmaktaydı. Bu sendikaları bağlı olmadıkları bir konfederasyonun denetimi altına sokmaktaydı.
- Değişiklik, aynı zamanda, birlikleri içermemekteydi, grev ve lokavtı eşit ve karşılıklı haklar olarak kabul etmekteydi, sendikaların ticaretle uğraşmalarına ve yatırım yapmalarına olanak tanınmaktaydı. Konfederasyonlara sendikaların gelirlerini, giderlerini ve çalışmalarını denetleme yetkisi tanınmaktaydı.

Bu maddelerin tamamı Anayasanın “*sendikaya serbestçe üye olmak ve ayrılmak hakkı*” veren 46. Maddesine karşıydı. Değişiklik Kanunu doğrudan DİSK'in örgütlenmesini engellemek ve konfederasyonları dizginlemek amacıyla çıktığı geniş bir kanaat olarak dile getirilmekteydi. Türk-İş kendi çıkarları doğrultusunda olan bu yasa değişikliğini savundu. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, tasarı ile ilgili şunları söylüyordu⁸¹²:

“Sendikalar Kanunu değişikliği üzerine koparılmak istenen fırtına, değişikliğin Anayasaya aykırılığı iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır. Birçoğu anayasa Mahkemesi, öbürleri de yargı organları kararlarına dayanan ve yıllardır uygulana gelen değişikliklerin anayasaya aykırı

⁸¹² Halil Tunç, “Değişiklik Yargının Kararlarına Dayanıyor”, **Milliyet**, 26 Haziran 1970.

olduğunu söyleyebilmek iyi niyetli kişiler için gerçekten zordur. (...) Türk-İş Sendikalar Kanunu değişikliğini savunmak durumunda değildir ve zaten güçlenmek için de böyle bir değişikliğe ihtiyacı yoktur. Bugün, Türk-İş, bütün yurttaki işçi adına söz söyleyebilecek tek kuruluş niteliği kazanmıştır. Türk-İş'in bu güce erişmesinde ne yasalar ne yasa değişiklikleri rol oynamıştır; bunda en büyük etken yasalardan da yasa değişikliklerinden de önemli olan, işçinin güveni ve sevgisidir. Bu görüşlerin ışığında, Türk-İş olayların altında yatan asıl nedenin sendikal kanunu değişikliği olmadığına yakın bir gelecekte kamuoyu tarafından da anlaşılacağı inancındadır. Bu durumda, artık Türk-İş'in savunacağı görüş, daha önce de öne sürdüğü gibi, sendikal hareketi düzenleyen bir sendikalar kanununun yürürlükte bulunmasının gereksizliği olacaktır.”

DİSK, başkanı Kemal Türkler ise değişiklikleri eleştiren sert bir bildiri yayınladı⁸¹³:

“ AP, CHP ve GP'nin oylarının birleştiği yeni tasarı işçilerin serbestçe sendika seçme özgürlüğünü yok etmektedir. Memleketimizde faşist sendikacılığı getirmenin temelleri atılmaktadır. Bundan sonra, Türk-İş dışında bulunan işçi sendikalarına hayat hakkı tanınmayacak, işçiler, üyesi olmadıkları halde, haraç şeklinde Türk-İş'e aidat ödemek zorunda bırakılacaktır. Türk-İş'e tanınan sendika diktatörlüğü, çalışma hayatına baskı, terör ve ızdırap getirecektir.

Bu kanun, işçinin doğal hakkı olan sendika seçme özgürlüğünü Anayasa'nın 46. Maddesine rağmen ortadan kaldırmaktadır. Meclisten çıkan yeni kanun tasarısı, getirdiği ilkeler açısından tümü ile Anayasa'ya aykırıdır. (...)

Kanun zoruyla Türkiye'de tek konfederasyon ve her işkolunda sendika tekeli kanunla kurulmaktadır.(...)

DİSK, bu meselenin anayasa çizgisi içine sokulması mücadelesini verecektir.”

⁸¹³ Öztürk, ss.80-81.

DİSK'in yayınladığı bu bildirinin ardından 15 Haziran'da değişikliği protesto eden direnişler başladı. İlk gün 70.000 işçi bu protestolara katıldı. 16 Haziran'da devam eden olaylara 100.000 işçi katıldı ve güvenlik güçlerinin müdahalesi üzerine olaylar büyüdü. Bunun üzerine 16 Haziran akşamı DİSK'e bağlı sendika merkezleri ve bölge temsilciliklerinde aramalar başladı. Aralarında DİSK başkanı Kemal Türkler, Genel Sekreteri Kemal Sülker'in de bulunduğu pek çok sendikacı ve işçi tutuklandı. İstanbul ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edilerek olaylar kontrol altına alındı⁸¹⁴.

15-16 Haziran olayları toplumda önemli bir etki yarattı gazeteler ve farklı toplumsal kesimler yasa değişikliğini eleştirdi. Sonuçta DİSK'in itiraz ettiği maddelerin çoğu anayasa mahkemesi tarafından iptal edildi.

15-16 Haziran olayları Türk-İş ve sağ partiler tarafından bir proletarya ihtilali provası olmakla suçlandı. Ancak 15-16 Haziran olayları, işçilerin geniş bir katılımı ile sendikal haklar uğruna mücadele ettikleri ilk işçi hareketleri oldu. Olayların yaygınlığı ve şiddeti sonucunda sıkıyönetim ilan edilen ilk işçi hareketiydi ve işçilerin tavrı ilk defa, uzlaşma ile kabul edilen tasarı değişikliğinde siyasetçilerin tavrını değiştirdi. Tasarıya “*Evet*” oyu kullanan CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, 18 Haziran 1970 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*İşçinin Hiç Haklı Tarafı Yok mu?*” diye soruyordu⁸¹⁵.

Adana Bossa Olayları: Bossa olayları 15-16 Haziran sonrasındaki en şiddetli eylemdi. Adana Bossa Dokuma Fabrikasında işçiler 21 Ekim 1970'de ücret azlığı ve akort ücret sistemi uygulanmasını protesto etmek amacıyla işi bıraktılar. İşverenle anlaşmalarından sonra 22 Ekim'de tekrar işbaşı yaptılar. Ancak daha sonra işverenin eyleme katılan on işçinin işine son vermesi üzerine işçiler 10 Kasım'da yeniden iş bıraktılar⁸¹⁶.

Fabrikada DİSK'e bağlı Tüm-iş ve Türk-İş'e bağlı Teksif'li işçiler arasında, Teksifli işçilerin işbaşı yapmak istemesi üzerine çatışma çıktı. Güvenlik güçlerinin müdahalesi ile eyleme son verildi. Çok sayıda işçi tutuklandı.

⁸¹⁴ Öztürk, ss. 81-88. 15-16 Haziran olayları için ayrıca bakınız: Kemal Sülker, **Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün**, Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi (Yazko), İstanbul, 1980.

⁸¹⁵ **Cumhuriyet**, 18 Haziran, 1970.

⁸¹⁶ Yüksel Akkaya- Metin Altıok, “Bossa Grev ve Eylemleri”, Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1, s.188.

Bossa olayları, Türk-İş ve DİSK’li sendikaların çatıştıkları olaylardandı. Türk-İş, DİSK’i militan olmakla suçlarken, DİSK, Türk-İş’i sarı sendikalık yapmakla suçladı. En sonunda siyasi partilerin yetkilileri (TİP) ve Milletvekilleri (CHP’li Şeref Bakşık) gelerek incelemelerde bulundular. Bu açıdan Bossa olayları bir ilk oldu⁸¹⁷.

1976 DGM (Devlet Güvenlik Mahkemesi) Direnişi: 1976 yılında DGM’lerin yeniden kurulmak istenmesi üzerine DİSK geniş katılımlı genel grev başlattı⁸¹⁸.

DİSK, DGM’lerin yargı bağımsızlığına aykırı demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan ve en önemlisi işçi sınıfını baskı altına alarak etkisiz kılmak için kullanılmak üzere kurulduğunu savunmaktaydı.

DİSK’in ülke çapında başlattığı eylemlere TÖBDER; TÜM-DER, TÜS-DER, Türk-İş’e üye Harb-iş, Yol-iş ve Yapı-iş’te destek verdiler ve üretim büyük ölçüde durdu⁸¹⁹.

Büyük boyutlu ve organize bu eylemler karşısında DGM’ler 11 Ekim 1976’da kaldırıldı. DGM direnişi, büyük boyutlu ve organize eylemlerin başarı şansının yüksekliğinin anlaşılmasını sağladı.

MESS Grevleri: İlki Mayıs 1977’de başlayan, DİSK’e bağlı Maden-iş’in Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası’na (MESS) karşı 23 fabrikada başlattığı ve sonrasında 63 fabrikaya yayılan grevlerdi. İkinci grev dalgası Şubat 1978’de üçüncü grev dalgası da 1980’de yaşandı ve grevler ancak askeri müdahale bildirileri ile durduruldu. MESS grevleri, toplu grevin denendiği uzun soluklu grevlerdi. Toplu sözleşmelerin işyerleri ile sınırlandırılmasına bir tepkiydi ve ortaya önemli bir deneyimi ortaya çıkardı⁸²⁰.

MESS grevleri; en güçlü sendika örgütleri olan MESS ve Maden-iş’i karşı karşıya getirmesi, kitlesel ve uzun soluklu olması nedeniyle işkolu sınırlarını aşarak siyasi bir misyon kazandı. Bu açıdan MESS grevleri, Milliyetçi Cephe hükümetlerini

⁸¹⁷ İ. Hakkı Yükselen, “Bossa Olayları”, Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1, s.189. İlk defa bir işçi anlaşmazlığına siyasi parti temsilcileri ve milletvekilleri ilgi göstermiş ve olayları yerinde incelemişlerdi.

⁸¹⁸ DGM’ler 1973 yılında kuruldu. Ancak Anayasa mahkemesinin kanunu iptali ile 1976’te kaldırıldı.

⁸¹⁹ Üzeyir Ataman, “DGM Direnişi”, Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1, s.305.

⁸²⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Can Şafak, “MESS Grevleri”, **Çalışma ve Toplum**, sayı:13, 2007-2, ss. 11-63.

açıkça karşısına aldı. Bu siyasi misyon nedeniyle; 1980 sonrasında şekillenen yeni sendikal örgütlenme hakları ve toplu pazarlık sürecinin hukuksal çerçevesi belirlenirken en önemli referans noktalarından biri oldu⁸²¹.

1 Mayıs 1977 (Kanlı 1 Mayıs); 1 Mayıs 1977 Taksim kutlama mitingi, çıkan olaylar ve ölen insanlar nedeniyle Kanlı 1 Mayıs olarak tarihe geçti. Olayların sol fraksiyonlar arasında bir hesaplaşmadan ortaya çıktığı iddia edilse de, olayla ilgili yapılan soruşturma esnasında bunun doğru olmadığı; olayın bir provokasyon olduğu anlaşıldı⁸²².

Ülkedeki ortam genel seçimler öncesinde zaten gergindi. Buna rağmen DİSK, 1 Mayıs'ı Taksim'de geniş bir katılımı kutlamayı hedefliyordu ve bu amaçla "*1 Mayıs İşçi Sınıfının Birlik-Mücadele ve Dayanışma Günü*"ne DİSK ilkeleri doğrultusunda katılmayı kabul eden bütün demokratik kitle örgütlerini Taksim'e çağırdı. Bu çağrıya olumlu yanıt veren örgütler şunlardı: TÖB-DER, İM-DER, TMMOB, KÖY-KOOP, İKD, TUS-DER, TUM-DER, TUTED, Çağdaş Hukukçular Derneği, Barış Derneği, GİB-DER, İGD, DHKD, DEV-GENÇ ve DDKD⁸²³.

Mitinge geniş bir katılım sağlandı, 99 sendika ve 55 dernek 1 Mayıs 1977'de Taksim'deydi. Buna karşın meydandaki pankartlarda önemli bir TKP etkisi görülmekteydi. Sorunsuz başlayan mitingde Kemal Türkler'in konuşmasının sonunda provokasyon ve saldırı başladı. Ortaya çıkan panik ve arbede ortamında 34 kişi hayatını kaybetti. (28 kişi Ezilme ve boğulma nedeniyle, 1 Kişi kafatası kırığı nedeniyle, 5 kişi de kurşun yarası nedeniyle) Olayların ardından 526 kişi tutuklandı⁸²⁴.

⁸²¹ Şafak, s.57.

⁸²² "Dönemin Savcısı Çetin Yetkin: 1 Mayıs 1977 Solcuların İş Değil", 5 Mayıs 2012'de yayınlanan Çetin Yetkin röportajı, <http://marksist.org/haberler/7132-donemin-savcisi-cetin-yetkin-1-mayis-1977-solcularin-isi-degil> (10 Ekim 2012) Ayrıca dönemin tanıklarının olayları anlattıkları internet bloğuna bakınız: <http://1-mayis-1977.blogspot.com/> (10 Ekim 2012)

⁸²³ Canan Koç- Yıldırım Koç, s.353.

⁸²⁴ Canan Koç- Yıldırım Koç, s.358. Ayrıca bakınız: Barış Yetkin, **Kırılma Noktası: 1 Mayıs 1977 Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2005.

1 Mayıs 1977’de yaşanan olaylar Türkiye’de hem 1 Mayıs’ı hem de Taksim Meydanı’nı tabulaştırdı. 1 Mayıs İşçi Bayramı olmanın ötesinde siyasi bir nitelik kazandı. 1980 sonrasında işçiler uzun yıllar 1 Mayıs’ı rahatlıkla kutlayamadılar ve 1 Mayıs 2011’e kadar bir daha Taksim Meydanı’nda kutlama yapamadılar.

1 Mayıs 1977’de yaşanan provokasyonun açıklığa kavuşturulmamış olması, Türk demokrasisi ve sendikacılığı üzerinde bir kambur olarak kaldı.

Muhafazakâr kesim, 1976-1977-1978 yıllarında artan toplumsal olaylarda ve grevlerde sürekli olarak bir Sovyet etkisi buldu⁸²⁵. DİSK’i Sovyetlerin maşası olmakla suçladılar ve toplumun değişen yapısını görmezden geldiler.

3.2.8. 1960-1980 döneminde Sendika Siyaset İlişkileri

1960-1980 döneminde yaşanan gelişmeler sonucunda Türk siyaseti ve sendikacılığı sendika siyaset ilişkilerinin çift yönlü bir işleyişi olduğunu ve birbirlerini etkilediklerini kabul etti. Dolayısıyla 1960-1980 döneminde sendika siyaset ilişkileri önceki dönemlere göre netleşti.

3.2.8.1. CHP Politikaları

CHP’nin sendikalarla olan ilişkisi, diğer partilerde de olduğu gibi, kendi çıkarları doğrultusunda sendikaları yönlendirmek üzere şekillendi. İİSB ile CHP ilişkileri Türkiye’de partilerin sendika kurma isteğini başlatan bir örnek oldu. CHP-Türk-İş ilişkileri ise çok sıkı olmasa da Türk-İş yöneticilerinin çoğu bireysel olarak CHP’liydi. CHP’nin sendikalarla olan ilişkileri ve tavrı 1965’te başlayan Ortanın Solu hareketi ile değişti.

1965 Seçim Bildirgesi’nde CHP otuza yakın başlık altında görüşlerini açıkladı. En önemli konular; kırsal kesimin kalkınması, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi, toprak reformu ve sosyal hakların sağlanması olarak belirlendi. Gelir ve ücret politikasında geliri olmayan geniş kitlelerin durumu ele alındı. Hükümet, işçi ve işveren arasında kurulacak diyalog ile toplu sözleşme görüşmelerinin yapılmasını

⁸²⁵ Refik Sömezsoy, **Türk İşçi Hareketinde Rus Parmağı**, Kervan Yayınları, İstanbul, Tarihsiz. (Muhtemelen 1979)

savundu. Sosyal güvenlik alanında da esnaf, sanatkâr ve serbest meslek sahiplerini de içine alan bir genişletme öngörüldü. Yurt dışındaki Türk işçilerin tasarruflarının değerlendirilmesi için kooperatifçilik ve anonim ortaklık fikri de ilk kez bu bildirmede dile getirildi⁸²⁶. 1965 seçimlerinde CHP Seçim Bildirgesi'nin yanı sıra *"CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı?"*, *"CHP'nin Temel İlkelerinden: Devletçilik, Halkçılık"* ve *"CHP'nin Sosyal Güvenlik Alanında Halkçı Politikası"* adlı broşürler de yayınladı⁸²⁷. Bu broşürlerle Seçim Bildirgesi desteklendi.

1968'de CHP, AP'yi sanayileşme politikası ve işçi hakları yönünden şiddetle eleştirmekteydi. CHP, AP iktidarını milli endüstriyi köstekleyerek yabancı sermayeye tavizler verdiği yönünde eleştirdi⁸²⁸ ve kalkınmamızı engelleyen güçlerin özel sermayecilik hevesleri ile yenileceğini sanmanın büyük bir yanlış olduğunu öne sürdü⁸²⁹. Ayrıca bu dönemde CHP, ortak pazara katılmanın Türk sanayi ve işçileri için büyük problem getireceğini, gerekli hazırlık çalışmalarının bu açıdan hızla yapılması gerektiğini savundu⁸³⁰. Bülent Ecevit, CHP Grubu adına işçi haklarına ilişkin yaptığı konuşmada ise; *"AP, işçilere tanınan haklarda kısıntı yapmanın gayret ve tertipleri içindedir. Grev hakkını ortadan kaldıracak bir kanun tasarısı hazırlanmıştır."*⁸³¹ demektedir. CHP, ayrıca iş mahkemelerinin sayısının azaltılmasını işçi haklarına yönelik bir saldırı olarak değerlendirmektedir⁸³².

12 Mart 1971 sonrasında İnönü ve Ecevit arasında yaşanan anlaşmazlık sonrasında Ecevit, Genel sekreterlikten istifa etti. İstifa sonrasında Ecevit, parti içindeki sol kanattan ve Genel-iş sendikası başkanı Abdullah Baştürk'ten büyük destek gördü ve Genel-iş sendikası sponsorluğunda Ege gezisine çıktı⁸³³.

⁸²⁶ "1965 Seçim Bildirgesi Özeti", *Ulus*, 18 Eylül 1965.

⁸²⁷ Suna Kili, *1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.214.

⁸²⁸ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-1**, CHP grubu adına Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit'in konuşması.

⁸²⁹ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-2**, CHP grubu adına Afyon Milletvekili Murat Öner'in konuşması.

⁸³⁰ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-6**, CHP grubu adına Manisa Milletvekili Muammer Erten'in konuşması. Aynı oturumda TİP adına konuşan Şaban Erik, ortak pazara girme ısrarının gerçek bir ekonomik temelden yoksun olduğunu savunmaktadır. Bu dönemde CHP ve TİP'in Ortak Pazar konusunda ortaya koydukları çekinceler İngiltere'nin Ortak Pazar'a giriş sürecinde TUC tarafından da dile getirilen çekincelerdi.

⁸³¹ **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-19**.

⁸³² **BCA, Özel Kalem Kataloğu, Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-20**, CHP grubu adına İzmir Milletvekili Şeref Bakışık'ın konuşması.

⁸³³ Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişi*, Kervan Yayınları, Ankara, 1979, s.10.

Ecevit genel sekreterlik yaptığı süre boyunca parti örgütüne hâkimdi ve bu nedenle 5. Olağanüstü Kurultayda İnönü ile girdiği Genel Başkanlık yarışını kazandı⁸³⁴.

1973 seçimlerine Bülent Ecevit genel başkanlığında giden CHP, Akgünlere başlıklı bir seçim bildirgesi yayınladı. 1973 Seçim Bildirgesi dört ana başlıktan oluşuyordu: Ekonomik Düzen, Sosyal Düzen, Siyasal Düzen, Uluslararası Güvenlik ve Dış Politika. CHP, İnsanca ve demokratik çalışma düzenini Sosyal Düzen'in içinde değerlendirmekteydi.

CHP öncelikle *“Sosyal Adaletçi ve Dengeli Kalkınma Modeli”* çerçevesinde sermayenin sınırlı ellerde toplanmasını önleyerek, üretici halkın ve çalışanların ortak kullanımına açmayı hedeflediğini açıkladı. CHP'nin amacı bildirmede şöyle anlatıldı.

*“CHP'nin kendi demokratik sol doğrultusundaki bu tutumu, ekonomimizdeki daralmayı sona erdireceği, halka belirginleşen tasarruf ve yatırım eğilimini azami ölçüde değerlendireceği gibi, hızlı kalkınma ile hızlı sosyal adaletin bir arada gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Üstelik halkın ekonomik gücüyle birlikte yönetimdeki ağırlığını da arttıracak için, demokrasimizi de daha sağlam bir tabana oturtacaktır.”*⁸³⁵

Bunu gerçekleştiren CHP iktidarı; *“Türk demokrasisini, bir egemen sınıflar demokrasisinin dar çemberinden kurtararak genişletecektir. Çağın gereği olan kütle demokrasisi boyutlarına kavuşturacaktır. Ve bütün toplumun siyasetle etkin şekilde ilgilenebilmesini, halkın siyasete dolayısıyla yönetime ağırlığını koyabilmesini ve ekonomik düzeni barışçı yollardan kendi yararına değiştirebilmesini sağlayacaktır; öylelikle Türk demokrasisine çağdaşlık, genişlik ve gerçeklik kazandıracaktır.”*⁸³⁶

CHP'nin kuracağı *“İnsanca ve Demokratik Çalışma Düzeni”* nin önemli maddeleri şöyledir⁸³⁷:

⁸³⁴ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1975, Ecevit ekibi, il kongrelerinde başarılı olarak delege seçimlerini belirlediler. Bunun üzerine İnönü, eski delegeler ile kurultayı topladı. Ancak sonuçta İnönü'nün bu müdahalesi Ecevit'in kazanmasını etkilemedi.

⁸³⁵ **Akgünlere**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973, s.16.

⁸³⁶ Akgünlere, s.189.

⁸³⁷ Akgünlere, ss. 122-127.

- *İşçi hakları ve demokrasiyi sınırlayan yeni yasalar değiştirilecek ve daha demokratik duruma getirilecektir.*
- *Memur sendikalarının yeniden kurulmasına izin verilecek ve bu sendikaların hakları genişletilecektir.*
- *İşçi-memur ayrımı kesin ve gerçekçi ölçülere bağlanacaktır. İşçiliği, kol veya beden gücünün ağırlığına göre tanımlama yöntemi artık çağın gerisinde kalmıştır.*
- *Bütün çalışanların, yalnız hukuken değil, fiilen de, iş kanunu ve Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamına girmeleri sağlanacaktır.*
- *Tarım iş kanunu derhal çıkarılacaktır.*
- *Önemli bir sosyal güvenlik meselesi olan kıdem tazminatına, yalnız işveren tarafından çıkarılan işçiler değil, emeklilik yaşına ulaşmış bütün işçilerde hak kazanacaktır.*
- *İşsizlik sigortası kurulacaktır.*
- *Lokavt yetkisinin kötüye kullanılmasını önleyici yasa değişiklikleri yapılacaktır.*
- *Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunu ile sendikalar kanunun uygulamada aksayan ve çelişen mahkeme kararlarına yol açan hükümleri, sendika özgürlüğünde ve işçi haklarında herhangi bir kısıntı yapmaksızın düzeltililecektir.*
- *Toplu sözleşme için hangi sendikanın yetkili olduğu konusunda anlaşmazlık çıkınca; ilgili işyerlerinde yargı denetiminde işçilerin gizli oyuna başvurulacaktır.*
- *İşçilerin haksız ve kasıtlı olarak işten çıkarılmasını önleyici yasal tedbirler alınacaktır.*
- *CHP'nin öngördüğü özgürce ve hakça kalkınma, bütün yurttaki ekonomiye büyük canlılık getireceği, tasarrufların, kaynakların çok daha geniş ölçüde üretken yatırımlara yönelmesini sağlayacağı, ayrıca, köy-kentler düzeniyle, kırsal alandaki iş olanaklarının büyük ölçüde attıracağı için,*

Türkiye'nin en önemli sosyal sorunlarından olan işsizlik sorunu, kendiliğinden ve en sağlıklı biçimde çözüm yoluna girmiş olacaktır.

- *Asgari ücretle hayat pahalılığındaki artış arasında daha sıkı ve etkin bağlantı kurulacaktır.*
- *Gelir ve ücret politikası danışma kurulu oluşturulacaktır.*
- *İşçi yardımlaşma Kurumu (İYAK) işçilere en yararlı şekilde kurulacaktır.”*

Ayrıca bildirgede, yurt dışındaki işçilerin durumu ve dövizlerinin düzenlemesi ile ilgili çeşitli tedbirler planlanmaktaydı⁸³⁸.

1973'te Halkçılık ilkesine getirilen yeni yorumlarla birlikte CHP, sosyal sınıfların varlığını kabul etti. Güçlü bir iktidar, sınıfsal sorunlara çözüm getirdiği oranda sınıfsal çatışmaları azaltacaktı. Bu açıdan Marksist devlet anlayışı reddedilmekte; uzlaştırıcı, uyum sağlayıcı bir rolün gerekliliği savunulmaktaydı⁸³⁹. 1973 seçim bildirgesinde işçi hakları geniş bir yer tutmaktaydı. Bu durum işçi oylarının kıymetini ve toplumsal hareketlilik içindeki rollerini göstermekteydi.

Bu dönemde CHP kadroları aydınlara ve işçilere yönelik olarak iki dergi yayınlamaktadır⁸⁴⁰: Özgür İnsan ve Çalışan Adam. İşçilere yönelik olarak çıkarılan Çalışan Adam'ın çıkışında önemli bir rol oynayan Faruk Erginsoy, Çalışan Adam'ın Özgür İnsan'a göre daha etkin olduğunu söylemekteydi. Özellikle Çalışan Adam'ın CHP gençlik kolları tarafından da sıkı bir şekilde takip edildiğini ve gençlik üzerinde önemli bir etki yaptığını vurgulamaktaydı⁸⁴¹.

Özgür İnsan, ilk sayısı Haziran 1972'de çıkan aylık bir dergiydi. 12 Mart Askeri Müdahalesi'nin yarattığı ortama sosyal demokrat bir muhalefet yapmak adına çıkmaya başladı. Derginin sahibi ve sorumlu müdürü Önder Sav'dı. Başyazarı Bülent Ecevit'ti ve dergi Şubat 1978'e kadar yayınlandı. Son sayısının kapağında “*Milliyetçi Cephe Bir Daha Gelmeyecek*” yazıyordu⁸⁴².

⁸³⁸ Akgünlere, s.61.

⁸³⁹ Kili, CHP, ss.405-406.

⁸⁴⁰ Faruk Erginsoy ile 28 Aralık 2005'te yapılan görüşme.

⁸⁴¹ Faruk Erginsoy ile 28 Aralık 2005'te yapılan görüşme.

⁸⁴² Özgür İnsan, sayı:52, Şubat 1978. Bakınız ek 15.

Özgür İnsan’da dönemin önemli entelektüelleri yazılarıyla yer almaktaydı. Bu isimler arasında; Atilla İlhan, İlhan Berk, Deniz Baykal, Turan Güneş, Haluk Ülman, Şükrü Koç, Cemal Süreyya, Ahmet Yücekök, Mustafa Akdağ, Faruk Erginsoy ve Turhan Selçuk gibi edebiyatçı, akademisyen ve siyasetçi geniş bir kadro vardı.

Çalışan Adam⁸⁴³ ise Oleyis tarafından bir sendika yayını olarak çıkmasına rağmen dergiye ismini Bülent Ecevit vermişti. 1971’de yayınlanmaya başlayan dergi 1978 yılına kadar çıktı. Derginin sahibi Oleyis sendikası başkanı Mukbil Zırtıloğlu, genel yayın yönetmeni Ekrem Tekin’di ve dergi Ankara merkezli olarak yayınlanıyordu. Ağustos 1973’te yayınlanan 20-2. sayıdan itibaren ise derginin yayın yönetmeni Faruk Erginsoy oldu ve merkez İstanbul’a taşındı. Ekrem Tekin, Ankara temsilcisiydi. Derginin yazarları ise sendikacı, siyasetçi ve akademisyenlerden oluşmaktaydı. Bu yazarlar arasında; Bülent Köksal, Erdal Atabek, Alev Coşkun, Engin Ünsal, Bahir Ersoy gibi isimler vardı.

Çalışan Adam öncelikle sosyal demokrat bir sendikanın yayın organı olarak sosyal demokrat çizgide ve CHP politikalarını destekleyen bir yayın politikası izlemekteydi. Özellikle Faruk Erginsoy, 30. Gün başlıklı köşesinde sıklıkla sosyal demokrasi kavramını işleyerek CHP politikalarına gönderme yapıyordu⁸⁴⁴.

CHP içinde Sosyal Demokrasi kavramının kullanımı yerini sol düşünceye daha açık Demokratik Sol kavramına bıraktıkça⁸⁴⁵ CHP ve sendikalar arasındaki ilişki daha da arttı. Demokratik Sol’un unsurlarından biri olarak ortaya çıkan Halk Sektörü’nde⁸⁴⁶ mülkiyetin geniş halk kitlelerine mal edilerek düzenlenmesi esastı. Mülkiyetin halka mal edilmesinden en büyük faydayı ekonomik bağımsızlık mücadelesi vermekte olan sendikalar sağlayacaktı. Demokratik Sol’un halk kitlelerinde yarattığı fayda nedeniyle sendikalar ekonomik düzeni kendi menfaatleri

⁸⁴³ Türkiye’de kütüphane ve arşivlerde yaptığım çalışmalarda Çalışan Adam’ın herhangi bir sayısına ulaşamadım. Çalışan Adam’ın 1973’te Genel Yayın yönetmeni olan Faruk Erginsoy, kendi elindeki sayıların 12 Eylül döneminde korkan babası tarafından sobada yakıldığını anlattı. **Faruk Erginsoy ile 28 Aralık 2005’te yapılan görüşme.** Çalışan Adam’ın sayılarından örnekler görme ve inceleme şansım Amsterdam’daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü’nde (IISH) yaptığım çalışma sırasında oldu. Kemal Sülker tarafından enstitüye bağışlanan koleksiyonda derginin 9 sayısı mevcuttu. Bu sayılar; 13., 14., 19., 20., 20-19., 20-20., 20-21., 20-22. ve 21. sayılardı.

⁸⁴⁴ Faruk Erginsoy, “Sosyal Demokrasi ve Din”, **Çalışan Adam**, sayı: 13, Kasım 1972; Faruk Erginsoy, “Çağdaş Toplumcu Düzenin Ekonomik Yapısı İçinde Halk Sektörü”, **Çalışan Adam**, sayı: 19, Mayıs 1973.

⁸⁴⁵ Bakınız: Tütüncü Esmer, ss.143-146.

⁸⁴⁶ Halk Sektörü için bakınız; Erdoğan Soral- İlhan Tekeli, **Halk Sektörü Sorunu**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1976; Ali Nejat Ölçen, **Halk Sektörü**, Ayyıldız Matbası, Ankara, 1974.

doğrultusunda şekillendirebilecekti⁸⁴⁷. Bu nedenle özellikle sol eğilimli ve sınıf sendikacılığını benimsemiş sendikaların CHP'ye olan ilgisi arttı. Böylece CHP'de sol eğilimli sendikaların içinde TİP ve TKP'ye rakip olabildi. Zaten en başından itibaren Demokratik Sol'un potansiyel tabanı içinde en güçlü etkinin işçi sınıfı tarafından sağlanabileceği düşünülmüştü⁸⁴⁸.

1976 tüzük kurultayında belirlenen yeni program ile CHP içindeki dönüşüm netleşti.

*“Cumhuriyet Halk Partisinin kaynağını Türk toplumunun gerçeklerinden alan ve ileri bir insanlık ülküsüne yönelen halk için halkla birlikte oluşturduğu **Demokratik Sol anlayışı**; insanca ve sağlıklı bir düzenle hızlı ve sağlıklı gelişmeyi, gücünü halktan alan atılımlarla gelişmeye her alanda ve özgürlük içinde hız katarken ve üretimi arttırırken toplumsal adaleti de birlikte sağlamayı, ulusal bağımsızlığı güçlendirirken tüm insanlığa yararlı olmayı ve dünya barışına katkıda bulunmayı amaçlar.*

Gelişme yolunda toplumsal adaleti ertelemenin de özgürlüğü kısmanın da gereksizliğine ve haksızlığına yaygın toplumsal adaletin ve geniş özgürlüğün insan kişiliğini engelsiz geliştireceğine insanlardaki yapıcı ve yaratıcı gücü gelişme yolunda en etkin biçimde harekete geçireceğine inanan Cumhuriyet Halk Partisinin Demokratik Sol tutumu bu amacın ve inancın gereği olarak;

- Özgürlük
- Eşitlik
- Dayanışma
- Emegün üstünlüğü
- Gelişmenin bütünlüğü
- Halkın kendini yönetmesi kurallarına dayanır.

Cumhuriyet Halk Partisinin bu kurallara ve halkın istek ve özlemlerine uygun bir toplum düzeniyle amacına ulaşmak üzere çağın gereklerini ve toplum koşullarını göz önünde tutarak çizdiği doğrultusunda ve

⁸⁴⁷ Yusuf Akıncı, “Sendikalar ve Demokratik Sol”, **Demokratik Sol Düşünce Forumu**, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 208.

⁸⁴⁸ Ahmet Taner Kışlalı, “Demokratik Sol”, **Demokratik Sol Düşünce Forumu**, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s.245.

toplumsal değişime göre geliştirdiği tutumunda Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik ilkelerine bağlıdır.”⁸⁴⁹

1976 programı, **Çalışanların Hakları ve Etkinliği** bölümünde işçi hakları ve çalışma yaşamı ile ilgili olarak 1973 seçim bildirgesindeki yapıyı korumakla birlikte işçinin birliğini ve güçlenmesini sağlamayı, toplumsal kesimleri halk olmanın bilinci ile demokratik dayanışma ve işbirliğine yöneltmeyi hedeflemektedir⁸⁵⁰.

1977 seçimlerinde milletvekili adaylarının belirlenmesinde Bülent Ecevit ve Abdullah Baştürk’ün arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda DİSK, başarısızlıkla sonuçlanan bir parti kurma girişiminde bulundu. Bu anlaşmazlığa rağmen 1977 seçimlerinde DİSK, CHP’yi destekledi ve CHP seçimden birinci parti olarak çıktı.

1977’den sonra artan ekonomik ve siyasal sorunlar hükümet kurmada yaşanan bunalım ve Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kurulması, CHP ve sendikaları olumsuz etkiledi. CHP ve DİSK arasındaki ilişki 12 Eylül sonrasında sıkıyönetimin önemli konularından oldu.

3.2.8.2. AP Politikaları

AP’nin örgütlü toplumsal gruplarla olan ilişkileri organik ve kurumsallaşmış değildi. AP’de, toplumsal grupların ve sendikaların parti üzerindeki ağırlıklarından çok, partinin bu organizasyonların kendi çizgisinden çıkmaması için verdiği etkinlik mücadelesi çerçevesinde ilişkiler belirlemekteydi⁸⁵¹. Bu nedenle AP, Türk-İş içinde ve işveren örgütlenmesi olan Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) içinde bir hâkimiyet mücadelesi verdi⁸⁵².

AP, bir ideoloji ve doktrin partisi olmadığı⁸⁵³ gibi biçimsel ve kurumsallaşmış ilişkilerden çok bireysel ilişkilere ağırlık veren pragmatik bir anlayışa sahipti⁸⁵⁴. AP’nin biçimsel ve kurumsallaşmış ilişkilerinde bir tarafta partinin üst

⁸⁴⁹ CHP, **Program 1976**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976, ss. 5-6.

⁸⁵⁰ CHP, 1976 Program, s.97.

⁸⁵¹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.118.

⁸⁵² AP, Türk-İş içinde CHP ile mücadele ederken DİSK’e dair bir girişimde bulunmadı. DİSK’e karşı Türk-İş’i güçlendirmeye çalıştı. 1317 sayılı değişiklik bu stratejinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştı. Buna karşın DİSK içindeki hâkimiyet mücadelesi TİP ve CHP arasındaydı.

⁸⁵³ Demirel, s.135.

⁸⁵⁴ Demirel, s.119.

tabakası bulunurken, diğer tarafta ise ticaret ve sanayi odaları ile işveren konfederasyonları yöneticileri, tanınmış işadamları ve sanayiciler, tarikat cemaat ve aşiret liderleri, mahalli nüfuz sahipleri ve partiye yakın işçi sendikaları liderleri bulunmaktaydı⁸⁵⁵.

AP'nin ilişkiler ağının patron camiasında şekilleniyor olması, AP'nin ekonomi ve kalkınma anlayışının bir yansımasıydı. Bu anlayışta işçi sendikaları ve işçiler ikincil öneme sahipti. AP'si devletçiliğe karşı özel işletmeciliği savunmaktaydı. AP'ne göre işçinin sömürülmemesi için Devletin işveren olmaması gerekirdi. Devlet işveren olursa işçinin itiraz hakkı kalmayacak ve daha çok sömürülecekti.⁸⁵⁶ Bu bağlamda AP, sosyal devlet ve adalet kavramlarına da şöyle yaklaşmaktaydı: *"Anayasamızda ifadesini bulan sosyal devlet anlamı⁸⁵⁷; yürürlükte bulunan sosyal güvenlik kanunları, toplu sözleşme, grev ve lokavt kanunu ve kamu hizmetleri gören devlet kurumları ile belirlenen ölçüde örgütlenmiş ve gerçekleştirilmiştir."*⁸⁵⁸ Dolayısıyla AP bakış açısına göre, devlet kurumlarının belirlemiş olduğu sınır, işçiler için yeterli bir sosyal devlet anlayışını oluşturmaktaydı.

AP, TİP'e tepki duymaktaydı. AP'ye göre TİP, komünist bir partiydi ve kapatılması gerekliydi. Bu nedenle TİP'in düzenlediği organizasyonlara yapılan saldırılarda Komünizmle Mücadele Dernekleri etrafında toplanan bir çok AP ve MHP'li militanın başı çektiği dile getirilmekteydi⁸⁵⁹. AP'nin DİSK'e olan tavrı da bu paralelde şekillendi. AP, sınıf sendikacılığını komünizmle eş değer görmekteydi.

AP, 1973 seçim beyannamesinde yaşanan olayların kendi iktidarına karşı değil devlete ve rejime karşı olduğunu savundu. AP; Türkiye'deki olayları, içeriğini değerlendirmeksizin uluslararası komünizmin dünya hâkimiyeti kurma çabasının bir parçası olarak değerlendirdi. Dolayısıyla komünizme karşı olan duruş arttıkça temel

⁸⁵⁵ Demirel, s.119.

⁸⁵⁶ Aydın Yalçın, "AP ve İşçi Hareketi", **Ortam**, Sayı 6, 1 Mayıs 1965.

⁸⁵⁷ AP, özellikle 1961 Anayasası'nın 40 maddesine atıf yapmaktadır. Bu madde: *"Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüs kurmak serbesttir. Kanun bu hürriyetleri ancak kamu yararı amacı ile sınırlayabilir. Devlet, özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlarına uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır."* demektedir. Bu madde ışığında AP'nin ekonomik görüşleri şekillenmiştir. İsmet Sezgin, **Adalet Partisi'nin Ekonomik Politikasının Anahatları**, AP Genel Merkez Yayınları, no:51, Doğu Matbası, Ankara, 1973, s.4.

⁸⁵⁸ Mustafa Şenerdem, "Sosyal Devlet Anlamı ve Birtakım Davranışlar Üzerine", **Ortam**, Sayı 4, 1 Mart 1965.

⁸⁵⁹ Demirel, s.246.

hak ve hürriyetlerin kullanımı ve sınırları konusunda daha katı bir tutum içine girdi⁸⁶⁰. Dolayısıyla AP'nin anladığı sendika hürriyeti, Anayasa'nın ifade ettiğinden daha dardı ve iktidarı dönemlerinde Anayasa'nın 46. Maddesini sınırlamak için çalıştı. Özellikle kendi görüşlerine yakın MHP ile koalisyon kurduğu Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde MHP'li komandoların katkısı ile sol hareket ve sendikalar üzerinde önemli bir baskı oluşturdu.

Bütün bunlara karşın AP, sosyal adalet kavramını reddetmez ve sosyal refah devletini gerçekleştirmeyi amaçladığını belirtir. Ancak bu sosyal adalet ve sosyal refah kavramları AP'nin bakış açısına göre içeriği belirlenmiş ve partinin genel eğilimleri doğrultusunda reformize edilmişti⁸⁶¹.

AP'nin yedinci Büyük Kongresinde kabul edilen programda çalışma yaşamına ilişkin geniş düzenlemeler yapılmamakla birlikte AP felsefesi çerçevesinde işçi sendikalarına karşı olumlu bir bakış açısı vardı. AP programında “*İş Hayatında Düzen*” madde 72 şöyledir:

*“ Endüstri hayatı ilerlemiş ve şehirleşmiş bir toplumda, iş ve işçi meselelerinin ehemmiyeti artacağı için, işçi ve işveren arasındaki münasebetleri düzenleyen, işçinin çalışma şartlarını ve sosyal güvenliğini teminat altına alan, modern ve demokratik bazı müesseselerin yerleşmesine, kökleşmesine ve yetiştirilmesine yardım etmek gerektiği kanaatindeyiz. ”*⁸⁶²

AP programında “*Hür Sendikacılık*” ile ilgili madde 74 AP'nin sendikalara bakışını net bir şekilde göstermekteydi:

“Hür sendikacılığı, hem ücret pazarlığı, hem çalışma şartları, hem de demokratik bir düzende verimi artıran ve mesleki ve beşeri dayanışmayı takviye eden faydalı bir müessese olarak kabul ederiz. Sendika hürriyetine karşı müdahaleyi, demokratik hak ve hürriyetlere karşı yapılmış bir müdahale olarak mütalaa ederiz.

⁸⁶⁰ Demirel, s.247.

⁸⁶¹ Demirel, ss.322-323.

⁸⁶² **Adalet Partisi Program ve Tüzük**, Doğu Matbası, Ankara, 1974, ss.31-32.

Sendikacılığın mesleki bir dayanışma vasıtası olarak kullanılmasını, siyasi baskı ve emeller için bir alet ve vasıta haline getirilmemesini arzu ederiz.

Milli gelir ve kalkınma politikamıza uygun bir ücret politikası takip edilmesi için, sendikaların işbirliğine ve mes'uliyet hissi içinde faaliyetlerini geliştirmelerine ihtiyaç duyulacağını kabul ederiz.

Sendika hürriyetini ve grev ve lokavt hakkını tahdit etmemek şartıyla, işçi teşekküllerinin siyasi baskı vasıtası olarak kullanılmasını ve iktisadi kalkınma hedeflerimizi baltalayacak ve bizzat çalışan kütlelerin menfaatlerine zarar verecek istikamette sosyal hakların kötüye kullanılmasını önlemek üzere, hür Batı memleketlerinde başvurulan usul ve müesseseler çerçevesi içinde hareket edilmesi gerektiğine kaniiz."⁸⁶³

AP programı, refah devletinin işçi ve esnaf gibi geniş kitlelerin iktisadi gücünü mesleki dernek ve sendikalar vasıtasıyla arttırılacağını savundu. Dolayısıyla işçi ve işveren arasındaki ilişkileri düzenleyen, işçinin çalışma şartlarını ve sosyal güvenliğini teminat altına alan kurumların kurulması programda onaylanmaktaydı. Ancak program ekonomik ve mesleki sendikacılık yaklaşımını benimserken sendikaların siyasi baskı aracı olarak kullanılmasının önlenmesi ve sosyal hakların kötüye kullanımının engellenmesi için sınırlamalar getiriyordu⁸⁶⁴.

Bütün bu sendikaları sınırlamayı düşünen bakış açısına rağmen AP'si 1960'lı yıllarda CHP'den daha fazla sendikacıyı meclise sokmuştu. Bu sendikacılarla kurulan bireysel ilişkilerin bir sonucuydu. Ancak 1967'de DİSK'in kurulması ile başlayan sınıf sendikacılığı ve etkin bir şekilde siyaseti etkilemeye başlayan sendikacılık anlayışının doğuşu ile 1970'lerde tavrı değişmiştir.

⁸⁶³ Adalet Partisi Program ve Tüzük, ss.32-33.

⁸⁶⁴ Çelik, s.472.

SONUÇ

Tarihsel Süreç İçinde Gelişim Yönleri: İngiltere, sanayi devriminin ortaya çıktığı ilk devlet olarak Türkiye’den çok önce sendikalar ve işçi hareketleri ile tanıştı. Öncelikle İngiltere’de sendikaların doğuşu uzun bir süreç içinde mücadeleler sonucunda Türkiye’den iki yüzyıl önce doğdu. İngiliz sendikalarının doğuşu aynı zamanda demokrasinin gelişiminin de bir parçasıydı. Bu nedenle İngiliz sendikacılığının doğuşundaki felsefeyi anlatmak için birinci bölümde İngiltere tarihi ni 13. yüzyılda Magna Cartha ile başlatıp, kısa bir özet halinde İkinci Dünya Savaşı’na kadar getirmek gerekti.

Türkiye sendikalarının doğuşu ise işçilerin eliyle başlamadı. Bunun öncelikli nedeni Türkiye’de Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmemesi ve bu anlamda işçilerin üretimin ve ekonominin başat aktörleri olmamasıydı. Osmanlı döneminde gayri Müslimlerin etkin olduğu az sayıda işçi hareketi aydınların yönlendiriciliğinde gelişti. İngiltere’de aydınlar teorisyenlik yaparken ve hareketi yönlendirirken Türkiye’de doğrudan hareketin içinde yer aldılar. Osmanlı döneminde bu aydınların sosyalist kültür içinden geliyor olması bu durumu açıklamaktadır⁸⁶⁵. Ancak Türkiye’de aydınların etkisi 1961 Anayasası’ndan sonra arttı ve farklılaştı. Yön hareketi, İngiltere’deki Fabian Society’i örnek alarak Sosyalist Kültür Derneği’nin kuruluş fikrini ortaya attı. Yöncüler, Derneği kurmada başarılı olamadılar. Yön Hareketi bunu gerçekleştirmeye çalıştığında yıl 1962’ydi. Fabian Society ise İngiltere’de 1883’te kurulmuştu. 1962’de İngiltere, sendikaların ve İşçi Partisi’nin en parlak dönemlerini başlatmak üzereydi. Türkiye ise işçi hareketlerini ve sendikacılığı oturtacak sağlam temeller arayışındaydı.

Farklı zamanlarda doğan ve farklı koşullarda gelişen Türkiye ve İngiltere sendikacılığının gelişim yönleri de farklı oldu. İngiliz sendikalarının sendikal alandaki örgütlenmeden sonra siyasal alanda örgütlenmeleri İngiliz sendikacılığını sadece Türkiye örneğinden değil, diğer bütün örneklerden ayırdı. İngiltere’de sendikaların çoğunluğu TUC çatısı altında birleştikten sonra 1906’da İşçi Partisi’ni kurdular. Önce sendikal örgütlenme ardından partinin kuruluşu geldi. Türkiye’de ise Türk-iş gibi işçi temelli kurulan örgütlenmeler “*partilerüstü politika*” ile siyasetten

⁸⁶⁵ Bakınız Toker Dereli, **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi**, Fakülteler Matbası, İstanbul, 1975, ss.318-323.

uzak durmayı, Amerikan sendikacılığının etkisi ile özellikle tercih ettiler. Elbette İngiliz Sendikacılığı ile Amerika Sendikacılığı'nın da temas noktaları vardı. En başta aynı Anglo-Saxson kültürden gelmekteydiler. Hatta TUC'un 1902 yılında İşçi Partisi'nin kurulmasını hazırlayan kongresinde Amerikan İşçi Federasyonu'ndan üyeler vardı. Ancak buna karşın ABD'de Avrupa sendikacılığından farklı olarak siyasi-ideolojik sendikacılık hiçbir zaman gelişmemiştir⁸⁶⁶.

Türkiye'de 1961 Anayasası'na kadar sendikacılık hareketinin siyaset ile olan ilişkilerini bu partilerüstü politika belirledi. Bu politikanın ortaya çıkışındaki en büyük pay ise Soğuk Savaş'ın Türkiye üzerine getirdiği rekabet ve komünizmden duyulan tedirginlikti. 1961 Anayasası'nın sendikal örgütlenme özgürlüğü tanınması ile birlikte Türkiye'de de sendika-parti ilişkileri İngiliz Modeli etkisi ile düşünüldü. Ancak modelin tersine işledi. 1970'lerde MİSK, MHP tarafından, Hak-iş'te MSP tarafından kuruldu. DİSK'in kurucuları ise daha önce TİP'i kurmuşlardı ve CHP, 1970'lerde Sosyal Demokrat sendikacılığın destekçisiydi⁸⁶⁷. Dolayısıyla Türkiye'de önce parti ardından sendikal örgütlenme gelmekteydi. Türkiye'de sendikaların bir kısmı siyasi partilerin konumlarına göre partiler tarafından yönlendirilerek kuruldu ya da özellikle 1946-1960 döneminde iktidardaki partiye göre konumlarını ayarladılar.

Türkiye'de her zaman sendikalar üzerinde otoriter bir devlet baskısı olmasına rağmen, İngiltere'de endüstriyel özgürlük ortamı vardı⁸⁶⁸. *“Britanya Dışişleri Bakanlığı da Türk Hükümetinin sendikal harekete insiyatif tanımamasının nedeni olarak, aşırı hızlı büyüyen ekonomi, enflasyon ve daha pek çok ekonomik sorun yüzünden hükümetin ücretleri ve diğer sosyal hizmetleri işçi hareketinin baskısına açık bırakmak yerine sıkıca kendi elinde tutma tercihi olarak değerlendiriyordu.”*⁸⁶⁹

İngiltere'de doğuş sürecinde Muhafazakâr Parti kısmen işçileri ve İşçi Partisi'ni kontrol altında tutmaya çalışmakla birlikte, demokrasi kültürü ve sendikal mücadeleleri karşısında bu kontrolü sağlayamadı. Muhafazakâr Parti, yasal düzenlemeler ve baskı ile kurmaya çalıştığı kontrolü, işçi sınıfının ekonomik olarak

⁸⁶⁶ ABD ve Avrupa sendikacılığının farkları için bakınız, Toker Dereli, ss.96-199.

⁸⁶⁷ Gerçi bu destek CHP açısından çift taraflıydı. Genel-iş'in Bülent Ecevit Ege gezisine sponsor olması ve sosyal demokrasi hareketinin sendika yayınların ile desteklenmesi CHP içinde sendikacılara önemli bir söz hakkı sağlamıştı.

⁸⁶⁸ Ware, s.245.

⁸⁶⁹ Çelik, s.233.

güçlenmesi ile sağladı. İşçilerin zincirlerinden başka kaybedecek şeylerinin olması onları orta sınıfa yaklaştırdı ve İngiltere’de sınıf bilincine dayalı olan işçi hareketleri ve sendikal mücadele bu nedenle 1960’ların sonu ve 1970’lerde yavaşladı. İngiliz sendikaları bu durumu ücret dışında modern hayata ve işçilerin değişen yaşamlarına uygun yeni politikalar geliştirerek çözdüler. Türkiye’de ise böyle bir gelişim süreci yaşanmadı. 1960’lar ve 1970’ler boyunca Türk işçi sendikacılığının en önemli politikaları hala ücretler üzerinden belirlenmekteydi. Kısacası Türkiye’de sendikal hareketin bir işçi hareketinin sonucu olarak doğmaması, daha çok siyasi otoritenin demokratikleşme süreci içinde gerekli gördüğü bir kurumsallaşma olarak ortaya çıkması, sendikaları bir toplumsal hareketin kazandıracağı hedef zenginliği ve topluma yön verme misyonundan yoksun bıraktı. DİSK, sınıf sendikacılığını benimseyen bir sendika olarak bunu gerçekleştirmeyi denedi ancak Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar, teorik eksiklik ve muhafazakârlık anlayışının farklılığı nedeniyle başarılı olamadı.

Sınıf Bilincinin Etkinliği; İngiltere’de işçi sınıfının⁸⁷⁰ endüstriyel yapı içinde doğması, buna karşın Türkiye’de ise sermaye birikiminin ticaret burjuvazisi eliyle gerçekleşmesi nedeniyle kapitalist sürece entegre olurken bir işçi sınıfı doğmadı. Bu iki ülke sendikacılığı arasındaki farkları belirleyen en büyük etmenlerden biridir. Sonuçta İngiltere’de sınıf mücadelesi sonucunda sendikalar oluşurken Türkiye’de yasal düzenlemelerin ve siyasi partilerin güdümünde sendikalar kurulmuştur. Bu nedenle Türkiye’de sendikalar bürokratik örgüt olarak doğmuştur⁸⁷¹.

Türkiye’de sendikaların taban desteğinden yoksun olmaları temsil kapasitelerini ve demokrasi ile ilgili rollerini geliştirememelerine neden olmuştur⁸⁷².

Yasal Düzenlemeler; İngiltere’de sendikal mücadeleler sonucunda 1824’te sendika kurmayı yasaklayan kanunlar kaldırıldı. Türkiye’de ise sendikalar, 1946 yılında, 1938 Cemiyetler kanununda yapılan değişikliklerle yasal hale geldi.

⁸⁷⁰ İngiltere’de Sınıf bilincinin gelişimi ve dönüşümü için bakınız: Dennis Dworkin, **Cultural Marxism in Postwar Britain: History, The New Left and The Origin of Cultural Studies**, Duke University Press, 1997.

⁸⁷¹ Koray, s.155.

⁸⁷² Koray, s.260.

İngiltere’de 19.yüzyılda sendikaların bağımsız örgütlenmesini sağlayan yasalar ardı ardına çıktı. Bunun nedeni sendikaların 1868’de TUC çatısı altında birleşerek bir baskı oluşturmalarıydı. İngiltere’de 1871’de sendikalar tüzel kişilik kazandılar ve 1875’te Varlıkların Korunması ve Uzlaşma Kanunu ile sendika fonları yasal güvenceye alındı. Sendikalar böylece bağımsız mali yapıya kavuştular. Türkiye’de ise sendikalar hiçbir zaman devletin kontrolünden bağımsız mali yapılara kavuşamadı. Özellikle “check off”ların bakanlıkta toplanarak bakanlık eliyle dağıtılması⁸⁷³ sendikaları siyasi iktidarlar ile iyi geçinmeye zorladı.

Türkiye’de gerçek anlamında bir sendikalar kanunu 1963’te çıktı. Bu kanunun önemi; bireysel ilişkilerden toplu sözleşme dönemine; sendika yasağı rejiminden Cemiyetler Kanunu ile başlayan sendika özgürlüğü ve sendika hakkı rejimine geçişi sağlayan ilk yasal düzenleme olmasıdır. İngiltere’de ise çok daha erken dönemde yapılan düzenlemeler öncelikle toplu sözleşme üzerinden ilişkileri belirlemişti. İngiltere’de bireyselleşme dönemi 1970’li yıllarda işçi sınıfının sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının değişmesi ile görüldü.

İngiltere’de toplu pazarlık süreçleri yasalarla net bir şekilde düzenlenmişti ve iş mahkemeleri yoluyla bağımsız bir denetleme mekanizması vardı. Bu anlamda Türkiye’deki durumun aksine İngiltere’de savaş dönemi hariç grev erteleme kararları görülmedi. Türkiye’de toplu pazarlık süreci ancak 1963 yılında düzenlenmekle birlikte süreç devlet kontrolündeydi. Devletin bu kontrolü sağlama isteklerinden biri zorlu ekonomik koşullarda ücretleri frenlemek olduğu kadar Türkiye’de en büyük işverenin kendisi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu süreçte Türkiye’de devletten bağımsız uzlaştırma mekanizmaları yoktu ve iş mahkemelerinin sayısının azaltılması 1968’de Meclis’te önemli tartışmalara neden oldu.

Sigorta düzenlemeleri açısından baktığımızda ise İngiltere, İkinci Dünya Savaşı biter bitmez işsizlik sigortası dahil kapsamlı bir sigorta yasası çıkardı. Bu açıdan İngiltere işsizlik sigortasının uygulandığı ilk ülke oldu. Türkiye’de ise sigorta konusu her zaman tartışıldı. İşsizlik sigortası ise ancak 2000’li yılların başında oluşturulabildi. Günümüzde bu tartışmanın hala temel meslek sigortaları üzerinden

⁸⁷³ Türkiye’deki mevzuat ve Dünya’daki uygulamaları hakkında bakınız: Metin Kutal, “Sendika Üyelik Ödentisinin İşçinin Ücretinden Kesilmesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 28. Kitap**, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1977, s-s. 15-32.

devam ettiği düşünülürse bu açıdan Türkiye'nin İngiltere'nin çok gerisinde kaldığı açıktır.

İngiltere'de 1979'dan sonra şekillenen Muhafazakâr Parti politikaları, endüstriyel ilişkilerin reformu, kamu tesislerinin özelleştirilmesi, özel sektörün cesaretlendirilmesi, kamu sektörü çözümleri yerine yapısının adapte edilmesi yolunda düzenlemelere gitti. Aynı ekonomi politikaları 12 Eylül sonrasında Özal hükümetleri döneminde Türkiye'de de izlendi.

Sendikal Örgütlenme ve Yönetim; İngiltere'de sendikalaşma oranları %50'ye yakındı. Türkiye'de ise 1946-1960 arasında %25 civarından başlayıp %45'e kadar yükseldi. 1960-1980 arasında 1967'den sonra %60'ı geçti. Ancak Türkiye'deki bu rakamlar güvenilir değildi. Bu oranlar, üye kayıtlarındaki denetimsizlik, birden fazla sendikaya üye olma izninin verilmesi ve 1317 sayılı düzenlemenin etkisi ile sendikalar tarafından abartılan üye sayılarının bir sonucudur. Yapılan akademik çalışmalarda 1963'ten sonra sendikalaşma oranının yükseldiği ve en iyi tahminle %45 civarlarına 1975'te çıkabildiği belirtilmektedir⁸⁷⁴.

İngiltere'de sendikalaşma oranının yüksekliğine rağmen tarım, inşaat ve özel hizmetlerde sendikalaşma oranı ortalamanın altında kalmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de de bu sektörlerde sendikalaşma zayıftır.

İngiltere'de sendikaların örgüt yapılarında taban örgütleri önemlidir. Bu yerel örgütlenmelerde doğrudan seçim yapma imkanı veren bir sendika demokrasisi vardır. İngiliz sendikaları tek çatı altında ideolojik farklılıkları birleştirebilmiştir. Türkiye'de ise sendikal örgütlenmede üst örgütler ön plandadır ve yönetim şeması daha merkezidir. Ayrıca Türk sendikaları daha az teorik içeriğe sahip olmalarına rağmen derin ideolojik farklılıklara sahiptir ve bölünmüştür.

İngiliz sendikaları sahip oldukları mali bağımsızlık nedeniyle ekonomik olarak güçlüdür. Bu ekonomik gücün sağladığı destekle üyelerine yönelik çok sayıda sosyal faaliyet düzenlerler. Yönetim olarak profesyonel daimi memurlar ve gönüllü üyeler işleri yürütür. Türkiye'de sendikal örgütlenmeler mali baskı altındadır. Yönetim sendika kurullarınca seçilen üyeler tarafından yürütülür. Ancak Türkiye'de

⁸⁷⁴ Mahiroğulları, Cumhuriyet..., s. 208; Koç, Türkiye İşçi Sınıfı..., ss.106-107.

çoğu zaman yönetime gelen üyeler sürekli bu görevde kalma eğilimi göstererek sendika demokrasisi açısından sıkıntılı bir durum yaratırlar.

Her iki ülkede de bu açıdan sendika liderliğinde ve yönetiminde insan niteliği önemlidir. İngiliz sendikaları da zaman zaman lider sorunu yaşamıştı. Bevin'in bıraktığı boşluk uzun bir süre, Citrene kadar doldurulamamıştı. Ancak bu durum İngiliz sendikalarında kurum içinde sendikal demokrasi kuralları çerçevesinde çözülmüştü. Türkiye'deki lider sorunu ise 1945-1960 arasında ideolojik yetersizlik şeklinde öne çıkarken, 1945-1980 döneminin tümünde liderliklerini sürekli kılmak için yaşanan sendika içi çatışmalar görüldü. Bu Türkiye sendikalarının önemli demokrasi sorunlarından.

İngiliz sendikaları uluslararası örgütlenmeler ve ILO ile her zaman iç içe olmuşlardır. Zaten uluslararası bir sendikal birlik kurulması fikrinin ilk uygulayıcıları İngiliz sendikalarıdır. Türk sendikaları ise uzun bir dönem siyasi iktidarlardan uluslararası örgütlere üye olma izni alamamıştır. Burada en önemli konu yasal düzenlemelerle uluslararası sendikalara üye olmanın iktidarların iznine bağlanmış olmasıdır. Bu devlet kontrolünün bir örneğini oluşturur. İngiltere'de ise böyle bir izne gerek yoktur.

Sendika-Siyaset İlişkileri; İngiltere'de sendika-siyaset ilişkileri TUC ve İşçi Partisi arasındaki organik/kurumsal bağ nedeniyle Dünya'daki tek örnektir ve sendika-siyaset ilişkilerinin en iç içe geçtiği ülke İngiltere'dir. Ancak İngiliz sendikalarında sendika her zaman İşçi Partisi'nden önce gelmektedir. Bu nedenle İngiliz sendikalarında özellikle genel sekreterlerin parlamentoya girmeme geleneği vardır. Türkiye'de ise siyasi çıkarlar her zaman sendikanın önündedir. Genel sekreterler ve başkanlar başta olmak üzere pek çok sendikacı milletvekili olarak Meclis'e girmiştir.

İngiltere'de sendikalar siyaseti bir baskı grubu olarak yönlendirirler. Bu nedenle İşçi Partisi'nin dışındaki diğer partilerin de sendikalarla olan ilişkileri önemlidir. Özellikle partiler bu ilişkileri korumaya özen gösterirler. Türkiye'de ise sendikalar bir baskı grubu değildirler. Türkiye'de sendikaların baskı grubu olmaya en fazla yaklaştıkları dönem 1970-1980 arasındaki dönemdir.

Türkiye’de bir sendika ve bir parti arasında TUC ve İşçi Partisi arasında olan bağa en yakın ilişkinin TİP ve DİSK arasında kurulmaya çalışıldığı görülür. Ancak uzun süreçle birlikte TİP’te aydınların etkisinin artması, sendika ve demokrasi kültürünün bu bağın kurulmasına uygun olmaması nedeniyle TİP ve DİSK arasında organik/kurumsal bir bağ kurulamamıştır. Buna karşın nasıl ki, İngiliz İşçi Partisi’nin en önemli siyasi başarısı seçim kazanmaları ve iktidar tecrübesi edinmeleri ile ilgili ise TİP’in etkisi ve başarısı da sendikaya dayanmasında değil, aydınlardan oluşan kadrosundadır. Bu nedenle TİP’in Türk siyasetinde oy oranının ötesinde bir etkisi olmuştur.

Aşağıdaki tablolar, Tablo 24 ve 25, Skocpol’un **Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, kitabında yapmış olduğu karşılaştırma tablolarından esinlenilerek, çalışma ve araştırma sürecinde elde edilen bulguları özetlemek, Türkiye ve İngiltere sendikalarının karşılaştırmasını daha anlaşılır ve özet olarak ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 24: Türkiye ve İngiltere Sendikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi I

	İNGİLTERE	TÜRKİYE
DOĞUŞU	19. yüzyıl	20. yüzyıl
SENDİKAL BİRLİK	Var	Yok
SINIF BİLİNCİ	Yüksek	Zayıf
TEORİK ALT YAPI	Güçlü/Fabian Society	Zayıf
TOPLUMA YÖN VERME	Güçlü	1945-1960 zayıf
		1960-1980 orta
SENDİKAL ÖRGÜTLENME	%50'ye yakın	1945-1960 düşük, 1960-1980 orta(%50'ye en yakın dönem 1975)
	Taban örgütlere dayalı	Üst örgütlere dayalı
SENDİKAL MÜCADELE	Güçlü	Orta
YASAL DÜZENLEMELER	Sendikal mücadele sonucu elde edilen kazanımlar.	Devlet eliyle demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak
SENDİKA-SİYASET İLİŞKİLERİ	Sendikalar yönünden güçlü	Partiler yönünden güçlü
	İşçi Partisi ve sendikalar arasında organik bağ mevcut	Sendikalar ve partiler arasında organik/kurumsal bağ yok

Tablo 24, sol sütunda belirlenen parametreler çerçevesinde Türkiye ve İngiltere sendikalarını zayıf, orta ve güçlü şeklinde derecelendirerek karşılaştırmaktadır. İki ülke sendikacılığının tarihsel gelişim süreçlerinden kaynaklanan önemli farkları özellikle ortaya çıkmaktadır.

Tablo 25 incelendiğinde ise İngiltere ve Türkiye'nin doğuş zamanı, ekonomik, sosyal yapıları ve sendikal örgütlenme özellikleri açısından karşılaştırması yapılmıştır.

Tablo 25: Türkiye ve İngiltere Sendikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi II

	DOĞUŞ ZAMANI	EKONOMİK YAPI	SOSYAL YAPI	SENDİKAL ÖRGÜT
İNGİLTERE	İlk örnektir. Özgündür. Mücadele sonucu ortaya çıkmıştır.	Gelişmiş sanayi ülkesidir. İşçi sınıfı sayıca fazla ve bilinçlidir.	Sosyal sınıf yapıları açısından esnektir. Siyasal kültür ve gelenekler yerleşmiştir.	Siyasallaşmıştır (TUC ve LP)
				Bağımsızdır
				Kendi içinden çıkan ve gelişen kuramsal bir alt yapısı vardır
				Birleşik bir yapıda hareket edebilmektedir.
TÜRKİYE	20. yüzyılda devlet eliyle şekillendirilmiştir.	Gelişmekte olan yarı sanayileşmiş bir yapıya sahiptir. İşçi sınıfı sayıca yeterli olsa dahi örgütlenememektedir ve sınıf bilinci oturmamıştır.	Sosyal sınıf yapıları açısından daha az geçişkendir. Siyasal kültür ve gelenekler daha otokrattır.	Tam anlamıyla siyasallaşamamıştır.
				Bağımlıdır.
				İdeolojik olarak parçalanmışlık sonucunda birlikte hareket edememektedir.
				Dış örneklere göre şekillenmiştir. Kuramsal alt yapısı kendine özgü değildir.

Her iki tablo dikkate alındığında Türkiye ve İngiltere sendikalarının karşılaştırma analizinde farklılıkların, benzerliklerden daha fazla öne çıktığı görülür. Farklılıkların öne çıkmasının en önemli nedeni, iki ülkenin tarihsel gelişim süreçlerinde modernleşme ve kapitalistleşme süreçlerinin farklı şekillerde gelişmesidir.

İngiltere, sömürgeciliğin önemli katkısı ile erken kapitalistleşme ve sanayileşme sürecine girmişti. İngiltere'nin erken bir dönemde yaşadığı bu dönüşüm sosyo-ekonomik yapısını derinden etkiledi. Kapitalist kurumların zaman içinde şekillendirilmesi ve demokrasi kültürü, değişen yapıları şekillendirme isteğinin tabandan gelmesine neden oldu. Yapıları değişime zorlayan en önemli faktör ise burjuvazinin etkisi ile sınıfsal yapıydı ve işçi sınıfının bilinci idi. 20. yüzyılda işçi sınıfı, Fabiancıların teorik çerçevesiyle pragmatik bir şekilde dönüşümü yönlendirdi. İşçi sınıfı, İngiliz demokrasisine ve siyasal yapısına sistem içinde entegre olarak, sistemi kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda şekillendirdi.

Türkiye'de ise, geç modernleşme ve kapitalistleşme⁸⁷⁵ sürecinin bir sonucu olarak değişim tepeden geldi. Değişimin başat aktörü sınıfsal bir yapı/burjuvazi değil; bürokrasiydi. Bu nedenle kapitalistleşme ve sanayileşme sürecinde belirleyici faktör; insanlar ya da sınıflar değil, kurumlar oldu.

⁸⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Cumhuriyet'in Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu**, cilt.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (BKKK):

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 201-85-12.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 123-70-1.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 123-73-11.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 180-54-15.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 189-61-2.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 211-69-10.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 230-12-1-1.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 230-12-1-1.

Fon Kodu: 030-18-01-02 Yer No: 241-70-9.

Fon Kodu:030-18-01-02 Yer No: 241-75-16.

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrak Kataloğu;

Fon Kodu: 030-10-00-00 Yer No: 14-80-19-10, Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk Hedefleri (Beş Yıllık İş Programının Esasları), Akın Matbaası, Ankara, 1946.

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu (Özel Kalem Kataloğu);

Fon Kodu: 030-0-001 Yer No: 51-307-1.

Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-1.

Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-2.

Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-6.

Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-19.

Fon Kodu: 030-01 Yer No: 49-292-1-20.

Hollanda Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü Arşivi

“İşçi Mektupları”, IISH, United Kingdom 3.1. Labour (1838-2000), 1 nolu Fon, 1896.

IISH, British Labour Movement, fon no: 339. Local Employment Committees Constitution and Functions, Ministry of Labour and National Service, 1949.

IISH, British Labour Movement, fon: 339, p.3. Labour Press Service, 8 Ağustos 1944’te Beveridge’in planına ilişkin yayınladığı rehber.

IISH, Labour Party Archives (UK), fon no: 478-480.

IISH, Socialist Workers (UK), fon no: 465-469. New Left Kitapçığı.

YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Aspinall, A., **The Early English Trade Unions**, Documents From The Home Office Papers in The Public Record Office, The Batchworth pres, London, 1949, s. XXV-XXVII.

RÖPORTAJLAR

Faruk Erginsoy ile 28 Aralık 2005'te İstanbul'da yapılan görüşme.

SÜRELİ YAYINLAR

Dergiler

Akis
Ant
Çalışan Adam
Forum
Ortam
Özgür İnsan
Yankı
Yurt ve Dünya
Yön

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Gece Postası
Hız
İşçiye Hizmet

Milliyet

Ulus

Vatan

Zafer

SENDİKA VE PARTİ YAYINLARI

Sendika Yayınları

Asutay, Burhanettin. **Türkiye Bir Amerika Olabilir**, İzmir, 1961.

Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika, Sendika-Parti İlişkileri, Türk-iş Yayınları, no:92, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Baykurt, Fakir. **Sendika ve Grev**, TÖS Yayınları, TÖYKO, Ankara, 1969.

Besin-iş, DYF-iş, Genel-iş, Ges-iş, Kristal-iş, Petrol-iş, Sağlık-iş, Tez-Büro-iş, Türk-Deniz-Ulaş-iş, Türk Harb-iş, T. Oleyis, Yol-iş. **Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.

Binat, Tarık. **Burası Amerika Bir geziden Notlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966.

Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Sendikacılık Hareketi ve 46. Yılında Türk İş Sempozyumu 31 Temmuz 1998 Ankara, Türk-İş Yayınları, Ankara 1998.

Demir, Fevzi. "Dünya'da ve Türkiye'de İşçi Hareketleri", **90'lı yıllarda Dünya ve Türkiye**, Öz İplik İş Sendikası Yayını, Ankara 1992.

DİSK 6. Genel Kurul Çalışma Raporu 22-26 Aralık 1977, DİSK Yayınları, İstanbul, 1977.

DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri, DİSK Yayınları, no.28, İstanbul, 1980.

DİSK Kuruluş Bildirisi Ana Tüzüğü, DİSK Yayınları, no:2, İstanbul, 1968.

Engelberts, Hans. “Ekonomik Bunalım ve Sendikaların Çözüm Arayışları”, **Ekonomik Bunalım Kamu Kesimi ve Sendikalar**, (Çev. Yıldırım Koç), Yol-iş Sendikası Yayınları, Ankara, 1986.

Erginsoy, Faruk. **Türkiye İşçi Hareketi ve Demokratik Sol**, Oleyis Yayınları, İstanbul, 1971.

Erginsoy, Faruk. **Türk İşçi Hareketi Üzerine Bir Deneme**, Oleyis Yayınları, no:1, Dilek Matbaası, İstanbul, 1968.

Koç, Yıldırım. **Türkiye- ILO İlişkileri**, Türk-İş Eğitim Yayını, No 44, Ankara, 2000.

Türk-İş On Yaşında, Ceylan Matbaası, İstanbul, 1962.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, **Türk-İş Ana Tüzüğü**, Türk-İş Yayınları, no:78, Ağaç-iş Matbaası, 1973.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, **Türk İşçi Hareketi Türk-İş**, Türk-İş Yayınları, broşür, Başnur Matbaası, Ankara, tarihsiz.

Yaşasın DİSK Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım (1975-1977), Konuk Yayınları, İstanbul, 1977.

Parti Yayınları

Adalet Partisi Program ve Tüzük, Doğu Matbaası, Ankara, 1974.

Akgünlere. Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973.

Akıncı, Yusuf. “Sendikalar ve Demokratik Sol”, **Demokratik Sol Düşünce Forumu**, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

CHP Program 1976. Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaası T. A. O., Ankara, 1952.

Kışlalı, Ahmet Taner. “Demokratik Sol”, **Demokratik Sol Düşünce Forumu**, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

Sezgin, İsmet. **Adalet Partisi’nin Ekonomik Politikasının Anahatları**, AP Genel Merkez Yayınları, no:51,Doğuş Matbaası, Ankara, 1973.

KİTAPLAR:

Abendroth, Wolfgang. **Avrupa İşçi Hareketleri Tarih**, (Çev. Ali Çakıroğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Ağralı, Sedat. **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, Son Telgraf Matbaası, İstanbul, 1967.

Ağralı, Sedat. **Sendikacı Gözüyle Demirperde**, Türk İş Gücü Yayınları, 1969.

Akad, Mehmet. **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarlara İlişkileri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.

Akalın, İlhan. **Sendikal Kavramlar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.

Akşin, Sina. **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2012.

Albayrak, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Altuğ, Kurtul. **Umudun Tükenişi**, Kervan Yayınları, Ankara, 1979.

Altun, Mehmet. **Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Arıkan, Burak. **Türk Sağının Türk Sorunu: Milliyetçi Hareket Partisi**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Arıman, Orhan. **Sendikacılık Nedir?**, Düşün Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz.

Avrupa Topluluğu, **Avrupa'da Sendikalar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam, cilt.2**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Aydın, Zafer. **Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü Kavel 1963**, TÜSTAV, İstanbul, 2010.

Baumgart, Winfried. **Imparialisim, The Idea and Reality of British and French Colonial Expansion 1880-1914**, Oxford University Press, New York, 1982.

Baydur, Refik. **Türk Sendikacılığı İşçi ve İşveren**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2008.

Berker, Feyyaz Güngör Uras. **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Bookchin, Murray. **Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine: Devrimci Halk Hareketleri Tarihi I**, (Çev. Sezgin Ata), Dipnot Yayınları, İstanbul, 2012.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Briton, Crane, John Christopher, Robert Lee Wolf. **1453’ten Bugüne Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık**, (Çev. Mete Tuncay), cilt: 2, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.

Clegg, Hugh Armstrong. **A History of British Trade Unions Since 1889, vol.1 1889-1910**, Oxford University Press, New York, 1998.

Clegg, Hugh Armstrong. **A History of British Trade Unions Since 1889, vol.3 1934-1951**, Clarandon Press, Oxford, 1995.

Cole, G. D. H.. **A Short History of The British Working-Class Movement 1789-1947**, Allen – Unwin, London, 1952.

Çavdar, Tevfik. **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler**, Nazım Kitaplığı, İstanbul, 2005.

Çeçen, Anıl. **Türkiye’de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973.

Çeçen, Anıl. **Sendikalizm**, Şafak Matbaası, Ankara, 1970.

Çelik, Aziz, Zafer Aydın. **Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev**, TÜSTAV, İstanbul, 2006.

Çelik, Aziz. **Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Davies, Norman. **Avrupa Tarihi Doğu'dan Batı'ya, Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a, Urallar'dan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panaroması**,(Çeviri Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

Demirel, Tanel. **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Dereli, Bengü. **Türkiye'de Sendika Demokrasisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Güryay Matbaası, İstanbul, 1977.

Dereli, Toker. **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

Dobb, Maurice. **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, (Der: Erden Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

Dworkin, Dennis. **Cultural Marxism in Postwar Britain: History, The New Left and The Origin of Cultural Studies**, Duke University Press, 1997.

Engels, Frederick. **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çev. Yurdakul Fidancı), Sol Yayınları, Ankara, 1997.

Erdem, Tarhan. **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

Erdoğan, Seyhan. **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Erginsoy, Faruk. **Demokratik Sola Başlangıç**, G Yayınları, İstanbul, 1976.

Erişçi, Lütfü. **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet olarak)**, Kebikeç Yayınları, İstanbul, 1997.

Erkan, Hüsnü- Canan Erkan. **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Erkovan, Mustafa Kemal. **Sendikacılık Tarihi ve Milliyetçi-Toplumcu Sendikacılık**, Emek Matbaası, Ankara, 1974.

Ferguson, Niall. **İmparatorluk Britanya’nın Modern Dünya’yı Biçimlendirdiği**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Genç, Mehmet. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

Gülmez, Mesut. **Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.

Gülmez, Mesut. **Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi: 1936 Öncesi**, TODAİE Yayınları, no:205, Ankara, 1983.

Gürbüz, Yaşar. **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1987.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Strateji Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Güzel, Şehmus. **Türkiye’de İşçi Hareketi**, Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993.

Hill, Christopher. **1640 İngiliz Devrimi**, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Hindess, Barry. **Decline Of Working Class Politics**, MacGibbon&Kee, 1971.

Hobsbawm, Eric. **Captain Swing**, Phoenix Press, London, 2001.

Hobsbawm, Eric. **Devrim Çağı (1789-1848)**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

Işık, Yüksel. **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.

Işıklı, Alparslan. **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

Işıklı, Alparslan. **Türkiye'de Sendikacılık Hareketi İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Işıklı, Alparslan. **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

İnan, Afet. **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

İstatistik Göstergeler (1923–2005), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Nüfus Bölümü. (CD)

Kaye, Harvey J.. **İngiliz Marksist Tarihçiler**, (Çev. Arife Köse), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Kepenek, Yakup Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000.

Keyder, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Kili, Suna. **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.

Kili, Suna. **1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Koç, Canan, Yıldırım Koç. **Disk Tarihi Efsane mi Gerçek mi? 1967-1980**, Epos Yayınları, Ankara, 2008.

Koç, Yıldırım. **Sendikaların Siyasi Partilerle İlişkileri**, Yol-iş Sendikası, 1988.

Koç, Yıldırım. **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Koç, Yıldırım. **Avrupa İşçi Sınıfları Kapitalizmin Mezar Kazıcılığından Siyasetçisizliğe**, Epos Yayınları, Ankara, 2011.

Koraltürk, Murat. **Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)**, Denizler Kitapevi, İstanbul, 2002.

Koray, Meryem. **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, TÜSES, İstanbul, 1994.

Kutal, Gülten. **Türkiye’de İşçi Sendikacılığı**, Güryay Matbaası, İstanbul, 1977.

Landau, Jacob M.. **Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar**, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitapevi, Ankara, 1979.

Lefranc, Georges, Kemal Sülker. **Dünya’da ve Bizde Sendikacılık**, Varlık Yayınları, Ankara, 1966.

Mahiroğulları, Adnan. **Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

Makal, Ahmet. **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.

Makal, Ahmet. **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, İmge Kitapevi, Ankara, 2002.

Mardin, Şerif. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Mazıcı, Nurşen. **Tek Parti Dönemi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2011.

Mckay, Derek, H.M. Scott. **Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815**, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

McNeill, Willam H., **Dünya Tarihi**, (Çev: Alaaddin Şenel), İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

Merkez Haberler Bürosu(Haz.). **İngiltere'de Sendikacılık**, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi, Tarihsiz.

Mill, John Stuart. **A System of Logic Rationative and Inductive: Being a Connected View of The Principles of Evidence, Methods of Scientific Investigation**, Forgotten Books, 2012.

Moore Jr, Barrington. **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri-Çağdaş Dünya'nın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, (Çev. Aladdin Şenel, Şirin Tekeli), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Murray, John. **1926 İngiltere Genel Grevi**, (Çev. Metin Aktan), Tel Yayınları, İstanbul, 1973.

Ökçün, Gündüz. **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir (Haberler, Belgeler, Yorumlar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

Ölçen, Ali Nejat. **Halk Sektörü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

Özbudun, Ergün. **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1992.

Özkaplan, Nurcan. **Sendikalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir Deneme**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994.

Öztürk, Kenan. **Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye İlk İlişkiler**, TÜSTAV, İstanbul, 2004.

Öztürk, Sırrı. **İşçi Sınıfı Sendikalar 15/16 Haziran**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001.

Parker, David (Der). **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

Pease, Edward R.. **The History of The Fabian Society**, New York, E.P. Dutton & Company Publishers, October, 2004.

Rozaliyev, Y. N. **Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri**, (Çev. M. Anibal), Belge Yayınları, İstanbul, 1979.

Savran, Sungur. **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri cilt.1 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Sayılgan, Aclan. **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.

Sencer, Oya. **Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, Habora Kitabevi, İstanbul, 1969.

Skocpol, Theda. **Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, (Çev. Erdem Türközü), İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Soral, Erdoğan - İlhan Tekeli. **Halk Sektörü Sorunu**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1976.

Sosyal Siyaset Konferansları, 18. Kitap, Sermet Matbaası, 1966.

Sömezsoy, Refik. **Türk İşçi Hareketinde Rus Parmağı**, Kervan Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Sönmezsoy, Refik. **Türk İşçi Hareketinde Liderler Galerisi**, Yazarın Kendi Yayını, Tarihsiz.

Sülker, Kemal. **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.

Sülker, Kemal. **İşçi Sınıfının Doğuşu**, Cumhuriyet Kitap, Ankara, 1998.

Sülker, Kemal. **Sendikacılar ve Politika**, May Yayınları, İstanbul, 1975.

Sülker, Kemal. **Türkiye Sendikacılık Tarihi**, TÜSTAV, İstanbul, 2004.

Sülker, Kemal. **Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.

Sülker, Kemal. **Türkiye’yi Sarsan İki Uzun Gün**, Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi (Yazko), İstanbul, 1980.

Şanda, Hüseyin Avni. **Türkiye’de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri**, Evren Yayınları, İstanbul, 1962.

Talas, Cahit. **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tekeli, İlhan, Selim İlkin. **Cumhuriyet’in Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu, cilt.1**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Thompson, Edward Palmer. **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Birikim Yayınları, İstanbul, 2006.

Tilly, Charles. **Avrupa’da Devrimler 1492-1992**, (Çev. Özden Arıkan), Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.

Topçuoğlu, İbrahim. **Türkiye’de İlk Sendika Sarıkışla’da 1932**, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1975.

Trimberger, Ellen Kay. **Tepeden İnme Devrimler/Japonya, Türkiye, Mısır, Peru**, (Çev. Fatih Uslu), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.

Toprak, Zafer. **Türkiye’de Milli İktisat- Milli Burjuvazi 1908-1950**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasal Partiler cilt.2 Mütareke Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.

Tuncer, Erol. **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002.

Tunçay, Mete. **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925, cilt.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

Türk, Eylem. **TÜSİAD Patronlar Kulübü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009.

Türkeş, Alparslan. **Milli Doktrin Dokuz Işık**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010.

Tütüncü Esmer, Gülsüm. **CHP 1965-1980: Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.

Uyar, Hakkı. **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.

Uyar, Hakkı. **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2012.

Uyar, Hakkı. **Türk Demokrasi Tarihi ve Seçim Sistemi Açısından 1950 Seçimlerinin Analizi**, TÜBİTAK, Tamamlanmış Proje (108K233)

Uyar, Hakkı. **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2012.

Uyar, Hakkı. **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)**, AnkaHa Yayınları, Ankara, 2012.

Ünsal, Artun. **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961–1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Weber, Max. **Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu**, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

Yalansız, Nedim. **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Yayınları, İstanbul, 2006.

Yerasimos, Stefanos. **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, cilt.3**, (Çev. Babür Kuzucuoğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Yeseliyeva N. V. - A.Z. Manfred. **Yakın Çağlar Tarihi**, (Çev: Özdemir İnce, Ergün Tuncalı), Ankara, 1973.

Yetkin, Barış. **Kırılma Noktası: 1 Mayıs 1977 Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2005.

Yetkin, Çetin. **Siyasal Düşünceler Tarihi, cilt.3**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2012.

Yücekök, Ahmet. **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamantonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no: 533, Ankara, 1983.

MAKALELER¹

Akgeyik, Tekin. “Toplu İş Sözleşmesi Düzeni”, **Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Akkaya, Yüksel, Metin Altıok. “Bossa Grev ve Eylemleri”, **Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Akova, Şerafettin. “Amerika’da 75 Gün”, **Hız**, 11 Temmuz 1966- 19 Aralık 1966.

Aren, Sadun. “TİP ve Sosyalizm”, **Milliyet**, 19 Kasım 1965.

Asher, Robert. “Experience Counts: British Workers, Accident Prevention and Compensation and The Origin of The Welfare Statse”, **The Journal of Policy History**, vol. 15, no:4, 2003.

Aslan, Filiz. “Dörtler Raporu”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1998.

Aslan, Filiz. “Onikiler Raporu”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1998.

Ataman, Üzeyir. “DGM Direnişi”, **Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1998.

Atılğan, Gökhan. “Türk Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi”, **Toplum ve Bilim**, sayı:116, 2009.

Beackon, Steven. “Labour Party Politics and The Working Class”, **British Journal of Politic Science**, vol.6, no.2, 1976.

¹ Kaynakça’da sadece yazarı olan makaleler verilmiştir. Yazarı olmayan makaleler dipnotlarda belirtilmiştir.

Bellin, Eva. "Contingent Democrats Industrialists Labour and Democratization in Late-Developing Countries", **World Politics**, vol.52, January 2000.

Berkowitz, Monroe. "Economic Aspects of Compulsory Trade Unionism: A Note", **Oxford Economic Papers**, vol.7, no.2, June 1955.

Blanchflower David G., Neil Millward, Andrew J. Oswald. "Unionism and Employment Behavior", **The Economic Journal**, vol.101, no.407, 1991.

Bloch, Marc. "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi için", **Tarih ve Tarihçi Annales Okulunun İzinde**, (Der: Ali Boratav), Alan Yayınları, İstanbul, 1985.

Block Fred, Margaret Somers. "Ekonomist Yanılgının Ötesi: Karl Polanyi'nin Holistik Toplum Bilimi", **Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**,(Ed. Theda Skocpol, Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Booth, Alan. "Britain in The 1950's: A 'Keynesian' Managed Economy?", **History of Political Economy**, Vol.33, no.2, 2001.

Boratav, Korkut. "İktisat Tarihi (1908–1980)", **Çağdaş Türkiye Tarihi cilt.4 (1908–1980)** (Yay. Haz.: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2000.

Brooke, Stephen. "Gender and Working Class Identity in Britain During The 1950's", **Journal Of Social History**, vol:34, no:4, 2001.

Clements,R.V.. "British Trade Unions and Popular Political Economy 1850-1875", **The Economic History Review**, New Series, vol.14, no.1, 1961.

Cole, G.D.. "Recent Developments in British Labor Movement", **The American Economic Review**, vol.8, no.3, September 1918.

Cole, G.D. H.. “British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Century”, **International Review For Social History**, Leiden, 1937, reprinted in E.M. Carus-Wilson, *Essay in Economic History III*, 1962.

Cole, G.D. H.. “British Trade Unionism in The Third Quarter of The 19 th Century”, **International Review For Social History**, Leiden, 1937.

Cole, Margaret. “British Trade Unions and The Labour Government”, **Industrial and Labour Relations Review**, vol.1, no.4, 1948.

Coşar, Simten. “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme’, ‘Patoloji’, ‘Tıkanma’”, **Doğu-Batı**, yıl:2, sayı:8, Ağustos-Eylül-Ekim 1999.

Çavdar, Tefik. “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Çelik, Aziz Kuvvet Lordoğlu. “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı 9, 2006-2.

Dereli, Toker. “Toplu Sözleşme Yetkisini Saptama Yolları ve Oyalama Yöntemi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 28. Kitap**, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1977.

Ditz, Gerhard W.. “Utopian Symbols in The History of The British Labour Party”, **The British Journal of Sociology**, vol.17, no.2, 1966.

Duman, Doğan. “1954 İzmir Liman İşçileri Grevi”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.2**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Durand, E. Dana. “The British Trade- Union Congress of 1902”, **The Quarterly Journal of Economics**, vol.17, no.1, Nov. 1902.

Eaton, Jack, Richard Morris, Colin Gil. “The Growth of Trade Unionism in The United Kingdom Chemical Industry”, **The Journal of Modern History**, vol:50, no:4, 1978.

Ekin, Nusret. “Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeler”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9. Kitap**, İstanbul, 1960.

England, G., W. M. Rees. “Trade Union and Labour Relations (Amendment) Act 1976”, **The Modern Law Review**, vol.39, no.6, Nov. 1976.

Erginsoy. Faruk. “Çağdaş Toplumcu Düzenin Ekonomik Yapısı İçinde Halk Sektörü”, **Çalışan Adam**, sayı: 19, Mayıs 1973.

Erginsoy, Faruk. “Sosyal Demokrasi ve Din”, **Çalışan Adam**, sayı: 13, Kasım 1972.

Erhan, Çağrı. “ ‘Avrupa’nın İntiharı’ ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt:51, sayı:1-4, DOI: [10.1501/SBFder_0000001900](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001900), Ocak-Aralık 1996.

Ersoy, Bahir. “İşçi Gözü ile İşçi ve İşveren Münasebetleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 6. Kitap**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.

Fenik, Mümtaz Faik. “Grev Hakkı ve Sendikalar”, **Zafer**, 10 Ocak 1951.

Forbath, William. “Courts, Constitutions and Labour Politics in England and America: A Study of The Constitutive Power of Law”, **Law&Social Inquiry**, vol.16, no.1, 1991.

Gaines, Brain J. Geoffrey Garret., “The Calculus of Dissent: Party Discipline in The British Labour Government 1974-1979”, **Political Behavior**, vol.15, no.2, 1993.

Gevgilili, Ali. “Türk-iş Yeni Bir Yol Ağzında”, **Milliyet**, 15 Mayıs 1973.

Gouldner, Alvin W.. “Attidutes of ‘Progressive’ Trade Unions Leaders”, **The American Journal of Sociology**, vol.52, no.5, March. 1947.

Grunfeld, Cyril. “Trade Union (Amalgamations, etc) Act 1964”, **The Modern Law Review**, vol.27, no.6, 1964.

Gülmez, Mesut. “Bir Belge Bir Yorum: 1909 Tatil-i Eşgal Yasası ve Grev”, **Toplum ve Bilim**, sayı:12, Kış 1980.

Gülmez, Mesut. “1908 Grevleri”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Güngör, Fatih. “Amele Teali Cemiyeti”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Güngör, Fatih. “İstanbul İşçi Sendikaları Birliği”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Gürboğa, Nurşen. “Zonguldak Havzasında İş Mükellefiyeti ve Mükellef İşçilerinin Mücadeleleri: 1940-1947”, **Mete Tunçay’a Armağan**, (Der: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Güzel, Mehmet Şehmus. “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Hays, Paul. “Sendikalar ve Siyasi Faaliyet”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 13.Kitap, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

Hennessy, Bernard. “Trade Unions and The British Labour Party”, **The American Political Science Review**, vol.49, no.4, 1955.

Hewes, Amy. "The Changing Structure of The Bargaining Unit of Labor", **The Quartely Journal of Economics**, vol.39, no.4, August 1925.

Hickling, M. A.. "Trade Union in Disguise", **The Modern Law Review**, vol.27, no.6, 1964.

Hobsbawm, Eric. "Trends in The British Labour Movement", **Labouring Men**, 1964.

Hobsbawm, Eric. "Trade Union History", **The Economic History Review**, vol.20, no.2, August 1967.

Hobsbawm, Eric. "General Labour Unions in Britain 1889-1914", **The Economic History Review**, vol.1, no.2/3, 1949.

Hobsbawm, Eric. "The Machine Breakers", **Past and Present**, no.1, February 1952.

Hughes, Ann. "1649 İngiliz Devrimi", **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**,(Der. David Parker), (Çev. Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003.

İzveren, Adil. "Tebliğ", **Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika, Sendika-Parti İlişkileri**, Türk-iş Yayınları, no:92, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Kalaycıoğlu, Ersin. "27 Mayıs 1960 İhtilali'ne Giden Yol", **27 Mayıs 1960 Devrimi: Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, (Editör: Suna Kili), Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.

Kavanagh, Dennis. "Britain: Stirrings of Change", **Journal of Democracy**, vol.6, no.3, 1995.

Kermen, Osman. “Türkiye’de İşveren Sendikalarının Gelişmemesi Sebepleri ve Bu Konuda Alınması Gereken Tedbirler”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 13. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

Klarman, Michael J.. “The Judge Versus The Unions: The Development of The British Labor Law 1867-1993”, **Virginia Law Review**, vol.75, no.8, November 1989.

Knight, Robert E. L.. “Unionism Among Retail Clerks in Postwar Britain”, **Industrial and Labour Relations Review**, vol.14, no.4, 1961.

Kutal, Gülten. “*Türk Sendikacılık Hareketi ve Partilerüstü Politika Prensibi*”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 22. ve 23. Kitap**, Fakülteler Matbaası, Ankara, İstanbul, 1971.

Kutal, Metin. “Sendika Üyelik Ödentisinin İşçinin Ücretinden Kesilmesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 28. Kitap**, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1977.

LaPalombara, Joseph. “The Political Role of Organized Labor in Western Europe”, **The Journal of Politics**, vol.17, no.1, February 1955.

Laser, Harry. “British Populism: The Labour Party and The Common Market Parliamentary Debate”, **Political Science Quarterly**, vol.91, no.2, Summer 1976.

Lipset, Seymour Martin. “The Law and Trade Union Democracy”, **Virginia Law Review**, vol.47, no.1, 1961.

Mahiroğulları, Adnan. “Teorik Çerçevesi ve Dünya’daki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, cilt. XIX, sayı.1, yıl.2004.

McKelvey, Jean T.. “The ‘Closed Shop’ Centroversy in Postwar Britain”, **Industrial and Labour Review**, vol.7, no.4, 1954.

Miller, Frank B.. “Sendika İçi Demokrasi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 13. **Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

Minkin, Lewis- Patrick Seyd. “İngiltere İşçi Partisi”, **Batı Avrupa’da Sosyal Demokrasi**, TÜSES, İstanbul, 1991.

Moore Jr, Barrington. “ A Comparative Analysis of The Class Struggle”, **American Sociological Review**, vol.10, no.1, February 1945.

Newell, David. “The Status of British and Amerikan Trade Unions as Defendants in Industrial Dispute Litigation”, **The International and Comparative Law Quarterly**, vol.32, no.2, 1983.

Onur, Hakkı. (Zafer Toprak) “1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler”, **Yurt ve Dünya**, Mart 1977.2.

Özdemir, Hikmet. “Siyasi Tarih (1960–1980)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi cilt. 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Özerkmen, Necmettin. “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, cilt.43, sayı.1, DOI: 10.1501/Dtcfder_00000000165, 2003.

Özkaplan, Nurcan. “Bağımsız Sendikalar”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Öztürk, Osman, “1946 Sendikacılığı”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Pease, J. G.. “Trade Unions and Trade Disputes in English Law”, **Columbia Law Review**, vol.12, no.7, November 1912.

Pencavel, John H.. “Relative Wages and Trade Unions in The United Kingdom”, **Economica**, vol.41, no.162, 1974.

Perlman, Mark. “Labor Movement Theories: Past, Present and Future”, **Industrial and Labor Relations Review**, vol.13, no.3, Apr. 1960.

Pollert, Anna. “Britain and Individual Employment Rights: ‘Paper Tigers, Fierce in Appearance But Missing in Tooth and Claw’”, **Economic and Industrial Democracy**, vol.28, no.1, 2007.

Quataert, Donald, “Selanik’teki İşçiler 1850-1912”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’si’ne İşçiler 1839-1850**, (Der: Donald Quataert-Erik Jan Zürcher),(Çev. Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Randall, Adrian. “The Philosophy of Luddism: The Case of The West of England Woolen Workers ca. 1790-1809”, **Technology and Culture**, vol. 27, no.1, January 1986.

Roberts B.C.. “İngiltere’de İşçi ve İşveren Münasebetleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 14. Kitap, Sermet Matbaası, İstanbul, 1963.

Rothschild, H.. “Government Regulation of Trade Unions in Great Britain II”, **Columbia Law Review**, Vol.38, no.8, December 1938.

Rowley, Charles. “Toward a Political Economy of British Law”, **The University of Chicago Law Review**, vol.51, no.4, 1984.

Silier, Orhan. “ ‘Ya Cumhuriyet Halk Partisi Ya Faşizm’ mi?”, **Yurt ve Dünya**, Mayıs 1977.3.

Skocpol, Theda. “Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi”, **Tarihsel Sosyoloji Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler**, (Ed. Theda Skocpol, Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Skocpol, Theda, Margaret Somers. “The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry”, **Comparative Studies in Society and History**, vol:22, no:2, Cambridge University Press, April 1980.

Southall, Humphrey. “Towards a Geography of Unionization: The Spatial Organization and Distribution of Early British Trade Unions”, **Transactions of The Institute of British Geographers**, vol.13, no.4, 1988.

Speck, W.A.. “1688. Siyasal Bir Devrim”, David Parker (der), **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560–1991**, (Çev. Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003.

Suh, Doowon. “Middle Class Formation and Class Alliance”, **Social Science History**, vol, 26, no:1, Spring 2002.

Sunar, İlkay. “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Sülker, Kemal. “Türkiye’de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluşu ve Görevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969.

Sülker, Kemal. “DİSK Tarihi Kararlar Aldı”, **Ant**, sayı:62, 5 Mart 1968.

Sülker, Kemal. “CHP Kurultayında Sosyal Meselelere Verilen Yeni Mana- İnönü ve Parti Meclisinin İşçi Konularına Verdiği Yer- Rebii Barkın’ın Kurultaya Sunduğu Rapor”, **Gece Postası**, 26 Mayıs 1956.

Sülker, Kemal. “İşçi Yetiştirme Seminerinde Okutulacak Dersler ve Hocalar”, **Gece Postası**, 15 Haziran 1954.

Sülker, Kemal. “Sendikalar Siyaset Dışında Kalabiliyor mu, Kalamıyor mu?”, **Gece Postası**, 8 Ekim 1956.

Süngütay, Bedi. “İngiltere’de Sosyal Güvenlik Organları ve Devlet Sigortalarının Fonksiyonları”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960.

Şafak, Can. “MESS Grevleri”, **Çalışma ve Toplum**, sayı.13, ISSN:1305-2837, 2007-2.

Şenerdem, Mustafa. “Sosyal Devlet Anlamı ve Birtakım Davranışlar Üzerine”, **Ortam**, Sayı 4, 1 Mart 1965.

Talas, Cahit. “Tebliğ”, **Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika, Sendika-Parti İlişkileri**, Türk-İş Yayınları, no:92, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Tead, Ordway. “The War’s Effect on English Trade Unions”, **The Journal of Political Economy**, vol.26, no.2, February 1918.

Tekin, Yusuf. “Türkiye’de İlk Sosyalist Hareket ‘İştirak Çevresi’nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt.57, sayı.4, DOI: 10.1501/SBFder_0000001814, 2002.

Tokol, Aysen. “Türk-İş’in 24 İlkesi”, **Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt.3. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Toprak, Zafer. “1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçi Sendika Birlikleri ve İşçi Kulüpleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı.31, Temmuz 1996.

Tosstorff, Einer. “The International Trade-Union Movement and The Founding of The International Labour Organization”, **International Instituut voor Sociale Geschiedenis (IRSH)**, vol.50, 2005.

Tuna, Orhan. “İşçi ve İşveren İşbirliği Türkiye’deki Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkânlar”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 22. ve 23. Kitap**, Fakülteler Matbaası, Ankara, İstanbul, 1971.

Tuna, Orhan. “Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

Tuna, Orhan. “Türkiye’de Sendikacılık ve Sendikalarımız”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969.

Tunaya, Tarık Zafer. “TİP Uzun Süre Karma Ekonomiye Taraftar”, **Milliyet**, 16 Eylül 1965.

Tunç, Halil. “Değişiklik Yargının Kararlarına Dayanıyor”, **Milliyet**, 26 Haziran 1970.

Türkecul, Şefkati. “İşveren Zaviyesinden İşçi ve İşveren Münasebetleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 6. Kitap**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.

Urhan, Betül. “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları”, **Çalışma ve Toplum**, sayı.4, ISSN: 1305-2837, 2005-1.

Uyar, Hakkı. “Mahmut Esat Bozkurt ve Sol Düşünce”, **Mahmut Esat Bozkurt Anısına Armağan**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2008.

Uyar, Hakkı. “ ‘Devletin İşçi Sınıfı’ ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)”, **Tarih ve Toplum**, sayı.160, Nisan 1997.

Ware, Norman. "Labor Movements of Great Britain and The United States", **The American Review**, vol.29, no:2, Jun 1939.

Wickham, Jones Mark. "From Reformist to Resignation and Remedialism? Labour's Trajectory Through British Politics", **The Journal of Policy History**, vol.15, no.1, 2003.

Wrigley, Chris. "Churchill and The Trade Unions", **Transactions of The Royal Historical Society**, 6. Series, vol.11, 2001.

Yalçın, Aydın. "AP ve İşçi Hareketi", **Ortam**, Sayı 6, 1 Mayıs 1965.

Yalçın, Sabahat. "İngiltere'deki Sosyal Emniyet Sisteminin Nüvesi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960.

Yici, Özkal. "Türk Sendikacılığı'nda Sosyal Demokrasi Hareketi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

Yükselen, İ. Hakkı. "Bossa Olayları", **Sendikacılık Ansiklopedisi, cilt.1**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Zadil, Ekmal. "İşsizlik Sigortası", **Sosyal Siyaset Konferansları, 9-10-11. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960.

Zadil, Ekmel. "İşçi ve Sendikacıların Eğitimi", **Sosyal Siyaset Konferansları, 7. Kitap**, İstanbul, 1955.

Zaim, Sabahattin. "Tebliğ", **Batı Ülkelerindeki Uygulama Örnekleriyle İşçi-Politika, Sendika-Parti İlişkileri**, Türk-iş Yayınları, no:92, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Zaim, Sabahattin. “Kollektif Pazarlık Sisteminin Mahiyeti ve Prensipleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 12. Kitap**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1961.

Zeitlin, Jonathan. “From Labour History to The History of Industrial Relations”, **The Economic History Review**, vol.40, no.2, 1987.

Erişim Adresleri:

Marksist.org, “Dönemin Savcısı Çetin Yetkin: 1 Mayıs 1977 Solcuların İşi Değil”, 5 Mayıs 2012’de yayınlanan Çetin Yetkin röportajı, <http://marksist.org/haberler/7132-donemin-savcisi-cetin-yetkin-1-mayis-1977-solcularin-isi-degil> (10.10.2012)

Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Erişim Adresi, Demir, Fevzi. “Sendika Üyeliği ve Sendikal Faaliyete Katılma Güvencesinin Uygulama Kritiği”, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/OGC11.pdf> (1.10.2012)

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Erişim Adresi, Öksüzömer, Gülsüm. “Endüstri İlişkilerinde Değişimin Yeni Boyutları”, **Mali Çözüm Dergisi**, sayı:60, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2002, www.archive.ismmmo.org.tr (4.08.2012)

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Erişim Adresi, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/turkis2010.pdf> (29.10.2012)

Spartacusschoolnet, www.spartacusschoolnet.co.uk/REmann.htm (27.06.2011)

Devlet Planlama Teşkilatı Erişim Adresi e-Kütüphanesi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/> , (23.09.2012)

Türk Anayasa Hukuku Sitesi, **1961 Anayasası**, www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm (29.09.2012)

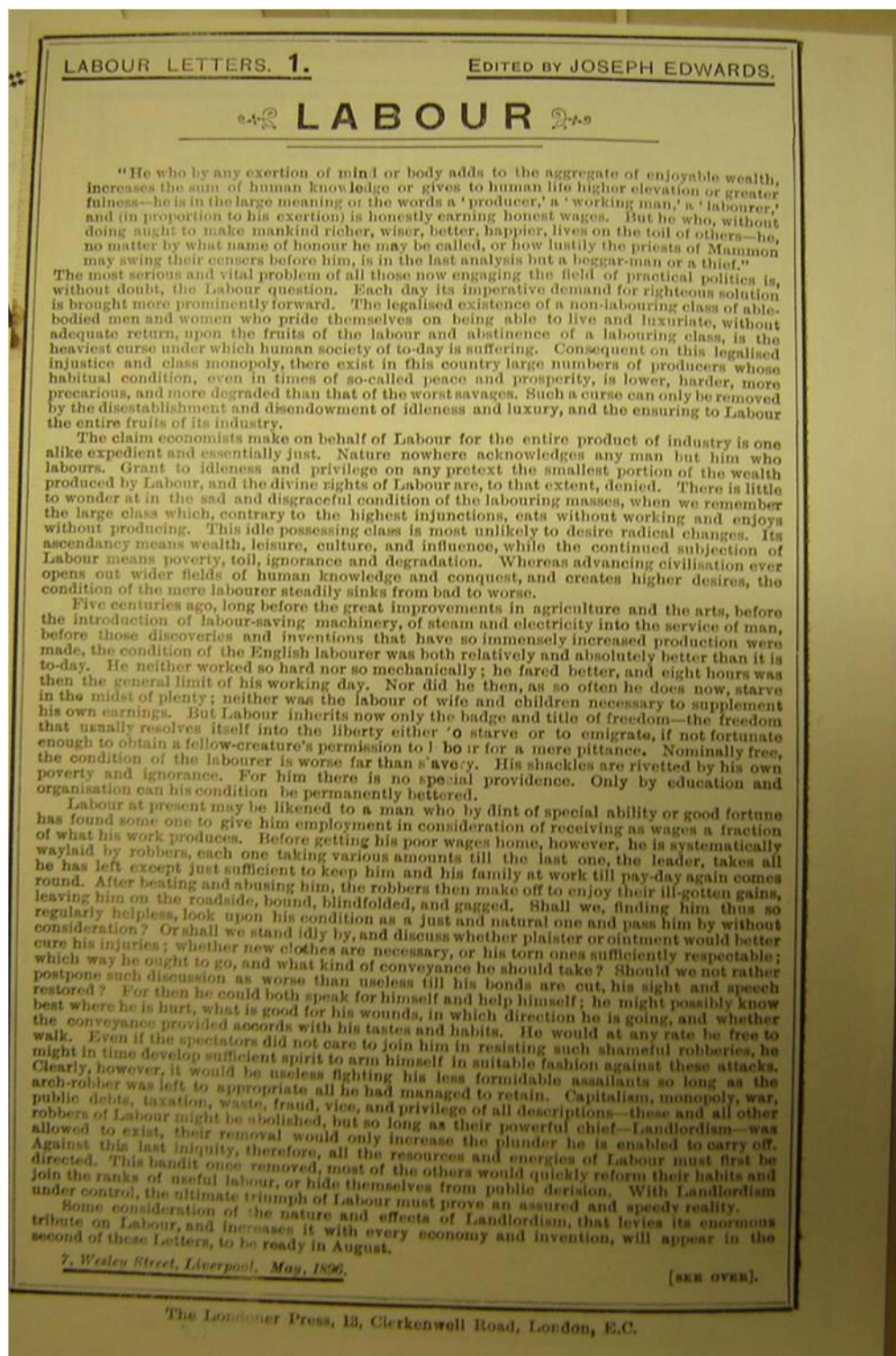
Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Erişim Adresi,
<http://www.tusiad.org/tusiad/kurucular-protokolu/> (09.10.2012)

1 Mayıs 77 Tartışmaları Başlıklı Blog, <http://1-mayis-1977.blogspot.com/>
(10.10.2012)

Trade Union Congress'in Erişim Adresi, http://www.tuc.org.uk/the_tuc/tuc-7645-f0.pdf (23.10.2012)

EKLER

EK 1: 1896 tarihli "İşçi Mektupları", 1 nolu mektup. (Kaynak: IISH, United Kingdom 3.1. Labour (1838-2000), 1 nolu Fon, 1896)

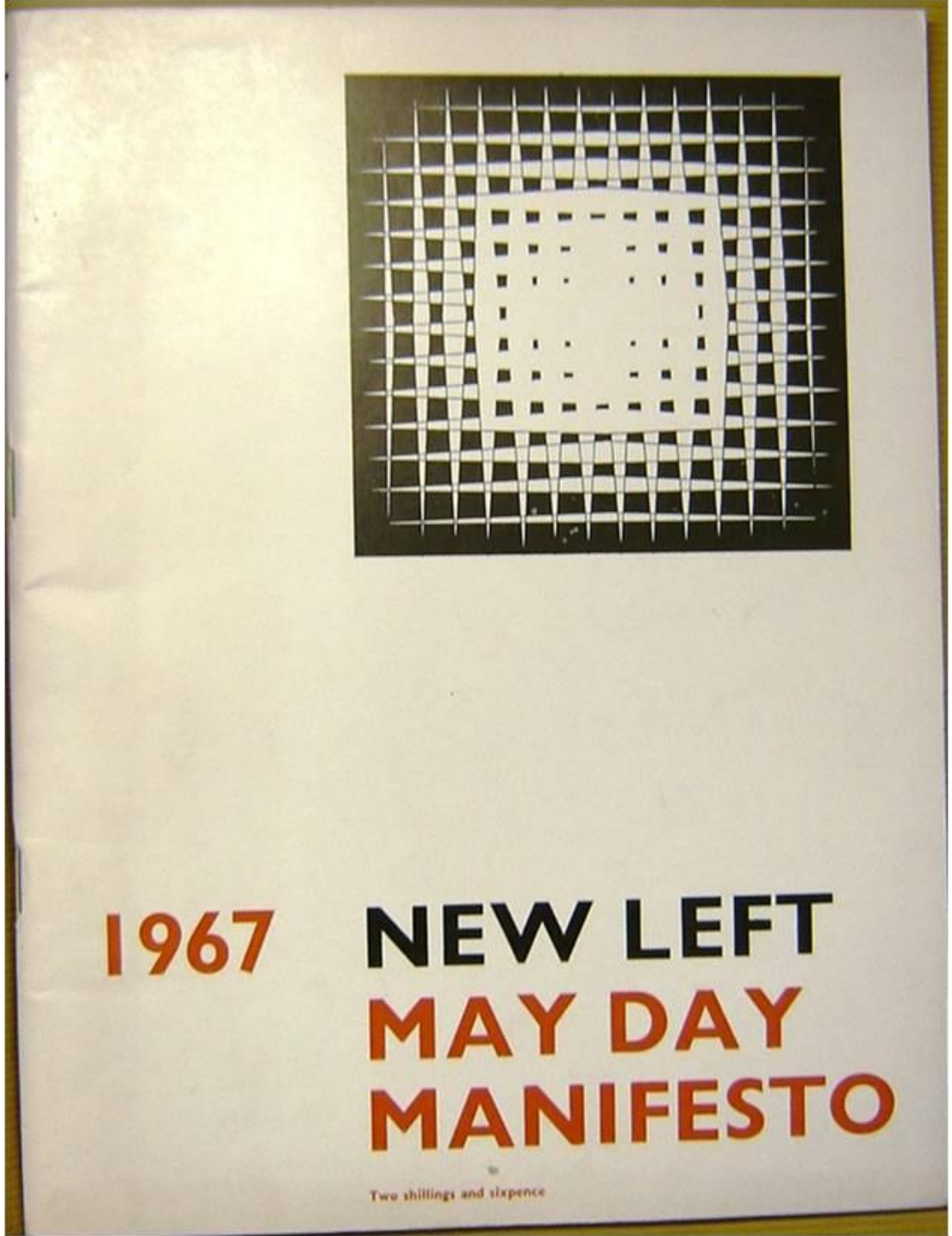

ek s.1

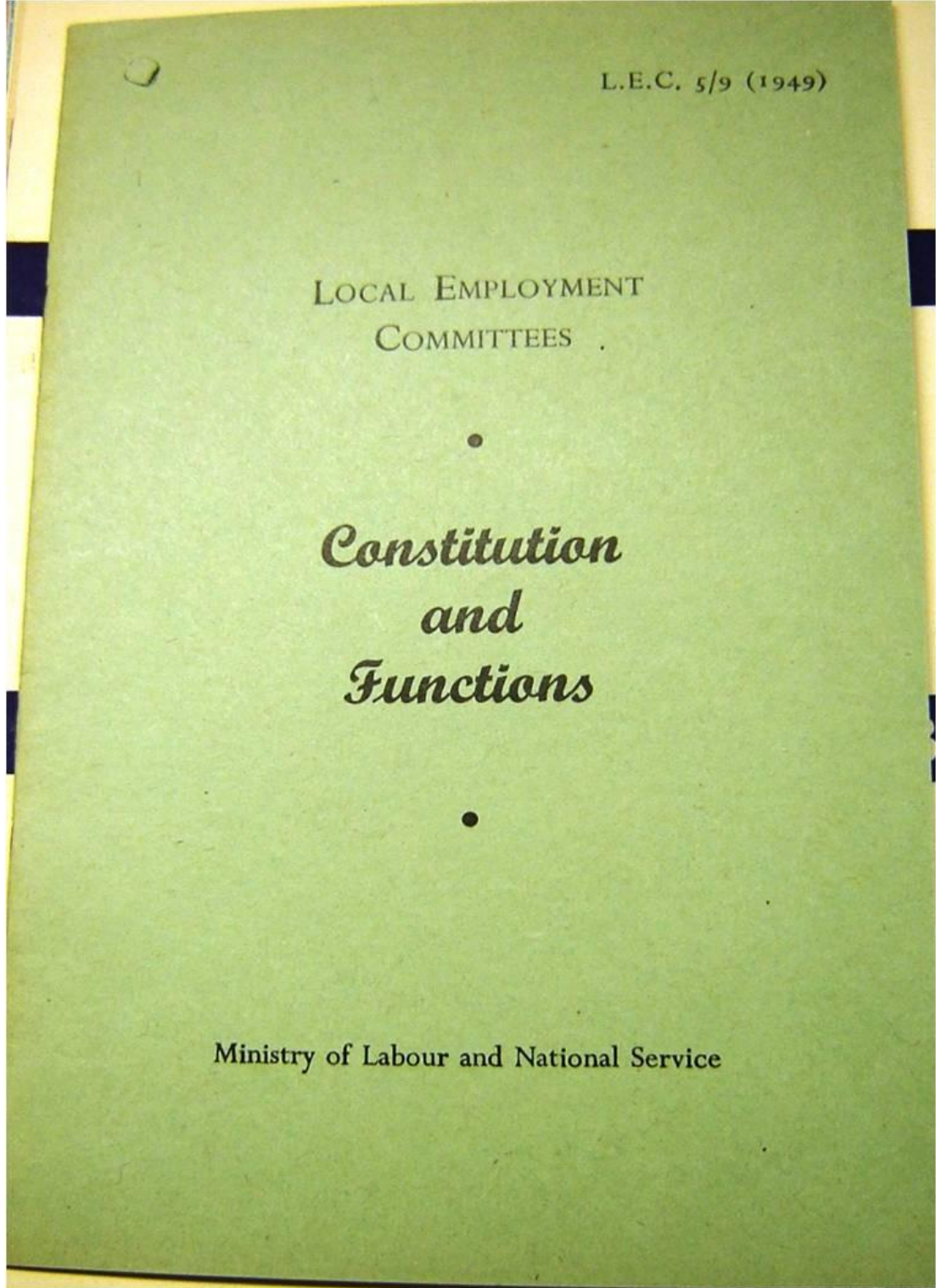
Arka kapak

Ek 3: 1967 tarihli Sosyalist İşçilerin yayınladığı Yeni Sol Broşürünün kapağı.
(Kaynak: IISH, Soscialist Workers (UK), fon no: 465-469.)

Ek 4: Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Bürosu Yönetmeliği (Kaynak: IISH, British Labour Movement, fon no:339. Local Employment Committees Constitution and Functions, Ministry of Labour and National Service, 1949.)

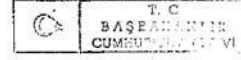

Ek 5: İşçi Basın Servisinin 8 Ağustos 1944'te yayınladığı Sosyal Güvenlik Rehberini
İçeren Sayının Kapağı (Kaynak: IISH, British Labour Movement, fon: 339.)

Ek 6: Bakanlar Kurulunun 4/9/1950 tarihli kararı (Kaynak: BCA, Fon no: 030_18_01_02_123_70_1)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
11784

KARAR

Belgrad'da yayınlanan "Yugoslav İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve nizamnamesi" ile "Yugoslav İşçi Konfederasyonu Merkez Komitesi bülteni" ve "Yugoslav kadınları Anti-Faşist cephesi Merkezi Komitesi haberler bülteni" adlı matbuatların yurda sokulmasının yasak edilmesi ve elde edileceklerinin toplattırılması; İşçileri Bakanlığı'nın 11/7/1950 tarihli ve 91116-30/İS/36542 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı kanunun 31 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 4/9/1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayaz

030 18 01 02 123 70 1

Başbakan C. M. H. H. H.	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı S. D. Z. Z.	Devlet Bakanı H. H. H. H.	Adalat Bakanı H. H. H. H.
Milli Savunma Bakanı R. F. H. H.	İçişleri Bakanı A. M. H. H.	Dışişleri Bakanı F. H. H. H.	Malîye Bakanı H. H. H. H.
Milli Eğitim Bakanı H. H. H. H.	Sağlık Bakanı H. H. H. H.	Eko. ve Ticaret Bakanı H. H. H. H.	Sa. ve So. Y. Bakanı H. H. H. H.
G. ve Tekel Bakanı H. H. H. H.	Tarım Bakanı H. H. H. H.	Ulaştırma Bakanı H. H. H. H.	Cabeme Bakanı H. H. H. H.
			İçişleri Bakanı H. H. H. H.

Ek 7: Bakanlar Kurulunun 19/9/1950 tarihli kararı (Kaynak: BCA, Fon no: 030_18_01_02_123_73_11)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar Sayısı
3
II854

KARAR

Çekoslovakya'daki "Ç.K.B." ağır sanayi fabrikası işçile-
ri Sendikasının yayınladığı haftalık (Svernova Garda) adlı Çekce
derginin yurda sokulmasının yasak edilmesi ve elde edileceklerinin
toplattırılması, İşçileri Bakanlığının 19/6/1950 tarihli ve 32782
sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı kanunun 2657 sayılı kanunla değiş-
tirilen 51 inci maddesine göre Bakanlar Kurulunca 19 / 9 / 1950 tari-
hinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

030 18 01 02 123 73 11

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Devlet Bakanı	Adliye Bakanı
M. N. Menekşe	S. D. D. D.		
M. H. Servetli	İçişleri Bakanı	Değişiklik Bakanı	Maliye Bakanı
R. H. H. H.	A. M. M. M.	F. K. K. K.	
M. H. Eğitim Bakanı	Sayışmancılık Bakanı	Ekonomik ve Ticaret Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
	F. B. B. B.	Z. Z. Z. Z.	B. B. B. B.
C. ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
M. Ç. Ç. Ç.	W. W. W. W.	P. T. T. T.	H. H. H. H.
			M. M. M. M.

Ek 8: Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk Hedefleri (Beş yıllık İş Programının esasları), Akın Matbaası, Ankara, 1946. (Kaynak: BCA, Fon no: 030_10_00_00_14_80_19_10)

T. C.
ÇALIŞMA BAKANLIĞI
YAYINLARI

(Hizmete mahsustur)

ÇALIŞMA BAKANLIĞI

İLK YILI

ve

İLK HEDEFLERİ

(Beş yıllık iş programının esasları)

AKIN MATBAASI — ANKARA
1 9 4 6

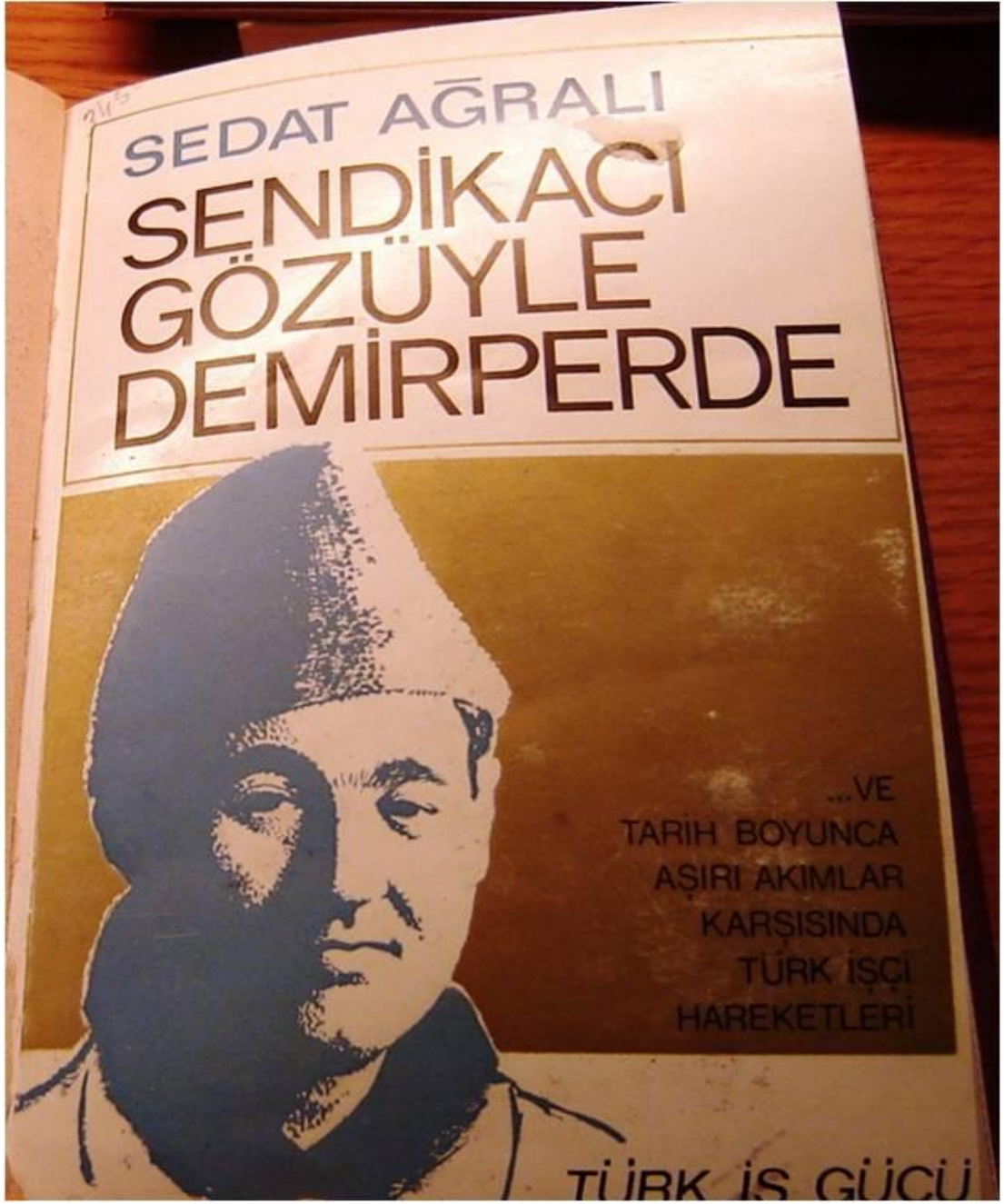
Ek 9: 12 Ekim 1957 Tarihli Gece Postası Gazetesi, Parti Liderlerinin Radyodan Yaptıkları Seçim Konuşmaları

Ek 10: Tarık Binat, **Burası Amerika Bir Geziden Notlar** Kitap Kapağı

Ek 11: Sedat Ağralı, Sendikacı Gözüyle Demirperde, Kitap Kapağı

Ek 12: 15 Mayıs 1979 Tarihli Milliyet, TÜSİAD ilanı

Gerçekçi çıkış yolu

Plasma, "otuz günde" alfabem boyunca gıda Taktikleri
20 maddesi, diğer bilimsel gıda "yıl" bir gıda
İçerir 20, 1 maddesi 20 maddesi bilimsel bilimsel.

We did, that pleasure pleads good for
yelling. I refuse to show discomfort now

Discontinued operations are reported as follows:

On January 20, 1990, the following information was received from the Bureau of the Census:

publizierte in einem wissenschaftlichen Fachjournal.

© 2010 Pearson Education, Inc. or its affiliate(s). All rights reserved.

Spent maximum amount of 1 month, but less than 10 days
 doing other activities, probably less than 10 days, usually

These regulated elements influence the metabolism of compounds, including xenobiotics, and are also involved in drug resistance.

For further information, please contact the publisher.

Turbine engine exhaust 2

© 2004 Blackwell Publishing Ltd

Benutzername:

Diserlah dengan alasan
kebangsaan dan ras

redde perle (perle grasse) ?

İhtiyaç duyulan kimyasal maddeler

Realizăm proiecte sau alte activități de
dezvoltare profesională în colaborare
cu instituții de învățământ superior

► **Apakah refleksi ini penting?**

Halkımızın sıkı gözetilmesini
gerektiren bu işleri özlemişler. Derhal,
karşılıklı para tutanaklarını
buna yollanmışlar.

Örneğin, Maltayazması
dogru yöntemler kullanarak
vergi hesaplarına uygun olarak
gösterir. Ve internetle.

Parlamentu izmantojot šo
 funkciju var pārbaudīt, vai
 visi iedzīvotāji ir saņemši
 vajadzīgo informāciju.

► Salıncık Derneği duyurduğuna göre de kredilerle, uygulanacağı bilgileri aynı zamanda aynı zamanda yaklaşımları hakkında.

Países en desarrollo deben pagar un impuesto
de sucesión, no una donación
fuerza obligatoria para los sucesores herederos,
no de voluntaria para el de sucesión
hereditaria.

► **Chemikalien** - Inpflanzungen: Unsumme

Dr. Mustafa ÖZDEMİR - İktisat Profesörü
Dr. Mustafa ÖZDEMİR - İktisat Profesörü

Ekonominin bir yansıması "evsizlik" adı verilen bir sorun, kırsal kesimden gelen, işsiz ve yoksul insanların kentlere göç etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu göç, kentlerin sosyal ve ekonomik yapısını etkilemiştir. Kentlerin büyümesiyle birlikte, kentlerin dışına, yani kırsal kesime göç etmiş insanların sayısı artmıştır. Bu göç, kentlerin dışına, yani kırsal kesime göç etmiş insanların sayısı artmıştır.

► Daha çok çıkarırsanız, daha çok
istisnaları ve fiyatlara karşılıklarla geçecek
ola: "Eğer rekabet içinde değilse" ya.

Zorlayıcı, tehlikeli tedavilerle hastaları ailelerine,
Tüm ilima çıkarmak için çalışıyor.
Bilerek, yanlış yapıyor.

Bir teatrinin sayılması
kuruluşu devletin sayılmasında
bir teatrinin yok olması ise, politik, ekonomik
maddi, duşman, bütün kurumsallaşmış birleşik,
kuruluş devletin de yok olmasıdır.

ALL
VINEYARD, NEW YORK
CIVILIAN COUNCIL
NEW YORK, NEW YORK

GRANT
HIMSELF IS DEMONSTRATING
RENEWAL OF INTEREST
IN THE NEW YORK TIMES

SUPPL. PER TAMAR
 DATA CON VE DATA VERBALE
 CALENDARIO NOME CIVILE (MIL-
 LION VERBALE)

CALLIGRAPHY: ELEANOR FORTNUM, ART
BY: JAMES K. HARRIS
VALUING AN ARTIST'S
CONTRIBUTION

[Site Map](#) [FAQ](#) [Contact Us](#)

Ek 13: Değerli Türk İşçisi Başlıklı, 1963 Tarihli Türk-İş Broşürü

231
76408

DEĞERLİ TÜRK İŞÇİSİ

İstanbulda Vehbi Koç'a ait İstinyede kurulu Kavel Kablo fabrikasında çalışan 220 işçinin iş şartlarında işveren, lehine yapılmayı istediği değişikliklere karşı direnmelere sinirlenen, işveren hepsinin, topluca işine nihayet vermiş ve yerlerine yeni işçi alacağını ilân etmiştir.

Lokavt'ın, kanunen yasak olduğu bu devirde hiçbir şeyden çekinmeyen işverenin yakasına, kanunun yapışacağına inancımız henüz tam sarsılmamıştır.

Bunun için, kış kıyamet günü sokağa atılan işçiler, ekmeklerini elinden almak isteyen zihniyetle mücadeleye karar vererek fabrikayı abluka altına almış, aç ve biliâç çoluk ve çocukları ile 17 gündür muhasaraya ve kanunsuz harekete karşı direnme nöbetlerini bırakmamışlardır.

Sendikaların ve halkın yaptığı yardımlarla hayatlarını idame ettirebilen kahraman işçi kardeşlerimize karşı, «Anayasa teminatına rağmen» esefle istihbar ettik ki: 13/2/1963 günü saat 8,30 da polis jop ve tabancalarla işçilere hücum edip onları dağıtmağa çalışmış, bir kısmını da muhtelif yerlerinden yaralı olarak 9 kişinin hastahaneye yatmasına sebep olmuştur.

Biz Türk işçileri ve sendikaları,

Sosyal Hukuk Devleti nizamına âşık, Anayasaya bağlı, mülkiyet hakkına yüzde yüz inanan, tarafsız devlet otoritesine saygı gösteren kimseleriz.

Bu temiz ve necip düşüncelerimiz yanında, kanuna karşı saygısızlık gösteren bir müesseseyi, kanunî bir şekilde protesto eden Kablo fabrikası işçilerinin başına inmiş bulunan polis tabancasının kabzası, sırtına inen cobu'nu Türk Sendikalı hürriyetlerine, Türk Anayasasına ve kanunlarına indirilmiş bir darbe olarak kabul ediyoruz.

İstanbulda haksızlığa uğrayan; kanunî haklarını elde edebilmek için günlerce açlıktan kıvranan işçinin yediği cop darbesi ağzından akan kanı, o zihniyette olanların yüz karası olarak tarihe geçeceğine de inanıyoruz.

Yeter artık... Lütuf değil hak istiyoruz ve alacağız. Bütün Türk işçisi 220 arkadaşının yanındadır. Kışın ayazında, gecenin dondurucu soğukunda çektiği ıstırapı aynen duyuyoruz. Onların maddî ve manevî her yönden destekliyeceğiz. Cebimdeki 3 kuruşun yarısı onlarındır. Arkadaşlarımızın yavrularını bu mübarek günde açlıktan ağlatmıyacağız, buna Ege işçileri olarak söz verdik.

Sendikalarımız, İşçi Mümessillerimiz, işçilerimiz aynı hisle meşbûdur. Türk-İş 3 üncü Bölge Temsilciliği her gün saat sabah 8 den 22 ye kadar bu mesele üzerinde faaliyet sarfedecektir.

Sen işçi kardeşimin de bu asıl harekâta katılacağına inandığımızı bu vesile ile bir defa daha ifade eder, yardımlarına şimdiden teşekkür ederiz. Saygılarımızla.

TÜRK - İŞ
3 üncü Bölge Temsilciliği

2310076408

BURHANETTİN ASUTAY ORHAN SORGUÇ

1963 AD 4278

Devlet Mühürü

26 MART 1963

ZÜHAL Mat. 1. Beyler Tel: 33 795-İZMİR

Ek 14: Özgür İnsan Dergisi'nin 1. Sayısının Kapağı

Ek 15: Özgür İnsan Dergisi'nin 52. Sayısının Kapağı

Ek 16: Çalışan Adam Dergisi'nin 19. Sayısının Kapağı

